مَثَلُ کَلِمَةٍ طَیِّبَةٍ کَشَجَرَةٍ طَیِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَّ فَرْعُهَا فِی السَّمَآءِ

لله الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ÷ آخر آمد زپس پردہ تقدیر پدید

اَعْنِی

بفضلِ رحمانی و امدادِ یزدانی

حضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہٗ

بآئینِ نوی

باہتمام

محترم لالہ اسرار محمد خاں صاحب

۷۔ مسعود گارڈن ویسٹ کراچی

قیمت: دفتر اول	دفتر دوم	دفتر سوم
۳۵/-	۲۵/-	۳۰/-

سنہ طباعت: سنہ ۱۳۹۶ھ / ۱۹۷۶ء

تعدادِ طبع: ایک ہزار

مقامِ طباعت: سول اینڈ ملٹری پریس لمیٹڈ کراچی

ناشر: لالہ اسرار محمد خاں صاحب

مقام اشاعت

۳۷۰ - گارڈن ویسٹ - کراچی

فہرستِ مضامین کتاب مستطاب مکتوباتِ معصومیہ دفتر دوم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

جناب قدس خداوندی جل شانہ ازان برتراست کہ دست اندیشہ بدامان حمد وثناء آن تواند رسید لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک ممکن از واجب چہ گوید و متناہی از غیر متناہی چہ جوید فسبحان الذی لم یجعل الیہ سبیلا الا بالعجز عن معرفتہ وثنائہ فهمنا الاعتراف بالعجز والقصور کمال المعرفۃ وعین الثناء **بیت**

ہر کس برہ ثنا را دمرکب رانند	بر عجز و قصور معترف دررہ ماند
اینجاست کہ خاتم رسل خیر بشر	باآن شرف وکمال لا احصی خواند

وذروۂ کمال حضرت فخر انام علیہ افضل الصلوٰۃ والسلام ازان بلندتر کہ مرغ فکر بکنگرۂ نعت و ستایش او تواند پرواز نمود لولاک لما خلقت الافلاک از حضرت رب المتعال وصف حال

در بعضے از مخطوطات این دیباچہ ہا ہم مندرج است۔

(۱) حمد بے منتہا حضرت خدائے راجل جلالہ سلطانہ وعم احسانہ کہ محامد اولین و آخرین فاتحہ تحمید اوست وتماجید مقربان ملا اعلا را ابجد تمجید او دولت باریافتگان بساط قبول از تلطف اوست ومعرفت کمل عارفان عجز از تعرف او سبحان من لم یجعل للخلق الی معرفتہ سبیلا الا بالعجز عن معرفتہ ؎

سبحان خالقی کہ صفاتش ز کبریا	بر خاک عجز می فگند عقل انبیاء
گر صد ہزار سال ہمہ خلق کائنات	فکرت کنند در صفت عزت خدا
آخر بعجز معترف آئندہ کاے الہ	دانستہ شد کہ ہیچ ندانستہ ایم ما

(۲) حمد بے حد وسپاس بے قیاس مرمنعمے را کہ سنت سنیہ محمدیہ را علیہ وعلی آلہ وصحبہ افضل الصلوٰۃ واکمل التحیات بطریقۂ انیقہ احمدیہ روح اللہ سبحانہ روحہ وافاض علی العالمین ابدا فتوحہ تجدید فرمود ونسبت اولین در آخرین بہمان طراوت جلوہ گر نمود وصلوات طیبات بر حضرت محمد رسول اللہ کہ عمدہ کائنات است وزبدہ موجودات ؎

خواجہ لولاک وسلطان رسل	مقتدائے ورہنمائے جزو کل

او ایجاد کائنات برائے ولیستہ وموجد مکونات

اوست ولولاک لما اظهرت الربوبیة شرح کمال او ایجاد کائنات برائے ویست وموجد مکنونات طالب رضائے وے بیت

شاہی کہ نیست قوۃ بازوئے مرغ فکر | شایستۂ عروج باوجِ کمالِ او
آنرا کہ در کتاب ثنا گفت ذوالجلال | کے آید از من و تو ثنا حسب حالِ او
ہردم صلوٰۃ بے حد و تسلیم بے عدد | از ما بروحِ حضرتِ او باد و آلِ او

اما بعد می نماید اضعف عباد اللہ القوی شرف الدین حسین بن میر عماد الدین محمد الحسینی الہروی احسن اللہ سبحانہ عاقبتہما کہ چون این مکتوبات قدسی سمات کہ ہر یکے ازان کنزیست از کنوز معرفت و خزینہ ایست از خزاین رحمت نہایاتِ ولایت را بیانیست و کمالاتِ نبوت را ترجمانی اسرارِ اصالت ازان پیداست و مقامات قیومیت ازان ہویدا بعد از اتمام دفتر اول از قلم فیض رقم حضرت قدوۃ الاولیا امام الاصفیا سند المحققین برہان المدققین المتخلع بخلعۃ القیومیۃ المشرف بشرافۃ الاصالۃ صاحب الولایۃ الاصلیۃ وارث الانبیاء بالوراثۃ المعنویۃ الہادی للخلق الی سبیل اللہ المعجزۃ الظاہرۃ لرسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم واقف اسرار المتشابہات عالم رموز المقطعات مطلع انوار الالہیۃ المتحقق بالولایۃ الاحمدیۃ مرجع الاوتاد قطب الارشاد الانسان الکامل والفرد الجامع الامام الہمام خلیفۃ خاتم الانبیا فی الانام الفاروقی نسبا والمحمدی حسبا والسرہندی مولدا شعر

آنکہ نامش بر زبان بردم از بے ادبیست | گرچہ ذرات تنم جملہ بنامش گویاست
لیک ازانجا کہ زبان نیز سعادت طلبست | گر باین نام شریفش نرسانم زجفاست
قطبِ حق ہادیِ دین خواجہ محمد معصوم | آنکہ پیشش بتواضع قدِ افلاک دوتاست
ظاہرش جملہ با نوارِ شریعت روشن | باطنش جملہ باسرارِ حقیقت دانا است
قطع شد بر قدِ او خلعتِ قیومیت | آرے این خلعت فاخر بچنین قد زیباست

ادام اللہ تعالی ظلال ارشادہ علی مفارق العالمین ومتعنا بانوارہ بحرمۃ سید المرسلین صلوات اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ اجمعین سمت تحریر یافت اسرار عجیبہ وعلوم غریبہ کہ حصول آن بے اقتباس

انوار نبوت از حیز امکان خارج ست از سراپردۂ غیب احدیت بمنصۂ ظہور جلوہ فرمود و قوت دل و قوت جان مخاطبان دولتمند و مستمعان بخت بلند گشت۔ مثنوی

نامہ ہا با نجوم راہ نما ست تافتہ از سپہر مجد و علا
ہر یکے نو گلے ز گلشنِ فیض ہر یکے گوہرے ز کانِ عطا
ہر یکے رشحۂ ز ابرِ کرم کردہ سر سبز کشتِ صدق و صفا
ہر یکے مثلِ آیتِ رحمت گشتہ نازل ز آسمان وفا

الحق جواہر یست زواہر از معدن ہدایت و دُر یست غرر از بحر عنایت کہ دست و دامن اربابِ نہایت و کمال از مثل آن خالی ست و اصحاب کشف و شہود در رنگ ارباب نظر و استدلال در ادراک آن عاجز و قاصر اند اگرچہ من ہیچمدان را بوجہے از وجوہ لیاقت و شایستگی آن نیست کہ متصدی جمع آن نوا تم شد و درین امر خطیر اقدام توانم نمود لیکن چون مخدوم و مخدوم زادۂ عالی منزلت متعالی منقبت الدری الاعظم العارف الافخم نتیجۃ الاولیا سلالۃ الاصفیا مظہر الانوار الربانی مظہر الاسرار السبحانی کشاف الحقائق حلال الدقائق الواصل بکمال النہایۃ ونہایۃ الکمال المظہر بتجلیات الجلال والجمال۔ شعر

مخزنِ نقدِ معرفت نقد خزینۂ شرف معدنِ گوہرِ صفا گوہر معدنِ کمال
موردِ لطفِ ایزدی ہادیِ راہِ احمدی مظہر سرِّ سرمدی مظہر فضل ذوالجلال

المستغنی عن توصیف الواصفین سیف الحق والملۃ والدین متع اللہ المسلمین بطول بقائہ بنا بر نظر عنایتے کہ درباب این بے حاصل دارند و توجہ شریف ایشان باصلاح احوال این دور از کار مربوط است جمع این مکاتیب را کہ فی الحقیقۃ سرمایۂ سعادت دوجہانے است تفویض فرمودند و بتکرار موکد ساختند کہ مکتوبات متفرقہ را در قید کتابت جمع آوردہ جلد ثانی ترتیب دادہ آید امتثالِ امر آنحضرت را بر سر و دیدہ منت نہادہ شروع درین امر جلیل نمودہ شد امیدوار است کہ برکات این امتثال عاجلاً و آجلاً قائد حال این گرفتار مضیق خود کامی گشتہ از تنگنائے خودی و خود پرستی مخلص بخشد

الافہم

وجمع این کتاب مستطاب که نام وتاریخ اختتام آن "وسیلة السعادة" است وسیله وصول بسعادت حقیقی گردد ملتمس از قاریان وسامعان آنکه چون از مطالعۂ این اسرار غیبی وقت شان خوش شود جامع آنرا بدعا وفاتحه دستگیری فرمایند که مقصود ازین جمع بهرۂ آخرت ست وآنچه از دقت لفظ وعلو معنی بفهم در نیاید علم آن را راجع بقائل دارند وبر رد وانکار پیش نیایند وسیلة السعادت را در حق خود وسیلة الشقاوت نسازند که منکر این طائفه علیه بهلاک ابدی گرفتار است وبخسارت سرمدی مبتلا هذا هو الحق فماذا بعد الحق الا الضلال مثنوی

یارب چه کتاب مستطاب ست | کز هر ورقیش فتح بابے ست
مفتاح کنوز مشکلات ست | تفسیر رموز مجملات ست
گنجے ست مصالح الحکم را | شرحے ست جوامع الکلم را
جان بخش تر از زلال حیوان | روشن تر از آفتاب تابان
گوئی که پری وشیست طناز | سر تا بقدم کرشمه وناز
افگنده بسر شعار مشکین | تا گشته نهان ز چشم بدبین
لفظش که دقیقها کند حل | چون طرۂ مهوشان مسلسل
معنیش که هست مایۂ جان | شیرین چو ادائے خوب رویان
هر صفحۂ او که کام جان ست | چون صفحه روے دلبران ست
هر سطر ازو چو گیسوئے حور | از زحمت دست ناکسان دور
هر بیتی ازو که دلپسند است | چون ابروے مهوشان بلند ست
هست از پئے دفع هر گزندی | هر نقطه چو دانۂ سپندی
صاحب نظران فدائے اویند | جان باخته در هوائے اویند
دلها شده در نظاره اش مست | جان بهر نثار بر کف دست
از نفحۂ این گل اهل دولت | یابند نسیم باغ جنت

وان کو نظر دانش کو راست	از پرتو این جمال دور است
خفاش بود ہمیشہ نومید	از شعشعۂ جمالِ خورشید
آفاق ز مہر شد منوّر	غم نیست اگر ندید شپّر
خورشید اگرچہ بے حجابست	از غایتِ نور در نقابست
نامش بعقیدت و ارادت	گفتیم وسیلۃ السعادت
پرسند اگر ز سالِ اتمام	ہم باز تواں شناخت از نام

نااُمید

مکتوب (۱) اوّل

بمولانا محمد صدیق و مولانا حسن علی و محمد امین بدخشی درجواب سوالہ ایشان از حقیقت محمدی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم و حقیقت کعبۂ ربانی وبیان افضلیت حقیقت اول برثانی مع التحقیقات اللائقہ بمراتب حقایقہما والتوضیحات المتعلقہ بمعرفۃ شانہما و ما یناسب ذلک۔

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامداللہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم اللھم فاطر السموات والارض وعالم الغیب والشھادۃ انت تحکم بین عبادک فیما کانوا فیہ یختلفون صحایف شریفۂ اخوان کرام مولانا محمد صدیق و مولانا حسن علی و محمد امین بتعاقب یکدیگر رسیدہ مضامین آن واضح گردید یاران نصیحت کنید کہ مہما امکن نایرۂ فتنہ را فرونشانند و برایذاء مخالفان صبر نمایند و گستاخان را بباطن بزرگان حوالہ کنند ع

با دُردکشاں ہرچہ درافتاد برافتاد

از اہل ارادت کہ این طور طغیان ظاہر شود از مخالفان طریقہ گلہ نمودہ آید حَسْبُنَا اللّٰہُ وَنِعْمَ الْوَکِیْلُ پیش ازین بمصحوب میان اللہ داد نوشتہ فرستادہ شدہ است کہ جسمِ مادّہ شبہہ می نماید انشاءاللہ تعالیٰ برسیدن آن تسکین فتنہ می شود و مابہ النزاع نمی ماند خوب مطالعہ خواہند نمود و مکتبہ خواہند رسید و مکتوب دوسیت و نہم را از مکتوبات جلد اول کہ بنام میر محمد نعمان است نیز مطالعہ کنند و

تشفی حاصل نمایند بالجملہ چوں سوال نمودہ اند از جواب چارہ ندارد و این رقیمہ ازاں خالی نبود۔

سوال: حضرت ایشان ما قدس سرہ برنگاشتہ اند کہ حقیقت کعبۂ ربانی فوق حقیقت محمدی است ازینجا لازم می آید کہ حقیقت کعبہ افضل باشد از حقیقتِ محمدی و حالانکہ آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام افضل مخلوقات ست لولاہ لما خلق الافلاک ولما اظہر الربوبیۃ کما ورد۔

جواب: اولاً آنکہ حقیقت کعبۂ ربانی ناشے از مقام معبودیت و مسجودیت است و کمال آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در مقام عبدیت و عابدیت ازینجا بینوا اند کہ حقیقتِ کعبہ ذاتِ الٰہی جل سلطانہ بود کہ فی الحقیقۃ معبود و مسجود اوست یعنی حقیقتے کہ منشا مسجودیت این صورت گشتہ است و شک نیست کہ آن حقیقت ذاتِ حق است عز برہانہ۔ پس اگر این حقیقت را بر تفوق و تفضل بر حقیقت محمدی بود چہ محذور است و تحقیق این سخن در جواب رابع خواہد آمد انشاء اللہ تعالی و حقیقت کار بظہور خواہد پیوست و آنکہ می گویند کہ حقیقت ممکن کہ صورت کعبہ است می باید کہ ممکن باشد و اجب چگونہ بود۔ جواب: گوئیم کہ حقیقت شئے بطور این طائفہ علیہ نہ عبارت از ذات شئے و ما بہ الشئے ہو ہو است بلکہ عبارت از مبدا فیوض وجودی و توابع وجودی اوست و آن شئے کالظل است مر اورا مقرر قوم است کہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ تعین اول است کہ مسمی است بوحدۃ و حقائق سائر ممکنات را کہ اعیان ثابتہ اند در تعین ثانی کہ مسمی بواحدیت است اثبات می نمایند و این ہر دو تعین را وجوبے می گویند و قدیم می دانند قال فی مقدمۃ نقش الفصوص الممکن ھو الوجود المتعین فامکانہ من حیث تعینہ ووجوبہ من حیث حقیقتہ پس جائے کہ حقیقۃ کعبۂ ربانی را در مراتب وجوب اثبات کردہ اند مبنی بر اصطلاحِ قوم است و آنجا کہ نوشتہ اند حقیقت ممکن البتہ ممکن است بر اصطلاح قوم نیست تحقیق علیحدہ است و مقالہ مفردہ نوشتہ بودند کہ صورت کعبہ ہمین صورت ظاہر یست یا چیزے دیگر مجدد ما حضرت ایشان ما قدسنا اللہ تعالی بسرہ نوشتہ اند کہ صورتِ کعبہ عبارت از سنگ و کلوخ نیست چہ اگر فرضاً سنگ و کلوخ درمیان نباشد کعبہ کعبہ است و مسجود الیہِ خلائق است بلکہ صورت کعبہ با آنکہ از عالمِ خلق است در رنگ حقایق اشیاء

مسمی

امریست مبطن از حیطہ حس وخیال بیرون ست۔ از عالم محسوسات ست وہیچ محسوس نہ متوجہ الیہا ست
مرا شبار او ہیچ در توجہ نہ ہستی است کہ لباس نیستی پوشیدہ است و نیستی است کہ بکسوت ہستی خود را
وانمودہ در جہت بے جہت است و در سمت بے سمت، بالجملہ این صورت حقیقت شی اعجوبہ ایست
کہ عقل در تشخیص آن عاجز است و عقلا در تعیین آن حیران گویا نمونہ از عالم بیچونی و بیچگونی دارد
ونشانہ از بے شبہی و بے نمونی در روے تعبیہ است انتہی۔

ثانیا آنکہ تفوق یک حقیقت بر حقیقت دیگر موجب افضلیت صاحب حقیقت اولی بر صاحب
حقیقت ثانیہ نیست چہ می تواند کہ صاحب حقیقت تحتانی را عروجات بر حقیقت فوقانی شود و مراتب
قرب رود ہر و صاحب حقیقت فوقانی محبوس حقیقت خویش بود و عروج از حقیقت خود نماید و مراتب
قرب کہ مدار فضل بر آنست حاصل نکند نمی بینی کہ ولایت ملاء اعلیٰ فوق ولایت خواص بشر است
و فضل مر خواص بشر است باعتبار عروج از حقائق ملک و ملک را عروج از حقایق خود ہا نیست
وَمَا مِنَّا اِلَّا لَہٗ مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ در شرح مواقف مذکور است ان الملائکۃ وان کانوا فوق البشر
فی بعض الامور لکن الافضلیۃ بمعنی کثرۃ الثواب للبشر و نیز عالم امر فوق عالم خلق است و فضل
مر عالم خلق راست چہ قرب عالم خلق اصلی است و قرب عالم امر ظلی عنصر خاک پائین تر لطائف عالم خلق
و عالم امر است و پستی او سبب رفعت او گشتہ است و قربے کہ خاکیان راست قدسیان را نہ۔ بیت

زمین زادہ بر آسمان تاختہ　　زمین و زمان را پس انداختہ

ثالثا آنکہ حضرت ایشان ما قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ نوشتہ اند حقیقت محمدی نہایت مقامات
نزول است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم از اوج تنزیہ و تقدیس و حقیقت کعبہ نہایت مقامات عروج
کعبہ است زینہ اول مر عروج حقیقت محمدی را بر مرتبہ تنزیہ حقیقت کعبہ است و نہایت عروجات او را
علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام والتحیۃ غیر از حق سبحانہ اطلاع ندارد پس برین تقدیر تفوق من جمیع الوجوہ
ثابت نشد افضلیت از کجا آید۔

رابعا آنکہ پیغمبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام مسمی است بدو اسم محمد و احمد ہر کدام را

ولایت علیحدہ است باعتبار وجود عنصری او وارشاد او مربی عالم ظلمانی را اسم مبارک او محمد است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم وولایت این اسم مبارک ناشی است از اسم الہی کہ مناسبت بہ تربیت این عالم سفلی دارد ومسمی است بحقیقت محمدی وباعتبار وجود روحانی او کہ مربی عالم ملکوت وروحانیان است وپیش از وجود عنصری بآن وجود نبی بود وباندازۂ آن فرمودہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام کنت نبیا وآدم بین الماء والطین نام پاک او احمد است وولایت این نام پاک ناشی است از شان جامع کہ مبداء واصل است مرحقیقت محمدیہ را علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ ومناسب است مرتربیت آن عالم نورانی را کہ مسمی است بحقیقت احمدیہ ونیز معبر است بحقیقت کعبہ ربانیہ وثبوتی کہ بہ نشاء عنصری تعلق دارد باعتبار حقیقتین است خصوصیت بیک حقیقت ندارد ودر باو درین مرتبہ آن شانست وہم مبدا آن شان لہذا دعوت این مرتبہ اتم آمد از دعوت سابق چہ آن دعوت مقصور بر عالم امر وروحانیان بود ودعوت این مرتبہ شامل خلق وامر است وہرکدام ازین ہر دو حقیقت بمنزلۂ امکان طبیعی اوست باعتبار ہر دو اسم مبارک او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم وفوق این دو حقیقت پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم عروجات لاتعد ولاتحصی است کہ نہایت آن را علام الغیوب داند ومدار فضل ومناط اصطفا وتفوق بر انست از این تحقیق لائح گشت کہ حقیقت کعبہ جزویست از حقیقت جامعۂ او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کہ جامع است مر کمالات جسمانیہ وروحانیہ وخلق وامر او را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ونیز ظاہر شد کہ این تفوق منافی فیہ فی الحقیقۃ تفوق بعضے کمالات آنسرور است بر بعض دیگر او۔

عالم خلق
مکان

باید دانست کہ حقیقت محمدی را در کلام آنحضرت دو اطلاق است یکے آنکہ مذکور شد در تقابل حقیقت احمدی وحقیقت کعبۂ ربانی اطلاق دوم آنست کہ جامع است بین الحقیقتین و ہرکدام ازین دو حقیقت جزو اوست ومعبر است بحقیقۃ الحقایق۔

سوال۔ در جواب اول حقیقت کعبہ را از مقام معبودیت ومسجودیت متحقق ساختی وذات حق جل وعلی منفرد نمودی وکمال محمدی را منحصر در مقام عابدیت کردی ومعبود ومسجود را بر عابد وساجد

فصل وتفوق است ودراینجا حقیقت کعبه را جز حقیقت محمدی گفتی الخ بظاهر این هر دو تحقیق تدافع
دارد وجه توفیق چیست. گویم آنچه بخاطر فاتر این مسکین راه می یابد آنست که حقیقت کعبه را ذات
حق جل شانه گفته اند دران موطن ذات البته ماخوذ بشانے از شیون واعتبارے از اعتبارات خواهد
بود نه ذات معرا از نسب که آن مرتبه علیا را با عالم غناے ذاتی است ومرتبهٔ اطلاق ذات را تعالی
بے ملاحظهٔ اعتبار مسجودیت ومعبودیت ویا مانند آن بکعبه چه نسبت وکدام مناسبت پس حقیقت کعبه
باید که ذات ماخوذ باعتبارے وشانے بود وذات که مقید بشان باشد شانے است از شیون ومناسب
آنست آنچه ارباب معقول گفته اند که در علم الشئ بالوجه علم بوجه است نه بشئ ومقرر است که حقیقت
محمدی علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیه جامع جمیع شیونات ست پس این شان که حقیقت کعبه
ربانی است نیز داخل دران حقیقت جامعه بود وجزء او باشد وتدافع مندفع بود زیرا که در بالا مقرر شد
حقیقت محمدی را دو اطلاق است.

نه

مذکور

جواب اول که دران حقیقت کعبه را مسجود حقیقت محمدی قرار داده اند مبنی بر اطلاق اول
است که مقابل حقیقت احمدی ست علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیه ودراینجا حقیقت کعبه را
جزء گفته مبنی بر اطلاق ثانی است که حقیقت الحقائق است. اگر گویند مسلم داشتیم که حقیقت محمدی
علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیه جامع جمیع شیون واعتبارات ست لیکن نه باعتبار اطلاق
آن شیون بلکه باعتبار حصول آن در علم وتقید آن بتعلق علم جملی چه حقیقت محمدی عبارت از علم
جملی است وحقیقت کعبه نفس شان است نه صورت علمیه آن پس جزء بودن در حیز منع باشد.

جملة

گویم که بطور قوم صورت علمیه شان نفس شان است باعتبار اتحاد علم ومعلوم وبطور حضرت
ایشان ما قدسنا الله سبحانه بسره که بعینیت قائل نیستند گویم که آنحضرت نوشته اند که حقیقت احمدی که
معبر بحقیقت کعبه ربانی است آن معنی است که مبداء وجود اعتباری شان علم است و بینوا اند که این
معنی که مبداء است همان ذات ماخوذ بشان بود پس حقیقت محمدی باطلاق ثانی جامع بین الحقیقتین
بود وحقیقت کعبه بعض کمالات او باشد آرے حقیقت محمدی باعتبار اطلاق اول جامع این شان نیست

بلکہ صورت علمیہ آنرا جامع است فتدبر ولا تکن من القاصرین۔ از ین تحقیق جواب خامس ظاہر شد مراصل سوال را بر اصطلاح توہم چہ حقیقت کعبہ ہر چند تفوق دارد لیکن مندرج است در حقیقت محمدی باعتبار احاطہ علم و اتحاد علم و معلوم۔ پس افضلیت ممنوع باشد چہ جزء را بر کل تقدم و تفوق است کہ مستلزم افضلیت نیست و آنچہ در جواب اول مذکور شد کہ کمال آنسرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم در عبدیت و عابدیت است گویم کہ عبدیت و عابدیت کمالے است کہ تعلق بتعین امکانی آنسرور دارد علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات یا بحقیقت او باطلاق اول نہ مطلقا چہ محقق شد کہ حقیقت حقیقی او علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام کہ بمعنی ثانی است حاوی است مر حقیقت کعبہ را پس کمال کہ حقیقت کعبہ را ثابت ست حقیقت او را نیز ثابت بود و فضل حقیقت او را باشد علیہ و علی آلہ الصلوۃ والتسلیمات یا گویم کہ کمال او علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام باعتبار صورت و حقیقت عابد است لیکن معبود و مسجود بودن حقیقت کعبہ مر حقیقت او را باطلاق ثانی ممنوع است بلکہ او را علیہ الصلوۃ والسلام درین مقام حقیقی است کہ فوق حقیقت کعبہ است وَفَوْقَ کُلِّ ذِیْ عِلْمٍ عَلِیْمٌ۔ تنبیہ تحقیق سخن درین رقیمہ باندازہ مکتوب سی و بست و نہم است از مکتوبات جلد اول و در مکاتیب دیگر ہم ازین مقولہ سخن بسیار است و حقیقۃ الامر عند اللہ سبحانہ وَفَوْقَ کُلِّ ذِیْ عِلْمٍ عَلِیْمٌ والسلام

مکتوب (۲) دوم

مولانا حسن علی در جواب سوال او کہ از معنی مجدد الف ثانی نمودہ بود و از علامات و آثار آن۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ اخوی مولانا حسن علی رسیدہ مضمون آن بوضوح پیوست نوشتہ بودند کہ بعضے سائلان سوال می کنند کہ تعریف مجدد الف ثانی چیست و آثار و علامات او کدام است و در حضرت ایشان شما ازین کمالات چہ بظہور آمدہ تا در شان ایشان آشنا و بیگانہ را باطلاق این اسم اشتباہی نماند۔ مخدوما مجدد الف بودن امریست کشفی و الہامی کہ بوجدان صاحب این معاملہ تعلق دارد التزام امرے نیست کہ بآثار و علامات معقول

آشنا و بیگانہ توان کرد ہر کہ آشنا ست و سعادت ازلی دارد از راہ مناسبت معنوی قبول اسرار اہل اللہ می نماید و مورد فیوض و برکات این اکابر می گردد و ہر کہ بیگانہ و بے سعادت است از جہۃ مناکرت باطنی اگرچہ باین اسرار نبرد قبول نہ نماید و از فیوض و برکات شان محروم ماند گو نماید بیگانگان از مبحث خارج اند ما را برد و قبول آنہا کارے نیست منکران مثل قرآن معجزہ باہرہ دیدند و در انکار ماندند مع ذلک کسے را کہ قوت حدسیہ عطا کردہ اند اگر در اطوار و اوضاع آنحضرت نیک تامل نماید و فیوض و برکات و کمال و اکمال و علوم و اسرار کہ آن قدوۂ ابرار بآن ممتاز است مشاہدہ کند بے تکلف حکم بمجدد بودن ایشان نماید حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ در مکتوب چہارم از مکتوبات جلد ثانی برنگاشتہ اند کہ این معارف از حیطۂ ولایت خارج است ارباب ولایت در رنگ علمائے ظواہر در ادراک آن عاجز و در درک آن قاصر این علوم مقتبس از مشکوٰۃ انوار نبوت اند علی اربابہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ کہ بعد از تجدید الف ثانی بتبعیت و وراثت تازہ گشتہ اند و بطراوت ظہور یافتہ صاحب این علوم و معارف مجدد این الف است کما لایخفی علی الناظرین فی علومہ و معارفہ التی یتعلق بالذات والصفات و الافعال و تتلبس بالاحوال والمواجید و التجلیات والظہورات فیعلمون ان ہؤلاء العلوم والمعارف وراء علوم العلماء و وراء معارف الاولیاء بل علوم ہؤلاء بالنسبۃ الی تلک العلوم تشر و تلک المعارف لب ذلک القشر واللہ سبحانہ الہادی۔

بدانند کہ بر سر ہر مائۃ مجددے گذشتہ است مجدد مائۃ دیگر است و مجدد الف دیگر چنانچہ در میان مائۃ و الف فرق است در مجددین اینہا نیز ہمانقدر فرق است بلکہ زیادہ ازان و مجدد آنست کہ ہرچہ دران مدت از فیوض بامتان برسد بتوسط او برسد اگرچہ اقطاب و اوتاد آن وقت بوند و بدلاء و نجباء باشند۔ ع خاص کند بندۂ مصلحت عام را۔

مکتوب (۳) سوم

بخواجہ محمد صدیق پشاوری در جواب عریضۂ او کہ متضمن اذواق و عروجات جدیدہ بود با بیان

علامت وصول با کمالات نبوت۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب کہ بدست یاران ملا محمد حنیف فرستادہ بودند و اذواق تازہ و ترقیات و عروجات جدیدہ دران مندرج نمودہ رسیدہ خوش وقت ساخت وسبب لذات معنویہ گردید اللھم زد۔ نوشتہ بودند این نسبت خاص الخاص کہ درین ایام روے می دہد بیقین می داند کہ از کمالات نبوت ست و سابق آنچہ بود داخل کمالات ولایت بود الخ بلے از کرم او تعالیٰ بعید نیست علامت حصول کمالات نبوت مضمون این حدیث ست کہ وارد گشتہ است لن یومن احدکم حتی یکون ھواہ تبعا لما جئت بہ احکام شرعیہ از اوامر و نواہی مقتضاے ہوا بود و موافق خواہش نفس باشد۔ نوشتہ بودند کہ نسبت سابق را با این نسبت کہ آن مباہی است نسبت عدم و ملکہ است غیر ازانکہ ازان نسبت ماضیہ استغفار نماید وجہے نمی بیند۔ اینجا ہمہ آنست کہ بر تر زیبا نست الخ بلے کمالات ولایت را با کمالات نبوت چہ نسبت کمالات ولایت زینہاے کمالات نبوت اند و ظلال و انموذجات آن در ہنگام وصول اصل از ظل انموذج استغفار است از کیفیتے کہ بخواجہ رحمت علی روے دادہ۔ نوشتہ بودند و خواجہ را محاط نور محمدی و مستہلک دران یافتن بوضوح انجامید حمد اللہ سبحانہ علے ذلک خواجہ را مناسبت خاص است باحق سبحانہ آثار آن بمنصہ ظہور آرد و میرزا رستم بیگ را نیز ازین نسبت علیہ بہرہ ور گرداند۔ انہ قریب مجیب۔

مکتوب (۴) چہارم

بمیرزا ہادی در جواب مکتوب وے کہ مشتمل بر بعضے از احوال بود و ترغیب بحصول نسبت فنا با نصائح ضروریہ۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات ببرادر گرامی می رساند صحیفہ کہ درین ولا فرستادہ بودند رسید و سبب مسرت گردید و یک کتابتے پیش ازین بمدتے ازان عزیز کہ ظاہرا از اکبر آباد نوشتہ بودند

نیز رسیدہ بود لیکن بعد مسافت و عدم علم بقاصدے کہ روانہ آنصوب باشد عذر نا نوشتن راجواب ست حمد اللہ سبحانہ کہ بصحت و عافیت اند واز زہاد و محبت فقراخالی و فارغ نیند و بطریقہ ماخوذہ تقید دارند نوشتہ بودند کہ نفی و اثبات بست ویکبار بملاحظہ معنی ہمیشہ دریک نفس میشود وگاہے اگر قصد زیادتی بکنند تا چہل بلکہ زیادہ بیکدم می رسد نیک و مبارک است حق سبحانہ نتائج و ثمرات برین امر جلیل القدر منترتب گرداند واز جمیع مقاصد و مرادات تہی سازد چنانچہ در باطن غیر از حق جل و علا مطلبی و وابستنی نماند بلکہ صفت ارادت نیز نماند چہ طور ولایت مقام بندگی کہ ذل و نیستی و تسلیم و انقیاد است صفت ارادت راکہ مشعر از انانیت و ہستی است برنتابد و زوال آن شرط ولایت آمد حصول این نسبت بے سابقہ کرم امکان پذیر نیست مجرد اعمال صوریہ بے جذبات تو یہ معنویہ ازین گرداب لمی برآرد و آنچہ نوشتہ اند کہ صحبت مردم کم خوش می آید از ثمرات این ذکر است و کمال آن آنست کہ از ہمہ بیگانہ سازد واز آفاق و انفس وارہاند و بفنائے حقیقی رساند. نوشتہ بودند کہ در وقت مشغولی خطرات و کشایشی کہ الحال می شود در ابتدا نبود جمعیت اول بہتر از حالا بود و حظ تنہائی۔ حالا بہ از اول است ہیچ نمی داند کہ آن بہتر است یا این. مخدوما ہر کدام را وجہے از حسن است لیکن مطلب ورائے آنست طالب آن باشند چندان مداومت بذکر نماید کہ ماسوائے مذکور از سینہ رخت بربندد و تعلق علمی و وجہے از ماسوائے آن گسستہ گردد چہ توان کرد صحبت شما قلیل بود اگر چند گاہ صحبت میسر آید محتمل کہ جمال این معانی بر باطن پرتو اندازد و دریچہ از مطلوب در دل پدید آید بہر حال تا حصول ملاقات بر وظائف اذکار و طاعات سرگرم باشند واز صحبت مخالف دور بوند واز ممنوعات شرعیہ پرہیز نمایند واز فکر خداوندی جل شانہ ترسان و لرزان باشند واز عمل خود مایوس بوند و عمل را از دست ندہند اعمال و استغفر و اعتماد بر فضل داشتہ باشند وبر سنت پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم مستقیم بوند و بر محبت شیوخ راسخ باشند تا ہموارہ از باطن شان مستفیض و مستنیر بوند و احبہ دور افتادہ را از دعائے خیر فراموش نکنند والسلام اولاً و آخراً۔

اعمالِ

مکتوب پنجم (۵)

بہ سلطان وقت در بیان فنائے قلب و فنائے نفس و حدیثِ مواعظ و نصائح۔

الحمد للہ ذی الانعام والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سید الانام وعلی آلہ الکرام وصحبہ العظام اما بعد احقر فقرا العرض والامی رساند کہ این دعا گو ہر چند بحسب صورت از دریافت دولت ملازمت دور و مہجور است و درین قسم امر خطیر و جہاد کبیر کہ درین ایام عنان توجہ و اقبال بآن مصروف است داخل نہ لیکن از روئے معنی و باطن در ملازمت و حضور است و بدعائے فتح و نصرت کہ وظیفہ فقر است مشغول و مشغوف ع

دیدۂ سعدی و جان ہمراہ تست

در حدیث آمدہ است المرء مع من احب چون محبت درست دارد از راہ درونی در ہیچ موطن و معرکہ از خدمت عالی جدا نیست و ہمہ جامعیت معنوی دارد خوش گفت بیت

از درون شو آشنا و از برون بیگانہ وش | این چنین زیبا صفت کم می بود اندر جہان

بلی الصوفی کاین باین ای کاین مع الخلق صورۃ و باین عنہم حقیقۃ و معنی چہ باطن و حقیقت او از ظاہر او بلکہ از جمیع ماسوی اللہ تعالیٰ گسستہ و بمراحل دور تر رفتہ و بغیب الغیب پیوستہ غفلت ظاہر در باطن او سرایت ندارد عوام را باطن با ظاہر آمیختہ است و غفلت ظاہر در باطن سرایت میکند و خواص را کہ باطن شان بمراحل از ظاہر منقطع گشتہ است نہ چنین است و غفلت ظاہر در باطن راہ ندارد و در حضور و آگاہی او نقصانے نمی آرد چہ حضور و آگاہی ملکۂ او گشتہ است و صفت لازم او شدہ چنانچہ سمع صفت سامعہ و بصر صفت باصرہ کہ بہیچ وجہ از وے منفک نیست بعضے از سالکان این راہ را بنوعے این انقطاع دست می دہد و نسیان از ماسوی حاصل می شود کہ اگر بتکلف یاد ماسوی کند ہرگز بیاد او نیاید و اگر بالفرض عمر حضرت نوح علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام باو بدہند ہرگز خیال ماسوی در باطن او راہ نیابد بواسطہ نسیانے کہ دل را

حاشیہ: روشن ؛ خطرہ

از ماسوی بحصول پیوستہ است این کمال نخستین کمالات ولایت است ومعبر است بفنائے قلبی و مربوط است بزوال علم حصولی اشیا ازین مقام اگر ترقی واقع شود وعلم حضوری کہ دران موطن اتحاد علم وعالم است نیز دررنگ علم حصولی روبزوال آرد ورخت بصحرائے عدم کشد فنائے نفس بود بعد ازان نفس درمقام اطمینان آید ومنقاد احکام الٰہی تعالیٰ گردد وباسلام حقیقی مشرف شود وراضی ومرضی گردد ومورد کریمہ یٰاَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِيٓ اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً بود وفوق این دوکمال کمالات دیگر ہم ہست کہ مشروط باین دوکمال است ازان کمالات چہ بیان نماید۔

ع قیاس کن زگلستان من بہار مرا

ومن بعد ھذا ما یدق صفاتہ وما کتمہ احظی لدیہ واجمل

ولنختم المکتوب بالحدیث النبوی علی مصدرھا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ عن معاذ ابن جبل قال احتبس عنا رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی الہ وسلم ذات غداۃ عن صلوٰۃ الصبح حتی کدنا نتراءی عین الشمس فخرج سریعا فثوب بالصلوٰۃ فصلی رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم وتجوز فی صلوتہ فلما سلم ودعا بصوتہ فقال لنا علی مصافکم انتم ثم انفتل الینا ثم قال اما انی ساحدثکم ما حبسنی عنکم الغداۃ انی قمت من اللیل فتوضات وصلیت ما قدرلی فنعست فی صلوتی حتی استثقلت فاذا انا بربی تبارک وتعالیٰ فی احسن صورۃ فقال یامحمد قلت لبیک رب قال فیم یختصم الملاء الاعلیٰ قلت لا ادری قالھا ثلاثا قال فرایتہ وضع کفہ بین کتفی حتی وجدت بردانا ملہ بین ثدیی فتجلی لی کل شیٔ وعرفت فقال یامحمد قلت لبیک رب قال فیم یختصم الملاء الاعلیٰ قلت فی الکفارات قال ماھن قلت مشی الاقدام الی الجماعات والجلوس فی المساجد بعد الصلوٰۃ واسباغ الوضوء حین الکریھات قال ثم فیم قلت فی الدرجات قال وما ھن قلت اطعام الطعام ولین الکلام والصلوٰۃ باللیل والناس نیام قال سل قلت اللھم انی اسئلک فعل الخیرات وترک المنکرات وحب المساکین وان تغفرلی وترحمنی واذا اردت فتنۃ فی قوم فتوفنی غیر مفتون واسالک حبک وحب من یحبک وحب عمل یقربنی الی حبک فقال رسول اللہ

انفتل

صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم انہا حق فادرسوہا ثم تعلموہا وسالت محمد بن اسماعیل عن ہذا الحدیث فقال ہذا حدیث صحیح رواہ احمد والترمذی وقال ہذا حدیث حسن صحیح۔

مکتوب (۶) ششم

بخواجہ محمد حنیف در نصائح نافعہ وترغیب بعزلت۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات بجناب اخوی می رساند احوال واوضاع فقرائے ایں حدود مستوجب حمد است امید کہ آں برادر نیز بعافیت واستقامت باشد ورود آئندہ او بہ از روز گذشتہ بود من استوی یوماہ فھو مغبون شنیدہ باشند مدتے است کہ ازاں عزیز کتابتے وخبرے نرسیدہ خاطر مشوش است ع ہر کجا ہست خدایا بسلامت دارش

بُعد مسافت عذر گونہ می نماید الحمد للہ بالجملہ جمعیت است بجمعیت باشند ویک لحظہ از تفقد ونگرانی مطلوب فارغ نباشند وہموارہ از درد نایافت متفکر ومحزون بوند وبعزلت راغب باشند واز اختلاط خلق مہما امکن گریزان الاستیناس بالناس من علامات الافلاس وایں فقرا را از دعائے خیر منسی نسازند وکیفیات ظاہر وباطن را نویسیاں باشند کہ خاطر نگراں می باشد دل را با شما تعلق خاص است وخواہاں کمال شما است انہ قریب مجیب والسلام علیکم وعلی من لدیکم۔

مکتوب (۷) ہفتم

بخواجہ محمد صدیق پشاوری در جواب مکتوب وے کہ متضمن واردات قویہ بود با بشارت خاصہ وتحقیق معنی اصالت

الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفی صحائف شریفہ پے در پے رسیدہ خوش وقت ساخت ومضامین خون آمیز جنون انگیز آں وتصور اجتماع امور متضادہ تما متہ ازاں بوضوح پیوست بلے عرفت ربی بجمیع الاضداد از روئے نسبت خاص الخاص نمودہ اند محبت ودیوانگیہائے شما امید است کہ دقیقہ را فرو نگذارد آئینہ باطن شما را کہ ملاحظہ می نماید در رنگ ماہ کہ در تقابل مہر بدر کامل گشتہ باشد

می یابد والغیب عند اللہ سبحانہ و آنچہ نوشتہ اند کہ یک نسبت خاص الخاص جلوہ گری می شود و یک نوع نوازش مخصوص بنظر می درآید تا آنکہ نوشتہ اند کہ این نسبت از عالم وخرّ موسٰی صعقاً است تبریک و مبارک ست امید کہ این صعقہ لطائف خلق و امرا فرو گیرد و عین و اثر را از ہیچ کدام نگذارد بہرۂ از اصالت دریوزہ نمودہ بودند. مخدوما اگر از اصالت نسبتے کہ ماورائے ظلال است خواستہ اند و معاملہ کہ بیرون ولایت صغریٰ کہ ولایت اولیا است ارادہ داشتہ چنانچہ خواجہ بزرگ ایمائے بآن فرمودہ اند آنجا کہ گفتہ اند ہفت سال ہمراہ مولانا عارف در تگ و پوئے آن بودم کہ از اصل آگاہی یابم سہ بار بسفر حجاز رفتم اگر مثل مولانا یا شبیہ مولانا آنجا می یافتم ہرگز از آنجا بر نمی گشتم پس معقول است و دریوزہ حصول آن بر محل ہرچند حاصل داشتہ باشند و اگر بہرہ اصالت بآن معنی می خواہند کہ انبیائے کرام علیٰ نبینا علیہ وعلیہم الصلوات والسلام بآن ممتاز اند و بہرۂ اصالت نصیب وقت این بزرگواران است و دیگران ہمہ تابع و طفیلی و الوش خورند ہرچند بہ تبعیت این برگزیدگان مراتب ظلال را پس پشت دادہ و اصل اصل الاصل کردند چہ بہرۂ اصالت امر دیگر است کما لا یخفی علیٰ اربابہ پس این امر موہبت صرف ست دریوزۂ حصول آن ازین بے پر و بال محض خیال است کسب و عمل و دعا و توجہ و کشش را درین جا دخلے نیست سابقہ عنایت می باید و بس. باید دانست کہ جائز بلکہ واقعہ است کہ خال خالے از افراد امت را بطفیل پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم بہرۂ اصالت حاصل بود ہرچند قلیل بوند بل اقل زیادہ از دو سہ کس معلوم نیست کہ بایں کرامت ممتاز باشند۔

مکتوب (۸) ہشتم

بحقایق و معارف آگاہ مولانا محمد حنیف در بیان بعضے از لوازم طریق ارشاد با مواعظ و نصائح۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ صحیفہ شریفہ اخوی اعزی مولانا محمد حنیف رسیدہ مبہج و خوش وقت ساخت و از مطالعۂ احوال پسندیدہ بعضے از اہل طریقہ کہ نوشتہ بودند فرحت بر فرحت افزود اللہم اکثر اخواننا فی الدین وثبتنا وایاہم علی الصراط المستقیم

باید کہ توجہات را از آنہا دریغ ندارند و بحفظ نسبت و دوام ذکر و مراقبہ و آداب طریق دلالت شان نمایند و از صحبت مخالفان باز دارند و باتباع سنت امر کنند تا راہ ترقی مفتوح باشد و ہر کہ بشوق و آرزو طلب خط طریق نماید طریقہ را با و بگویند و بر ودن را درین امر راہ ندہند و در کار طلبہ سرگرم باشند و اگر طالبے را ذکر در نگیرد و او را از ذکر باز داشتہ بمجرد وقوف قلبی امر نمایند و توجہات کنند امید است ذکر در گیرد دیگر باید کہ راہ ملاقات اہل دنیا مہما امکن بر بندند و بہ زاویہ نامرادی خو کنند و حیات چند روزہ را در تحصیل زاد آخرت مصروف دارند و سائر امور را بحضرت حق جل و علا بسپارند رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَآ اِلٰہَ اِلَّا ھُوَ فَاتَّخِذْہُ وَکِیْلًا و اگر طبیعت شوق صحرا کند بسیر صحرا برآیند با ہمہ ع

ہر کجا خود نباشی آنجا باش

والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والبرکات العلی۔

مکتوب نہم (۹)

بغلام محمد فاروق در بیان واقعہ روشن کہ دیدہ بود و جواب استفسارے کہ از حدیث لا صلوۃ الا بحضور القلب نمودہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب مرغوب برادر اعز ارشد میاں غلام محمد فاروق رسیدہ مسرت بے اندازہ بخشید اللہ تعالی بدرجات کمال ترقی بخشاد۔ نوشتہ بودند کہ از غیب آوازے بگوش رسید کہ "تو از اولیائے خدائی" و سہ چہار بار این آواز مسموع شد مطالعۂ آن خوش وقت ساخت بشارت بزرگ است امید است کہ شیطان لعین را دران مدخل نبود و رحمانی باشد و آنچہ در مراقبہ پیش رو صورت آفتاب ظاہر شد پس منور و گرد آن اقسام رنگ شعلہ می زد و در آب بے شمار بالوان مختلف پرتو می انداخت آن آفتاب نزدیک شدن گرفت تا در وجود شما در رفت و عجائب گشت بسیار روشن و اصیل است. این واقعہ با واقعۂ سابق مناسبت تام دارد چہ مینواند کہ این نور پرتو عین ثابتہ شما باشد کہ شما را با خود بقا بخشیدہ و تحقق بعین ثابتہ از کمالات ولایت است

در حدیث در بیان کریمہ اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا الآیہ وارد گشتہ است النور اذا دخل الصدر انفتح فقیل هل لذلك علم یا رسول الله قال علیه و علی اله الصلوة والسلام نعم التجافی عن دار الغرور والتاهب للدار القرار سعی نمایند کہ بکمال این نور متحقق گردند وفی ذلك فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ این ہر دو واقعہ مبشر اند و امیدوار می سازند و آنچہ در باب حدیث لا صلوة الا بحضور القلب و جماعہ کہ بدوام حضور قلب و انتفائے خطرہ مشرف اند نوشتہ بودند مخدوما اگر از قلب در حدیث لطیفہ معین مراد است کما هو الظاهر پس جماعہ کہ بملکہ حضور مشرف اند ظاہر است کہ ازین نماز بہرہ دارند و اگر از قلب لطیفہ معین مراد نبود و حضور بالکلیہ مراد باشد کہ از ہیچ رہگذر غفلت و خطرہ نبود پس این جماعہ نیز ازین نماز حظ وافر دارند چہ عمدہ درین معاملہ قلب است و منظور نظر او ست چون او بحضور موصوف است اگر غیر او در غفلت و خطرہ بود آن قدر مضرت ندارد کہ غفلت او دارد گویا غفلت و خطرہ قلب مرض ذاتی ست و درونی و غفلت و خطرہ خیال با وجود حضور قلب مرض عارضی و بیرونی چہ بعد از رفع خطرہ از قلب مورد خطرہ دماغ و خیال است شتان ما بین المرضین رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

مکتوب دہم (۱۰)

بخواجہ محمد حنیف در بیان آنکہ سیر آفاقی کہ عبارت از طے مقامات عشرہ است در طریقہ بزرگان ما در سیر انفسی بطریق اجمال قطع می شود و معاملہ صحب از آفاق و انفس بیرون می رود و بیرون انفس و آفاق معیت بے چون با محبوب بدست می آرد۔

حضرت حق سبحانہ از خود رہائی بخشیدہ بجناب قدس خویش بینائی دہاد احوال درویشان این حدود مستوجب حمد است امید کہ آن برادر گرامی نیز بجمعیت صوری و معنوی متحلی باشند۔ مخدوما حقیقت وصل و شہود موعود بفردا است امروز از ما و شما وظائف بندگی می خواہند و وظائف بندگی دو قسم است قسمے است کہ عمدہ در تحصیل آن جوارح ظاہر است از نماز و روزہ و صدقہ و حج و جہاد و غیر آن

وقسمے است کہ مربوط بہ باطن است از توبہ و زہد و توکل و تفکر و اخلاص و رضا و امثال آن و سلوک
این مقامات جدا جدا عسر تمام دارد بلکہ گاہ بود کہ از وصول مطلوب کہ مناسب این نشأہ است
باز دارد و جذب الٰہی جل شانہ دستگیری نفرماید پس طریقے باید گزید کہ محاذی مطلوب بود و از
ایصال بمقصود تخلف نورزد و خلاصۂ این مقامات بطریق اجمال در ضمن آن بسہولت حاصل
آید و بسیر تام در اعمال جوارح پیدا آید و آن طریقے است کہ بزرگان ما آنرا اختیار کردہ اند و
ابتدا آن از نفس قرار دادہ کہ متضمن جذب و محبت است سیر آفاق و سلوک مقامات طفیلی این
معاملہ است زیرا کہ محبت چون ساعت فساعت استیلامی یابد از ماسوی محبوب آناً فاناً انقطاع
حاصل می آید و بجدے می رسد کہ در دیدۂ باطن جز محبوب نمی ماند و تعلق علمی و حبی از غیر گسستہ می شود
و در ضمن آن حقیقت مقامات مذکورہ متحقق می شود و چون محب را طاعتِ محبوب لازم است در
وظائف اعمال جوارح نیز سرگرم خواہد بود بموجب المرء مع من احب چون محبوب وراے
آفاق و انفس است عارف نیز از انفس و در رنگ آفاق می گذرد و بیخود معیت بیچون با محبوب
بدست می آرد و چون درین نشأہ مدرکہ را آن قدر قوت نیست کہ کنہ آن معیت را دریابد کہ آن
موعود بنشأۂ اخروی است لاجرم امروز بوظائف طاعات صوری و لطائف مراقبات معنوی
بسر می برد تا فردا باندازۂ آن قوت باصرہ حاصل آید و حقیقت این معیت را دریابد پس باید کہ
آن برادر کمر ہمت راچست در ادائے وظائف اعمال بربندد و در ازدیاد کیفیت و کمیت اعمال
سعی بلیغ نماید و باطن بدوام توجہ و اقبال معمور داشتہ از التفات بماسوی مطلوب ما امکن
باز دارد و ذَرُوْا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ نص قاطع است و بجدے مداومت این معنی نماید کہ
این حالت ملکہ شود و از تکلف وارہد و از طریقت بحقیقت آید و ازیاد کردبیاد داشت گراید چہ
نعمتے است کہ ظاہر بوظائف اعمال کہ با آن مربوط است مشتغل باشد و باطن از دید ماسوا گسستہ
بود و در مطلوب مستغرق و مستہلک باشد و السلام علیکم و علے سایر من اتبع الھدی والتزم متابعۃ
المصطفٰے علیہ و علے آلہ الصلوات و التحیات والبرکات العلی۔

مکتوب یازدہم (۱۱)

بشمشیر خان در تحریض بر مخالفت نفس اماره و تصحیح عقائد بر وفق آراے صائبہ اہل سنت و جماعت و ابیان ارکان خمسہ اسلام و ترغیب بر سلوک طریقہ صوفیہ و مداحی طریقہ علیہ نقشبندیہ۔

الحمد للہ رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین وآلہ الطاہرین

اللہ تعالیٰ ذات بابرکات را مشمول لطائف و عنایات خویش داشتہ بحلیہ اتباع نبوی و سنن مصطفوی علی مصدرہا صنوف الصلوات النامیات مزین و محلی داراد بحرمۃ النبی الامی وآلہ الامجاد اما بعد حقائق آگاہ مولانا محمد حنیف اظہار مہربانی ہاے شما نسبت بفقیر بسیار کرد و استدعاے کتابتے کہ متضمن نصائح باشد نمود اجابتاً للملتمس بہ کلمہ چند نامربوط جرأت کرد۔ مخدوما حق سبحانہ آدمی را مہمل نیافریدہ است و بطور او نگذاشتہ تا ہرچہ داند بکند و موافق ہواے نفس و خواہش طبیعت زندگانی نماید بامر و نواہی او را مکلف ساختہ است و بتکالیف گوناگوں مخاطب گردانیدہ ابنکس (این را) چارہ ندارد بغیر ازانکہ بمقتضاے آن زندگانی نماید و ہواے نفس و طبیعت را کہ برخلاف آں باشد (نیست) بگذارد و اگر چنین نکند مورد سخط و غضب مولاے حقیقی شود و مستحق عذاب انواع عقوبات گردد خوشا وقت و حال آنانیکہ (کسانیکہ) کمر ہمت را در خدمت مولیٰ چست بربستہ اند و بجمیع ہمت در کسب مراضی او کشیدہ فطوبی لمن وفق لمرضات اللہ ویا حسرتا علی من فرط فی جنب اللہ فبشری للصالحین والابرار و ویل للکافرین من النار سبق المفردون وہلک المسوفون دنیا محل زراعت است در وقت زراعت بعیش پرداختن و بلذات فانیہ غیر مرضیہ ساختن خود را از عیش ابد مرضی باز داشتن است عقل دوراندیش آنرا روا ندارد و لذات باقیہ مرضیہ را گذاشتہ فریفتہ لذات فانیہ مبغوضہ نگردد پس از تصحیح عقائد دینیہ بر وفق آراے صائبہ علماے اہل سنت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم کہ ماخوذ از کتاب و سنت است چارہ نیست و از اداے فرائض و واجبات و از اجتناب از محرمات گذر نہ و بہترین عبادات و معتبر ترین طاعات نماز است کہ ستون دین و فارق مبین در میان مسلم و کافر است و قربے کہ در حین اداے آن

حاصل است بیرون آن نادر است پس نماز پنج وقت بجماعت و جمعیت و تعدیل ارکان و اسباغ وضو در اوقات مستحبہ ادا باید کرد ورد فی الحدیث ان العبد اذا قام الی الصلوۃ فتحت لہ ابواب الجنان وکشفت لہ الحجب بینہ وبین ربہ واستقبلہ الحور العین مالم یتمخط و ہم در حدیث است المصلی یقرع باب الملک وانہ من یدم قرع الباب یوشک ان یفتح لہ و ہم در حدیث است مثل الصلوات الخمس کمثل نہر جار عذب علی باب احدکم یغتسل فیہ کل یوم خمس مرات فما یبقی من ذلک من الدنس و ہم در حدیث ست ان من حافظ علی ہولاء الصلوات الخمس المکتوبات فی جماعۃ کان اول من یجوز علی الصراط کالبرق اللامع وحشرہ اللہ فی اول زمرۃ من السابقین وکان لہ فی کل یوم ولیلۃ حافظ علیہن کاجر الف شہید قتلوا فی سبیل اللہ واز اموال نامیہ وانعام سایمہ زکوۃ بمصارف آن بمنت و رغبت باید داد ما نقصت صدقۃ من مال وما زاد اللہ عبدا بعفو الاعزا وما تواضع احد للہ الا رفعہ اللہ و ہم در حدیث است ما من صاحب ذہب ولا فضۃ لا یودی منہا حقہا الا اذا کان یوم القیمۃ صفحت لہ صفایح من نار فاحمی علیہا فی نار جہنم فتکوی بہا جنبہ وظہرہ کلما ردت وبردت اعیدت لہ فی یوم کان مقدارہ خمسین الف سنۃ حتی یقضی بین العباد فیری سبیلہ اما الی الجنۃ و اما الی النار۔ از کمال کرم بعد حولان حول وصرف ما یحتاج الیہ آنچہ باقی ماند چہلم حصہ ازان فرض کردہ است عجب بے انصافی باشد کہ در اداے آنہم تساہل نماید و بخل بگذراند جان و مال ہمہ از دوست تعالی اگر ایثار تمام مال بفقیر میفرمود وطلب جان مینمود منولہان بارگاہ صمد بیش بے چین ابرو بشوق از سر جہ تمامتر ایثار جان و مال می کردند وسعادت خود را دراں می دانستند شعر

ان قال لی مت مت سمعا وطاعۃ وقلت لداعی الموت اہلا ومرحبا

خوش گفت بیت

گر بنقد جان توانستی خریدن وصل دوست طالب وصل تو بودے ہر کہ جانے داشتے

و روزہ ماہ مبارک رمضان بذوق باید داشت وسعادت خود دران گرسنگی و تشنگی باید دید

درحدیث است کل عمل ابن آدم یضاعف الحسنۃ بعشر امثالہا الی سبع مائۃ ضعف قال اللہ تعالیٰ الا الصوم فانہ لی وانا اجزی بہ یدع شہوتہ وطعامہ من اجلی للصائم فرحتان فرحۃ عند فطرہ وفرحۃ عند لقاء ربہ ولخلوف فم الصائم اطیب عند اللہ من ریح المسک والصیام جنۃ فاذا کان یوم صوم احدکم فلا یرفث ولا یصخب فان سابہ احد او قاتلہ فلیقل انی امرء صائم متفق علیہ و حج خانہ کعبہ بر تقدیر وجود شرائط آن باید کرد وازخانہ بصاحب خانہ تقرب باید جست وپے باید برد وفی الحدیث تابعوا بین الحج والعمرۃ فانہما ینفیان الفقر والذنوب کما ینفی الکیر خبث الحدید والذہب والفضۃ ولیس للحجۃ المبرورۃ ثواب الا الجنۃ وچون بنائے مسلمانی بر پنج چیز است یکے شہادت ان لا الہ الا اللہ محمد وان رسول اللہ وچہار دیگر آنست مذکور شد پس اگر در یکے ازین پنج چیز خلل رود در مسلمانی خلل رود چنانچہ خانہ کہ بنائے آن بر چہار دیوار وسقف است اگر یکے ازین چیز نباشد خانہ ناتمام وویران ست بعد از تصحیح عقائد دینیہ و اعمال صوریہ سلوک طریقہ صوفیہ علیہ قدس اللہ تعالیٰ ارواحہم ناگزیر است تا معرفت حق جل وعلا بحصول پیوندد ونجات ازہوائے نفسانی صورت بندد بندہ کہ معرفت صاحب خود ندارد ونمی شناسد عجب ست کہ چہ نوع زندگانی می نماید وبچہ ناتوس ومالوف ست خوش گفت بیت

بچہ مشغول کنم دیدہ ودل راکہ مدام　　　دل ترا می طلبد دیدہ ترا می جوید

در عالم مجاز نوکرے کہ بصاحب خود معرفت وراہ سخن ندارد از اعتداد خارج است واز اعتبار ساقط ومعرفت بطور این طائفہ علیہ بے فنائے فی المعروف صورت نہ بندد وتا وجود عارف درمیان ست ازین معرفت بے نصیب است بیت

از تست حجاب تو یقین است　　　شرط ہمہ رہ روان ہمیں است

فنا وبقا امریست کہ بوجدان صاحب آن تعلق دارد بہ بیان راست نیاید ع

لذت مے نشناسی بخدا تا نہ چشی

پس بر عقلاء وہوشمندان لازم است کہ در حاصل کار ونقد روزگار خود تامل نمایند ہر کہ را این معرفت

حاصل است قطوبی له وبشری آنچه مقصود از آفرینش او بود بجا آورد و بکمال انسانی رسید للمولوی قدس سره شعر

و آنکه دانستی که ظل کیستی	فارغی گر مُردی و گر زیستی
چون بدانستی تو خود را از نخست	سوی آنحضرت نسب کردی درست

چونکه

و هر که را این دولت مطلوبه حاصل نیست باید که از طلب آن فارغ نباشد و از هر جا بوی از این مطلب بمشام جان او برسد در پی آن شود و بتعمیر چیزی که تخریب آن خواسته اند نپردازد و گریه نایافت و ماتم فراق خود همواره داشته باشد و ترسان و لرزان بود مبادا مطالب را در آغوش ناکشیده ندای الرحیل بگوش رسد و آنچه درین نشأة از وی خواسته اند حاصل ناموده ازین سرای فانی رخت بربندد فردا بکدام رو در حضرت صمدیتش در آید و بکدام حیله عذر بکشاید دوباره در دنیا آمدنی نیست بیت

ترسم که یار با ما نا آشنا بماند	تا دامن قیامت این غم بما بماند

باید دانست که بهترین طریق از برای سلوک و تسلیک راه حق جل و علا طریقه علیه نقشبندیه است قدس الله تعالی اسرارهم ایشان چه اکابر این طریقه عمل بسنت اختیار کرده اند و اجتناب از بدعت گزیده و طریقه خواسته اند که اقرب طرق بود و البته موصل باشد و نهایت در بدایت آن مندرج بود و بعد از وصول بدرجه کمال آگاهی شان فوق آگاهی دیگران گشته بیت

نقشبندیه عجب قافله سالارانند	که برند از ره پنهان بحرم قافله را

پس طالب حق جل سلطانه را اختیار این طریق عالی انسب و اولی باشد که راه نزدیک تر است و البته موصل ست الله تعالی ما فقرا را از برکات این اکابر بهره ور کناد و از سرچشمه فیض شان سیراب گرداناد والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات و البرکات العلی۔

مکتوب (۱۲) دوازدهم

به محمد صلاح کابلی در اشتغال باستغفار و توبه و ترغیب بوظائف طاعات۔

اخوی محمد صلاح بتقوی و صلاح آراستہ باشد کتابتے کہ نوشتہ بودند رسیدہ خوش وقت گردانید از شرمندگی و خجالت خود نوشتہ بودند دربارے توبہ مفتوح است و او تعالیٰ رؤف و رحیم از تقصیرات کہ ہیچ کس ازان خالی نیست عفو و مغفرت خواہند و بزاری مستغفر بودند و بذکر و فکر سرگرم باشند و اوقات بوظائف طاعات و مقربات اعمال معمور دارند و ازین جانب کمال صفا تصور کنند و ہیچ کدورت بخود ازین ہمراہ ندہند نوشتہ بودند نمیدانم کہ داخل مقبولانم یا داخل مردودان میرانند یا میخوانند الخ محذوا این غم جانکاہ بہر دل راہ دارد و کیست کہ ازین اندیشہ فارغ است مگر مردودے باشد از درگاہ کریم امیدوار باشد۔

مکتوب سیزدہم (۱۳)

بخواجہ محمد حنیف در جواب مکتوب او کہ در تحسین احوال بعضے یاران خود نگاشتہ بود با بعضے آداب ضروریہ مشیخت و ترغیب بر ضبط اوقات۔

الحمد للہ و سلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ صحیفہ شریفہ اخوی اعزی مولانا محمد حنیف کہ در نیولا ارسال داشتہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت و کتابتے پیش ازین ازان عزیز نیز رسیدہ بود از احوال مسترشدان خود نوشتہ بودند احوال محمد ہاشم و فاضل سنجیدہ و اصیل است در مدت قلیلہ اندکے از طالبان باین قسم احوال ہمدمی شوند این قسم طلاب را معطل نباید گذاشت و بر کار مقید ساخت و در تربیت آنہا جد تمام مرعی باید نمود جوہر نفیس کم یاب ست عزیز باید داشت و ہر کہ طلب شغل نماید مشغول سازند و حلقہ را سرگرم دارند و کسے را کہ ذکر در نگیرد از ذکر گفتنش باز دارند و بمجرد وقوف قلبی مر نمایند چون یکچندی برین طریقہ مداومت کند امید است کہ ذکر بسہولت در گیرد لیکن توجہات را از وے دریغ نباید داشت و یاران طریق را بہ بعضے از آداب ضروریہ دلالت می نمودہ باشند وصول فیوض و برکات طریق بے رعایت آداب میسر نیست شنیدہ باشند کہ ہیچ بے ادبی بخدا نرسیدہ است جل و علا در عدم رعایت آداب پلہ ضرر غالب است نفع موقوف دیگر باید کہ در ضبط اوقات کوشند و در اہم امور صرف نمایند مبادا بہ بطالت کشد و از کثرت اختلاط با مردم محترز باشند کہ رونق نسبت باطن را می برد بے نسبت صالحہ با خلق صحبت

داشتن سبب انقطاع است از خالق تعالیٰ عزیزے گفتہ لا تصحب الاشرار و لا تنقطع عن اللہ بصحبۃ الاخیار یعنی با بدان صحبت مدار و با نیکاں نوع صحبت دار کہ از حق جل و علا منقطع نشوی و با مریدان و مسترشدان چنان سلوک نمایند کہ در نظر شان مہیب باوقار در آیند آنقدر انبساط نکنند کہ سبب جرأت و گستاخی گردد و خلل در کارخانۂ آنہا افتد و دیگر چوں حواس متشتت است بچیزے دیگر نمی تواند پرداخت۔ شب دوشنبہ ہفتم ماہ حال کہ ماہ ذی الحجہ سنہ یکہزار و پنجاہ ہجری است حضرت قبلہ گاہی والدہ ماجدہ جیو سفر آخرت گزیدند و پسماندگان را جگر کباب و دیدہ پر آب گذاشتند وجود شریف شان وسیلۂ سعادات کونین و دریچۂ رضامندی رب المشرقین بودہ کہ الحال از کسب آں از آں راہ حرمان دست دادہ است انا للہ وانا الیہ راجعون با یاران و دوستان ہفتاد ہزار بار کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ خواندہ ثواب آنرا بر روحانیت ایشاں بگذرانند۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۱۴) چہاردہم

بشیخ عبد الکریم کابلی در جواب کتابتے کہ نوشتہ بود بترغیب بر علو ہمت و انزوا۔

۔۔۔مادت آثارا مولانا عبد الکریم ہموارہ در ترقی باشند استقامت او بنا ع شما کہ گوش زد میشود سبب مسرت می گردد زادک اللہ تعالیٰ و ایانا استقامۃ کتابتے کہ متضمن احوال و ترقیات خود نوشتہ بودید رسید مضامین آن بوضوح انجامید حمد اللہ علی ذلک بکار خود سرگرم باشند و حالے کہ رو بدہد شکر آن بجا آرند و ھل من مزید گویاں بآن خورسند نباشند و ترقی از آں بخواہند ان اللہ یحب معالی الھمم حق تعالیٰ عالی ہمتاں را دوست می دارد و بعزلت و انزوا بیشتر راغب باشند و کسانیکہ آنہا را طریقہ گفتہ اند باحوال آنہا پردازند و عدے کہ تعلیم طریقہ آنہا مجاز بودہ اند اگر آں عدد تمام شدہ باشد مثل آں عدد دیگر را طریقہ بگویند والسلام

مکتوب ۱۵ پانزدہم

بمولانا محمد حنیف در نصیحت و تحریص بر استعداد آخرت۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات می رساند احوال واوضاع فقرائے ایں حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم وعافیتکم واستقامتکم علی الطریقۃ المرضیۃ و السنۃ السنیۃ وترقی درجاتکم المعنویۃ۔ مخدوما مرگ پرتو انداخت واجل مسمی رسیدہ آمد وہیچ سرانجام نشد وتہیۂ اسباب ایں قسم سفر دور ودراز از دست نیامد جاء الموت بحق اقیرہ جاءت الراجفۃ تتبعہا الرادفۃ افسوس اشرف عمر در ہوا وہوس رفت معلوم است کہ در ارذل عمر چہ خواہد کرد وکردۂ ایں وقت چہ خواہد اعتبار داشت از راہ خجالت آب شدہ می رود وزبان عذر نماندہ خوش گفت۔ شعر

کنوں چہ عذر گناہاں خویشتن خواہم ز شرم خوں چکدم از بدن بجائے عرق

سعادت آثار فضایل بیگ از دوستان صمیمی است متوجہ کابل است توقع کہ لوازم دوستی را بظہور آرند خواجہ محمد رضا نیز از یاران طریقت است توجہے بباطن او ہم مرعی دارند والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب (۱۶) شانزدہم

بخواجہ عبد الرحمٰن نقشبندی در شکر گذاری آبا کرام ایشان وبیان آنکہ باوجود کمال استغنا اشد شوق باصل منسوب است وبیان فنا وبقائے عارف۔

اللہ تعالیٰ ذات بابرکات مخدومی ومخدوم زادگی را مشمول الطاف وعنایات خویش داشتہ بترقیات صوریہ ومعنویہ ممتاز داراد حقوق بزرگان ایشان بر ذمہ ما فقرا آنقدر نیست کہ در حیز تحریر وتقریر آید سلوک طریق اہل اللہ را ازیں بزرگواران اخذ نمودہ ایم واقسام جذبہ را از برکات شان استفادہ کردہ ایم فنا وبقا در صحبت شان موجود است وسیر الی اللہ وسیر فی اللہ از مجلس شان ماخوذ اتباع سنت واجتناب از بدعت کہ مدار کار وبنیاد ایں معاملہ است ومثمر فیوض واسرار بے اندازہ از نور ہدایت ایں سرچشمہائے ولایت اقتباس نمودہ ایم چہ طرق دیگر از امور مبتدعہ خالی نیست وطریقہ ایں اکابر بعینہ طریقۂ اصحاب کرام است علیہم الرضوان لہذا ایں طریق اقرب طرق آمد والبتہ موصل گشت ونہایت دیگراں در بدایت شان مندرج شد۔ شعر

نقشبندیہ عجب قافلہ سالار انند	کہ برند از رہ پنہاں بحرم قافلہ را

بالجملہ اگر ظاہر است از اطوار این بزرگواران آراستہ است واگر باطن است ہم از انوار شان پیراستہ خوش گفت بیت

شکر فیض تو چمن چون کند اے ابر بہار	کہ اگر خار واگر گل ہمہ پروردۂ تست

این درویش دل ریش از جہت عدم لیاقت خویش قابلیت مجلس بزرگان ندارد واگر تقصیرے از وے در ادائے حقوق رفتہ باشد عفو خواہد نمود حقوق سرتاپاست واداے آن در حوصلہ این مسکین نیست مگر کریمان از روے کرم عفو فرمایند وناقابلی را با این ہمہ ناقابلی قبول نمایند ع

با کریمان کارہا دشوار نیست

بلے از پیشگاہ چنین آمدہ است کہ ممکن معیوب را بشرف قبول واجب الوجود تعالے رسانیدہ چنانچہ عزیزے گفتہ است

رباعی	تو بعلم ازل مرا دیدی	دیدی آنگہ بعیب بخریدی
تو بعلم آن ومن بعیب ہمان	رد مکن آنچہ خود پسندیدی

وعجب تر آنکہ اشد شوق با وجود کمال عز واستغنا بآنحضرت منسوب گشتہ کما ورد فی الحدیث چرا منسوب نگردد کہ ہرچہ باصل راجع است وبمرتبۂ وجوب منسوب اشد ارجح است مصرع

در خانہ بکدخدائی ماند ہمہ چیز

شوق ممکن در جنب شوق واجب تعالی حکم محو ومتلاشی دارد چہ ممکن ہرچہ دارد از قسم خیر وکمال از وجود وتوابع وجود ہمہ مستفاد ومستعار از مرتبۂ وجوب ست وظل وپرتو ظل را باصل چہ مساوات ظل در امرے بخود استقلال ندارد اگر خیر وکمال عاریتے را بخود نسبت نماید خاین در امانت بود ودعوی ہمسری و شرکت باصل پیدا کند کمال در حق او نفی کمال است ودر نفی خیریت در سلب خیریت کمالات عاریتے از خود دانستہ خود را باین گمان فاسد خیر وکمال تصور نمودہ است وبنیاد در از برین بے بنیاد نہادہ۔ رباعی

مداحی خود بزعم حاسد تا کے	ترویج چنین متاع کاسد تا کے
تو معدومی خیال ہستی از تو	فاسد باشد خیال فاسد تا کے

وچون بسابقہ کرم صاحب دولتے را باین دید تنواز ند وا و از روے ذوق وحال دریابد کہ کمالاتے کہ منسوب باوست ہمہ مستعار و مستفاد از مرتبہ وجوبست وظلال کمالات اوست تعالی بیت

نیاوردم از خانہ چیزے نخست — تو دادی ہمہ چیز من چیز تست

این زمان سر رشتہ سعادت بدست آید وامید نجات از گرداب جہل مرکب حاصل شود للمولوی قدس سرہ شعر

چوں بدانستی تو خود را از نخست — سوے انحضرت نسب کردی درست

وانکہ دانستی کہ ظل کیستی — فارغی گر مردی وگر زیستی

ازین مقام چوں ترقی نماید بینواند کہ کمالات منعکسہ را درست باصل سپارد وخود را کہ مرآت این کمالات بود بعدم صرف ملحق یابد این زمان از عارف نہ نامی ماند ونہ نشانی فعومل معہ ما عومل قلم این جا رسید وسر بشکست والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب (۱۷) ہفدہم

بخواجہ محمد حنیف در ترغیب بر دوام اضطراب وتواصل حزن۔

بسم اللہ حامداللہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم مکتوب مرغوب اخوی اعزی رسیدہ خوش وقت ساخت آنچہ از واردات نوشتہ بودند نیک و عالی است قُلْ رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا در کار مستزادشان سرگرم باشند وبے آرام بوند خنکی وبے دماغی نصیب اعدا باد بزرگے گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند طالب بے اضطراب التہاب نیست وعارف بے درد وحزن نہ ہرگاہ مفخر موجودات علیہ افضل الصلوات واکمل التحیات بدوام فکر وتواصل حزن موصوف باشند کما ورد فی الحدیث بدیگران چہ رسد والسلام علیکم وعلی اہل بیتکم۔

درکار خود

مکتوب (۱۸) ہژدہم

بمولانا غازی سرہندی در جواب استفسارے کہ از سلب نسبت وجز آن نوشتہ بودند۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً و مصلیاً صحیفہ برادر گرامی مولانا غازی رسیدہ خوش وقت ساخت حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت اندو از یاد فقر افارغ نہ۔ نوشتہ بودند کہ عزیزے است از فرزندان گنج شکر در برہان پور آسودہ است سہ روز بر سر قبر او رفتہ نشست بعد از سہ روز ظاہر نمودند کہ اگر از ہر طرف ترک کنی از ما ترا نصیبے است فقیر بعد ازان ترک رفتن آن روضہ نمود اما مدعاے این گفت وگو نفہمیدم کہ چہ بود۔ مخدوما می تواند کہ امتحان شما درین گفت و گو خواستہ باشد و آزمایش می نمودہ باشد و نیز نوشتہ بودند کہ نسبت عزیزی سلب کردم اما ہیچ زیادتی ازان سلب در خود نفہمیدم و دران عزیز ہیچ کمی مفہوم نشد موجب این چہ باشد۔ مخدوما مقدمہ اولی کہ در خود یافتند معقول است چہ سلب کہ نفی نسبت است از شخصے مستلزم ثبوت نسبت مسلوبہ در سالب نیست اما مقدمہ ثانیہ محل تامل است چہ سلب مستلزم کمی است در مسلوب عنہ پس آنچہ نوشتہ اند کہ ہیچ کمی مفہوم نشد می تواند کہ محمول بران باشد کہ عین نسبت مسلوب شود و اثر آن ہنوز باقی باشد و آنرا عین نسبت فہمیدہ باشند بے کم و کاست چنانچہ اخگری را سرد سازند و اثر حرارت در وے باقی باشد و احتمال دارد کہ مقدمات سلب را سلب فہمیدہ باشند و فی الحقیقت سلب متحقق نباشد۔

نوشتہ بودند کہ بعد از نماز تہجد کہ می نشینند در خود نہ توجہے و نہ شغلے غیر از افلاس ہیچ نمی یابد مخدوما آنچہ ذاتی ممکن است فقر و افلاس است ہر کمالے کہ در وے نمودار است عاریتے و انعکاسی است کہ ممکن باین دید بے بنیاد و این بود بے بود خود را کامل و حرز خیال کردہ است و بنیاد دراز برین بے بنیاد نہادہ و دعوی شرکت بصاحب خود در کمالات پیدا کردہ و چون بسابقہ عنایت بداند کہ ذات او عدم است و این کمالات ہمہ عاریتی و امانتی است ناچار کمالات را باصل ملحق خواہد یافت و امانت را باہل امانت خواہد سپرد و بفقر ذاتی و افلاس جبلی خود متحقق خواہد شد۔

نوشتہ بودند کہ در نماز حضور خاص دارد کہ دران فتورے نیست۔ مخدوما این حالت اصیل است و کیفیت صلوتیہ بر غیر صلوتیہ تفوق دارد۔ والسلام

ف بارگاہ ات موقوف بوقت است حق سبحانہ مسبب الاسباب ظاہر است کہ نصیب انگریزم کہ محصول بارگاہ ات بود و نوشتہ بودند

ت زیادتی

مکتوب (۱۹) نوزدہم

بمولانا محمد حنیف در تعمیر اوقات۔

برادر گرامی مولانا محمد حنیف ازین درویش دل ریش سلام عافیت انجام خوانند مدتے است کہ ازان برادر خبرے نرسیدہ خاطر نگرانست مخدوما وقت کاراست نہ ہنگام گفتار، شب ہاے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند و بتکرار کلمہ طیبہ و توحید ہموارہ رطب اللسان باشند و از تلاوت کلام مجید موافق وقت و حال حظے فراگیرند و از نماز با طول قنوت خالی نباشند و بر تعلیم و تعلم حریص بوند جاءت الراجفۃ تتبعھا الرادفۃ۔

مکتوب (۲۰) بستم

نیز بمولانا محمد حنیف در جواب عریضہ وے کہ متضمن شوق عزلت و احوال یاران او بود۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ رسید مسرور و خوش وقت ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و رشتہ محبت و رابطہ معنوی ہموارہ در قوت است التماس حصول بعضے آرزوہا نمودہ بودند از علم بتفصیل احوال و معارف و حقایق و کشف تفصیل احوال طلبہ و جز آن امیدوار باشند و بآنچہ نصیب وقت است شاکر بوند لئن شکرتم لازیدنکم بندہ را با آرزو چہ کار بسا است کہ تمناے امرے نماید کہ در حق او مقدر نیست حضرت کلیم علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام طلب رویت نمود بالفعل بوقوع نیامد و حکم شد یا موسی انی اصطفیتک علی الناس برسالاتی و بکلامی فخذ ما اتیتک وکن من الشاکرین۔

نوشتہ بودند قریب یک سال است کہ خطرہ آنکہ راہ آمد و رفت مردم را مسدود سازد بلکہ از خان و مان گذشتہ بکنجے قرار گیرد و ماتم عصیان خود دارد بسیار است اما از تو ہراسان است مخدوما ہراسان براے چہ باشند کیست کہ این آرزو در دل ندارد عزلت میمون و مبارک است اگر حقوق خلق

ضائع نشود و صحبت للہ و فی اللہ اگر احیاناً واقع شود منافی غرض عزلت نیست العزلۃ منیۃ الصدیقین شنوده باشند خوش گفت بیت

بکنج غارے خلوت گزینم از ہمہ خلق　　　گر آن لطیف جہاں یار غار ما باشد

احوال ملا علی محمد و ملا عبد السلام کہ نوشتہ بودند و نیز نوشتہ بودند نسبتے کہ بمن روے می دہد با بہا امید ہم کذا و کذا مطالعہ آن مسرت فراواں بخشید احوال بلند و پسندیدہ است، و مشعر بانجام کار کتابتے کہ ملا پاینده محمد در تبیین احوال خود بشما نوشتہ نیز رسید آنچہ نوشتہ است از حصول نسبت بے کیفی و بے رنگی و ترتب لذات بر آن و تمثل نفس امارہ و شمول و احاطۂ آن نسبت تمام وجود را و محویت و تلاشی اولاً در پوست و از گذشتن آن بگوشت بعد ازان باستخوان بعد ازان سرایت محویت از ظاہر بباطن و بیتاب گشتن و نعرہ بر آوردن کہ الٰہی چہ کردہ ام کہ مرا نیست و نابود ساختی و شنیدن الہام کہ ھذا جذبۃ من جذبات الحق شاد باش اگر چہ ترا نیست ساختم اما کارت نیک ساختم بعد ازان باز ملہم گشتن ھذا لطف من الطاف الحق و ھذا مقام جمع الجمع لا وصف لہ و لا بیان لہ و احاطۂ عدم و محویت تمام موجودات را از عرش تا فرش و نفوذ نظر در لاتعین، بعد ازان　　باز بشعور آمدن و شنودن ندا کہ نہایت معاملہ تو تا اینجا بود ترا مخیر ساختم میان نسبت بندگی و آزادی و بشارت یافتن از سرور دین و دنیا علیہ الصلوٰۃ والسلام باختیار بندگی بعد ازین عروجات بنزول آمدن و دیدن واقعہ ہمہ بوضوح انجامید چیز ہائے عالی و دلپذیر است والسلام اولاً و آخراً۔

[Left margin, handwritten, vertical: بایستی بود بعد ازین کتابت ملا علی محمد [illegible] نوشتہ بودند [illegible] فرستادہ است [illegible] باشد]

مکتوب بست و یکم (۲۱)

بمیرزا غضنفر در تذکیر و تنبیہ و حفظ اوقات۔

نحمدہ و نصلی علیٰ نبیہ الکریم احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است امید کہ آن عزیز بعافیت و جمعیت باشند و بر جادۂ شریعت علیہ و سنت مصطفویہ علیٰ مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ مستقیم و مستدیم بوند از قشر بلب آیند و از لفظ بمعنی گرایند در دوام مراقبہ و نفی خطرات کوشش

بلیغ نمایند تا حضور مع اللہ ملکہ دل شود و صفت لازم او گردد حضوری کہ غیبت در قفائے آن بود در طریقہ ما چندان اعتبار ندارد بالجملہ عمر چند روزہ بسے مغتنم است آنچہ مطلوب از خلقت است درین فرصت یسیرہ بدست باید آورد والا غیر از حسرت و ندامت ہیچ نیست وقت کار گذشتہ میرود خبر شرط است توقع کہ این دور افتادہ را بدعائے سلامتی خاتمہ یاد میکردہ باشند والسلام۔

مکتوب (۲۲) بست و دوم

بمولانا محمد حنیف در دلالت بقناعت و تعمیر وقت

اخوی گرامی مولانا محمد حنیف ازین دور افتادہ دعا خوانند مجاری امور مشکور است امید کہ آن برادر نیز بعافیت و جمعیت باشند و چیزے کہ منافی جمعیت باطن بود ازان یکسو بوند و در سعی قوتِ روزمرہ خود را پریشان نسازند حق سبحانہ و تعالیٰ متکفل ارزاق عباد است اگر باندک سعی چیزے بدست می آید فبہا والا از پے آن نروند و بصحبت اہل غفلت در کارخانہ باطن خلل نیندازند و دوام توجہ و اقبال را بجناب قدس رایگان از دست ندہند و ہر چند باطن را اقبال دائمی بود ظاہر را ازان جدا نسازند۔ والسلام

مکتوب (۲۳) بست و سوم

بمولانا ابو الفضل کشمیری در تحقیق مقام اخلاص و تحریص بدوام حضور۔

صحیفہ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یاد فقرا نیز فارغ نیستند واز شوق مطلوب بے ہمتا خالی نہ حق سبحانہ نائرہ این شوق را اشتعال دہاد و نار محبت را در باطن بفروزاد تا از ما سوی بتمام برہاند و بمراتب قرب و معرفت بسیط رساند از اشتغال مطالعہ کتب و درس علوم نوشتہ بودند نیک و مبارک است اللہم زد لیکن این قسم اعمال خیر را وسیلہ پیش نداند و مطلب اعلیٰ را وراے این تصور فرمایند شریعت راسہ جزو است علم و عمل و اخلاص، علم و عمل را علمائے ظاہر متکفل اند

وحقیقت اخلاص کہ جزو ثالث است مربوط بمعرفت ست و وابستہ بخدمت صوفیہ کرام کہ علمائے باطن اند وآنکہ گفتیم کہ حقیقت اخلاص الخ زیرا کہ صورت اخلاص عوام را نیز حاصل است صورت اخلاص آنست کہ محتاج تعمل وتکلف بود وموقوف بہ احضار نیت باشد این اخلاص را دوام نیست صاحب آن کہ گاہے باخلاص است وگاہے بے اخلاص مخلص است والمخلصون علے خطر عظیم شنودہ باشند حقیقت اخلاص آنست کہ از کسب وتعمل وارستہ است واز تکلف گستہ دوام پذیرفتہ است صاحب این اخلاص کہ مخلَص است بفتح لام محتاج تصحیح نیت نیست و نیت او بفنا وبقا تصحیح یافتہ است امارۂ او کہ محل صفات ذمیمہ است فدائے مولائے خود گشتہ و باطمینان پیوستہ مخدوما از سبق باطن خود ہیچ ننوشتہ اید واز شکر وشکایت آن حرفے نہ نگاشتہ این نعمت عظمیٰ را از دست ندہند چندان مداومت بذکر قلبی نمایند کہ ذکر صفت وملکۂ دل شود واز تکلف یاد کرد وارہد وغفلت ظاہر دروے سرایت نکند ونوم ونیقظہ در حصول آن یکسان بود۔ ع

این کار دولت است کنون تا کرا دہند

ہمت را بلند دارند وہیچ چیز غیر از مطلب اعلیٰ خورسند نباشند از اللہ یحب معالی الہمم والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب (۲۴) بست وچہارم

بمولانا محمد حنیف در تفویض وتسلیم۔

حامداللہ ومصلیا علے رسولہ الکریم اما بعد فمجاری الامور مشکورۃ المسئول من اللہ تعالیٰ سلامتکم وثباتکم واستقامتکم مکاتیب شریفہ بتعاقب یکدیگر رسیدند اللہ تعالیٰ بمنتہاے مقاصد رساند واز کمالات صباحت وملاحت نصیبے ارزانی دارد وصباحت را چاشنی ملاحت مزج فرماید انہ قریب مجیب۔ آرزوے ترویج این طریقہ وطراوت سنت سنیہ وتلاشی بدعت نامرضیہ نمودہ بودند بحضرت عالم الغیب وحکیم مطلق آن را مفوض دارند آنچہ مقتضاے حکمت وارادت اوست بظہور خواہد پیوست ہنگام قرب قیامت است ایمان سلامت بردن درین طور وقت پر فتن بسے

مغتنم است غایۃ الامر دعا و توجہ درین امر منافی تفویض نیست منافی تفویض التجا در کون بما سوا است توہم آزار کہ ازین جانب تخیل نمودہ اند توہم محض است اینجا کمال صفا است نقل نوشتۂ ملا عوض و الغ بیگ کہ فرستادہ بود تند از مطالعۂ آن ذوقین گشت احوال صحیحہ است بعد استخارہ اگر الغ بیگ را اجازت تعلیم اشخاص معدودہ بدہند گنجایش دارد بعد از ظہور تاثیر صحبت و استقامت و ترقی بران عدد بیفزایند و احوال صوفی نظر ہم بسیار اصیل است و از باید دیگر کہ نفی خطرات از دو تاثیر توجہ او نوشتہ بودید و استفسار اجازت تعلیم طریقت بوے نمودہ واضح گردید اگر استخارہا راہ بدہند استقامت اوضاع او ہویدا شود اجازت بشرط استقامت بدہند والسلام علیکم و علی سائر من لدیکم من اهل طریقتکم۔

مکتوب بست و پنجم (۲۵)

نیز بمولانا محمد حنیف در احیاے سنت و دلالت بفقر و ورع و تقوی۔

بعد الحمد و الصلوۃ و ارسال التحیات می رساند احوال و اوضاع فقراے این حدود مستوجب حمد است مدتے است کہ کتابتے از شما نرسیدہ خاطر نگر است اللہ تعالی بعافیت صوری و جمعیت معنوی دارادو و از تفرقہ عساکر تفرقہ مامون و محفوظ کناد کمر ہمت را در احیاے سنت پیغمبر علیہ و علی آلہ الصلوۃ و السلام و التحیہ بربندید در ظلمات بدعت کہ عالم را فرو گرفتہ است درین طور وقت علی الخصوص احیاے سنت کار بست بزرگ من احیا سنتی بعد ما امیتت فلہ اجر مائۃ شہید شنیدہ باشند و بصحبت اغنیا راغب نبوند و فقر و نامرادی را عزیز دانند و ورع و تقوی را بجان خواہند و گناہ را اندک ندانند و این دور افتادہ را بدعاے خیر منسی نکنند۔ مصرع این کار دولت است کنون تا کرا دہند۔ والسلام علیکم۔

مکتوب بست و ششم (۲۶)

بملا حامد در بیان تخلص از دقایق شرک خفی و حقیقت و تحقیق کلمۂ متعارفہ لا یذکر اللہ الا اللہ۔

قال الله تبارک وتعالیٰ وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَّهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِيْنِ وَذَاتَ الشِّمَالِ، ظہور وجود وتوابع آن از اوصاف کمال در مرآت ممکن ممکن را از ظاہر بینی او در توہم خیر و کمال انداختہ است و باین توہم عدمیت ذاتی ونقص وشرارت جبلی خود را فراموش ساختہ برین نمود بے بود بتبلید دراز نہادہ است و مالیخولیای شرکت و دعوی ہمسری بصاحب خود در کمالات و باخص اوصاف او پیدا کردہ حدید البصر ہموارہ عدمیت وشرارت ذاتی خود را مشاہد ست وکمال وجمال را آن اصل می بیند وعاریت و امانت بیش تصور نمی نماید ومرید ومتصرف در امور حق را تعالیٰ می یابد حصول حقیقت بندگی درین موطن است وتخلص از انانیت امارہ کہ ناشی از جزء ابلیسی است درین مقام است سالک این راہ را ضرور وناگزیر است کہ اول اثبات بندگی خود نماید واز بندگی نفس وپرستش ہوا بر آید واز مالیخولیای شرکت مولائی و ادعای ہمسری خلاصی یابد تا مورد الطاف الٰہی جل شانہ وعنایات نامتناہی گردد ہر چند آن بیش این بیش ہر عارف کہ باین نفی وتخلص متحقق است خیال نکند کہ معاملہ نفی را بانجام رسانیدہ است وبحقیقت تخلص رسیدہ چندین عقبات وسدود درمیان ست کہ از عد بیرون ست سالک بیچارہ از اول قدم بعدمیت خود لب می کشاید وبترانہ این تخلص می سراید ونفی وجود بشریت می نماید وتا می رود وعروج می نماید مراتب این نفی وعدمیت قطع می کند تا کدام صاحب دولت بود کہ بانجام این معاملہ رسد وبحقیقت این تخلص واصل گردد. شعر

کیف الوصول الی سعاد ودونہا   قلل الجبال ودونہن حیوف

بے اجتبا واصطفا باین درجہ قصوی رسیدن بسے دشوار است اہل انانیت را حصول این معنی مستصعب ہر قدر این تخلص وعدمیت دست دہد مغتنم است وہمانقدر مدارج قرب ومراتب انبساط حاصل است تفاضل اقدام اہل الله وتفاوت این نسبت علیہ ست سالک این راہ بیش از رسیدن بحقیقت این تخلص واین نسبت علیہ بتکرار کلمہ نفی واثبات گوئیا اثبات الوہیت خود می نماید وچون مراتب نفی ہنوز در پیش دارد وبانجام نرسانیدہ اثبات او ہم در راہ ست وسخن کوتاہ شایان وصول بمثبت حقیقی ندارد ودر متکلم آن آویختہ است خلاصی ازین ورطہ بے حقیقت لَا يَذْكُرُ اللهَ إِلَّا اللهُ صورت ندارد

وآنکہ گفتیم کہ بے حقیقت لا یذکر اللہ چہ صورت آن سالک را در ابتدا نیز دست می دہد و تا میسر نبود باین کلمہ گویا می رود اگر پیش از فنا باین کلمہ متکلم است چنانچہ ارباب تجلی صوری پس اللہ او بر تعین امکانی واقع است کہ آنرا بعنوان حقیقت دانستہ است و این تعین قابل نفی است و اگر بعد از فنا در مراتب اسما و صفات و شیونات باین سخن گویا است پس اللہ او برین مراتب واقع است و این مراتب اصول سالک اند کہ برزخ اند بین الوجوب والامکان بنظر بہر دو طرف من وجہ داخل نفی اند و من وجہ داخل اثبات من وجہ مقاصد اند و من وجہ غیر مقاصد مثبت و مقصد اقصی ورای این مراتب است و حقیقت لا یذکر اللہ الا اللہ منوط بوصول بآن درجۂ قصوی است بلکہ گوئیم کہ تا نشأۂ دنیوی برپاست سالک در مقام نفی است و از نفی چارہ ندارد نصیب از مرتبۂ اثبات بر وجہ کمال در نشأۂ اخروی ست الا لمن جعل دنیاہ اخرۃ فجاز ان یکون لہ حظا وافرا من مرتبۃ الاثبات فی ہذہ النشأۃ بیت

اگر این لحظہ ممکن کار شب نیست ز بخت مقبلان این ہم عجب نیست

تنبیہ سادہ لوحے از انجام معاملہ نفی خیال نکند کہ ممکن از امکان منخلع شود و بوجوب پیوندد و قلب حقیقت شود کلا بلکہ مراد آنست کہ از ہوا و تعلق بگذرد و از دقائق شرک خفی و آلہۂ انفس وا رہد و نفس از رذائل پاک و مصفا گردد و گفتہ اند ہرچہ مقصود تست معبود تست پس تا دقیقہ ازین دقائق باقی ست از گرداب الوہیت خود تمام نمی برآید از صعوبت این تخلص است کہ گفتہ اند بیت

ہرچند کہ مطمئنہ گردد ہرگز ز صفات خود نگردد

وہم از نازکی این موطن است آنچہ منقول است کہ چون محمد معشوق طوسی را بہ قسر بنماز ایستادہ کردند چون بکریمۂ ایاک نعبد رسیدہ از ہر بن موے کہ باندام او بود خون فوارہ شد بعد از ان گفت کہ حکم من حکم زن حائضہ است یعنی زن حائضہ بنجاست ظاہر آلودہ است و بدین سبب نماز از وے ساقط است من نیز بنجاست باطن آلودہ ام و عبادت من خالص نیست و چون بہ خلاف حال و وجدان خود باین کلام تکلم نمود از ہیبت آن خون از ہر بن مو جریان گرفت و ظاہر نیز بہ نجاست آلودہ گشت و در رنگ زن حائض مانع نماز آمد۔ والسلام

صوری

مکتوب بست و ہفتم (۲۷)

بمولانا محمد حنیف در اقبال تمام بہ جناب قدس الٰہی جل شانہ و اعراض از ما دون او تعالیٰ۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول منہ تعالیٰ سلامتکم و استقامتکم نمیداند کہ چہ وضع زندگانی می نمایید و بکدام مردم نشست و برخاست دارید و وقت عزیز در چہ چیز مصروف است تمادی ایام مفارقت مبادا تاثیرے نمودہ باشد و فتورے آوردہ بود این فقیر را این اندیشہ دامنگیر است۔ بیت

خوابم بشد از دیدہ درین فکر جگر سوز　　کاغوش کہ شد منزل و آسایش خواب

بتقریب پس ماندگانِ پدر خود را در بلا بیفگنند و از منعم حقیقی جل سلطانہ دوری مجویند و شرم بزرگان طریقت را نگاہدارند الحیاء شعبۃ من الایمان آخر از ہمہ رو با و سبحانہ می آرید و ہمہ ابا و می سپارید تعالیٰ و حسرت بے سود با خود می برید آنچہ آخر بے اختیار شدنی ست چرا امروز با خود قرار ندہید و از ہمہ دست افشاندہ بدامن عز و استغنا محکم نگیرید کدام گنج برابر گنج نامرادی تواند شد خوش گفت بیت

اگر ہزار غم است از جہانیان بدل　　ہمیں بس است کہ او غمگسار ما باشد

بکنج غارے خلوت گزینم از ہمہ خلق　　گر آن لطیفِ جہان یار غار ما باشد

بعضے امور ضروریہ بود کہ درین کتابت بایستے درج نمود چون وقت تنگ بود نتوانست تحریر نمود بالجملہ از دعا فارغ نبوند و احوال را نویسان باشند و از ہدایت ملّا فتاکہ از خدمتگاران مخصوص حضرت مخدومی ملاذی میان جیو است خاطر داشت او در امور معروفہ ناگزیر است والسلام

مکتوب بست و ہشتم (۲۸)

بسیادت پناہ میر محمد ابن بخاری در دلالت بر حصول تمکین و ترغیب بر کمال فنا۔

اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح داراد صحیفہ گرامی مشرف ساخت شکایت از

قلت جمعیت وفقد واردات نمودہ بودند مگر ما ہر چند در جمعیت ظاہر فتور است اما امید است کہ معاملہ باطن در ترقی وتزاید باشد کثرت واردات وتلون احوال از مقام تلوین مخبر است و نسیان ماسوا ورفع خطرات قلب کہ در حضور نشان می دادند از مقام تمکین است قلت واردات واحوال درین مقام قصورے ندارد چہ این مقام دریچہ وصول است بمطلوب امورے کہ در راہ روے می دہد اگر کہ درین جا نباشد ہیچ فکر نکنند امرے کہ در پیش دارند بآن سرگرم بوند وبوظائف طاعات و اذکار وم اقبات مشتغل باشند وبکلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ نفی مرادات ومقاصد نمایند ونفی وجود وکمالات تابعہ آن از خود کنند تا عدمیت ذاتی جلوہ گر گردد وانانیت امارہ رو بزوال آرد وازدعوی ہمسری وشرک خفی وارہد ممکن فی نفسہ عدم ولاشے است از راہ جہل مرکب خود را خیر وکامل تصور نمودہ است وبنیاد دراز برین بے بنیاد نہادہ خوش گفت شعر

وصّافی خود برغم حاسد تا کے ترویج چنین متاع کاسد تا کے

وائے اگر رحمت دستگیری نفرماید وابن بیچارہ از این ورطۂ مہلکہ نبرآرد والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب بست ونہم (۲۹)

بشیخ عرب بخاری در دلالت بر عزلت وانزوا از اغیار۔

جناب اخوی اعزی شیخ عرب از این درویش دلریش سلام عاقبت انجام خوانند احوال مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالیٰ استقامتکم ظاہراً وباطناً محزون بامادن وآمدن شما مفوض برائے شماست بعد از استخارہ ہر طور کہ اقبال قلب بے تکلف باشد بموجب آن عمل کنند بعزلت بیشتر راغب باشند واز خلق مہما امکن یکسو بوند مگر با طالب حق کہ از برائے خدا جل وعلا آید باوے صحبت دارند واز ورود طالبان ترسان ولرزان بوند کہ مبادا حب جاہ وریاست پیدا آید وطمع مبطن بہم رسد وخلل در کار خانۂ بزرگ انداز دواز این رہگذر پرحذر باشند وملتجی ومستغفر بوند مع ذلک باحوال آنہا پردازند وصحبت دارند کہ عمل خیر را از ترس خطرہ سو نمیتوان گذاشت اعمل واستغفر۔

(۳۰) مکتوب سیم

بمولانا محمد حنیف در تحریص بر محافظت وقت۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات می رساند احوال واوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم امید کہ مراعی وقت باشند وازوقت وحال بگذرند وبمحولِ حالؔ پویند ومستعد لقاے مطلوب بے ہمتا بوند وہر چہ آفل وناپایندہ است خواہ از امتعہ صوریہ باشد وخواہ از معاملات معنویہ ازان معرض باشند قائلاً اِنِّیْ وَجَّھْتُ وَجْھِیَ لِلَّذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِیْفًا وَّمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ والسلام علیکم وعلی من لدیکم من اخوان الدین۔

(۳۱) مکتوب سی ویکم

بمیرزا محمد شاہ در دلالت بر علو ہمت۔

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالیٰ از رقیت ماسوی خویش محرر کناد۔ مخدوما گرفتاری مادون حق جل وعلا از اشد امراض قلبیہ است فکر ازالہ آں از اہم مہام است۔ ع

درخانہ اگر کس است یک حرف بس ست

مکتوب مرغوب آن برادر گرامی رسیدہ خوش وقت ساخت بیاد حق جل وعلا سرگرم باشند وبدوام حضور مع اللہ بوصف نیستی کہ دراں موطن حضور خود تجود است بوند نوشتہ بودند تا نتیجہ اذکر کم کہ عبارت از تجلی حق سبحانہ است باسم المتکلم شاید براں مترتب شود۔ مخدوما ہمت رابلند دارند واز اسم وصفت بجز ذات تعالیٰ نخواہند واز زروہ بخصیص نفرایند واذکر کم را باوجود تقدم خاص تجلی یک اسم نکنند ان اللہ یحب معالی الھمم والسلام اولاً واخراً۔

موضع حادۃ الشریعۃ المرضیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی مصدرھا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ

احوال

نا آزاد

نا عموم

(۳۲) مکتوب سی و دوم

بخواجہ احمد بخاری در جواب وقائع او۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالی از رقیت ماسوائے خویش محرر کناد بالنون والصاد صحیفہ گرامی مسرور و خوش وقت ساخت واقعہ روشن کہ دیدہ بودند و دران واقعہ بشارت یافتہ کہ از مراتب کبری اولیا گذرانیدہ بمراتب علیائے انبیا آوردیم باز در واقعہ دیگر حضرت ایشان را قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ العزیز دیدہ اند و واقعہ سابقہ را بعرض آنحضرت رسانیدہ بسیار خوب عالی ست مطالعۂ آن خیلے محظوظ ساخت۔ بیت

می تواند کہ دہد اشک مرا حسن قبول ... آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را

لیکن بدانند کہ امثال این بشرات اند امیدوار باشند کہ حق سبحانہ این معنی را از قوت بفعل آرد واز گوش باغوش رساند و واقعہ دیگر کہ دیدہ اید کہ گوئیا با دیوے جنگ می کنید آخر بوے غالب آمدہ اید نیز نیک است اللہ تعالی بر دشمن لعین غالب سازد و باسلام حقیقی رساند۔ نوشتہ بودند ذکر نفی واثبات را تا بصد و یک رسانیدہ ام اگر حکم شود بران اضافہ نمایم۔ مخدوما محنت بسیار کردہ اند حق تعالی اثر بران مترتب سازد اگر بے تکلف اضافہ می توانید کرد اضافہ بکنید بعضے یاران زیادہ ازین می گویند نوشتہ بودید شخصے می گوید کہ کشایش تو از ولایت دل است بجانب دل مقید شو بدانند کہ دل انسان حقیقت جامع است و برزخ است میان لطائف عالم خلق و لطائف عالم امر و جامع است کمالات عالم خلق و عالم امر را فیوضے از مبدا فیاض وارد می شود اول بدل می آید و بتوسط آن بعالم خلق می رسد و زبان ترجمانی آن می نماید مع ذلک ہرکدام را از پنجگانہ لطائف عالم امر کمالات مخصوصہ است و معاملات جدا و ولایت ہریکے از دیگرے ممتاز است ظاہرا شما را بحقیقت جامعہ قلبیہ بیشتر مناسبت باشد مطلب وصول بحق است تعالی از ہر راہ کہ باشد با ہنگام ملاقات بوظائف طاعات و اذکار و مراقبات مشتغل باشد و احبۂ دور افتادہ را بدعاے خیر یاد کنند والسلام

(۳۳)
مکتوب سی وسوم

بسیدۃ بی بی در ترغیب بر وظائف طاعات با بعضے اوراد و ادعیۂ ماثورہ۔

عصمت پناہ عفت دستگاہ ہمشیرہ دینی سیدۃ بی بی از ین جانب سلام عافیت انجام خوانند معلوم آن ہمشیرہ باشد کہ دنیا جائے عیش و آسایش نیست محل کشت و کاراست و موطن طاعت و عبادت، عیش و آسایش معد بآخرت است محنت این جا نتیج راحت آنجا است پس باید کہ بوظائف طاعات و عبادات سرگرم باشند و اوقات را بذکر و فکر معمور دارند چندان مداومت بذکر قلبی نمایند کہ دل را انقطاع تمام از ما سوای حق سبحانہ پیدا آید و ذکر و حضور صفت لازمۂ دل شود کہ ہرگز از و منفک نشود کلمہ لا الہ الا اللہ را بزبان بحضور دل بسیار گویند با تسبیح اگر با تسبیح و شمار بگویند از یکہزار تا پنج ہزار ہر قدر کہ توانند گفت بگویند و اگر زیادہ کنند بہتر و نماز تہجد و اشراق و فی زوال و نماز اوابین و قیام لیل می کردہ باشند و بعد ہر نماز فرض و وقت خواب نیز آیۃ الکرسی بخوانند و نیز سی و سہ بار سبحان اللہ و سی و سہ بار الحمد للہ و سی و چہار بار اللہ اکبر بخوانند و سہ بار استغفر اللہ الذی لا الہ الا ھو الحی القیوم و اتوب الیہ بخوانند و سورہ اخلاص و معوذتین نیز بخوانند و ہر صبح و شام صد صد بار سبحان اللہ و بحمدہ بخوانند و نیز صد صد بار سبحان اللہ و صد صد بار الحمد للہ و صد صد بار لا الہ الا اللہ و صد صد بار اللہ اکبر بخوانند نیز دہ دہ بار درود، و دہ دہ بار لاحول و لا قوۃ الا باللہ و وقت خواب نیز دہ بار لاحول و لا قوۃ الا باللہ بگویند و ہنگام غروب آفتاب ہفتاد بار سبحان اللہ بگویند و نیز ہر صباح اللھم ما اصبح بی من نعمۃ او باحد من خلقک فمنک وحدک لا شریک لک فلک الحمد و لک الشکر بگویند و وقت شام بجائے ما اصبح ما امسی بگویند و ہر روز این کلمات یکبار بخوانند سبحان القائم الدائم سبحان الحی القیوم سبحان الحی الذی لا یموت سبحان اللہ العظیم و بحمدہ سبوح قدوس رب الملائکۃ و الروح سبحان العلی الاعلی سبحانہ و تعالی

ونیز ہر روزے صد بار لا الہ الا اللہ الملک الحق المبین بگویند و نیز دو بست و پنج بار یا بست و هفت بار اللھم اغفر للمومنین والمؤمنات بگویند و این استغفار نیز بست و پنج بار ہر روز بگویند استغفر اللہ الذی لا الہ الا ھو الرحمن الرحیم الحی القیوم الذی لا یموت واتوب الیہ رب اغفر لی این استغفار جلیل القدر را بزرگان روز و شب مداومت کردہ اند و منافع و فوائد آنرا بیش از بیش مشاہدہ نمودہ در حدیث آمدہ است ہر کہ این استغفار بگوید در روزے بست و پنج بار ہیچ مکروہے در خانۂ خود و از خود و شہر خود نہ بیند و برائے برآمدن حاجات و کشایش مشکلات کلمۂ لا حول ولا قوۃ الا باللہ پانصد بار بگویند و اول و آخر درود بخوانند لا اقل صد بار۔

مکتوب سی و چہارم (۳۴)

بسیادت پناہ جامع جلد ثالث حاجی محمد عاشور بخاری در بعضے اسرار غامضہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی سرور کائنات مفخر موجودات علیہ افضل الصلوات واکمل التحیات وصحابہ کبار ببرکت صحبت بکمال زہد و تبتل و توکل و انقطاع و ترک و صبر و قناعت و مانند آن از اوصاف کمال موصوف بودہ اند و در صورت و حقیقت قلب و قالب ایشان این نسبت این کمال بروجہ اتم ساری بودہ سائر امتان ہر چند کوشش و سعی بکار برند باین درجۂ علیا نتوانند رسید و بصحابہ کرام درین امور عظام برابری نتوانند جست غایۃ ما فی الباب طبقۂ اعلی از مشائخ متکلمین را از راہ اتباع صورت قلب و قالب شان برین نسبت علیہ است و بکمال جد و جہد مشارکت صوری با کابر اصحاب رضی اللہ تعالی عنہم بہم رسانیدہ اند و حضرت ایشان ما را قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس این کمال بصورت و حقیقت قلب و قالب ثابت است و مشارکت صوری و معنوی قلب ایشان را بقلب طبقۂ اعلی و خیر القرون از راہ کمال متابعت بلکہ از راہ فضل صرف و عنایت کاین و بعضے از اصحاب آنحضرت نیز امیدوار این نسبت علیہ اند و صورت و حقیقت قلب شان باین کمال بشر مصرع

با کریمان کارہا دشوار نیست۔ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ۔

دائرہ

متکلمین

مورد فضل و عنایت

(۳۵)
مکتوب سی وپنجم

بمولانا محمد صدیق پشاوری در بعضے امور کہ بر بقاے اتم مترتب است ودر آنکہ بر عارف وقتے می آید کہ ازل وابد را آن واحد مے یابد۔

اللہ تعالیٰ باعلیٰ مرتبہ کمال ترقی دہاد۔ نوشتہ بودند کہ قُبیل نماز دیگر نشستہ بودم کہ این کس را ازین کس ربودند درانوقت نہ خود را جوہری می یافت ونہ عرض نہ جسم می یافت ونہ جسمانی ونہ متحیز می یافت ونہ غیر متحیز، نہ خود را داخل عالم می یافت ونہ خارج، گوش چشم گشتہ بود وچشم گوش بلکہ تمام اعضا چشم گشتہ بود، از ہستی مطلقاً اثرے مفہوم نمی شد واز وجود ولوازم وجود چیزے ظاہر نمی گشت وعالم را ظل خود می دید۔ مخدوما این نوع معاملات مُنبئی از بقاے اتم است کہ مترتب است بفناے اتم ومعبر است بہ بقاے ذات وچون آن مرتبہ مقدسہ منزہ است از اوصاف امکان عارف نیز درین مقام خود را از اوصاف امکان مثل جوہریہ وعرضیہ وجسمیہ وجسمانیہ بری می یابد ودر رنگ ذات تعالیٰ نہ داخلِ عالم خود را می بیند ونہ خارجِ عالم، ومرتبہٴ ذات تعالیٰ ہرچند وراے مراتب صفات ست لیکن اصول صفات کہ آنرا شیون ذاتیہ گویند آن حضرت کاین اند وچون تمیز دران مرتبہٴ علیا مفقود است این شیون از ذات اقدس متمیز نیستند وعین ذات اند وہمچنین بایکدیگر ہم تمیز ندارند وعین یک دیگر اند ونیز در مرتبہٴ ذات تعالیٰ تبعض وتجزی نیست لاجرم ذات عز برہانہ بتمامی خود برنگ ہر یک ازین شیونات می برآید۔ گفتہ اند ذات اللہ کلہ علم کلہ قدرت کلہ ارادت، عارف متخلق درین جا نیز ذات خود را عین ہر یک از صفات می بیند مثلاً خود را بتمامہ علم می یابد وبتمامہ ارادت، علیٰ ہذا القیاس سائر الصفات وتمیز میان صفات ہم مفقود می یابد علم را عین سمع می بیند وسمع را عین بصر مثلاً ونیز درین مقام عارف عالم را ظہور وتفصیل خود می یابد وخود را کل واجمال آن می فہمد۔ نوشتہ بودند کہ درمیان ابتدا وانتہا وازل وابد تناقض ومنافات مطلقاً مفہوم نمی شد۔ مخدوما مطلوب حقیقی چون کہ برتر از

قید زمان و مکان ست اگر طالب صادق او بحکم تخلق خود را از قید زمان خارج یابد و ماضی و مستقبل در نظر او یکساں نماید چہ عجب حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ بزنگاشتہ اند کہ ممکن کہ در مقامات قرب الٰہی جل سلطانہ پا از دائرۂ زمان بیرون می نہد ازل و ابد را متحد می یابد۔ الیٰ آخرہ

مکتوب سی و ششم (۳۶)

بملا عبد الرزاق در جواب اسولۂ وے۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ صلاح آثار اخوی ملا عبد الرزاق اسولۂ چند نمودہ بود باندازہ وقت در جواب آنہا چیزے نوشتہ می آید و باللہ العصمۃ والتوفیق

حاصل سوالِ اول و سوال ششم آنست کہ بعضے اوراد و سور قرآنی کہ پیش از دخول درین طریقہ معتاد داشت الحال آن اوراد را در عمل آردیانہ و نماز تہجد و ضحی و امثال آن بجا آردیانہ و مطالعہ کتب فقہ و کلام و حفظ بعضے از سور قرآن در اوقات قبض پردازدیانہ۔ جواب اہل این طریق مبتدی را تجویز نمی نمایند کہ ورائے ذکر یا خود بامرے مشتغل باشد غیر از فرض و سنت مؤکدہ و این درویش باہلِ ابتدا پارہ توسع می کند و شمار کہ از معاملۂ ابتدا بمراحل ترقی کردہ اید بطریق اولیٰ اذن ست کہ بعضے از اوراد مستونہ میخواندہ باشند و نماز تہجد و ضحی و اوابین و جز آن از سنن زوائد نیز ادا نمایند تہجد و قیام لیل تواں گفت کہ از ضروریات طریقہ صوفیہ علیہ است قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم و تعلیم و تعلم منافی طریقہ ما نیست بلکہ بہ نیت صالحہ موید نسبت باطنہ است بمطالعہ کتب دینیہ پردازند و بتعلیم و تعلم آن راغب باشند یک وقت را برائے این امر خطیر معین سازند و باقی اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و بعضے از سور قرآنی اگر یاد گیرند گنجایش دارد۔

سوال دوم: آنکہ در عوام مقرر است کہ در یا ورائے فرائض و سنن بے اذن بزرگے

دست نیاید انداخت فی الواقع این چنین است یا نہ۔ جواب اعمال حسنہ کہ از آنسرور علیہ و علی الہ الصلوٰۃ والسلام منقول ست و عمل اوست و خصوصیت بآنحضرت ندارد و در اتیان آن بہ نیت ثواب اخروی احتیاج اذن نیست عمل پیغمبر علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام اذن ست و سند است ہر امت را آرے بعضے اعمال و اذکار و ادعیہ و رقعات برائے برآمدن حاجات و کشایش مشکلات است کہ تاثیر بر اذن استاد و مرشد موقوف است۔

سوال سوم صحبت سرور کائنات علیہ و علی آلہ افضل الصلوات واکمل التحیات بعد از رحلت او در تیقظ واقع ہست یا نہ و بر تقدیر وقوع لازم می آید خلو مقبرہ مقدسہ از جسد مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ و علی آلہ وسلم و این محال است۔ جواب اولاً آنکہ خلو ممنوع است چہ مشایخ امت در یک آن در امکنہ متعددہ حاضر شدہ اند چنانچہ از حضرت خواجہ بزرگؒ منقول است کہ وقت افطار ہفت جا حاضر شدند و ہمہ جا افطار نمودند و از شاہ کمالؒ نیز نقل می کنند کہ وقت نماز جائے کہ نشستہ بودند ہمانجا نشستہ ماندند تا آنکہ وقت نماز گذشت، مردم خیال کردند کہ نماز نخواندند و ہماں وقت جائے دیگر مردم دیدند کہ نماز خواندند۔ ثانیاً آنکہ استحالت مذکور ممنوع است چہ بر تقدیر خلو از جسد مبارک حضور روحی در روضہ منورہ کافی است و تحقیق مقام آنست کہ خلو مذکور وقتی لازم آید کہ جسد مبارک را انتقال واقع شود آنچہ واقع است واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال ملاقات روحانی است ہر چند بصورت جسد نماید و روح متجسد گردد۔

سوال چہارم انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات در قبور حیات دارند یا نہ، واگر دارند مثل حیوۃ کہ در دنیا داشتند دارند یا بطور دیگر۔ جواب حیوۃ دارند الا ان اولیاء اللہ لا یموتون ولکن ینتقلون من دار الی دار۔ لیکن نہ مثل حیوۃ دنیوی کہ از دنیا انتقال کردہ باآخرت پیوستہ اند و در درجات قرب ملتذ و خرسند الانبیاء یصلون فی قبورھم شنودہ باشند و ہر جا کہ اطلاق موت برین بزرگواران آمدہ است باعتبار انتقال شان ازین دار فانی و شہداء درین باب پیش قدم اند و حیات شان قوی تر ست اطلاق اموات بر انبیا علیہم الصلوات والبرکات

آمدہ و در شہداء فی سبیل اللہ نیامدہ وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ يُّقْتَلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَاۤءٌ وَّلٰكِنْ لَّا تَشْعُرُوْنَ ۝

سوال پنجم ثواب ختم اگر بخواہند کہ بروح یکے بخشند اول باید کہ بروح مطہر سرور کائنات علیہ افضل الصلوات والتحیات بگذرانند بعد ازان بروح میت بخشند و اگر چنین نکنند ثواب بمن قرء بنیتہ نمی رسد و نیز می باید کہ بروح جمیع اہل ایمان بخشند والا ثواب من قرء بنیتہ را قسمت می کنند آیا فی الواقع ہمچنین است یا نہ، و اگر فی الواقع چنین است در ختم حضرات خواجہا چرا چنین نکنند۔ جواب صدقہ را اول بروحانیت پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم گذرانیدن و میت را طفیلی آنسرور ساختن از مستحسنات است و امید قبول بیشتر می شود و باجابت اقرب می افتد نہ از ارکان و واجبات صدقہ است کہ صدقہ بے آن ہرگز مقبول نشود و اگر درین باب نقل معتمد علیہ داشتہ باشند باید کہ ظاہر سازند و گذرانیدن ثواب عمل بارواح جمیع مومنین و مومنات نیز مستحسن است کہ بہر کدام ثواب کامل برسد و از اجر من قرء بنیتہ ہیچ کم نشود و آنکہ نوشتہ اند الا ثواب من قرء بنیتہ را قسمت می کنند درین باب نقلے ظاہر نیست، و آنکہ نوشتہ اند کہ در خزانۃ الروایۃ چنین است، مخدوما در خزانۃ الروایۃ کہ دیدہ شد مقدمہ ثانیہ بنظر نیامد عجب است از کجا نوشتہ اند و در ختم حضرات خواجہا اول نام آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام بگیرند نیک و مستحسن می نماید لیکن از بزرگان باین طریق شنودہ شدہ است ہماں طور کردہ می شود و شریک ناساختن پیغمبر را صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم درین ختم وجہ دیگر است وجیہ و آن وجہ از مکتوب بست و ہفتم از مکتوب جلد ثالث حضرت ایشان ما واضح و لائح است اگر آن مکتوب را مطالعہ کنند حل اکثر شبہات شود و این ختم برائے برآمدن حاجات و کشایش مشکلات و دفع بلیات در اہل این طریق معمول و ماثور است۔

سوال ہفتم معراج جسدی بعد پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم دیگرے را واقع ہست یا نہ و عروج روحی در مراقبہ است یا چشم کشادہ۔ جواب معراج جسدی دیگرے را نیست و عروج روحی

این چنین

از ارکان و واجبات صدقہ نیست

واقع است در بیداری و چشم کشاده و آنچه در خواب ست از حیز اعتبار ساقط است بیت

چو غلام آفتابم ہم از آفتاب گویم نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیث خواب گویم

سوال هشتم آنکہ در شرح دیوان و کتب تواریخ مذکور است کہ چون حضرت امیر کرم اللہ تعالیٰ وجہہ عداوت بعضے را معاینہ کرد بعد پنج نماز بر پنج کس کہ معاویہ وغیرہ باشند لعنت میکرد وایشان ہم بعد سماع این خبر بر پنج کس کہ حضرت امیر و حضرات حسنین و عبداللہ بن عباس و مالک اشتر در رضی اللہ تعالیٰ عنہم باشند بعد از پنج نماز لعنت کردن گرفتند حتی کہ در خلفاے بنی امیہ این امر شنیع دایم بود و در خطبہ لعنت بر اہل بیت می کردند تا آنکہ عمر عبدالعزیز آنرا رفع کرد و کریمہ اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ الآیہ بجاے آن مقرر ساخت۔ آیا این قضیہ نامرضیہ فی الواقع بود یا نہ۔ جواب حضرت امیر کرم اللہ وجہہ کہ سراپا رحمت بودند حاشا و کلا کہ ادنیٰ مسلمانی را لعنت کنند چہ جاے معاویہ را کہ از اصحاب پیغمبر بود و پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم دعاے خیر در حق او کردہ اند و حضرت امیر در شان او و جماعۂ او فرمودہ اند اخواننا بغوا علینا لیسوا کفرۃ ولا فسقۃ لما لهم من التاویل۔ ہر گاہ کفر و فسق را این جماعہ نفی نمایند چرا مسلمانی را لعنت کنند در دین اسلام لعنت ہیچ کس حتی کہ کافر فرنگ از عبادت نیست پس چرا حضرت امیرؓ این لعنت را بعد صلوۃ خمس کہ محل ذکر و دعاست بواسطۂ عداوت خود ورد خود سازند نفس حضرت امیرؓ را کہ بہ کمال فنا و اطمینان موصوف بودہ و از انانیت و خودی رستہ مثل نفوس امارہ خود ہالک بکینہ و بغض و عداوت موصوف است خیال کردہ اند کہ این قسم بہتان و افترا با آنحضرت منسوب می سازند حضرت امیرؓ بدرجہ اعلیٰ فنا فی اللہ و فنا فی محبۃ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم رسیدہ بودند و جان و مال خود را فداے آنسرور ساختہ چرا لعنت دشمنان خدا را جل وعلا و دشمنان او را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوۃ والسلام کہ انواع جفا و ایذا با آنسرور در دین و دنیا رسانیدہ اند ورد خود نسازند و اعداے خود را لعنت کنند با آنکہ لفظ لما لهم من التاویل نفی عداوت می نماید و دلیل بر آنست کہ این محاربات و منازعات نہ از راہ عداوت و بغض بود

بلکہ از روے تاویل واجتہاد بود کہ جاے ملامت نیست چہ جاے لعنت اگر در سب و لعنت احدے معنی حسن وعبادت بودے سب و لعنت ابلیس لعین و ابوجہل وابولہب وکفار قریش کہ اقسام جفا وایذا بر رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم رسانیدہ اند وانواع اہانت بہ دین متین کردہ از واجبات اسلام گشتے ولیس فلیس قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم اذا لعنت الشیطان قال لعنت ملعونا واذا استعذت اللہ منہ قال کسرت ظہری وفی الحدیث الآخر لا تسبوا الشیطان وتعوذوا باللہ من شرہ. پس معلوم ومبرہن شد کہ این معنی بر حضرت امیرؓ بہتان وافترا است، پس ناقل کہ لعنت معاویہؓ را بر حضرت امیرؓ وحضرات حسنینؓ وغیرہم متفرع برین لعنت ساختہ بر معاویہؓ نیز افترا باشد، پس آنچہ نوشتہ اند کہ آیا فی الواقع این قضیہ بود یا نہ اگر باشد چرا لعنت بر معاویہؓ وغیرہ روا نباشد واگر نباشد پس محمل عبارت کشاف چہ خواہد بود. گویم نبود چرا کہ مذہب اہل سنت وجماعت آنست کہ طعن در معاویہؓ روا نیست واین افترا طعن است در روے نقل صحیح ہم درین باب نیست سخن اہل تواریخ بر تقدیر ثبوت درین باب چہ سند است مدار دین را بر قول اہل تاریخ نمیتوان نہاد اینجا قول ابی حنیفہ واصحاب او معتبر است نہ قول اہل تاریخ وعبارت کشاف کہ نقل کردہ اند نام حضرت امیرؓ یا معاویہؓ دران عبارت مسطور نیست وہرگز دلالت بران ندارد کہ یکے ازین دو عزیز دیگرے را لعنت کردہ باشد عبارت راست براست است ہیچ مخالفتے بمطلب ما ندارد تا محمل جستہ شود آرے خلفاے بنی امیہ سالہا بر سر منبر سب و لعن اہل بیت کردند وعمر عبد العزیزؓ استیصال آنہا نمود جزاہ اللہ سبحانہ عنا خیر الجزاء لیکن معاویہؓ کہ داخل آنہا باشد ممنوع است چہ بلا شد اگر معاویہؓ ملعون ومطعون بود جم غفیر از صحابہ کرامؓ کہ باوے درین مخالفات ومحاربات شریک بودند وبعضے از آنہا از عشرہ مبشرہ اند ملعون مطعون باشند وطعن این اکابر موجب طعن است در شطر دین کہ از راہ آنہا بما رسیدہ است و ہیچ مسلمانی آنرا تجویز نکند. مخدوما در ما نحن فیہ دو مذہب است مذہب اہل سنت وجماعت ومذہب شیعہ. مذہب شیعہ سب خلفاے ثلثہ است ومعاویہؓ وغیرہم، ومیگویند جمیع اصحاب پیغمبر

بعد پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم مرتد شدند مگر چندے، و مذہب اہل سنت و جماعت آنست کہ جمیع اصحاب پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم جز بہ نیکی یاد نباید کرد و ہیچ کس بد نباید بود من احبھم فبحبی احبھم ومن ابغضھم فببغضی ابغضھم منازعات و محاربات ایشان را بر محامل نیک باید حمل کرد و از ہوا و تعصب دور باید داشت۔ امام نوویؒ شارح مسلم گفتہ کہ اصحاب کرامؓ درین محاربات سہ فرقہ بودند جمعے باجتہاد حقیت جانب حضرت امیرؓ دریافتہ بودند آنہا را واجب بود عمل باجتہاد خود و نصرت حضرت امیرؓ و جمعے دیگر باجتہاد حقیت جانب مخالف معلوم کردہ بودند این جماعۃ را موافق اجتہاد نصرت جانب دیگر لازم بود و جمعے باجتہاد متوقف بودند آنہا را توقف واجب بود، پس ہر یکے موافق اجتہاد خود عمل کردند و طعن و ملامت از ہمہ مرفوع است ہذا۔ لیکن حضرت امیرؓ و موافقان او در اجتہاد مصیب بودند و جانب دیگر مخطی، اما چون این خطا خطاے اجتہادی ست از ملامت و طعن دور است و یک درجہ ثواب دارد و مصیب دہ درجہ۔ امام شافعیؒ گفتہ تلک دماء طہر اللہ عنہا ایدینا فلیطہر عنہا السنتنا این عبارت شریفہ دلالت دارد کہ بخطا ہم تکلم نباید کرد و جز بہ نیکی نباید یاد نمود، چون ہر دو مذہب معلوم شد پس جمعے کہ با معاویہؓ بد ند و طعن می نمایند ہر چند با اصحاب دیگر نیک باشند از اہل سنت و جماعت خارج اند و اگر در مذہب درین مسئلہ شبہہ باشد بہ کتب عقائد شان کہ معتبر و مقر اند رجوع نمایند و با قوال شاذہ و ضعیفہ التفات نکنند، و شیعہ ہم باین جماعہ خوشنود نیند تا سبّ خلفاے ثلثہ نمایند پس اینہا نہ سُنّی اند نہ شیعہ، مذہب ثالث بہم رسانیدہ اند۔

سوال نہم: عقیدہ آنست کہ خاتمہ مبہم است اگر کسے پیر و مرشد خود را کہ از وے استفادہ علم نمودہ است از روے خلوص اعتقاد حکم بہ سلامتی خاتمہ او نماید صحیح است یا نہ۔

جواب: حکم قطعی نباید کرد کہ منوط بوحی است ظن غالب و علم طمانینیت بہ سلامتی خاتمہ اکابر دین اگر نماید گنجایش دارد و ہمچنین بالہام قطع حسن و قبح خاتمہ نمی توان کرد کہ الہام ظنی است لیکن از ظن تا ظن فرق آسمان و زمین است۔

چندے
دو
اشتلے
دلیل ظنی

سوال دهم: استفسار از سیر آفاقی و سیر انفسی بود. جواب: سلوک سیر آفاقی ست و جذبه سیر انفسی، حضرت خواجه احرارؒ فرموده اند که سیر آفاقی بُعد در بُعد است و سیر انفسی قرب در قرب، سیر آفاقی مطلوب را بیرون از خود جستن است و سیر انفسی در خود آمدن و گرد دل خود گردیدن، گفته اند یافت مقصود بر انفس است بیرون از خود هرگز یافت نیست. بیت

چون جلوهٔ آن جمال بیرون ز تو نیست   پا در دامان و سر بجیب اندر کش

بیت
همچو نابینا مبر هر سوے دست   با تو در زیر گلیم است هرچه هست

و حضرت ایشان ما را درین مقام مقالهٔ مفرده است می فرمایند که یافت مطلوب و رای آفاق و انفس است در رنگ آفاق در راه ست معامله ایست بیرون سیر آفاقی و سیر انفسی و ورای جذبه و سلوک. ع   لذتِ مَی نشناسی بخدا تا نه چشی

سوال یازدهم: تقریر و جواب آن بحضور تعلق دارد۔

سوال دوازدهم: چوب و طبانچه و پا بزار بر سر خود زدن موجب حصول مقصود هست یا نه۔ جواب رکنِ عمده در وصول بمطلب ذکر است و رابطهٔ محبت بشیخ مقتدا این نوع امور که نوشته اند درکار نیست و بے نفع هم نه۔

سوال سیزدهم: حبس دم در ذکر بدعت است یا نه، و اگر بدعت حسنه گویند پس بطور حضرت ایشان قدسنا الله سبحانه بسره در هیچ بدعت حُسن نیست پس از بدعت این عمل چگونه برآید۔ جواب، ذکر فی حد ذاته مسنون و حسن است مانند حبس دران بدعت وقتی باشد که ثابت شود این عمل در صدر اول نبود و آن ممنوع است و نیز این طریقهٔ حبس را حضرت خضر علیه السلام بحضرت خواجه عبد الخالقؒ که سر سلسلهٔ خواجها بوده اند تعلیم کرده اند و عمل ایشان را حکم به بدعت نمیتوان کرد در ملفوظاتِ حضرت خواجهٔ ما قدس سره منقول ست فرمودند که در سلسلهٔ چشتیه و سهروردیه خرقه را معنعن از حضرت رسالت صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم اسناد می کنند و ذکر را معنعن بیان نه کرده اند اما در سلسلهٔ نقشبندیه و کبرویه ذکر معنعن از حضرت رسالت صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم رسیده است

از حضرت صدیق اکبر و حضرت امیر المومنین علی رضی اللہ عنہما الی یومنا ہذا در وسایط فتورے نرفتہ
ہم درین محل یکے از حاضران سوال کرد کہ آنکہ می گویند کہ در سلسلہ علیہ نقشبندیہ طریقہ رابطہ از
حضرت صدیق اکبرؓ و طریقہ ذکر از حضرت امیر المومنین علی رضی اللہ تعالی عنہما رسیدہ چون نسبت فرمودند
ذکرے کہ درین سلسلہ است کہ آنرا وقوف عددی خوانند بطریقہ معہود مثل حبس دم و ضم محمد
رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم باوے از حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالی عنہ معنعن
رسیدہ است و طریق صحبت نیز از ایشان رسیدہ چراکہ ایشان در سفر و حضر با آنسرور صلی اللہ تعالی
علیہ و آلہ وسلم ہمراہ می بودند و از راہ صحبت فیض می گرفتند۔

سوال چہاردہم: کعبہ بزیارت اولیا می آید یا نہ و اگر می آید اشکال لازم می آید کہ آن
زمین از دیوارہاے کعبہ دران مدت خالی خواہد ماند الخ۔ جواب می آید و ہیچ اشکال نیست،
حضرت ایشان ما قدسنا اللہ تعالی بسرہ برنگاشتہ اند کہ کعبہ عبارت از سنگ و کلوخ نیست
سقف و جدران نیست چہ اگر سقف و جدران درمیان نباشد کعبہ کعبہ است و مسجود الیہ خلایق پس برین
تقدیر کعبہ بزیارت اولیا بیاید و دیوارہا بجائے خود باشند۔

سوال پانزدہم: این روش ذکر و افاضہ و توجہ کہ درین طریقہ معہود است اولا از
کدام مشائخ پیدا شدہ است در وقت صدیق اکبرؓ ہم بود یا نہ، و اگر نبود پس این طریقہ چرا منسوب
باو رضی اللہ تعالی عنہ گشت۔ جواب سر سلسلہ حضرات خواجہا قدس اللہ تعالی اسرارہم حضرت
خواجہ عبد الخالق غجدوانیؒ است و جذبہ این بزرگواران کہ از راہ استہلاک در صفت قیومیت
می خیزد و آنرا درین طریق جذبہ قیومیت می گویند از حضرت صدیق اکبرؓ بحضرت خواجہ رسیدہ و از
ایشان طریقے براے حصول این جذبہ منقول است و آن طریق وقوف عددی ست پس اصل
نسبت از حضرت صدیقؓ است و طریق وصول آن از حضرت خواجہ و باندازہ، نقلے کہ از ملفوظات
حضرت خواجہ ما قدس سرہ گذشت ذکر نیز از حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالی عنہ رسیدہ و می تواند
کہ بحضرت خضرؑ از حضرت صدیق اکبرؓ رسیدہ باشد و از ایشان بحضرت خواجہ عبد الخالقؒ چنانچہ

گذشت۔ وجذبۂ دیگر کہ از راہ معیت ذاتیہ می خیزد وآنرا درین طریق جذبۂ معیت گویند مبدأ ظہور آن حضرت خواجۂ نقشبند است قدس سرہ وحضرت خواجہ علاءالدین عطار کہ خلیفہ نخستین حضرت خواجہ نقشبند بودہ وقطب وقت خود نیز بودہ طریقے برائے حصول این جذبہ وضع کردہ اند وآنرا طریقۂ علیہ علائیہ گویند در عبارات ایشان واقع می شود کہ اقرب طرق طریقہ علیہ علائیہ است اصل این جذبہ از حضرت خواجہ بزرگ است وطریق حصول آن از حضرت خواجہ علاءالدین۔

سوال شانزدھم: نبی ہرچند افضل است از ولی امّا لازم ہست کہ ہرچہ ولی می داند از معارف نبی را نیز معلوم باشد یانہ، وایضاً ہر معارفے کہ نبی را باشد لازم ہست کہ مرسل را باشد یانہ الخ۔ جواب فضل کلّی مر انبیا راست علیہم الصلوات والتسلیمات بر اولیا وہیچ ولی بمرتبہ ہیچ نبی نرسد لیکن در فضل جزئی مناقشہ نیست اگر بعضے از مزایا ومعارف خاص بہ ولی باشد موجب فضل کلّی نبود محذور است بلکہ واقع است ہرگاہ در ولی ونبی فضل جزوی واقع باشد اگر نبی نسبت برسول بہ بعضے از مزایا ومعارف مخصوص بود بطریق اولی جائز باشد ہرچند فضل کلّی مرسل را بود چنانچہ قصہ حضرت موسٰی وحضرت خضر را علٰی نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والسلام خود نوشتہ اند۔

سوال ہفدہم: حضرت خضر نبی است یانہ۔ جواب درین باب اختلاف علماء است لیکن راجح آن است کہ نبی است۔

سوال ہژدہم: تعین عدد انبیا ورسل درست ہست یانہ، درین باب صوفیہ چہ می گویند۔ جواب از صوفیہ نقلے درین باب بنظر در آمدہ لیکن علما تعین عدد انبیا را منع کردہ اند زیراکہ بدلیل قطعی این تعین معلوم نشدہ است اگر وارد شدہ است دلائل ظنی است پس اگر بے دلیل حکم بتعین عدد نمائیم ظاہر اغیر نبی را نبی ساختہ باشیم یا نبی را غیر نبی وعدد رسل از میان انبیا علیہم الصلوات والبرکات سی صد وسیزدہ مشہور ومعروف است ودر محذور سابق این جا لازم نمی آید چہ رسل از انبیا خارج نیستند۔ نوشتہ بودند کہ اگر این فقیر را پیدا نمی کردند بہتر بود این عبارت نباید گفت ہرچہ حق تعالی میکند خوب است وصلاح ودعاے جنون کہ مسقط تکالیف ست نباید کرد واز حق تعالی عافیت باید طلبید وتوفیق اتیان تکالیف باید خواست۔

مکتوب سی و ہفتم (۳۷)

نیز بملا عبد الرزاق در حرمت سوال و اباحت آن عند الضرورۃ و احادیثے کہ درین باب وارد شدہ۔

صلاح آثار ملا عبد الرزاق پرسیدہ بود کہ مقرر است کسے کہ قوت شب ندارد او را سوال کردن حلال است، آیا این حکم از روئے رخصت است و عزیمت ورائے آنست یا نہ۔ مخدوما این حکم از راہ رخصت است و عزیمت در ترک سوال است، مہما امکن بسوال اقدام نہ نماید غایت امر در سوال ہنگام شدت احتیاج اباحت است در رنگ اکل میتہ و اکل لحم خنزیر کہ در حالت مخمصہ مباح است فی احیاء العلوم اما المضطر الیہ فھو سوال الجائع عند خوفہ علی نفسہ موتا او مرضا و سوال العاری و بدنہ مکشوف لیس معہ ما یواریہ فھو مباح مہما وجد بقیۃ الشروط فی المسئول بکونہ مباحا و فی المسئول منہ بکونہ راضیا فی الباطن و فی السایل بکونہ عاجزا عن الکسب فان القادر علی الکسب وھو بطال لیس لہ السوال الا اذا استغرق طلب العلم اوقاتہ وکل من لہ خط فھو قادر علی الکسب بالوراقۃ فی شرح المشکوۃ، واما سوال صدقۃ التطوع فمن لا یقدر علی کسب لکونہ زمنا او ذا علۃ اخری جاز لہ السوال بقدر قوت یومہ ولا یدخر وان کان قادرا فترکہ لاشتغال العلم جازت لہ الزکوۃ ای سوال مال الزکوۃ وصدقۃ التطوع فان ترکہ لاشتغال صلوۃ التطوع وصیامہ لا یجوز لہ الزکوۃ ویکرہ لہ صدقۃ التطوع فان جلس واحد او جماعۃ فی بقعۃ واشتغلوا بالطاعۃ وریاضۃ الانفس وتصفیۃ القلوب یستحب لواحد ان یسال صدقۃ التطوع وکسرات الخبز واللباس لاجلھم۔

سوال متضمن سہ چیز است کہ ہرکدام قبیح است: اول اظہار شکایت است از حق تعالی و بیان قصور نعمت او ست سبحانہ از روئے و این محرم است الا بضرورۃ کاکل المیتۃ، دوم اذلال نفس است لغیر اللہ تعالی و مومن را نمی رسد کہ خود را ذلیل سازد بغیر از مولائے خود الا بضرورۃ، سوم ایذائے مسئول عنہ است غالبا و ایذا حرام است الا بضرورۃ لہذا اہل تقوی ترک سوال کردہ اند

ایراد

ندا شتہ با

و جدت

مطلقا وکان بشر قدس سرہ لا یاخذ من احد شیئا الا من السری قدس سرہ وقال لانی علمت انہ یفرح بخروج المال من یدہ فانا اعینہ علی ما یحبہ وکان بشر یقول الفقراء ثلثۃ فقیر لا یسأل وان اعطی لم یاخذ فھذا مع الروحانیین فی علیین وفقیر لا یسأل وان اعطی اخذ فھذا مع المقربین فی جنات النعیم وفقیر یسأل عند الحاجۃ والفاقۃ فھذا مع الصادقین من اصحاب الیمین۔

بالجملہ سوال بے ضرورت محرم و مذموم است، باضرورت وحاجت وفاقہ مباح است لیکن موجب انحطاط مرتبہ و درجہ است آنچہ مذکور شد در وقتے است کہ معاملہ بموت نرسیدہ است چون معاملہ بموت رسد سوال حلال بلکہ عزیمت بلکہ واجب باشد فی شرح المشکوۃ فی بیان قول النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم من تکفل لی ان لا یسأل الناس شیئا فاتکفل لہ بالجنۃ فقال ثوبان انا فکان لا یسأل احد شیئا ای لوکان بہ خصاصۃ واستثنی منہ اذا خاف علی نفسہ الموت فان الضرورات تبیح المحظورات بل انہ لو لم یسأل حتی یموت یموت عاصیا۔ انتہی۔ احادیث چند در ذم سوال ایراد نمودہ می آید: عن ابی ھریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی الہ وسلم قال داؤد علیہ السلام اذخالک الید فی فم التنین الی ان یبلغ المرفق فیقضمھا خیر لک من ان تسأل رواہ فی الحلیہ۔ وہم در حدیث آمدہ است ان رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی الہ وسلم ارسل الی عمر بن الخطاب بعطائہ فردہ عمر فقال لہ رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی الہ وسلم لم رددتہ فقال یا رسول اللہ لیس اخبرتنا ان خیرا لاحدنا ان لا ناخذ من احد شیئا فقال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی الہ وسلم انما ذلک عن المسئلۃ فاما ما کان من غیر مسئلۃ فانما ھو رزق یرزقک اللہ فقال عمر اما والذی نفسی بیدہ لا اسال احدا شیئا ولا یاتینی شئی من غیر مسئلۃ الا اخذتہ رواہ مالک۔ وہم در حدیث آمدہ است من سال الناس اموالھم تکثرا فانما یسأل جمرا فلیستقل اولیستکثر۔ ای من غیر استحقاق بلسان القال او بلسان الحال ای اکثر

من قد رقوتہ ۔ وہم درحدیث آمدہ است ما یزال الرجل یسأل الناس حتی یاتی یوم القیمۃ لیس
فی وجھہ مزعۃ لحم متفق علیہ ۔ وہم درحدیث آمدہ ست المسائل کدوح یکدح بھا الرجل
وجھہ فمن شاء ابقی لہ علی وجھہ ومن شاء ترکہ الا ان یسال الرجل ذا سلطان او فی امر
لا یجد منہ بدا رواہ ابوداؤد والترمذی والنسائی ۔ وہم درحدیث آمدہ است من اصابتہ
فاقۃ فانزلھا بالناس لم تسد فاقتہ ومن انزلھا باللہ اوشک اللہ لہ بالغنی اما بموت
عاجل او غنی اجل رواہ ابوداؤد والترمذی وعن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال تعلمن ایھا
الناس ان الطمع فقر وان الیاس غنی وان المرء اذا ایئس عن شئ استغنی عنہ رواہ رزین
ودرحدیث آمدہ عن ابی ذرّ قال دعانی رسول اللہ صلے اللہ علیہ وعلی الہ وسلم وھو یشترط
علی ان لا تسأل الناس شیئا قلت نعم قال ولا سوطک ان سقط منک حتی تنزل الیہ
فتاخذہ رواہ احمد ۔ وہم درحدیث آمدہ است ان الفراسی قال لرسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ
علیہ وسلم اسأل یارسول اللہ فقال النبی صلے اللہ تعالیٰ علیہ وسلم لا وان کنت لابد فسل
الصالحین رواہ ابوداؤد والنسائی ۔ وہم درحدیث آمدہ است من جاع او احتاج فکتمہ الناس
وافضی بہ الی اللہ کان حق علی اللہ ان یفتح لہ قوت سنۃ من حلال رواہ الطبرانی فی
الاوسط والصغیر عن ابی ھریرۃ ۔ وہم درحدیث آمدہ است من سأل شیئا وعندہ ما یغنیہ
فانما یستکثر من جمر جھنم قالوا وما یغنیہ قال قدر ما یغدیہ او یعشیہ ۔ وہم درحدیث آمدہ است
لو تعلمون ما فی المسئلۃ ما مشی احد الی احد یسألہ شیئا ۔ وہم درحدیث آمدہ است ملعون
من سال لوجہ اللہ وملعون من سئل لوجہ اللہ ثم منع سائلہ مالم یسئلہ ھجرا ۔ وہم درحدیث
آمدہ است ولیاتین یوم القیمۃ قوم لیس علی وجوھھم لحم اخلقوھا فی الدنیا بالمسئلۃ
فمن فتح علی نفسہ باب المسئلۃ وھو عنھا غنی فتح اللہ علیہ باب الفقر عن ابی ھریرۃ ۔
وہم درحدیث آمدہ است ایھا الناس قد ان لکم ان تستعفوا عن المسئلۃ فان من یستعف
یعفہ اللہ ومن یستغن یغنہ اللہ والذی نفس محمد بیدہ ما رزق عباد من رزق اوسع

من الصبر ولئن اتیتم الا تسالونی لاعطیتکم ما وجدت حل عن ابی سعید ۔ وہم در حدیث آمدہ است ان الرجل لیاتینی فیسالنی فاعطیہ ویجعل فی ثوبہ نارا ینقلب الی اھلہ بنار جھنم عن ابی سعید ۔

مکتوب (۳۸) سی و ہشتم

بملا ابو الفیض کابلی در بیان آنکہ بزرگترین حجاب نفس طالب است ۔

اللہ تعالی ابواب فیوض و ترقیات را مفتوح دارا د بزرگترین حجاب میان طالب و مطلوب نفس طالب است دع نفسك وتعال انت الغمامة على شمسك فاعرف حقیقتك رفتن نفس سالک از میان امریست ذوقی و وجدانی بگفتن و نوشتن راست نمی آید و بخواندن و مطالعہ کتب بحصول نمی پیوند و سابقہ عنایت و جذب الہی جل شانہ می باید و در عالم اسباب صحبت کامل مکمل بشرط فنا در روے صحبت شما قلیل بود آنقدر فرصت نشد کہ بعضے امور ضروریہ درمیان آوردہ شود و اگر رابطہ معنوی قوی است و محبت درست است امید است کہ باندازہ آن اخذ فیوض و برکات از باطن مفیض حاصل آید و کمالات متوقعہ پرتو انداز د المرء مع من احب حدیث نبوی ست علی صاحبہا الصلوۃ والسلام شعر

چشم دارم کہ دہد اشک مرا حسن قبول آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را

مکتوب (۳۹) سی و نہم

بشیخ ابو المظفر و محمد شاہ در عزا و محافظت طریق شیخ خود ۔

اللہ تعالی برادران طریقت را ازین واقعہ ہائلہ صبر جمیل و اجر جزیل کرامت کناد وجود اہل اللہ رحمت است ہم در حالت حیوۃ وہم بعد ممات فیوض و برکات کہ در حیوۃ شان مفاد و مستفاد است بعد ممات شان نیز امید وار آن باید بود و باید دانست کہ این فیوض و برکات تا زمانے فائض است

کہ در طریقہ شیخ احداثی واقع نشدہ است چون امور محدثہ در طریقہ پیدا شد کہ در حیوۃ شیخ نبود راہ فیض مسدود گشت در رنگ بدعتی کہ در دین پیدا شود و انوار سنت بسبب آن قلت پذیرد پس بر یاران آنجائی ناگزیر است کہ محافظت طریقہ شیخ خود نیک نمایند و احداثی دران نکنند و نوع زندگانی نمایند کہ در یک دیگر فانی باشند و حلقہ ذکر را بر سنن سابق بر پا دارند و اوقات را معمور دارند و در کسب خیرات مبادرت نمایند و در اتیان طاعات مسابقت کنند وَسَابِقُوْا اِلٰی مَغْفِرَۃٍ مِّنْ رَّبِّکُمْ وَجَنَّۃٍ الآیہ و خدمت فرزندان ایشان را سعادت خود شناسند و ارضاے ایشان را بر وجہ مشروع امر عظیم دانند و این فقیر را بدعاے ایمان یاد نمایند انشاء اللہ تعالیٰ در ماہ ذی الحجہ از اینجا بسفر حجاز انتقال واقع می شود و الباقی عند التلاقی انشاء اللہ الباقی والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۴۰) چہلم

ارسل الی الشیخ الحسین الخلوتی الرومی المدنی فی التحریص علی دوام الاقبال الی اللہ تعالیٰ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ اما بعد فقد وصل کتابکم الکریم الی ھذا المسکین لا زلتم فی حفظ الٰہی و دوام اقبال و ابتہال الیہ تعالیٰ و انقطاع عما سواہ و احتراق قلوب العارفین بنار ھواہ و تعطش اکباد المحبین فی تمناہ فطوبیٰ لمن لم یکن لہم سواہ و بشریٰ لمن لم یکن لہ شعور بما عداہ فیا ویلتا علی من اعرض عن اللہ ویا حسرتا علی من فرط فی جنب اللہ کن وحدانیا فی طلبہ و اوحد یا فی طاعتہ و ابتغاء مرضاتہ و داوم علی ذکرہ و مراقبتہ فی الجلوات والخلوات لکی تصل الی اقصی الغایات والصلوۃ والسلام علی افضل المکونات۔

مکتوب (۴۱) چہل و یکم

ارسل الی اسوۃ العلماء المحدثین السید زین العابدین المکی فی بیان فناء العارف۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم حامداً للہ العظیم ومصلیاً علی رسولہ الکریم السلام الکامل

التام والتحیۃ الوافرۃ بکمال العز والاحترام اخص بہ الجناب العالی والکوکب المتلالی بھجۃ الایام واللیالی السید الفاضل الکامل المحدث العالم العامل لازال شموس ھدایتہ طالعۃ وما انفک انوار افادتہ ساطعۃ امابعد فان سألتم تلطفا عن حالنا وتفضلتم بتفقد امالنا فنحن فی خیر وعافیۃ ونشوق الی لقاء الاحبۃ ونغوص فی نار المحبۃ ونسأل اللہ الکریم ان یمتع المسلمین بطول بقائکم ویبشر فنا مرۃ اخری بشرف لقائکم المرجو من فضلکم العمیم ان لا تخرجونا من خاطرکم ولا تنسونا من دعائکم نحن فقراء محتاجون کیف لا والامکان کلہ فقر وحاجۃ فقر الممکن ذاتی وفاقتہ سرمدیۃ نصیبہ من المطلوب الحقیقی الاستھلاک وحظہ من تلک الذروۃ العلیا الفناء والاضمحلال فکیف یدرک کمالہ وانی لہ الطریق الی کنہ جلالہ وانہ عدم وحقیقتہ نفی الخیر والکمال فی حقہ عاریۃ والحسن والجمال فیہ ظلی وانعکاسی وھو لھذا الکمال المستعار والجمال المستفاد یتخیل نفسہ کاملۃ جمیلا فاسدا وادعی لھا الخیر والجمال دعوی باطلۃ وبنی علی ھذا الاصل الفاسد بناء عالیا والشجرۃ تنبئ عن الثمرۃ فالویل لہ ان لم یتدارکہ الرحمۃ ولم یشتملہ سابقۃ الکرم والرأفۃ فالکمال فی حقہ انتفاء الکمال والخیریۃ فی سلب الخیریۃ ان نسب الخیر والکمال الی نفسہ کان خائنا ومدعیا للشرکۃ باصلہ الا ان یوجد بعد العدم بالوجود الموھوب ویولد بالولادۃ الثانیۃ فحینئذ لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ رزقنا اللہ سبحانہ بدعائکم الصالح ایمانا بھذہ المعانی وشربا من ھذا المشرب بحرمۃ النبی الامی والسادۃ الامجاد علیہ وعلیھم الصلوات والتحیات والبرکات۔

فی نفی الکمال

جانیا

مکتوب چہل ودوم (۴۲)

بشیخ بایزید ولد شیخ بدیع الدین سہارنپوری در تفوق وعلو حال تصلوتیہ وصبر بر ایذا خلق۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات می رساند مکاتیب گرامی رسید چون متضمن احوالِ

پسندیدہ و مشعر از جمعیت باطن بود و سبب بہجت و مسرت گردید حالتے کہ در نماز دست می دہد و حضور و لذت آن از اصالت نسبت خبر می دہد و از انجام کار مشعر است شکر این نعمت بجا آرند و دراز دیاد کیفیت و کمیت آن کوشند و نماز را بطول قنوت و آداب و شرائط آن بجا آرند و شاکر باشند و عوض جمیع مافات آنرا دانند و معالجہ تلخیہاے زمانہ را باین شیرنی نمایند۔ بیت

بر شاکر غلطیدہ اند صفراویان　　　　از برائے کوری سودائیان

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى نوشتہ بودند کہ بیرون نماز بآن خوبی نسبتے ظاہر نمی شود سبب آن چہ باشد مخدوما مکتوبے کہ حضرت ایشان ما دران نوشتہ اند بیرون نماز گویا معطل و بیکار است اگر مطالعہ نمایند ظاہر اتشفی تام حاصل شود و در حلقۂ ذکرگاہ متوجہ بیاران باشند و گاہے باحوال خود پردازند تا از خودی تمام برآیند بالجملہ بمقتضاے وقت عمل کنند از ایذاے اقارب و جفاے اہل شہر نوشتہ بودند و از انقلاب املاک و انتقاص ارزاق نگاشتہ اند سبب کلفت و نسیان گردید حق سبحانہ از شر ظلمہ محفوظ دارد و از نزد خود کشایش دہاد قال اللہ تعالی لَتُبْلَوُنَّ فِيْ أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِيْنَ أُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِيْنَ أَشْرَكُوْا أَذًى كَثِيْرًا وَإِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُوْرِ بلیہ از وست و دفع بلیہ ہم از و، ہر کدام وقت معین است کہ تقدیم و تاخیر را گنجایش نیست لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ اضطراب سود ندارد۔ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهٖ يُصِيْبُ بِهٖ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهٖ اگر غمگسار او ست ہمہ غمہا ہیچ ست اگر نیست فکر این غم باید کرد کہ فوق ہمہ غمہا ست خوش گفت بیت

اگر ہزار غم است از جہانیان بر دل　　　　ہمیں بس است کہ او غمگسار ما باشد

کاش او شیرین بود و عالم ہمہ تلخ باشد او برمراد بود و از تمام عالم نامراد باشد۔ شعر

لیتک تحلو والحیات مریرۃ　　　　ولیتک ترضی والانام غضاب

ولیت الذی بینی وبینک عامر　　　　وبینی وبین العالمین خراب

اذا صح الود منک یا غایۃ المنی فکل الذی فوق التراب تراب

وآنچہ نوشتہ اند کہ با وجود این ہمہ اسباب پریشانی در جمعیت باطن خللے نیست بل چون ہمہ را از خدا می بینند تعالی و فعل او را در میان این جلوہ گرمی یابد شوق بر شوق زیادہ می گردد و جمعیت بر جمعیت رومی نماید و این شوق و جمعیت را ہم از وی داند و خود را خالی محض می بیند مطالعۂ آن بسیار خوش وقت ساخت و مزیل ہمہ کلفتہا گردید حق سبحانہ بکمال این دید برساند و بحقیقت نیستی متحقق سازد و از سفر شاہ جہان آباد نوشتہ بودند استخارہا مکرر درین باب بکنند و التجا و تضرع بجا آرند بعد از انشراح سینہ اگر متوجہ شوند گنجایش دارد۔

مکتوب (۴۳) چہل و سوم

بمیرزا محمد صادق در تعبیر واقعۂ وے۔

اللہ تعالی از رقیت ماسوی محرر ساز دو راہے بحرم قدس خویش بکشاید مراسلۂ گرامی کہ بنام این مسکین ساختہ بودند بورود آن بہتیج گردید اندراج یافتہ بود کہ روزے در فکر آن بودم کہ روح چگونہ خواہد بود در خواب دیدم کہ شخصے نزد بندہ نشستہ است و در دست او چیزے سرخ رنگ درخشان بعینہ لعل بدخشان کہ پادشاہان بر سر خود می نہند مین می گوید کہ روح این ست نزدیک بدین فقر آوردہ است و می گوید کہ این در وجود بمثل ابر پہن شدہ می در آید و وقت کشیدن باز ہمین طور یکجا می شود۔ مخدوما این خواب شما درست است نور روح را رنگ سرخ قرار دادہ اند سرخی او ازین رو است و درخشندگی او از راہ نورانیت اوست روح نصیبے از بیچونی دارد پہن و انقباض او از راہ تمثل اوست، گفتہ اند روح نہ داخل بدن ست و نہ خارج از و نہ متصل نہ منفصل، او را تعلق است بہ بدن تعلق تدبیر و تصرف عالم بحقیقت روح علام الغیوب ست وَمَآ اُوْتِیْتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِیْلًا و ذکر نفی اثبات را عدد و وقت معین نیست ہر وقت کہ خواہند بکنند و نادم مساعدت بکنند مگوید بہر عدد کہ برسد لیکن طاق بگوید جفت نگوید و ہمین سبب

این کررا وقوف عددی گویند واگر گاہے حبس دم نتواند بے حبس دم بگوید کہ حبس شرط لازم نیست
چندان مداومت بآین ذکر نماید کہ ہیچ مرادے ومقصودے در ساحت سینہ غیر از حق سبحانہ نماند وغیر از مرادِ
او تعالیٰ مرادے نبود تا حقیقت بندگی بظہور آید دبہ ونہ خرط القتاد والسلام اولاً واخراً۔

مکتوب چہل و چہارم (۴۴)

بمیر باقی بخاری در بیان طریقہ صوفیہ علیہ و مداحی این بزرگواران قدس اسرارہم۔

اللہ تعالیٰ بعافیت وجمعیت داراد و بر جادۂ شرع محمدی و سنت احمدی علیہ و
علی آلہ الصلوٰۃ والسلام مستقیم و مستدیم گرداناد و از تعلقات دنیا و گرفتاری ماسوا محرر ساختہ
در سرا وقات معرفت و سرا پردۂ قرب خویش انس والفت دہاد این معنی در عالم اسباب وابستہ
بسلوک طریقہ صوفیہ علیہ است این بزرگواران در محبت حق جل وعلا از خود و غیر خود گسستہ اند
واز عشق او از آفاق وانفس گذشتہ ما سوا را در راہ او در باختہ باو ساختہ اند اگر حاصل دارند او را
دارند واگر وصل اند باو واصل اند باطن شان را ہیچ انقطاع از بادون او تعالیٰ روے
دادہ است کہ اگر سالہا یاد ماسوی نمایند بیاد شان نیاید واز انانیت نفس بنوعے گذشتہ اند کہ
عود کلمہ انا را بر خود شرک می دانند رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ ورِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ
تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ۔ خداوندا مرا ازین قوم گردان یا از نظارگیان این قوم گردان
کہ طاقت قوم دیگر را ندارم ہر کس کہ ہوس این راہ دارد و تخم این اندیشہ در دل می کارد باید کہ
ہمہ چیز را گذاشتہ صحبت این اکابر اختیار نماید و جان نثار لوازم طلبگاری کند واز ہر جا بوے
ازین دولت مشام جان برسد از پے آن شود خوش گفت۔ بیت

بعد ازین مصلحت کار در آن می بینم   کہ روم بر در میخانہ وخوش بنشینم

مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی
والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات العلی۔

مکتوب چہل و پنجم (۴۵)

بمیرزا محمد شاہ در مذمت دنیاے دنیہ و تحریص بر تحصیل معرفت۔

الحمد للہ العلی الاعلی والصلوۃ والسلام علی رسولہ المصطفی ونبیہ المجتبی وعلی آلہ وصحبہ البررۃ النقی صحیفہ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید۔ مخدوما دنیا بظاہر شیرین است و بصورت طراوت دارد، فی الحقیقت سمی ست قاتل و متاعی ست باطل و گرفتاری ست لاطائل، مقتول و مخذول است، مفتون آن مجنون بمجانستی است زراندود و زہریست شکر آلود، عاقل آنست کہ باین چنین متاع کاسد فریفتہ نشود و بچنین کالاے فاسد گرفتار نگردد و درین فرصت قلیل رضامندی مولاے حقیقی جل شانہ حاصل نماید و توشہ آخرت آمادہ سازد مطلوب درین نشاۃ فانیہ اداے وظائف بندگی ست و تحصیل معرفت خداوندی، افسوس است آنچہ درین نشاۃ ازین کس طلب داشتہ اند بجا نیارد و باموردیگر پردازد۔ بیت

ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند ۔۔۔ تا دامن قیامت این غم بما بماند ۔۔۔ والسلام

مکتوب چہل و ششم (۴۶)

بہ محمد معین در انکہ طالب را ہمیشہ در طلب بے آرام باید بود۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی آنچہ مرقوم نمودہ بودند روشن گردید کثرت اشتغال بذکر قلبی از اجل نعم است شکر آن بجا آرند لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ امید است کہ این ذکر وسیلہ مذکور گردد و دریچۂ از معرفت بکشاید و ذکر و ذاکر را از میان بردارد و حضور خود بخود روے نماید وَلَاذِكْرُ اللهِ اِلَّا اللهُ پردہ بکشاید طالب را باید کہ در طلب خود را آرام ندہد و ہموارہ مضطرب و متعطش باشد بزرگے گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند گفتہ اند مرید را بدین صفت باید شد کہ درین کریمہ مسطور است حَتّٰى اِذَا

ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوْا اَنْ لَّا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّا اِلَيْهِ چوں محب صادق بدین صفت شود امید است کہ دریائے رحمت بجوش آید و نوید ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوْبُوْا ابنواز دو کار بانصرام رسد والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدی۔

مکتوب چہل و ہفتم (۴۷)

بہ محمد باقر لاہوری در تعبیر واقعہ ہائے وے کہ نوشتہ بود۔

الحمد لله العلی الاعلی والصلوٰة والسلام علی رسوله کما یحری و علی آله وصحبه البررة التقی۔

بیت
هرچه جز عشق خدائے احسن است — گر شکر خوردن بود جان کندن است

مخدوما گرفتاری ما دون حق جل وعلا از اشد امراض قلبیہ است فکر ازالہ آن از اہم مہام است

مصرع
در خانہ اگر کس است یک حرف بس است

دو واقعہ کہ دیدہ و تعبیر آن پرسیدہ بودند اول آنکہ گویا طفلی است سرنگون بر چہارپائے افتادہ کہ ہنوز دندانش ہم نہ برآمدہ سرور کائنات علیہ وعلی آلہ افضل الصلوات واشمل البرکات بر سر او ایستادہ اند می فرمایند کہ این طفل دوزخی ست، لمحہ نگذشتہ بود کہ طفل در اہتزاز آمدہ و ہر دو پہلوے او در جنبش شد رخ بجانب آنحضرت علیہ الصلوٰة والسلام کرد و نظر بر روے مبارک دوخت و می نگریست تبسمی از وے ظاہر شد و بضحک منجر گشت ما ناکہ از شہود جمال و کمال ذوقین شد، بعد از لمحہ آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰة والسلام باز فرمودند کہ این بہشتی است مردم ہمہ متحیر ماندند الخ۔ بدانند کہ می تواند کہ طفل عبارت از نفس انسانی بود النفس کالطفل شنودہ باشند و چون نفس بالذات منکر احکام سماوی ست و بعداوت حق جل شانہ برپا ست کما ورد عاد نفسك فانها انتصبت بمعاداتی و باین اعتبار مستحق نار است او را دوزخی فرمودند چون آن طفل چشم بکشود و از غشاوهٔ غفلت و ضلالت برآمد و نظر بر جمال و کمال سروری انداخت و از این مشاہدہ ذوقین گشتہ بتجدید و بشگفت یعنی رضامند شد و بانقیاد ظاہر و باطن پیش آمد

اہتزاز
باکمال

بشریہ بہشت شد بلے نفس تا امارہ است خائب و خاسر است قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰهَا و چون مطمئنہ گشت و راضی و مرضی شد مبشر بجنت و قرب و وصال گردید یٰۤاَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِيْٓ اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِيْ فِيْ عِبَادِيْ وَادْخُلِيْ جَنَّتِيْ ما نا کہ این طفل کہ معبر بنفس است لطیفہ شما باشد و امارہ شما نوید اطمینان یافتہ و از دوزخ بعد مبشر بجنت وصال شدہ لیکن باید دانست کہ خواب مخبر استعداد ست و مبشر قوت است کہ قریب بفعل است جانی باید کند کہ استعداد او بمنصہ ظہور آید و معاملہ از قوت بفعل و از گوش باغوش رسد

بیت

آنکہ در ساختہ است قطرۂ بارانی را ... می تواند کہ دہد اشک مرا حسن قبول

و تعبیر واقعۂ دوم کہ در آن مندرج است فقیر بشما گوید کہ فلانی دل و جان ما متوجہ نست ظاہر است کہ مشعر از مناسبت نامہ است فیما بین، حق سبحانہ آثار آنرا بظہور آرد، انہ قریب مجیب۔

مکتوب (۴۸) چہل و ہشتم

بمولانا محسن سیالکوٹی در ذکر کمالے کہ مناسب مقام جمع است و آنچہ مناسبت بجمع بعد الفرق دارد و بیان عین الیقین و حق الیقین۔

نحمد اللہ علی نعمائہ والصلوٰۃ والسلام علی افضل رسلہ و انبیائہ و علی آلہ و صحبہ و سائر اولیائہ، صحیفہ شریفہ رسیدہ خوش وقت وذوقین ساخت از نفی وجود و وجدان عدمیت ذاتیہ اندراج یافتہ بود نیک و مبارک ست حق تعالیٰ از دیاد این بدہ فرماید عین و اثر از وے برباید۔ نوشتہ بودند احوال خود نوشتن اثبات وجود می بخشد و نیز نوشتہ کہ خود را ہیچ نمی یابد از دوست نشان چگونہ یابد اگر ہست خود را نشان ہستی حق مے یابد و اگر نیست و عدم محض بقدرت کاملہ صورت بستہ است پس چہ دریابد او منزہ و من محدث حیران کار و بار خویشم ہیچو اہم یک چیزے بفہم ہر چہ می فہمم، حق تعالیٰ از آن منزہ و بیرون است پس چہ کنم من ہیچ، مخدوما آنچہ نوشتہ اید ہمہ درست و سنجیدہ است، سالک ہنگام ظہور و استیلاء ہستی حق، ہستی موہوم خود را متلاشی و ناچیز می یابد بیچارہ

کہ خود را گم کردہ از ہستی خود خبر ندارد و از ہستی مطلق چہ خبر خواہد داشت و از جمال و کمال او چگونہ بہرہ خواہد گرفت کمال در حق او انتفائے کمال است و خیریت در سلب خیریت نصیب او از ان ذروۂ علیا استہلاک و بے نصیبے است، حضرت خواجہ ما قدس سرہٗ فرمودہ اند۔ بیت

از حضرت ذات بہرہ استہلاک است — استہلا کی کہ از تصور پاک است

بیچارہ سالک درین ہنگام چہ کند و علم مطلوب از کجا آرد کہ علم منافی عین است، باید دانست کہ این کمال مناسب مقام جمع است و چون عارف ازین مقام ترقی نماید و بفرق بعد الجمع رسد و بہ بقا و شعور مشرف گردد آن زمان علم و عین ہر دو جمع شوند و یکے منافی دیگرے نبود آن زمان بعلم باقی خواہد دریافت نہ بعلم فانی من قتنا انتفا نادیہ۔ بیت

گر بر سر کوے عشق ما کشتہ شوی — شکرانہ بدہ کہ خون بہاے تو منم

در عین فنا باقی ست و در عین بقا فانی۔ نوشتہ بودند کہ حق الیقین کرامی گویند و عین الیقین چیست و من بندہ کیستم و چیستم، مخدوما شما عدمید و بندہ اید کہ از پرتو کمالات وے از سائر اعدام جدا شدہ اید و از عدم مطلق متمیز گشتہ وجود نما گردیدہ اید و چون ہستی مطلق برین عدم وجود نما استیلا یابد و این ہستی موہوم در پرتو آن مستور و ناچیز نماید و در شہود شعشان آن مدہوش و متحیر شود نہ علمی بخود ماند و نہ علمی بمطلوب عین الیقین باشد و کفر طریقت بود۔ بیت

حسن تو چنان ساخت مرا زیر و زبر — کز خال و خط زلف توام نیست خبر

حسن اسلام و قبح کفر درین ہنگام مستور شود درین مقام سالکے گفتہ۔ بیت

بکفر و با سلام یکسان نگر — کہ ہر یک زدیوان او دفتریست

ازین مقام چون ترقی واقع شود و بآنچہ در و گم شدہ بود متحقق شود و باخلاق و اوصاف او متخلق گردد حق الیقین رو نماید، این زمان حسن اسلام منجلی شود و باسلام حقیقی کہ از زوال و قبح کفر محفوظ است برسد و از حیرت و مدہوشی بر آید و علم عود کند و حجاب عین نبود چنانچہ گذشت، درین وقت او را باو خواہد دریافت نہ بخود و علم خود کہ فانی گشتہ است، بدانند کہ عین الیقین و حق الیقین نزد

نماید

متجلی

قوم داخل شہود انفسی است چہ یافت نزد شان منحصر بانفس است بیرون خود شہود نسبت وشہود آفاقی معتبر نہ ونزد حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ شہود انفسی در رنگ شہود آفاقی از حیز اعتبار ساقط است زیرا کہ حق سبحانہ چنانچہ ورائے آفاق ست ورائے انفس است نیز او را جل وعلا بیرون آفاق وانفس باید جست پس آنچہ در عین الیقین وحق الیقین مشہود سالک است نہ ذاتِ حق است تعالیٰ وتقدس او تعالیٰ از ین مرآت مبرا است و از ین شہود منزہ ومتعالی ست مصرع

در کدام آئینہ در آید او

بلکہ این شہود از آیات دالہ است بر وجود او عز برہانہ وشہود آیات داخل علم الیقین است کہ استدلال از اثر بموثر است پس آنچہ نزد قوم عین الیقین وحق الیقین است نزد آنحضرت داخل قسم علم الیقین باشد وعین الیقین وحق الیقین ورائے آن بود نا از قید آفاق وانفس بالکل نرہد واز شہود بغیب نیاید جمال این کمال پرتو نیندازد وایمانی باین معانی متشکل کہ حاصل نماید از عین الیقین وحق الیقین چہ نویسد وکہ فہم کند یُضِیْقُ صَدْرِیْ وَلَا یَنْطَلِقُ لِسَانِیْ۔ مصرع

سخن از لب نو گفتم بلبم سخن گرہ شد

این نسبت علیہ کہ از کمال غرابت حکم عنقائے مغرب دارد امروز از مزار فایض الانوار حضرت پیر دستگیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ مفاض ومستفاض است وزائران آن بقعۂ مبارک دیدۂ بصیرت شان بخاک پاک آن سدہ سنیہ مکتحل است امثال این معانی بر ایشان مکشوف ومعاین است و بانوار این اسرار مستفیض ومستنیر اند ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا انک علی کل شئ قدیر۔

مکتوب (۴۹) چہل ونہم

بسیادت پناہ حاجی الحرمین الشریفین میر غضنفر در تہنیت حج۔

الحمد للہ ذی الشان عظیم البرہان والصلوۃ والسلام علی رسولہ المبعوث الی الانس والجان وعلی الہ وصحبہ ذوی الاکرام والاحسان صحیفہ گرامی مسرور وخوش وقت ساخت

حمداللہ سبحانہ کہ بسعادت عظمیٰ رسیدید و فرض عمر و عمرہ واجب ادا نمودید و بزیارت امکنہ مبارکہ و مرقد مطہر سرور کائنات علیہ افضل الصلوات والتحیات مشرف گردیدید و از انوار و برکات آن موطن بہرہ ور گشتید باز بعافیت با جماعت مراجعت نمودید و رجوع بہ بدایت کہ متجر بہ نہایت است و ارفع شد زود تشریف آرند کہ مشتاقان زیر بار انتظار اند و از برکات زائران کعبہ مقصود امیدوار۔ مصرع

نشان آشنا داری بیا نزدیک من بنشین والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۵۰) پنجاہم

بہ محمد عارف لاہوری در جواب عریضہ وے کہ مشتمل بر احوال و اذواق بود۔

الحمد للہ ذی الانعام والصلوۃ والسلام علیٰ رسولہ سید الانام وآلہ الکرام وصحبہ العظام، مکتوب شریف کہ منبی از شوق لقا و مشعر از آلام مہاجرت بود رسیدہ خوش وقت و ذوقین ساخت زادکم اللہ سبحانہ شوقاً و ذوقاً، آنچہ از احوال پسندیدہ خود نوشتہ بودند کہ خود را از ذات و صفات و افعال عاری می یابند بحدے کہ اطلاق انا درین موطن مفقود است و زوال علم حضوری کہ عبارت از نفس حاضر است نیز اظہار نمودہ مطالعہ آن محظوظ و ملتذ ساخت و نیز شہود معیت و احاطہ ذاتی و یافتن آن کالآیات المتشابہات نیز واضح گردید۔ و آنچہ نوشتہ اند کہ ذات و صفات و افعال مر غیر حق را تعالیٰ بطریق عاریت است محل تامل است چہ ممکن را ذات نیست ہمگی وجوہ و اعتبارات است و اگر ذات ست عدم است کہ لاشئے است ممکن از مرتبہ ذات اقدس تعالیٰ قلیل النصیب است، آرے صفات و افعال کہ بمنزلہ ذات اوست عاریتے است بلے روا ست کہ عارفے کاملے را بعد از فنائے اتم از نزد خود ذاتی عطا فرمایند کہ قیام افراد عالم بآن ذات بود و این قسم عارف در یک عصر متعدد نمی باشد بلکہ بعد از قرون متطاولہ و از منہ متباعدہ ظہور میفرمایند نوشتہ بودند الحق منشا کل خیر و غیرہ منشا کل شر لانہ المعدوم المطلق والمعدوم المطلق لا یصلح منشأ للاشیاء ہذا ایضاً محل تامل لان الممکنات باسرہا اعدام مقیدۃ لا معدوم مطلق

خیر والممکن منشأ

بعد د نعم العارف الکامل بقدر و منتسبا تہ الی اصولہا و لحوق الکمالات المقیدۃ بالاطلاق یجد عدمہ المقید الذی بمنزلۃ ذاتہ ملحقا بالعدم المطلق و النفی الصرف الذی لا یقید و الاعتبار فیہ من وجہ لان تمیز العدم عن سائر الاعدام کان لاجل ظہور المنتسبات فیہ و انعکاس الکمالات فلما لحق الکمالات باصولہا لم یبق للعدم المقید مابہ الامتیاز عن سائر الاعدام و لحق بالعدم الصرف، وقایعے کہ دیدہ و نوشتہ بودند از اخراج صفات ذمیمہ و ادخال صفات حمیدہ و در واقعۂ دیگر کہ ندا شنیدہ اند کہ من از تو جدا نیستم و تو از من جدا نیستی تعبیر آن ہمین احوال است کہ نوشتہ اید و واقعۂ دیگر کہ پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم دیدہ اید کہ می فرمایند کہ شیخ تو ہمراہ من طعام میخورد و مبارک است و چون این دوراز کار را نیز بشارت است شکر خداوندی جل شانہ بجا آورد الحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما کنا لنھتدی لولا ان ھدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق علیہم و علی آل کل الصلوات و التسلیمات و البرکات۔

مکتوب (۵۱) پنجاہ و یکم

بہ یکے از صالحات اہل طریق در ذکر بعضے از عادات شریفہ حضرت رسالت خاتمیت علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات و ما یناسب ذلک۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ سوال: حفر قبر در حیوۃ خود طریقہ مسنونہ است یا نہ۔ جواب این عمل از حضرت رسالت خاتمیت علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات و از خلفاے راشدین و سائر کبار صحابہ رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین بہ ثبوت نہ پیوستہ است آرے از بعضے سلف چون عمر بن عبد العزیزؒ و غیرہ منقول گشتہ کہ در حیوۃ خود اتخاذ قبر کردہ اند و علما را ہم درین باب قیل و قال است بعضے بکراہت قائل اند و بعضے بجواز بے کراہت و بعضے باستحباب۔

سوال: عادت شریفہ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ و علی آلہ وسلم در طعام چہ بودہ جواب: آنحضرت طعام تناول می فرمود بر حد ضرورت و قدرے کہ بآن قوام بدن باشد

بے آنکہ سیر بخورد و بروایت عائشہ صدیقہ رضی تابت شدہ است کہ پُر نشد شکم حضرت علیہ الصلوۃ والسلام
ہرگز و بود آن حضرت علیہ الصلوۃ والتحیہ در اہل خود کہ سوال نمی کرد از ایشان طعامے اگر طعام
می آوردند میخوردو ہرچہ می آوردند قبول می فرمود و آنچہ از اشربہ میدادند می آشامید و دوست ترین
طعام نزد او علیہ الصلوۃ والسلام آن بود کہ بروے دست بسیار باشد یعنی با جماعہ بخورد نہ تنہا،
و بروایت معدی کرب ثابت شدہ است کہ حضرت فرمود علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والتسلیمات بسندہ
است ابن آدم را لقمہ چند کہ درست دارند پشت او را پس اگر نتواند برین صبر کرد پس سوم حصہ از
شکم او برائے طعام او باشد و سوم برائے آب او باشد و سوم حصہ برائے نفس گرفتن باشد در شروع
طعام بسم اللہ گفتی و این عمل سنت مؤکدہ است و فرمودہ علیہ الصلوۃ والسلام ہر کہ طعام بخورد
بعد از ان بگوید الحمد للہ الذی اطعمنی ھذا الطعام ورزقنیہ من غیر حول منی ولا قوۃ آمرزیدہ
شوگناہان ما تقدم در روایتے ما تقدم و ما تاخر و خواب آنحضرت بر حد اعتدال و قلت بود با آنکہ دل مبارکش نمی خوابید
بلکہ چشم آنحضرت می خوابید علیہ وعلی آلہ الف الف صلوۃ والتحیہ چون کم کردن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
ہفدہم ماہ یا نوزدہم ماہ یا بست و یکم ماہ بودہ است و لباس آنحضرت علیہ الصلوۃ والتحیہ بر چند نوع
بودہ است لباس نفیس ہم پوشیدہ اند یعنی رد نکردہ اند و غیر آن ہم پوشیدہ و جامہ پنبگی بیشتر پوشیدہ اند
و پشمینہ ہم در بر کردہ اند بالجملہ عادت شریف در لباس تکلف نبودہ ہر قسم حاضر می شد قبول میفرمودند
و روز معین برائے قطع جامہ ثابت نشدہ است و روز ولادت و روز وفات خیر البریہ علیہ الصلوۃ و
التحیہ روز دوشنبہ است آخر این روز وفات یافتند و آن روز کہ روز سہ شنبہ ایشان را نگاہداشتند و
منتصف شب چہار شنبہ و در روایتے اخیر شب ایشان را مدفون ساختند علیہ وعلی آلہ
افضل الصلوۃ واکمل البرکات۔ رباعی

یا خیر من دفنت فی الترب اعظمہ فطاب من طیبھن القاع والاکم
روحی الفداء لقبر انت ساکنہ فیہ العفاف وفیہ الجود والکرم

از سن مبارک حضرت حبیب رب العالمین صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم پرسیدہ بودند۔

یدانند درین جا چند قول ست بقولے بر سر شصت سال فوت کردند و بقولے شصت وسه وا
قول صحیح ترین اقوال است بقولے شصت و پنج و علما میان این اقوال جمع کرده اند که هر که شصت
وسه سال گفته است، سال ولادت و سال وفات را حساب نکرده است و هر که شصت و پنج گفته
است سال ولادت و سال وفات را حساب کرده است و هر که شصت سال گفته است عشرات
شمرده و کسور را نشمرده والسلام علی من اتبع الهدی۔

مکتوب (۵۲) پنجاه و دوم

الی شیخ مصطفٰی فی بیان کیفیۃ جامعیۃ کل اسم الاسماء والصفات وبیان کیفیۃ الوصول الی
مرتبۃ الذات وتحقیق بمقالہ ہمہ اوست وہمہ ازوست بیان ان زوال صفۃ الارادہ مشروط
فی اطوار الولایۃ دون النبوۃ وبیان فناء اللطائف وتعین انوارھا وبیان ان بعد فنا القلب
الذی ھو محل الشعور من الذی ھو صاحب الشعور وکیفیۃ الجمع بین التثبت بالاسباب
تفویض الامور الی رب الارباب جل شانہ ومایناسب ذلک۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم امّا بعد فقد وصل المکتوب المرغوب من الاخ الاعز الا
وسرنی وصولہ وکان مشتملا علی اسولۃ فلنشرع فی اجوبتھا واللہ سبحانہ الملھم للصواب۔

سالتنی ان ما وقع فی بعض المکاتیب ان کل اسم الٰھی جامع للاسماء والصفات
ان کان المراد منہ ان کل اسم متصف بالاسماء والصفات فیلزم تعدد الذوات او قیام
العرض بالعرض وایضا یلزم ان یکون اسم الاسم ایضا جامعا للاسماء والصفات وھکذا اسم
اسم الاسم وھلم جرا الی غیر النھایۃ فیلزم التسلسل۔ والجواب انہ یجوز ان یکون الصفۃ
صفۃ الصفۃ کلیتھما قائمتین بالذات الواجبی تعالی وتقدس فلا یلزم الانقلاب ولا قیا
العرض بالعرض کما قالوا فی بقاء الاعراض وان الاعراض والبقاء الذی ھو صفۃ کلاھما قائمان
بالجوھر والا یجوز ان یکون المراد بالاسماء الاسماء التی تمیزت فی العلم الواجبی تعالی وصارت مبادی

(حاشیہ: مقام؛ کلتاہما)

تعینات الخلائق لا الاسماء المندرجۃ فیہا علی انا نقول ان الکمالات الالھیۃ غیر متناھیۃ فلا استحالۃ فی ان یکون الاسماء المندرجۃ ایضا جامعۃ والتسلسل المحال ھو ترتب امور غیر متناھیۃ و ھو مفقود ھھنا وایضا لیس المراد بجامعیۃ الاسم للاسماء والصفات کونہ موصوفا بھا بل کونھا ملحوظۃ فیہ او کونہ متعلقا بھا او کونہ مشروطا بھا کما ان العلم اجمع الاسماء باعتبار تعلقہ بجمیعھا والتکوین جامع باعتبار کونہ مشروطا بصفات الکمال من العلم والقدرۃ و الارادۃ وغیرھا الایتم بدونھا فکانھا ماخوذۃ فیہ والقدرۃ والارادۃ مشروطتان بالحیوۃ و العلم وکذا السمع والبصر مشروطتان بالحیوۃ مستتبعتان ملزومتان للعلم فجامعیۃ العلم ماخوذۃ فی ھذہ الصفات والکلام جامع باعتبار الاشتمال علیھا والصوفیۃ الموحدۃ قالوا ان الذات تعالی وتقدس بجمیع اسمائہ وصفاتہ سار متجل فی جمیع الاعیان العلمیۃ والخارجیۃ ولذا قالوا کل شئ فی کل شئ۔

سالنی ایضا انہ وقع فیہ مکتوب ان الفنا والبقا للسالک فی الحقیقۃ انما ھو باسم ھو مبدأ لیقینن السالک او باصول ذلک الاسم لا بالذات البحت فطالب الذات البحت کیف یتسلی بغیر الذات وانی لہ الصبر والثبات۔ الجواب ان کمال سعی الطالب المذکور ان یخرج عن الحجب الظلمانی والنورانی وترتفع الاستار عن بصیرتہ حتی یحصل لہ الوصل العریانی الا ان یصطاد العنقا ویحیط بما لا یدرک نھایتہ وما احسن من قال فی حقہ بالشعر الفارسی۔ بیت

عنقا شکار کس نشود دام باز چین کاین جا ہمیشہ باد بدست ست دام را

وھھنا سر یتعلق بالمنشا فرھنہ۔

سالنی ایضا ان المقصد الاعلی والمطلب الاقصی للسالک ان یتخلص عما سواہ ویتحرر عن رقیۃ ما عداہ ویحصل لہ استھلاک واضمحلال بالذات تعالی حتی یخرج عن ورطۃ الشرک الخفی ولھذا اکثر الصوفیۃ العلیۃ صاروا قائلین بکلمۃ ہمہ اوست وشیخنا وامامنا صار قائلا بکلمۃ ہمہ از وست والحق انہ یکفی فی حصول ھذا المقصد ان ینتفی السالک عن نفسہ وعما سواہ

النغیر

ولا یبقی فی شہودہ وشعورہ غیر الحق تعالیٰ وتقدس ولا حاجۃ لہ الی ان یحمل المعدوم الصرف علی الموجود الصرف ویقول ہمہ اوست ولکن یختلج ان المناسب لھذا المقام ان یقول کلمۃ ہمہ نیست موجود اوست لان الظلال لما لحقت بالاصول فلیس لہ بد من ان یقول ہمہ نیست موجود اوست فالقول بہمہ از وست وان کان خارجا عن الشرک الخفی لکنہ غیر خارج عن ورطۃ الشرک الاخفی کما ان العلماء غیر خارجین عن الشرک الخفی الا ان نقول ان ھذا القول بالنسبۃ الی اھل الابتداء - الجواب لاستہلاک والاضمحلال المذکور معبر بالتوحید الشہودی وھو موطن الفناء وزوال الشعور عن شہود ما سوی الحق جل وعلا وعن وجودہ فصاحب ھذا الحال ما لہ مجال التکلم بکلمہ ہمہ اوست وہمہ از وست اذ الکثرۃ وافراد العالم لسبب مشاھدۃ الوحدۃ الحقیقۃ مرتفعۃ عن نظرہ راسا فکیف یحکم بان ھذہ الافراد عین الحق تعالیٰ او غیرہ سبحانہ ھذا مقام الجھل والحیرۃ والتکلم بامثال ھذہ الکلمات یقتضی العلم والتمیز وصاحب الفناء مالہ شعور بفنائہ بل لیس لہ ادراک بمطلوبہ فکیف یکون لہ شعور بما سوی مطلوبہ بیت

آن معرفتے ست نامش ادراک بسیط آنجا چہ محل دانش و ادراک ست

نعم ہمہ نیست موجود اوست وان کان قریبا من حالہ لکن مالہ مجال التکلم بامثال ھذہ الکلمات لما مر وان تکلم کان نقصا فی حالہ وشرکا فی اطوارہ لان ھذا المقام عین الیقین وکل من العلم والعین فی ھذا المقام حجاب الاخر علی ما ھو المقرر عند القوم ومن ھھنا علمت ان صاحب ہمہ اوست ما خرج عن دائرۃ علم الیقین وما تخلص عن شہود الکثرۃ وما تحقق بالفناء وعین الیقین وان تصور الکثرۃ بعنوان الحقانیۃ لکن مشہودۃ الکثرۃ دون الوحدۃ والذی حکمت علیہ بانہ مقصد اعلیٰ ومطلب اقصی من الفنا وزوال الشعور عما عداہ انما ھو شرط للوصول الی المقصد الاقصی والمقصد الاقصی وراءہ - بیت

ہیچ کس را تا نگردد او فنا نیست رہ در بارگاہ کبریا

قالوا انا نرید یبابی وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ـ

تنبیہ: اذا عرج السالک عن ھذہ الفنا والعین الیقین تحقق بالبقاء وحق الیقین وارتقی من السکر وعدم الشعور الی الصحو والشعور لم یکن کلا من العلم والعین حجابا للآخر وصار مولودا بالولادة الثانیۃ وموجودا بالوجود الموھوب الفانی الحقانی وھھنا شہود العالم متمیزا عن الحق جل وعلا فحج بحکم ہمہ ازوست ویکون فی ھذہ الحکم بریئا عن اقسام الشرک لانہ تخلص بالفناء عن محبۃ ماسواہ وتحرر عن رقیۃ ماعداہ وخرج عن مکاید الامارۃ بل صارت امارتہ مطمئنۃ وتخلق باخلاق اللہ عزوجل ورجع الی العالم للتکمیل والارشاد ویری العالم مصنوعا لہ تعالی مظہرا لکمالاتہ سبحانہ ولما کانت المظاھر صادرۃ عنہ سبحانہ لاجرم حکم ہمہ ازوست وما قلتہ ان ھذا القول بالنسبۃ الی اھل البدایۃ نعم کذلک لکن ماسمعت ان النہایۃ ھی الرجوع الی البدایۃ فھذا القول بالنسبۃ الی اھل البدایۃ والنہایۃ وشہود العالم نصیبھما والمتوسطون الذین ھم فی سکر الحال یستنکفون عن شہود العالم باستغراقھم واستھلاکھم لیس لہم علم بما سواہ ولا شعور بما عداہ اولم یعلموا ان العالم معلوم للحق عزوجل ومشہود لہ تعالی فعلمہ وشہودہ من صفات الکمال نعم محبتہ والتعلق بہ نقص وشرک خفی وبھذا الظہر الفرق بین شہود العوام وشہود اخص الخواص للعالم فشہود العوام وعلیھم مقترن بالتعلق والحب لہ فلاجرم صاروا محجوبین محرومین وشہود اخص الخواص خال عن ھذا التعلق والمحبۃ بریٔ عنہ فھم نجوا عن مرض المحبۃ و تحققوا بصفۃ الکمال الذی ھو العلم والشعور والخواص وان تخلصوا عن مرض التعلق لکن خلوا عن صفۃ الکمال علی ان شیخنا وقدوتنا ایضا قایل بکلمہ ہمہ نیست موجود وست کما لا یخفی علی المتتبع فی کلامہ وما قال کما ان علماء الظواھر ما خرجوا من الشرک الخفی العجب منہ ان العلماء ایضا قائلون بقول ہمہ ازوست فالحکم علیھم بانھم فی الشرک الخفی وعلی القائل ہمہ ازوست بالشرک الاخفی بحکم صرف والاعتراض ناش عن عدم العلم بحقیقۃ الحال وعدم الوصول الی کنہ المقال واللہ المستعان المتعال ومنہ الفیض والنوال

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۔

سالتني ايضا ان زوال صفة الارادة محمود بالنسبة الى النبي والولي ام بالنسبة الى الولي خاصة الخ۔ الجواب ان المطلوب من زوال صفة الارادة رفع متعلقاتها السوء ولما كان رفع متعلقاتها في طريق الولاية متعسرا بل متعذرا مع بقاء صفة الارادة لاجرم اهل الولاية يجتهدون في زوال نفس الارادة بل كان زوالها شرطا في اطوار الولاية وذلك لان قرب الولاية ظلي والقرب الظلي لا يقوى ان يرفع متعلقاتها السوء مع بقاء نفس الارادة وفي طور النبوة يجتهدون في رفع متعلقاتها السوء لا في رفع نفسها لانها في نفسها صفة كمال والقبح الذي جاء فيه من متعلقاتها السوء فلما ارتفع متعلقها السوء لم يبق حاجة الى رفع نفسها لان قرب النبوة قرب اصلي وهذا القرب يقوى ان يرفع متعلقاتها مع بقاء نفسها ففي طريق الولاية زوال الارادة مطلوبة محمودة دون طريق النبوة وما قال السائل ان بقاء الارادة مناف لمقام الرضاء والعبودية ممنوع لان المنافات لمتعلقاتها السوء بان يريد خلاف رضاء الله تعالى لا لنفس الارادة فان كان مراداته على وفق مراضي الحق مع بقاء الارادة لا تنافي ۔

سالتني ايضا عن فناء الجواهر الخمسة التي هي لطائف عالم الامر وسالتني عن تعين انوارها ايضا فاعلم ان لكل لطيفة من هذه اللطائف الخمس اصلا في مراتب الوجوب و فناء كل لطيفة منها منوط بوصول تلك اللطيفة الى اصلها واستهلاكها فيه فالقلب اصله من صفات الافعال ففناءه مربوط بتجلي الافعال واصل الروح من الصفات الحقيقية ففناءه متعلق بتجلي الصفات واصل السر من الشيون التي هي اصول الصفات ففناءه موقوف على تجلي الشيونات واصل الخفي من الصفات السلبية ففناءه بالوصول الى هذه الدرجة القصوى واصل الاخفى من مقام الجهل والحيرة التي نشأ من التجلي الذاتي ففنائه مربوط بهذا التجلي، واما انوار اللطائف فنور القلب اصفر على ما قالوا ونور الروح احمر ونور السر ابيض ونور الخفي اسود ونور الاخفى اخضر ۔

سالتنی ایضا ان طالب الوصال هو قلب السالک فبعد فنائه الاتم ای شیٔ واصل بالمطلوب وبعد عدم شعوره من الذی هو صاحب الشعور فان قلنا ان بعد فناء الاتم یعطی للطالب قلب ودراک وشعور وراء ذالک القلب والدراک والشعور ویکون هذا القلب الاخیر واصلا وواقفا فلم یصل الطالب الی المطلوب۔ الجواب الواصل هو القلب مثلا الذی کان طالبا وحصل له الفناء وصاحب الشعور ایضا هو المعدوم فعدم شعوره بالنسبة الی ما سوی المطلوب وشعوره بالمطلوب ای ادراک بسیط به وبعد البقاء حصل له ادراک مرکب وهذا السوال قریب عن اعتراض صاحب النزهة اعترض علی القوم فی القول بالفناء حیث قال بالشعر الفارسی۔ شعر

گویند عنان خود چه تابی گم شو که چو گم شوی بیابی
این نکته نمود نا صوابم چون گم شوم آنگهی چه یابم
یا بنده اگر کسے دگر خواست از گم شدنم پس او چه میخواست

ولقد کتبت فی حل هذه الشبهة شیئا وفی بعض مکاتیبی فلیطلب من ثم۔

سالتنی ایضا ان النظر علی المؤثر الحقیقی تعالی والنظر الی الاسباب الظاهریة والمکاسب الصوریة یکونان فی ان واحد فکیف یجتمع الوجدان الاتم مع الفقدان الاکمل۔ الجواب انا نری ان المؤثر الحقیقی فی الاشیاء کلها هو الحق عز وجل ونری الاسباب علامات عادیة بخلق الله تعالی الاثر بعد مباشرتها فلم یکن منافیا للوجدان ولم یحصل الفقدان کیف وبعض الاسباب مما یجب اتیانها بحیث لو ترکها کان عاصیا۔

سالتنی ان فواید ذکر النفی والاثبات صارت بریئة من الزمان منوط باسم الذات وزوال احتیاجی عن النفی والاثبات والآن زال الاحتیاج عن اسم الذات ایضا والتوجه الصرف والمراقبة یقوم مقامها۔ الجواب ان هذه الطرق انشراح الصدر و یحصل الترقی اشتغل به لکن لا تترک تکرار النفی والاثبات لان منافعه متنوعة لم یتم بعد

قلب
برهة
الطرق کلها موصلة

اسمائہ

سالتنی ان النصیب من الذات الواجبی تعالی وصفاتہ وافعالہ سبحانہ لیس الا التحیر والتحسر والالم والحرقہ۔ الجواب الامر ھکذا الممکن کیف یدرکہ کنہ الواجب و الحادث یستحیل احاطتہ بالقدیم فلاجرم یکون الحرمان دائما للتراب ورب الارباب نصیبہ من تلک المرتبۃ المقدسۃ یکون مقدار انقدار استعداده وحصولہ ووصولہ مقیدا بقید تعینہ والمطلق منزہ عن ھذا التقدیر المتعال عن ھذا التقیید ونعم ما قال بالشعر الفارسی

بیت　　تو از خوبی نمی گنجی بعالم　　مرا ہرگز کجا گنجی در آغوشش

ولیکن ھذا آخر المکتوب والحمد للہ اولا وآخرا والصلوۃ والسلام علی رسولہ دائما وسرمدا وعلی الہ الکرام وصحبہ العظام وعلی سائر الانبیاء والملائکۃ والصالحین۔

مکتوب پنجاہ وسوم (۵۳)

بحاجی شریف خادم درجواب اسولہ وے۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی، اخوی حاجی محمد شریف سوالے چند نمودہ بودند جواب ہر کدام را بگوش ہوش استماع کنند، دوام آگاہی را بیداری وخواب وتلاوت و نماز وجز آن یکسان ست، درین وقت حضور وآگاہی ملکۂ دل می شود وصفت لازمہ او کہ ہرگز انفکاک پذیر نیست، حضرت موسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام کہ فَاَخَافُ اَنْ یَّقْتُلُوْنِ فرمودند عذر وابا از تبلیغ رسالت نبود بلکہ بیان حال بود ونیز اشارت باآنست کہ بعد از آنکہ من کشتہ شوم تبلیغ رسالت کما ہو حق از من نیاید ازین می ترسم واگر عذر وابا بود وے چرا فرمودے:

وَاحْلُلْ عُقْدَۃً مِّنْ لِّسَانِیْ یَفْقَھُوْا قَوْلِیْ وَاجْعَلْ لِّیْ وَزِیْرًا مِّنْ اَھْلِیْ ھٰرُوْنَ اَخِی اشْدُدْ بِہٖٓ اَزْرِیْ وَاَشْرِکْہُ فِیْٓ اَمْرِیْ وثمرہ دعا اللھم اغفر لمحمد واللھم اجعلہ عن اکرم عبادک حصول ثواب ودرجات ست مر دعا کنندہ را نمی بینی کہ حق تعالی می فرماید اِنَّ اللّٰہَ وَمَلٰٓئِکَتَہٗ یُصَلُّوْنَ عَلَی النَّبِیِّ باز مومنان را حکم است کہ بگویند اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ ونیز بعد از ان مانور است کہ

بگویند وابعثہ مقاما محمودا ن الذی وعدتہ انک لاتخلف المیعاد۔ وحال آنکہ موعود حق تعالیٰ البتہ واقع است والدلیل علیہ ما ورد فی الحدیث فی غایۃ العمال یا ایہا الناس ان انجاکم یوم القیمۃ من احوالہا و مواطنہا اکثرکم علی صلوۃ فی دار الدنیا ان قد کان فی اللّٰہ و الملائکۃ لکفایۃ اذ یقول اِنَّ اللّٰہَ وَمَلٰٓئِکَتَہٗ یُصَلُّوْنَ عَلَی النَّبِیِّ الآیہ فامر بذلک المؤمنین لیثبتہم علیہ الدیلمی عن انس ممکن ہر چند وجود ہستی مستقل ندارد و ہر چہ دارد عاریت دارد لیکن حق تعالیٰ این ہستی عاریت را از کمال قدرت خویش ثبات و استقرار دادہ است و احکام صادقہ بران مترتب ساختہ و تکالیف شرعیہ در ہمین مرتبہ فرمودہ و عذاب و ثواب دائم بآن مربوط کردہ کہ ہر کہ انکار آن نماید ملحد و زندیق است و مالک حقیقی ہمہ اشیا اوست تعالیٰ لیکن بظاہر ہر کہ را از بندگان خود مالک ساختہ است دیگری را تصرف دران بے اذن او حرام ساختہ است و مواخذہ بران مترتب کردہ فلا تکن من القاصرین تخصیص حضرت ابراہیم درمیان سائر انبیا علی نبینا و سائر الانبیاء الصلوات والتسلیمات در کما صلیت علی ابراہیم جہت بزرگی ایشان ست ہر تبی کہ بعد ایشان آمدہ مامور بمتابعت آنحضرت گشتہ است اِتَّبِعْ مِلَّۃَ اِبْرٰہِیْمَ حَنِیْفًا شاہد است برین معنی و تفصیل درین باب از مکتوبات حضرت ایشان مابا ید جست، ایمان و اسلام فی الحقیقت یکے است لیکن ہر جا عطف اسلام بر ایمان آمدہ است مراد از ایمان تصدیق قلبی باید داشت و از اسلام انقیاد صوری کہ باعمال جوارح دارد کہ در اطلاقات شرع ایمان و اسلام باین معنی ہم آمدہ است مقصود از کریمہ لَقَدْ نَصَرَکُمُ اللّٰہُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّۃٌ تعداد نعمت خود است بر بندگان خود و منت نہادن ست برایشان و طلب شکر است از ایشان چنانچہ فَاتَّقُوا اللّٰہَ لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُوْنَ دلالت دارد بران خبر یا فایدہ خبر در ہنگام دوام حضور اگر از ظاہر غفلت واقع شود یا گناہ سر زند ممکن بلکہ واقع ست بحضوری باطن قصورے نیست۔

مکتوب ۵۴ پنجاہ و چہارم

بشیخ محمد علیم جلال آبادی فی الترغیب علی دوام الاقبال الی اللّٰہ سبحانہ والانقطاع عما سواہ۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی خصوصا علی سید الوری صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی الہ وصحبہ البررۃ التقی اما بعد فقد وصل الینا منکم کتاب کریم کتاب داع الی لذات النعیم لا زالت متمولا بعنایات اللہ ودوام اقبال اللہ و انقطاع عما سواہ احترق قلوب لعاشقین بنار ھواہ وتعطش اکباد محبین فی تمناہ فطوبی لمن لم یکن لہم سواہ وبشری لمن لم یبق لہ شعور باعداہ فیاحبذ المن وفق لمرضات اللہ و یاحسرتا علی من فرط فی جنب اللہ المسئول من اللہ تعالی وصولکم علی الدرجات وشہودکم اقصی الغایات بحرمۃ افضل الرسل واکمل المکونات علیہ وعلی الہ اشمل الصلوات واکمل المکونات علیہ وعلی الہ اشمل الصلوات واعلی البرکات۔ مخدوما برادر دینی ملا شاہ حسین چند روز اینجا بود از صحبت او خیلے محظوظ وذوقین شدیم وبرفق اجازت شما ماہم اجازت نمودیم وفقہ اللہ سبحانہ لمرضیاتہ چون محب قدوی شماست طریقہ شفقت و مہربانی بیش از بیش باوی مرعی دارند۔

مکتوب پنجاو پنجم (۵۵)

بحاجی سلیم بلخی در تذکیر والتزام طریق خود۔

الحمد للہ رب العالمین والصلوۃ والسلام الاتمان الاکملان علی سید المرسلین محمد والہ وصحبہ اجمعین۔ سلام وتحیۃ از مسکین دور افتادہ اخوی اعزی حاجی الحرمین الشریفین مطالعہ نمایند وبوظائف اذکار وطاعات سرگرم بوند واز استعداد موت فارغ نباشند و توشہ آخرت را آمادہ سازند بالجملہ از دنیا معرض وبآخرت مقبل بوند وراہ مراسلت مفتوح دارند کہ سبب توجہ غائبانہ است ویاران طریق را عزیز دارند وفانی در یکدیگر باشند رحماء بینہم خواندہ باشند وطریق خود را التزام بوند واحداث امرے در طریق ننمایند فیوض و برکات طریق تا زمانے فائض ست کہ احداث امرے در طریق نشدہ است والا راہ فیوض مسدود است واجازت تعلیم طریقت ہم مشروط است بعدم این احداث و اتباع سنت

و رسوخ بر محبت شیوخ هرچند این محبت بیش از اخذ فیوض از باطن شیخ بیش چون جهر در طریقهٔ ما نیست یاران را بجهر نباید دلالت کرد و حلقهٔ جهر نباید منعقد ساخت والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه و علی آله الصلوة والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب (۵۶) پنجاه و ششم

بجناب ارشاد پناه حقائق و معارف آگاه خواجه عبدالغفار بلخی در جواب رقیمهٔ ایشان که متضمن بشارت بود و بیان سبقت و استقلال اصل و تبعیت و محویت ظل۔

الحمد لله العلی الاعلی والصلوة والسلام علی رسوله محمد خیر الوری صاحب قاب قوسین او ادنی و علی صحبه البررة التقی. اما بعد ذره احقر بحضرت ولایت پناه ارشاد و افادت دستگاه میرساند، عنایت نامهٔ نامی و صحیفهٔ گرامی که از روی شفقت و مهربانی نامزد این بے حاصل فرموده بودند بورود آن مسعود و سربلند گردید. مصرع

بوسیدم و بر مردمک دیده نهادم

امیدوار است که هم برین منوال این دور از کار را گاه گاه بحاشیهٔ ضمیر مهر تنویر راه می داده باشند و باذواق خاصه می نواخته باشند. ورود این عنایت نامه که از عین کرم بود بے سابقهٔ مراسلت نعمتے بود غیر مترقبه امیدوار کشایشها و ترقیها از وصول آن گردید بلے سبقت از بزرگان می باید و کرم از کریمان می شاید. مصرع در خانه بکد خدائی ماند همه چیز

از پیشگاه چنین آمده است و اشد شوق باصل منسوب گشته بدانند از مبداء هست و آغاز از اصل بجهه و بجهت خیر و کمال که ظل دارد همه مستعار و مستفاد از اصل است و ظل در هیچ چیز بخود استقلال ندارد و اگر نسبت خیر و کمال بخود نماید خائن بود و دعوی همسری با اصل پیدا کند کمال در حق او انتفاء کمال است و خیریت در سلب خیریت ظل نصیبے که از اصل دارد بعد رد

منتسبان بآن محبوبیت و متلاشی است ہر چند ظہور اصل بیش محبوبیت و تلاشی ظل بیش۔ بیت

معشوق اگر چہ ہست ہمخانۂ ما　　ویران تر از دل ست ویرانۂ ما

بیچارہ کہ جز انتفا از اصل بہرہ ندارد از کمال او چہ خبر داشتہ باشد و بجمال او چگونہ پے برد۔ بیت

گیرم کہ بغمخانۂ ما یار خرامد　　کو حوصلہ و طاقت دیدار کہ دارد

تسبیح و عصائے تبرکی زبدۃ العارفین قدوۃ المحققین حضرت مخدومی اعظم قدس سرہ کہ از لطف ارسال داشتہ بودند و این مسکین را بآن نواختہ رسید و بر سر و چشم نہادہ از برکات آن بہرہ مند و مستفیض گردید الہی سلامت باشد بشارت قطبیت کہ در بارۂ این مسکین دیدہ مرقوم قلم مشکین رقم فرمودہ بودند از مطالعۂ آن مفتخر و مباہی گردید این دور از کار را ہمیں قدر بسیار است کہ بخاطر دریا مقاطر راہ یافتہ است و در حضور پر نور مذکور گردیدہ این معنی را برابر چندین بشارات تصور می نماید و آنقدر شادی و مسرت کہ ازین دست دادہ زیادہ از آنست کہ بشارت دہد۔

ماسرنی تبشیرکم لی مثلہا　　قد سرنی انی خطرت ببالکم

ظلال اشفاق و ارشاد بر مفارق محبان ہوا خواہان ممدود و مبسوط باد بالنبی الامی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات و التحیات و البرکات۔

مکتوب (۵۷) پنجاہ و ہفتم

بمیرزا شاہ در بیان آنکہ حقیقت ممکنات کہ عدم است و ممکن را اندر یافت حقیقت واجب تعالی عجز و یاس ناگزیر مگر آنکہ بوجود موہوب متحقق گشتہ پے بمطلب برد۔

الحمد للہ ذی الانعام و الصلوۃ و السلام علی رسولہ سید الانام و علی آلہ الکرام و صحبہ العظام الی یوم القیام۔ مخدوما حقیقت انسان و سائر ممکنات عدم است کہ لاشئ محض است و وجود و کمالات تابعۂ او خاصہ رب معبود است و وجود ممکن در جنب وجود واجب حکم موہومات و متخیلات دارد معدوم از حقیقت موجود چہ دریابد و موہوم از کنہ ثابت متحقق

چہ قرا گیر دسپ ناچار عجز از معرفت باشد و یاس ہموارہ دامنگیر بود۔ خوش گفت بیت

کو غبار ناقۂ لیلی کہ مجنون سالہا | چشم بردہ داشت گردے از بیابان برنخاست

سالہاست

نہایت سعی این بیچارہ آنست کہ بر حقیقت عدمیت خود آگاہ شود و از ہستی موہوم منخلع گردد

ولیکن بادراک حقیقت احدی تعالی و تقدس چگونہ پے برد و غیر از یاس و عجز چہ نصیب باید بیت

عاشقان را نصیب از معشوق | جز خرابی و جان گدازی نیست

آرے بعد از عدمیت عارف و انخلاع او ازین ہستی موہوم بمقتضائے کریمہ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا

فَاَحْیَیْنَاہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ الآیہ می تواند کہ بآن وجود موہوب نور مسطور بے مطلب علی برد

وبسر اوقات عزد آید لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدی۔

مکتوب (۵۸) پنجاہ و ہشتم

بہ محمد مومن گیلانی برہانپوری در جواب عریضہ وے بابیان آنکہ حصول مقام او ادنی اثر تجلی ذاتی ست

وقاب قوسین تعلق بتجلی صفاتی دارد، ومایناسب ذلک من التحقیق اللائقۃ۔

التحقیقات

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ مکتوب مرغوب اخوی اعزی رسیدہ خوش وقت

ساخت، حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت و استقامت اند و از یاد فقرا فارغ نہ اند از ظہور عدمیت ذاتیہ

ونیستی جبلی معرا از صفات بعد از تحقق بوجود موہوب کہ قیام صفات بآن ست، نوشتہ بودند بوضوح

جبلی تحقیق

انجامید بلے ذات ممکن عدم است کہ با نعکاس صفات کمال در مراتب او وجود نما شدہ است۔

چون سالک مستعد را نظر بر عدمیت ذاتیہ افتد و کمالات منعکسہ را دسترس بصاحب آن

کمالات بدید بفنا و نیستی موصوف گردد و بموتی کہ پیش از موت ست مشرف شود بعد ازان

بموجب اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنَاہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا الآیہ اگر خواہند کہ آن میت شدہ را حیات

بخشند و آن مدہوش بادۂ محبت را ہوش آرند صفات کمال از حیات و علم و غیر آن او را از نزد

خود عطا فرمایند فیصیر حیا بحیاتہ عالما بعلمہ قادرا مریدا بقدرتہ وارادتہ

اینجا دقیقه ایست، باید دانست که حقایق ممکنات اعدام مقیداند که بانعکاس کمالات وجودیه متمیز گشته اند و هر عدمی از عدم دیگر جدا شده و چون کمالات وجودیه باصول خود رجوع نمایند و مرآت عدم را خالی گذارند مابه الامتیاز آن عدم از سائر اعدام نماند عدم نیز باصل خود که عدم مطلق باشد ملحق گردد این زمان تمام و کمال از عارف نه عین ماند و نه اثر لا تبقی ولا تذر کمالات وجودیه چنانچه از وی وداع شده بودند و او را بعدم حواله نموده عدم نیز از وی جدا شد و بعدم مطلق پیوست مانا که این کمال باو ادنی است و اثر تجلی ذات ست چنانچه کمال سابق که عارف بعد لحوق کمالات باصل خود را جماد و عدم می یافت از قاب قوسین بود و تعلق بتجلی صفات داشت - اگر گویند هرگاه تمیز عدم بظهور صفات ست پس چون صفات باصول خود راجع کردند باید که عدم نیز بعدم مطلق رجوع نماید چه مابه الامتیاز عدم نماند پس هر دو کمال بایک دیگر متلازم باشند و انفکاک مفقود بود پس جز یک کمال داخل تجلی صفات بود کمال دیگر ناشی از تجلی ذات گوییم که صفات و کمالات خود را اظلال صفات و کمالات حق دیدن تعالی و تقدس از تجلی صفات ست و کمال این تجلی آنست که این ظلال راجع باصول خود گردد و عارف خود را خالی از صفات کمال یابد و رخت بصحرائی عدم کشد لیکن تا زمانے که سیر سالک در دائره صفات ست هر چند ظلال ملحق باصل شوند و مرآت عدم خالی از کمالات می نماید که مانع از لحوق آن عدم بعدم مطلق می شود چون دائرۂ صفات را بنقطۂ آخر رساند تجلی ذات برتو انداز د چه علامت وصول نهایت هر مقام ظهور مقام فوق اوست این زمان علاقه مذکوره که مانع لحوق مسطور بود نیز نماند و عدم مقید بعدم مطلق ملحق شود پس تلازم و عدم انفکاک بین الکمالین مطلقا ممنوع است بلکه مقید بودن بنقطه آخر از دائره صفات، باید دانست که این معامله از پرتو تجلی ذات ست و اثر اوست و معامله تجلی ذات امریست ذوقی که بگفتن و نوشتن راست نیاید من لم یذق لم یدر۔ مصرع

قلم اینجا رسید و سر بشکست

واصل

نوشتہ بودند کہ در نماز گاہے چنان حضور رُوے می نماید کہ در خارج آن رُوے نمی نماید۔ مخدوما حالتے کہ در نماز پیدا شود آن را مرتبہ ایست برغیر آن واین حضور از اصالت مخبر است والسلام

مکتوب پنجاہ ونہم (۵۹)

بشیخ ادم تتھی فی بیان ان نسبۃ المشائخ لیست فی مخترعاتھم بل ماخوذۃ من انوار النبوۃ وبیان ان النسبۃ النقشبندیۃ کیف یصل الی الصدیق الاکبر ونسبۃ سائر السلاسل الی علی رضی اللہ تعالیٰ عنہما۔

سبحانک اللھم وبحمدک اشھد ان لا الہ الا انت وان محمدا عبدک ورسولک اللھم صل علیہ افضل صلوتک عدد معلوماتک وعلی الہ واصحابہ وازواجہ واھل بیتہ وبارک وسلم تسلیما کثیرا کثیرا وصل الینا مکاتیبکم الشریفۃ المنبئۃ عن سلامۃ الاحبۃ واستقامتکم علی الطریقۃ المرضیۃ ومحبۃ الشیوخ الفناء فیھم الحمد للہ سبحانہ علی ذلک اکمل الحمد وعلی کل حال۔

سالت عنا ان ما فی ھذہ الطریقۃ النقشبندیۃ من التوجہ الی الاحدیۃ الصرفۃ ثم النفی والاثبات والمراقبۃ فی جمیع الاوقات لوکان فی زمنہ علیہ وعلی الہ من الصلوۃ افضلھا ومن التسلیمات اکملھا وفی زمن اصحابہ الکرام علیھم الرضوان لنقلوھا فی الکتب المدونۃ بعدھم المشتملۃ علی سننہ وسنن الخلفاء الراشدین المھدیین من بعدہ لتوفر الدواعی الیھا فلیس ھذہ الا من مخترعات الاولیاء العظام فلا داعی عن اجتناب البدعۃ ای بدعۃ کانت والقول بعدم حسنھا ولا نور فیھا ولا ضیاء ولا للعلیل فیھا شفاء ولا لداء منھا دواء فی ھذہ الطریقۃ العلیہ کیف یصح وبای معنی انتسبت السلاسل سوی النقشبندیۃ الی علی کرم اللہ وجھہ وھذہ السلسلۃ العلیہ الی الصدیق الاکبر رضی اللہ تعالی عنہ۔ فنقول فی الجواب عن السوال الاول ان الکمالات الصوریۃ والمقامات

المعنویۃ کلہا مستفادۃ بہ من الجناب النبوی علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام فالاحکام و الاعمال البدنیۃ وصل الینا بروایۃ العلماء الکرام والاسرار والمعاملات الباطنیۃ وصل بروایۃ الصوفیۃ العظام۔ شعر

فکلھم من رسول اللہ ملتمس غرفا من البحر او رشفا من الدیم

عن ابی ھریرۃ رضی اللہ تعالی عنہ انہ قال حفظت من رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و الہ وسلم وعائین فاما احدھما فبثثتہ فیکم والاخر لو بثثتہ لقطع ھذا البلعوم رواہ البخاری و روی انہ لما مات عمر رضی اللہ تعالی عنہ قال ابن عبد اللہ فی ایام عزائہ فی محضر الصحابۃ مات تسعۃ اعشار العلم فلما رای توقف عن البعض فیہ قال مرادی العلم باللہ دون العلم بالحیض والنفاس فالسلاسل کلہا منسوبۃ الیہ منتھیۃ لدیہ فالمشائخ واھل السلاسل اخذ وا بتوسط شیوخھم النسبۃ المعنویۃ منہ صلی اللہ تعالی علیہ و علی الہ وسلم فلیس نسبتھم من مخترعاتھم نعم وضع الاسامی تلک النسبۃ من الفناء والبقاء والجذبۃ والسلوک والسیر الی اللہ وامثال ذلک من مخترعات الصوفیۃ فی النفحات اول من تکلم بالفناء والبقاء ابو سعید الخراز قدس سرہ فاصل النسبۃ مقتبسۃ من مشکوۃ النبوۃ ووضع الاسم لھا محدث والذکر القلبی ایضا مروی کما روی انہ علیہ الصلوۃ کان قبل البعثۃ مشتغلا بالذکر القلبی ولا نسلم ان التوجہ الی الاحدیۃ الصرفۃ والنفی والاثبات والمراقبۃ لم تکن فی زمانہ صلی اللہ تعالی علیہ والہ وسلم ولا فی زمان اصحابہ بل الظاھر ان سکوتہ علیہ الصلوۃ والسلام لم یکن خالیا عن ھذہ الامور وان لم تکن مسماۃ بھذہ الاسامی کلامہ علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام ذکر وسکوتہ فکر والتوجہ والمراقبۃ وامثالھا داخلۃ فی الفکر تفکر رفتن از باطل سوئے حق تفکر ساعۃ خیر من عبادۃ الف سنۃ فالعجب کیف نفی کون ھذہ الامور فی الصدر الاول وما الدلیل علیہ فقولہ فلیس ھذہ الامور مخترعات اولیاء فی حیز المنع ونقل ان ذکر النفی والاثبات بحبس النفس المعھود

منتسبۃ
لتلک
الابتداء

فی طریقتنا علمہ الخضر علیہ السلام بخواجہ عبد الخالق الغجدوانی قدس سرہ ومن البین انہ علیہ السلام لایعلم شیئا مبتدعا لیس فیہ نور ولا ضیاء ولا للعلیل منہ شفاء فان قیل لما کانت النسبۃ کلہا ماخوذۃ من انوارہ ورشحۃ من اسرارہ علیہ وعلی الہ افضل الصلوۃ واکمل التحیات فما وجہ اختلاف النسبۃ وتبائن الطرق بالصحو والسکر والتلوین و التمکین والتکلم بالشطح وعدمہ وامثالہا فی الاولیاء قلنا وجہہا اختلاف الاستعدادات وتغایر المحال وتباین الاوعیۃ والمظاہر فی النسبۃ الماخوذۃ تختلف آثارہا کمیۃ وکیفیۃ باختلاف ہذہ الامور الا تری ان الغذاء الواحد والدواء الواحد تختلف آثارہما باختلاف الاشخاص والامزجۃ والشخص الواحد یختلف اطوارہ باختلاف المظاہر والمرایا۔ ع

بقدر آئینہ حسن تو می نماید روی

فکل یاخذ الکمال من مشکوۃ النبوۃ لکن علی وفق استعدادہ ویظہر اثرہ مطابقا للمظہر والمحل والنبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم یفید ویلقی المعانی والاسرار علی طبق الاستعداد ووفق الاوعیۃ کلموا الناس علی قدر عقولہم روی عنہ علیہ الصلوۃ والسلام والتسلیمات انہ تکلم مع ابی بکر بکلام اسرار فاذا جاء عمر غیر اسلوب الکلام وبدل تبیان الاسرار واذا جاء عثمان غیر تلک الاسلوب ایضا واذا جاء علی رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین کلم بطریق آخر وما ذلک الا لاختلاف الاستعداد وتغایر الفطرۃ والجواب عن السوال الثانی ان سلاسل المشائخ منسوبۃ الی الامام جعفر الصادق رضی اللہ تعالی عنہ وللامام نسبتان نسبۃ من آبائہ الکرام منتہیۃ الی علی کرم اللہ وجہہ الکریم ونسبۃ من اجدادہ من جانب الام ماخوذۃ من الصدیق الاکبر رضی اللہ عنہ وباعتبارہما تین الولادتین الصوریۃ والمعنویۃ قال الامام ولدنی ابوبکر مرتین وکلتا النسبتین فی الامام متمیزتان ووصل الی المشائخ النقشبندیۃ من الامام نسبۃ الصدیق الاکبر وللمشائخ سائر السلاسل ہذہ النسبۃ الماخوذۃ من علی کرم اللہ وجہہ صلی اللہ تعالی علی سیدنا محمد وعلی آلہ واصحابہ وسلم

مکتوب (۶۰) شصتم

بحاجی سلیم بلخی در شرح واردے کہ نوشتہ بود و سیر و عروج لطائف خمسہ عالم امر و در آنکہ از اجماع طالبان ترسان و لرزان باید بود۔

بعد الحمد و الصلوۃ و ارسال التحیات می رساند کہ احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالی عافیتکم و استقامتکم[۲] مکتوب مرغوب کہ متضمن احوال پسندیدہ بود مطالعۂ آن فرحت و بہجت بخشید۔ نوشتہ بودند کہ بتقریب جوانی کہ در حلقۂ ذکر بر در خانقاہ دیدہ بودم بجانب تو متوجہ شدم بناگاہ در محراب مسجد ظاہر شدی بمن متوجہ گردیدی نسبت عالی بمن پرتو انداخت در این اثنا دائرہ بنظر در آمد مثل ماہ چہاردہم بلکہ زیادہ ازان روشن و درخشان بود خود را دران دائرہ مستہلک یافتم بر نہجے کہ ہیچ اثرے از وجود خود نیافتم۔ مخدوما می تواند کہ این دائرہ نورانی عبارت از اسم الہی باشد کہ مبدأ تعین شماست و آنکہ اثرے از وجود نیافتند نشان فناست دران اسم، باید دانست کہ وصول باین اسم و فنا در آن کمال مرتبۂ انسانی است و ولایت مربوط است بآن لیکن درین وصول مراتب بسیار است و آن اسم را چندین ظلال است ہر ظل ہنگام وصول بآن عنوان اصل ظاہر می گردد و سالک را در مظنۂ اصالت می اندازد تا کدام صاحب دولت باشد کہ واصل اصل گردد و از ظلال تمام وا رہد این از مزال اقدام و اغلاط سالکان است۔ حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ہفت سال ہمراہ مولانا عارف[ؒ] درزنگ و بوی آن بودم کہ از اصل آگاہی یابم سہ بار بسفر حجاز رفتم اگر مثل مولانا یا جبہ[ؒ] مولانا آنجامی یافتم ہرگز از آنجا بر نمی گشتم۔

توشتہ بودند بعدہ حاضر شدم دیدم کہ لطیفہائے فقیر ہمہ[ٔ] در مقام اخفی جمع شدند و سینہ را شگافتہ بعالم علوی پرواز نمودند و جسد فقیر در مسجد خالی ماند از طبقات ہفت آسمان بہ ترتیب گذشتند و بکنگرۂ عرش رسیدہ نشستند اما التفات بعرش نداشتند و باز از انجا پرواز کردند

[۲] علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ۔

شبیہ نسخہ

ہمہ نسخہ

ہمان مقدار راہ فوق عرش طیران کردند فہمیدم کہ عالم لا مکانی خواہد بود و در آنجا مستہلک گشتند بحدی کہ ہیچ اثرے ازان معلوم نشد کذا و کذا۔ بعد ازان باز رجعت بعالم سفلی کردند و متوجہ بدن گشتند و در مقام اخفی بیکجا شدند بعد ازان ہر لطیفہ در مقام خود قرار گرفت۔ مخدوما عروج لطائف و طیران آن از بدن و خالی گذاشتن بدن را از اشرف احوال ست و معبر است بفنائے جسدی چنانچہ تفصیل آن در رسائل حضرت ایشان مذکور است۔ مخدوما لطائف خمسۂ عالم امر کہ اجزا اند عالم صغیر را کہ انسان ست اصول آن در عالم کبیر است کہ سواے انسان است از علویات و سفلیات و ظہور آن اصول فوق العرش است کہ نصیبے از لا مکانیت دارد و شائبۂ بیچونی یافتہ آن لطائف پاک را باین بدن حادث نسبت تعشق و گرفتاری دادہ اند و باین سبب آن لطائف نورانی را باین پیکر ظلمانی تعلق خاص بہم رسیدہ است چنانچہ ہر کدام را ازان لطائف مکان معین و آشنا جدا در جسد آدمی مقرر گشتہ است و از اعلیٰ علیین با سفل سافلین نزول نمودہ اند اگر محبوس این قفس ماندہ اند و از بند گرفتاری عالم سفلی وا نرہیدہ و ازین سفر پر خطر مراجعت نمایند اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ۔ و ہر کرا سعادت ازلی دستگیری فرماید ازین ظلمت کدہ وا رہاند و شوق اصل دامن گیر او شود و کشان کشان بخود برد۔ بیت

ہر کسے کو دور ماند از اصل خویش ۔۔۔ باز جوید روزگار وصل خویش

این عروج لطائف کہ نوشتہ اند اثر آن کشش است و ناشی از جذب اصل و چون امکنۂ طبیعی این لطائف و ظہور آنہا فوق العرش است ناچار عروج آنہا فوق العرش کہ محل ظہور شان ست باشد دائرہ امکانی بنہایت اصول این لطائف منتہی می شود و سالک بوصول منتہائے آن فنا حاصل می نماید کہ منوط بطی دائرہ امکانی ست و سیر الی اللہ با تمام می رساند و سلوک را تمام می کند بعد ازان معاملہ بجذبہ است کہ معبر بسیر فی اللہ است و مبدأ تعین سالک درین سیر مندرج است بیت

بوصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم ۔۔۔ کہ نوپروازم و شاخ بلندی آشیان دارم

از گرمی ہنگامہ طالبان نوشتہ بودند و ظہور احوال عجیبہ از آنہا اظہار نمودہ شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند و نیک باحوال شان پردازند و توجہات در حق آنہا بکار برند و حلقہ ذکر را معمور دارند لیکن ازین جمعیت و اجتماع ترسان و لرزان باشند و ہموارہ ملتجی و متضرع بوند کہ خرابی این کس درین اجتماع نخواستہ باشد و این کثرت ظاہر خلل در وحدت باطن نیفگند و از بعضے وساوس نفسانی کہ درین اجتماع روے دہد توبہ و استغفار ازان لازم گیرند بالجملہ ہم درین کار سرگرم باشند و ہم ترسان و مستغفر بوند. بزرگان گفتہ اند اعمل و استغفر اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و بخلوت راغب بوند چنان تکرار نفی و اثبات نمایند کہ از وجود و توابع وجود اثرے نماند و حضور خود بخود درے نماید و لا یذکر اللہ الا اللہ پرتو انداز د نہ بآن معنی کہ درین وقت بندہ حق گردد جل و علا بلکہ بآن معنی کہ بندہ از ہستی موہوم منخلع گردد و انانیت امارہ از بیخ برکندہ شود و معشوق خود بخود بر خود جلوہ گر باشد مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات و البرکات العلی۔

مکتوب شصت و یکم (۶۱)

بفضائل مآب حاجی ابو القاسم بن محمد مراد لاہوری در وجوہ فارقہ میان معرفتے کہ علما بیان فرمودہ اند و معرفتے کہ صوفیہ کرام بآن ممتازند و در ترغیب بر تحصیل این معرفت۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی. صحیفہ گرامی مشرف ساخت و مسرت بخشید چون منبی از دید قصور و تاسف بر احوال و اطوار ماضی و حال بود و ایماے از آرزوے وصول مطلوب داشت مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ این دید قصور را زیادہ گرداناد و از عجب و پندار رہائی دہاد و آتش شوق در دل مشتعل کناد تا از موانع وصول یکسو سازد و در طلب و محبت او یکجہت و یکرو گرداند انہ قریب مجیب۔ مخدوما مشفقا آثار امطلب اعلی درین نشاۃ فانیہ تحصیل معرفت حق است جل و علا و معرفت بر دو نوع است، نوع اول معرفتے ست کہ علماے عظام بیان فرمودہ اند و نوع ثانی آنست کہ صوفیہ کرام بآن ممتازاند نوع اول مربوط بنظر و استدلال است

ونوع ثانی منوط بکشف وشہود، نوع اول داخل دائرۂ علم است کہ از قبیل تصور و تعقل است
ونوع ثانی داخل دورہ حال ست واز جنس تحقق نوع اول مفنی وجود عارف نیست ونوع ثانی مفنی
وجود سالک است چہ معرفت درین طور عبارت از فناء فی المعروف ست. بیت

قرب نے بالا و پستی رفتن ست   قرب حق از قید ہستی رستن ست

نوع اول از قسم علم حصولی ست وادراک مرکب است ونوع ثانی از قبیل علم حضوری ست و
ادراک بسیط چہ حاضر درین موطن حق است سبحانہ بجائے نفس سالک کہ فنا یافتہ است نوع اول
حصول معرفت ست باوجود منازعت وانکار نفس چہ نفس درین موطن بر صفات رذیلہ خود است
از امارگی وتمرد کہ در نہاد اوست نہ برآمدہ است واز طغیان وسرکشی کہ جبلی اوست باز نگشتہ
درین موطن اگر ایمان ست صورت ایمان ست واگر اعمال صالحہ است صورت اعمال است زیرا کہ
نفس ہنوز بر کفر خود است ومعادات مولائے خود برپا است در حدیث قدسی است عاد نفسك
فانها انتصبت بمعاداتی، لہذا این ایمان را ایمان مجازی گویند این ایمان از زوال وخلل
محفوظ نیست المجاز ینفی، ونوع ثانی از معرفت چونکہ مفنی وجود سالک است ومنتج اسلام نفس
است لاجرم ایمان این موطن از زوال محفوظ است واز خلل مامون حقیقت ایمان در اینجا ست
وحقیقت اعمال صالحہ درین محل متحقق حقیقت منتفی نمی شود ونفا آنرا لازم گویا در حدیث نفیس
اللهم انی اسئلك ایمانا لیس بعده کفرا ودر کریمہ یاایها الذین آمنوا آمنوا بالله ورسوله
اشارت باین ایمان ست امام احمد حنبلؒ طالب این معرفت بودہ است کہ باین علم واجتہاد در
رکاب بشر حافیؒ می رفت از وے پرسیدند گفت او از من خدائے را بہتر می شناسد ربانا کہ امام اعظم
کوفی قدس سرہ در دو سال اخیر عمر کہ ترک اجتہاد واستنباط نمودہ عزلت گزیدند چنانچہ در خواب
فرمودند لولا النسیان لهلك النعمان در تحصیل وتتمیم این معرفت بودند ودر پے تکمیل این ایمان
کہ ثمرۂ این معرفت ست والا در اعمال درجہ علیا داشتند کدام عمل است کہ بدرجہ اجتہاد واستنباط
می رسد وکدام طاعت است کہ بپایہ درس وتعلیم می رود وباید دانست کہ قبول اعمال بروجہ

لازم است

کمال باندازۂ کمال ایمان ست و نورانیت اعمال بکمال اخلاص ست ہر چند ایمان کامل تر و
اخلاص تمام تر اعمال را نور و قبول و کمال دیگر و کمال این ایمان و تمام اخلاص وابستہ بمعرفت ست
و چون این معرفت و ایمان حقیقی وابستہ بفنا است و موتو قبل الموت پس ہر کہ را درین قدم راسخ تر بود
در ایمان کامل تر باشد لاجرم ایمان صدیق اکبرؓ بر ایمان امت راجح آمد لو اتزن ایمان ابی بکر مع
ایمان امتی لرجح ایمان ابی بکر چہ او در فنا فرد کامل بود من اراد ان ینظر الی میت یمشی
علی وجہ الارض فلینظر الی ابن ابی قحافۃ مؤید این معنی است زیرا کہ تخصیص ابو بکرؓ بحصول
فنا باوجود حصول آن در سائر صحابہ نیز دلیل بر کمال این معنی ست در وے رضی اللہ تعالیٰ عنہ
مقصود ازین املال و مطلوب ازین اطناب آنست کہ بر ہوشمندان و اہل فطانت لابد و ناگزیر
است کہ در حاصل کار و نقد روزگار خود تامل صادق نمایند ہر کرا معرفت مسطور حاصل است
فطوبیٰ لہ و بشریٰ آنچہ مقصود از آفرینش او بود بجا آورد و بمقتضاے وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ
اِلَّا لِيَعْبُدُوْنِ ہ اے لیعرفون چہ کمال عبادت منوط بمعرفت ست زندگانی نمود و ہر کہ را این
معرفت حاصل نیست باید کہ در طلب آن بجان کوشد و از ہر کجا بوے از مطلوب یابد از پے آن
شود افسوس است کہ آنچہ درین نشاۂ فانیہ ازین کس طلب داشتہ اند بجا نیاورده باشد و باموردیگر پر دازد و تعمیر چیزے کہ بتخریب آن مامور است نماید فردا بکدام رو بکدام حیلت زبان عذر کشاید بیت

ترسم کہ یار یا ما نا آشنا بماند   تا دامن قیامت این غم بجا بماند

مکتوب (۶۲) شصت و دوم

بحاجی مصطفیٰ در بیان آنکہ حصول ولایات و علم آن موہبی است و مقدمات آن کسبی و ما یناسب ذلک

حامد اللہ العظیم و مصلیا علے رسولہ الکریم۔ اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ
مفتوح داراد مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید و مطالعہ بعضے اذواق آن ذوق بخشید
از عدم حصول بعضے مطالب صوریہ نوشتہ بودند الخیر فیما صنع اللہ سبحانہ ہمہ امور را الحق

جل وعلا تفویض نمایند و در حصول آن تعب نکشند الیس اللہ بکاف عبدہ عزت مامردم بایمان و معرفت ست نہ بمال وجاہ در تکمیل ایمان کوشند و در حصول مراتب معرفت جدتام مرعی دارند ہر قدر تعب کہ در تحصیل این مطلب اعلی کشند زیبا و مستحسن است فی الحدیث من جعل الھموم ھما واحدا ھم المعاد کفاہ اللہ سائر ھمہ ومن تشعبت بہ الھموم من احوال الدنیا لم یبال اللہ فی ای اودیتھا ھلک در تحصیل معاش اگر کسے نتواند صبر کرد یک جملہ سعی بکار برد اگر بجائے رسید فبہا والا در پے آن نشود کہ بدور و تسلسل می کشد و پریشانی نقد وقت می آید۔ نوشتہ بودند علم آنکہ مرید در کدام ولایت است صغری یا کبری یا علیا یا غیرہا الخ۔ مخدوما علم این اشیا در رنگ نفس این اشیا موہبی است ہر چند مقدمات آن کسبی است صاحب معاملہ بوجدان خویش تشخیص این ولایات می کند و انتقال خود از یکے بدیگرے درمی یابد اگر صاحب تفصیل علم است و ہمچنین پیر صاحب علم ولایت مرید را و انتقال او از ولایتے بولایت دیگر مشاہدہ می نماید و اگر مرید صاحب علم نیست بعلم پیر کفایت دارد بالجملہ حصول ولایت می باید علم آن اگر باشد نعمتے است والا در نفس ولایت ہیچ نقصانے ندارد فمنا من علم ومنا من جھل۔

نوشتہ بودند کہ اگر این علم موہبی است توجہ کنند تا شمہ ازان نصیب شود توجہ کردہ خواہد شد ان شاء اللہ تعالی این علم شرط ارشاد و تکمیل نیست ہر چند مستحسن است لیکن صاحب کمال کہ باین ولایات سیر کردہ رو بنزول آوردہ است و بتکمیل و ارشاد نصب گشتہ اگر بجمیع ہمت متوجہ این امر خطیر گردد و توجہات نماید صاحب تفصیل علم نبود اغلب آنست کہ از احوال طلاب بے خبر نبود از نقص و کمال و از ترقی و انتقال شان از ولایتے بولایت دیگر و لو فی الجملہ و لو ببعض الامارات واقف باشد و باعلام خداوندی جل شانہ از بعضے امور کہ درین امر خطیر ناگزیر است مطلع گردد۔ بیت

تو کار زمین را نکو ساختی	کہ با آسمان نیز پرداختی

نو کار بگفت کاردان کن ، خود کار بگوید کہ آن کن

والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدی۔

مکتوب شصت و سوم (۶۳)

بشیخ آدم ننهی فی ان قضاء الفوایت احتیاطا فی اوقات النوافل الموقتہ یقع عن تلک النوافل۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی سألت عنا ان المریض الذی فاتت عنہ الصلوات المفروضۃ فی بعض ایام مرضہ فیقضیہا بعد ولا یعرف عددما فاتت عنہ علی تقدیران یقضیہا ایضا وقت التہجد والاشراق بدل صلواتہما وبدل النوافل المرویۃ فی بعض الاوقات سوی السنن المؤکدۃ ویفعل کذلک الی انقضاء عمرہ مع انہ یعرف ان ایام مرضہ ما بلغت سنۃ واحدۃ یحصل لہ ما ورد فی ہذہ الصلوات من الثواب الجزیل اولا فنقول الظاہر یحصل بعد اتمام قضاء الفوایت لان تلک الصلوات ینقلب نفلا و تعیین النیۃ فی النوافل الموقتۃ لیس شرطا فیقع عن النوافل الموقتۃ۔

مکتوب شصت و چہارم (۶۴)

بشرف الدین حسین لاہوری در جواب مکتوب وے نوشتہ بود کہ مقدمہ ہمہ اوست بر دل مستولی شود۔

ابواب فیوض ہموارہ مفتوح باد مطالعہ مکتوب شریف مبہج و مسرور ساخت نوشتہ بودند مقدمہ ہمہ اوست بر دل مستولی می شود و غالب می آید و این شکستہ ملاحظہ شریعت نمودہ التماس کردہ است کہ ہر چہ فرماید بوسع طاقت بران مستقیم باشد۔ مصرع

بہ مے سجادہ رنگین کن گرت پیر مغان گوید

مخدوما این مقدمہ و امثال آن ناشی از غلبہ محبت ست از سکر محبت در نظر محب غیر از محبوب ہیچ نمی در آید و از فرط شوق کثرت را مرآت جمال وحدت در می یابد۔ بیت

در و دیوار چو آئینہ شد از کثرت شوق ہر کجا می نگرم روے ترا می بینم

و مقرر است کہ مرآۃ از شہود مختفی است ظاہر ہمان صورت است لاجرم حکم بوحدت وجود درین

وقت می نماید و کثرت مختفی و مستور میگردد این زمان سالک را باید کہ شریعت را از دست ندہد و بتکلف خود را با حکام بندگی دارد بباطن مستہلک وحدت بود و بظاہر باحکام شرعیہ منجلی باشد۔ مصرع

این کار دولت است کنون تا کرا دہند

چون از سکر بصحو آید و از جمع بفرق گراید آن زمان باسلام حقیقی مشرف شود و دعوت و ارشاد را شاید

مکتوب شصت و پنجم (۶۵)

نیز بشرف الدین حسین لاہوری در طلب ہمتی و عدم التفات بہر چہ مشہود شود و ما یناسب ذلک۔

بعد الحمد والصلوۃ و ارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب کہ بمصحوب حافظ محمد ضیا ارسال داشتہ بودند رسیدہ سبب مسرت گردیدہ نوشتہ بودند آنچہ دیدہ و دانستہ بود ہمہ را بیدار یافت و آنچہ یافت و بینش داشت ہمہ را قصور دید الخ حمد اللہ سبحانہ کہ بصراط مستقیم مہتد شدید و بشاہ راہ انبیا علیہم السلام درآمدید عزیزی پیغمبر را صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بخواب دید پرسید یا رسول اللہ ما التوحید فرمود کلما ھجس ببالك او خطر فی خیالك فاللہ سبحانہ وراء ذلك ہمت را بلند دارند و ہر چہ درین راہ بدست آید قناعت ننمایند ہر خس و خاشاک این راہ بندائے انی انا اللہ می سراید و سالک بیچارہ را بہ پرستش خود میخواند شاہبازی بلند پروازی باید کہ بزیغ بصر مبتلا نشود و بترانہ لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ مترنم بود و کریمہ اِنِّیْ وَجَّهْتُ وَجْهِیَ لِلَّذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِیْفًا الایہ را بیتولئے خود سازد مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰی صفت حبیب است و لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ مقولہ خلیل علیہما الصلوۃ والسلام نوشتہ بود کہ در محبت تو و محبت او تعالی تفرقہ می بیند

بیت

پنہان ز تو با تو عشق بازم   بنشینم و با غم تو سازم الخ

بلے محبت حق است جل و علا کہ براہ پیر و مرشد متعلق است حدیث نفیس من احبہم فبحبی احبہم شاہد این معنی است خوش گفت۔ بیت

یک نغمہ نشستہ در دو پردہ   یک نشأۃ دو جا ظہور کردہ

پیغامبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کہ بخواب دیدہ اند و نوشتہ مطالعۂ آن بسیار خوش وقت ساخت حق سبحانہ از کمالات خاصہ ایشان را بہرہ ور سازاد۔

مکتوب (۶۶) شصت و ششم

بشیخ عرب بخاری در نصیحت و در جواب وقائع۔

اخوی اعزی شیخ عرب از ین درویش دلریش سلام عافیت انجام خوانند صحیفۂ مرسولہ رسیدہ خوش وقت ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت صوری و بطراوت و جمعیت معنوی اند اللہ تعالیٰ ترقیات دہاد و مزید بر مزید عطا کناد من استوی یوماہ فہو مغبون خلاصہ اوقات را بوظائف طاعات مصروف دارند درین فرصت یسیرہ بتعمیر باطن و تنویر آن پردازند سیہات سیہات تعمیر ظاہر سبب تخریب باطن است و بالعکس و ما بوالہوسان در پے تعمیر ظاہر یم پس از باطن چہ خبر داشتہ باشیم در حدیث آمدہ است فانی بعثت لخراب الدنیا ولم ابعث لعمارتھا۔ نوشتہ بودند در اثنائے صلوۃ خمسہ کیفیت نادرہ روے می دہد و دیدبیستی بطریق دوام است علی الخصوص در حین ذکر و مراقبہ نہ از وجود اثری در نظر می آید و نہ از عدم ارادہ ہیچ امرے در دل می آید؟۔
مخدوما احوال سنجیدہ و پسندیدہ اند خصوص حالتے کہ در حین ادائے نماز رو دہد بسے اصیل است و لہذا آن منبی از انتہا والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب (۶۷) شصت و ہفتم

بصلاح آثار حافظ محمد محسن در شرح حال او با ذکر احادیثے کہ در آن فضائل نماز و وضو و تلاوت قرآن مجید وارد شدہ اند۔

بعد الحمد والصلوۃ و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب کہ از راہ محبت نامزد این مسکین نمودہ بودند بورود آن مبتہج و مسرور گردید چوں متضمن احوال علیہ و اذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت

بخشید۔ نوشتہ بودند قبل ازینکہ معاملہ بفنا و بقا مربوط بود عجائب احوال و اذواق روے می نمود و غرائب حالات و کیفیات ظاہر می گشت الحال کہ معاملہ بجہل کشیدہ غیر از عجز و انکسار نماند و ہر عملے کہ واقع می شود لائق رد و طرد می داند و خود را ہیچ وجہ شایان آنجناب مقدس نمی یابد و غیر از نسبت خالقیت و مخلوقیت نمی داند بدانند تا معاملہ سالک در اصول و اصول اصول است الی ماشاء اللہ تعالیٰ نسبت فنا و بقا و اصالت و ظلیت و مرآتیت و امثال آن متصور است و اشواق و اذواق و لذات و کیفیات و وصل و اتصال کا ین و ثابت و چون معاملہ از اصول بالا رود وصل در رنگ ظل در راہ ماند و کمالات نبوت پرتو انداز و تمیز مفقود شود جہل و نادانی پدید آید و حیرت و عجز افزاید شوق و ذوق در راہ ماند و خیال وصل و اتصال از سر فرود آید و نسبت اتحاد و ظلیت و مرآتیت رو باستتار آرد و نسبت خالقیت و مخلوقیت صرف جلوہ فرماید۔

نوشتہ بودند گاہ گاہ نسبتے وارد می شود و نور صرف ظاہر می گردد و خود را دراں نور مضمحل و متلاشی می یابد و از خود نامے و نشانے دراں وقت نمی فہمد و اطلاق نور بران مرتبہ از نایافت حقیقت اوست و الا آن امریست کہ از حیز تحریر و تقریر بیرون ست و ہیچ چیز تعبیر ازان نمی توان نمود و جز عجز و حیرت ازان مرتبہ مقدسہ نقد وقت نیست۔ مخدوما حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ فوق مراتب تعینات مرتبہ برنگاشتہ اند و تعبیر ازان بنور صرف نمودہ و آنرا حقیقت کعبہ فرمودہ اند اگر آنچہ شما نوشتہ و دریافتہ اید ہمان حقیقت است کہ آنحضرت بیان کردہ اند پس زہے سعادت کبری فطوبیٰ لک و بشریٰ و اگر ظلی از ظلال این حقیقت بود ہم مغتنم است بالجملہ ہر چہ ہست کبریت احمر است از اصالت و علو این نسبت، آنچہ نوشتہ اند کہ اکثر اوقات این نسبت در نماز وارد می شود خصوص در نماز فرض کہ بجماعت ادا می نماید و بعد از فراغ تا در محل نماز مقید نشستہ است آن حالت ہم باقی است بعد ازان رو باستتار می آرد۔ مخدوما نماز کہ معراج مومن است موطن ظہور اصل است و نمونہ حالت معراجیہ، حدیث الساجد یسجد علی قدمی اللہ فلیسأل ولیرغب شنودہ باشند، و نیز در حدیث آمدہ ما من حالۃ یکون علیہا العبد احب الی اللہ من ان یراہ ساجدا

یعفر وجھہ فی التراب، وہم در حدیث است اذا دخل العبد فی صلوتہ اقبل اللہ علیہ بوجہ فلا ینصرف حتی ینقلب او یحدث حدیث سوء باز فرائض صلوات را خصوصیت علیحدہ است جماعت نور علی نور است رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است ان اللہ لیضیئ للذین یتخللون الی المساجد فی الظلم بنور ساطع یوم القیمۃ ونیز در حدیث است المشاؤن الی المساجد فی الظلم اولئک الخواص فی رحمۃ اللہ، وہم در حدیث است ان اللہ یستحیی من عبدہ اذا صلی فی جماعۃ ثم یسال حاجتہ ان ینصرف حتی یقضیھا، وہم در حدیث است الصلوۃ فی بیتہ بصلوۃ وصلوتہ فی مسجد القبائل بخمس وعشرین صلوۃ وصلوۃ فی المسجد الذی یجمع فیہ بخمس مائۃ صلوۃ وصلوۃ فی المسجد الاقصی بخمسین الف صلوۃ وصلوۃ فی مسجدی ھذا بخمسین الف صلوۃ وصلوتہ فی المسجد الحرام بمائۃ الف صلوۃ، وہم در حدیث است ان من حافظ علی ھٰؤلاء الصلوات الخمس المکتوبات فی جماعۃ کان اول من یجوز علی الصراط کالبرق اللامع وحشرہ اللہ فی اول زمرۃ من السابقین وکان لہ فی کل یوم ولیلۃ حافظ علیھن کاجر الف شھید قتلوا فی سبیل اللہ، وہم در حدیث آمدہ است لا یتوضا احدکم فیحسن وضوء ویسبغہ فیاتی المسجد لا یرید الا الصلوۃ الا استبشر اللہ بہ کما یستبشر اھل الغایب بطلیعۃ غائبھم۔

نوشتہ بودند کہ ترقی در تلاوت قرآن مجید مفہوم می گردد در چیزہاے دیگر کم است خصوصا تلاوتے کہ در نماز بطول قنوت کردہ می شود بلے چون معاملہ از اصول بالا رود وتمیز مفقود شود ترقی دران موطن بتلاوت قرآن است وبنماز کلام صفت حقیقت است واز موصوف خود ہیچ گونہ انفکاک وجدائی ندارد وتلبس ونسبت بآن موجب کمال تقرب است بموصوف آن، در حدیث آمدہ است اھل القرآن اھل اللہ وخاصتہ می تواند کہ مراد از اہل قرآن ہمین جماعہ باشند کہ باین درجہ رسیدہ اند واز اصول گذشتہ وبحقیقت فنا وبقا مطہر گشتہ باشند وتا چنین از ماسوا پاک ومطہر نشود، اہل قرآن وسزاوار تلاوت آن نبود تلاوتے کہ پیش ازین حالت بوقوع می آید

داخل اعمال ابرار است نہ اعمال مقربین، دران موطن تکرار کلمہ طیبہ سودمند و ترقی بخش است و چون برکت این کلمۂ مبارک طہارت باطن بحصول پیوند د قابل تلاوت گردد کریمہ لا یمسّہٗ الّا المطہّرون ایماے باین معنی دارد یعنی نخوانند قرآن را مگر کسانیکہ پاک شدہ اند از دنس تعلقات تعبیر از قراءت قرآن مساس کرد از جہت مبالغہ در حدیث آمدہ است الا من اشتاق الی اللہ فلیستمع کلام اللہ، وہم در حدیث است من اراد ان یحدث ربہ فلیقرء القرآن، وہم در حدیث است حملۃ القرآن اولیاء اللہ فمن عاداھم فقد عادی اللہ ومن والاھم فقد والی اللہ وہم در حدیث است ما انزل اللہ عز وجل اٰیۃ الا ولہا ظہر وبطن ولکل حرف حد ولکل حد مطلع والسلام۔

مکتوب (۶۸) شصت و ہشتم

بشیخ غازی در بیان آنکہ رویت قلبی در دنیا واقع ہست یا نہ و حقیقت سخن سلطان العارفین کہ فرمودہ جاے کہ سالک بسالہا رسد سلطان خیال بیک لمحہ می رساند۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ برادر عزیز شیخ غازی اسولہ چند نمودہ بود در جواب آن سطرے چند نوشتہ می شود واللہ الہادی الی سبیل الرشاد۔ بدانند کہ متاخران صوفیہ علیہ بوقوع مشاہدہ کہ عبارت از رویت قلبی است در دنیا قائل اند و اثبات آن درین نشاۃ فانیہ می نمایند و واقع می دانند و صاحب تعرف می گوید اجمعوا علی انہ تعالیٰ لا یریٰ فی الدنیا لا بالبصر ولا بالقلب ما ناکہ مراد ازین اجماع اجماع قدماے صوفیہ است، پس قدماے صوفیہ برویت قلبی در دنیا قائل نیستند و مذہب حضرت ایشان ما قدس اللہ سرہ نیز موافق این اجماع است بآن معنی کہ مشاہدہ نہ ذات حق است جل وعلا کہ متعلق برویت اخروی ست بلکہ متعلق مشاہدہ ظلے است از ظلال کہ گرفتاری بآن گرفتاری ست بغیر طالب ذات عز برہانہ بآن در نماند و از ذروہ بحضیض نفرا ید و آنچہ از حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ منقول است کہ

گفتہ اند ہر چہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آن ہمہ غیر است بحقیقت کلمہ لا نفی آن باید کرد نیز مطابق این اجماع است و مؤید آنست آنچہ در نفحات می آرد کہ عزیزے پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم در خواب دید پرسید یا رسول اللہ ما التوحید؟ فرمود کلما ھجس ببالك او خطر فی خیالك فاللہ تعالیٰ وراء ذلك و آنچہ از بعضے اکابر در اثبات مشاہدہ نقل کردہ اند نہ کجا کہ آن اکابر را از آن مقام ترقی واقع نشدہ است و تا آخر درین مشاہدہ بند ماندہ اند۔

نوشتہ بودند کہ روزے این فقیر ملہم شد اگر جنید صفت خواہی در خود مشغول باش در خود مشغول شدن چیست و جنید صفت بچہ معنی است۔ مخدوما می تواند کہ در خود مشغول شدن عبارت از سیر انفسی باشد کہ بجذبہ معبر است و سلوک سیر آفاقی است یعنی از سلوک بجذبہ آئی و از آفاق با نفس در آئی کہ یافت در بیرون خود نیست۔ بیت

ہیچو نابینا مبر ہر سوے دست ۔۔۔ با تو در زیر گلیم است ہر چہ ہست

و این سیر انفسی نہایۃ است در اطوار ولایت و جنید صفت متحقق شدن است بکمال او قدس سرہ کہ سیر انفسی باشد۔ نوشتہ بودند کہ سلطان العارفین شیخ بایزید بسطامی قدس سرہ گفتہ است جائے کہ سالک بسالہا نرسد سلطان خیال بیک لمحہ می رساند و ازین قول تعجب داشتید کہ خیال چہ چیز است کہ کسے را بجائے برساند و اگر بالفرض چیزے پیش سالک آرد چگونہ بر آن اعتماد نماید بر خواب و خیال چہ اعتبار است۔ مخدوما آنچہ سلطان العارفین فرمودہ است حق است بآن معنی کہ بمدد سلطان خیال راہ سنین بیک لمحہ قطع می یابد راہ غیب الغیب بمدد وہم قطع می شود و معاملات بیچونی بیاری خیال صورت پذیر دو مدرک میگردد حضرت ایشان ما قدسنا اللہ بسرہ نوشتہ اند مدار سلوک این راہ بوہم و تخیل است احوال و مواجید کہ معانی جزئیہ اند او بوہم مدرک می گردد و تجلیات و تلوینات سالکان در مرآت خیال مشہود می شود فلو لا الوہم یقصر الفہم و لو لا الخیال یستر الحال درین راہ ہیچ چیز نافع تر از وہم و خیال یافتہ نشد و اکثر ادراک و انکشاف شان مطابق واقع بر آمد وہم است کہ پنجاہ ہزار سالہ راہ را کہ

درمیان عبد و رب است بکرم خداوندی در اندک مدت قطع می نماید و بدرجات وصول می رساند و خیال است کہ دقائق اسرار غیب الغیب را در مرآت خود منکشف می سازد و سالک مستعد را مطلع می گرداند، ہذا کلامہ قدس سرہ والسلام۔

مکتوب (۶۹) شصت و نہم

بہ محمد باقر فتح آبادی در بیان آنکہ عشق حقیقی موہبی است و نصیب باطن است۔

نوشتہ بودند کہ عشق حضرت حق سبحانہ از راہ دیدن است یا از راہ دانستن۔ از راہ دیدن نیست کہ دیدار موعود با آخرت است بلکہ از راہ شنیدن و دانستن۔ بیت

نہ تنہا عشق از دیدار خیزد　　بسا کین دولت از گفتار خیزد

نوشتہ بودند اگر از راہ دانستن است پس ایمان آوردہ ایم بخدائے تعالی و شناختہ ایم او را چنانچہ باسما و صفات خود ہست پس چیست وجہ بلا است کہ با وجود این ہمہ دانستن و شناختن برابر عشق مجازی ہمہ بیقراری و بے آرامی در نہاد ما پیدا نیست و آتش شوق در دلہاے ما در اشتعال نمی آید، جواب از دو وجہ است۔ وجہ اول آنکہ مجرد دانستن موجب عشق و گرفتاری نیست، اگر مجرد دانستن در عشق کفایت کند باید کہ ہمہ مومنان والہ و عاشق باشند و از خود و غیر خود آزاد بودند کہ لازمۂ عشق است بلکہ عشق و گرفتاری موہبت حق است جل و علا کہ مترتب بر دانستن است و در عالم اسباب منوط بسلوک و ریاضت است و صحبت شیخ مقتدا کہ مقامات سلوک و جذبہ را طے کردہ است و دانستن و معرفت کہ صوفیہ کرام بآن ممتاز ند نتیجۂ این عشق و ولولہ است و نتیج حق الیقین است کہ مقام بقا است من قتلہ فانا دیتہ آنرا گواہ است۔ وجہ دوم آنکہ عشق و محبت کہ بمراتب بیچونی متعلق است نصیبے از بے کیفی دارد و نصیب باطن ست کہ سرایت آن بظاہر کہ سراسر چون است کمتر است و عشق مجازی کہ بچون و چند متعلق است نصیب ظاہر است لہذا آثار آن در ظاہر بیشتر است از بیقراری و بے آرامی و آہ و نعرہ و

لاغری و زردی بخلاف عشق حقیقی کہ بے کیف است و این آثار در روے کمتر اثر آن فنا فی المعشوق است و آزادی از ماسوی این حقیقت عشق است و آن صورت عشق شبلی را گفتند کہ دعوی محبت میکنی و فربہی منافی آن است شبلی گفت۔

احب قلبی وما ادری بدنی ولو دری ما اقام فی السمن

بالجملہ در عشق مجازی میان عاشق و معشوق چونکہ مناسبت صوری کائن است آثار آن در صورت بیشتر ظاہر است و در عشق حقیقی چوں این مناسبت مفقود است اثر آن بظاہر کمتر می آید و فنا و بقا کہ از صفات باطن ست میسر ساند آرے در مقامات ظلال مناسبت اصالت و ظلیت میان محب و محبوب درمیان ہست اگر آثار آن ولو فی الجملہ بظاہر آید گنجایش دارد صیحہ و نعرہ و امثال آن درمیان آید چون معاملہ از ظلال برتر رود بلکہ اصل در رنگ ظل نیز در راہ ماند و کار بغیب الغیب افتد تپش و بے آرامی محبت کمتر باشد لہذا در کمالات نبوت محبت بمعنی ارادہ طاعت است زاید بر آنکہ منشا بے آرامی باشد این محبت در رنگ محبتے است کہ ہر کس را بذات خود است بلکہ از ان ہم نازک تر کہ او تعالی از بندہ بہ بندہ اقرب است و شک نیست کہ محبوب تری از خود نیست الا ماشاء اللہ تعالی و ہیچ بے آرامی درین محبت ثابت نیست۔ نوشتہ بودند کہ در توفیق عبادت حق جل و علا خود را بسیار قاصر و عاجز می یابد و قدرت سرانجام امور اخروی در خود کمتر می بیند ناچار استعلاج بیماری خود می نماید مخدوما آنچہ نوشتہ اند از زبان فقیر نوشتہ اند بے توفیقی ہاے خود چہ اظہار نماید استعلاج ازین دور از کار جستن در رنگ استعارت از مستعیر است و سوال از محتاج فقیر مرض الاطبا اینجا صادق است حق سبحانہ و تعالی ما را و شما را بکسب مرضیات خویش موفق گرداند و بمراتب کمال مہند سازد۔

مکتوب (۷۰) ہفتادم

بمیر عبدالرحمن در بیان حقیقت جامعہ و مضغہ قلبیہ و وجوہ اشتراک۔

حامداً للہ العظیم ومصلیا علے رسولہ الکریم. اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح داراد صحیفہ گرامی کہ نامزد این دور از کار نمودہ بودند بورود آن مشرف ومبتہج گردید از درد طلب وشوق مطلب اظہار نمودہ بودند حق سبحانہ این درد را زیادہ تر بکند ونائرہ شوق مشتعل تر سازد تا از ما سوی بالکل برہاند وتعلقات علمی وحبی را بآن پاک بسوزد وبفنا ونیستی رساند۔ بیت

ہیچ کس را تا نہ گردد او فنا نیست رہ در بارگاہ کبریا

مخدوما قلب را گاہے اطلاق کنند ومراد حقیقت جامعۂ قلبیہ دارند کہ از عالم امر است ذکر وتاثر والتذاذ وسکر وفنا واستہلاک کہ متعاقب یکدیگر می آیند کار اوست وگاہے اطلاق کنند ومراد مضغہ دارند کہ در جانب دست چپ واقع است کہ از عالم خلق است وحقیقت جامعہ قلبیہ را باین مضغہ تعلق خاص است کہ گویا آشیانۂ اوست ومسکن وماوائے او ونوعی اتحاد درمیان شان کاین گشتہ است کہ امتیاز گویا مفقود شدہ ودر بعضے احکام شرکت بہم رسیدہ واز ذکر حقیقت جامعہ تحرک در مضغہ ہم پیدا گشتہ در رنگ روح کہ از عالم امر است ونصیبے از بیچونی دارد بواسطہ تعشق ببدن فانی در بدن شدہ است وباحکام بدن منصبغ ومتحقق گشتہ وبتوسط بدن سمیع وبصیر ومتکلم گردیدہ وبلذت بدن ملتذ وبالم او متالم واز تحرک وسکون او متحرک وساکن شدہ پس ذکر قلبی کہ اہل ابتدا را حاصل میشود آن ذکر حقیقت جامعہ راست اولا وبتوسط ومجاورت او مضغہ نیز ذاکر ومتحرک می گردد بالجملہ یک ذکر است کہ منسوب بہر دوست وبجہت اتصال واتحاد وعدم امتیاز شان ذکر یکے بدیگرے منسوب شدہ وبحرکت یکے دیگرے متحرک گشتہ للمولوی المعنوی قدس سرہ بیت

چونکہ او شد گوش وچشم ودست وپاے خیرہ ام در چشم بندی خداے

ہرگاہ بندہ را با حق جل وعلا این دید حاصل می شود اگر روح وقلب را کہ نصیبے از بیچونی دارند این معاملہ درمیان آید گنجایش دارد۔ نوشتہ بودند کہ ذکر معدہ کہ در عبارت بعضے اکابر واقع شدہ بچہ معنی است وذکر دل کدام وامتیاز میان این دو ذکر چیست۔ مخدوما معدہ را محلی است ودل را

محل دیگر ذکرے و نحر کے کہ از محل معدہ بر آید آن ذکر منسوب بمعدہ است و ذکرے کہ از محل دل ظاہر گردد و ذکر دل فالامتیاز بینھما بامتیاز المحال۔

مکتوب ہفتاد و یکم (۷۱)

بشیخ مظفر برہانپوری کہ فرع ہر چہ دارد از اصل است حتی کہ شوق و محبت ہم با نصائح و مواعظ۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد، صحیفہ گرامی رسیدہ سبب مسرت گردید اظہار اشتیاق ملاقات نمودہ بودند ازین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند و انا الیھم لاشد شوقا شنودہ باشند، اشد شوق با وجود کبریا و استغناء ذاتی بآں طرف منسوب گشت چہ ہر چہ منسوب باصل است اصالت و غلبہ دارد فرع طفیلی است ہر چہ دارد از اصل دارد در ہیچ امر بخود استقلال ندارد، شوق و محبت او پر تو شوق و محبت آنجاناست و قطرہ ایست از دریاے بیکران شوق او عز برہانہ۔ بیت

ادائے حقِ محبت عنایتے ست ز دوست   وگرنہ عاشقِ مسکین بہیچ خرسند است

شوق فرع را با شوق و محبت اصل چہ نسبت و کدام مساوات، اثر محبت اوست کہ عرصۂ کائنات را از کتم عدم بر آوردہ و سلسلہ وجود و ایجاد را جنبش دادہ و پردگیان غیب ہویت را در عرصۂ ظہور آوردہ مرایاے کمال و جمال خود گردانیدہ جاذبہ حب اوست کہ محب بے پر و بال را از گرداب علائق کشیدہ بسرادقات عظمت و کبریائی می رساند و پنجاہ ہزار سالہ راہ را در اندک مدت قطع می کناند والا سعی و کوشش محب بیچارہ چہ می آید و از محبت او چہ می کشاید۔ بیت

مرا گر توسنِ دل نیست در راہ   کمندِ زلفِ او ہم نیست کوتاہ

سخن بجاے دیگر رفت، طلب نصائح رفتہ بود۔ مخدوما در اتباع سنت بجان کوشند تشبہ را بسرور دین و دنیا علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام در جزوی و کلی و عادات و عبادات سعادت عظمی دانند و مثمر برکات و منتج درجات عالی تصور نمایند منتہاں محبوب محبوب باید و بس روان دے بسے مرغوب

کریمہ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ شاہد این معنی است اوقات را معمور دارند و بخلوت راغب بوند و نماز را بطول قنوت ادا نمایند و شبہا نے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند چندان تکرار کلمہ طیبہ نمایند کہ از جمیع مرادات تہی گردند و بمراد حق جل وعلا قائم شوند و نفی وجود و کمالات تابعہ وجود از خود نمایند تا ہمہ منتفی گردند و عدمیت ذاتیہ رو نمائید و انانیت امارہ از بیخ برکندہ شود و کمالات ہمہ باصل عاید شوند حتی ذکر و حضور ہم نماند و لا یذکر اللہ الا اللہ درمیان آید وقایعے کہ دیدہ اند و نوشتہ نیک و روشن اند و مبشرات اند والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۷۲) ہفتاد و دوم

بہ محمد سعید سہارنپوری در بلند ہمتی و عدم التفات مشاہدات و مکاشفات۔

حامداً للہ العظیم و مصلیاً علی رسولہ الکریم۔ اللہ تعالی ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد مکاتیب شریفہ بتعاقب رسیدہ مسرت بخش گردید از شوق ملاقات و درد فراق اظہار نمودہ بودند امید کہ آتش این شوق سربلند گردد و شعلہ عشق مشتعل تر شود تا ماسوا بالکل برہاند و تعلقات علمی و حبی را از ما دون او تعالی پاک بسوزد و این ہستی موہوم کہ حجاب نیستی حقیقی است مرتفع شود و فنائے حقیقی و نیستی تحقیقی رو نماید و مدام این نیستی صید ہستی فنا کند مخدوما افادہ و استفادہ در طریقہ بزرگان ما انعکاسی و انصباغی است مرید صادق کہ برابطہ محبت بشیخ مقتدا دارد ساعۃ فساعۃ برنگ او می برآید و در حضور و غیبت بجاذبہ این عشق معانی خفیہ او را می رباید این معنی را دانند یا نداند لیکن حضور و صحبت را تاثیر قوی تر است۔

نوشتہ بودند کہ از نفی و اثبات گذشتہ معلوم می شود کہ بمعائنہ مذکور می کشد۔ مخدوما این نوع مکاشفات و تجلیات سالکان راہ را رو مے می دہد در آخر کار از ین ہمہ باید گذشت و بجہل و حیرت باید آمد عالی ہمت باین ظہورات فریفتہ نشود و از مطلب اعلی باین قسم مشاہدات باز نماند حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ہر چہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آنہمہ غیر است

بحقیقت کلمۂ لا نفی آن باید کرد تا بتوانند تکرار نفی و اثبات نمایند و ہمہ مشہودات و متخیلات را در تحت لا آرند و چون مغلوب شوند و دید غالب آید و شمار از شما بر باید امر دیگر است۔ نوشتہ بودند کہ این را غیبت گویم یا حضور یا صورت شوقی و لذت ذوقی است چون درین ہنگام غیبت از ماسوی ست و حضور حق است جل و علا و صورت شوق و لذت ذوقی باین غیبت و حضور آورده ہرچہ می گویند گنجایش دارد۔ نوشتہ بودند کہ اکثر ہا سکر دامنگیر است ہم شکر این عطیہ بجا آرند دھا، من هنا ین گویان بورای آن پویند و مقام صحو و بندگی جویند۔

مکتوب ہفتاد و سوم (۷۳)

بشیخ بایزید در بیان آنکہ علم باحوال باطن از محسنات زایده است در نفس وصول ارباب علم و ارباب جہل برابرند۔

اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد مکتوب شریف رسیده خوش وقت ساخت مفدمات فقد و یاس آمیز۔ نوشتہ بودند چہ توان کرد شما از علم قلیل النصیب ہستید باطن شما بنسبت ماخوذه معمور است و در مراتب قرب مبتحر حضرت ایشان ما قدس اللہ تعالیٰ بسره نوشتہ اند کہ نسبت باطن ہرچند بلند تر رود بجہالت نزدیک تر باشد اندوه نخورند و بذکر و فکر ہموارہ مشتغل باشند و تقویہ نسبت باطن نمایند کہ ترقی باطن باعمال ظاہر وابستہ است ارباب علم و ارباب جہل در نفس وصول و قرب برابر اند فرق بعلم وصول و قرب است و عدم علم آن کہ از محسنات زائده است اگر شمارا علم کم است بعلم دیگرے کفایت کنید و از عدم خواب و خیال و از فقد ظہور امرے دل آشفتہ در بار نباشند کہ ولایت و قرب بآن مربوط نیست و فقدان آن ہیچ کمی در کمال نقصان ندارد و ہمت بلند دارند و بمقصد اقصی درآویزند محسنات زائده گو نباشند۔ بیت

تو مباش اصلا کمال اینست و بس ۔۔۔ رو در و گم شو وصال اینست و بس

واگر از حقیقت کار می پرسید ہمہ کس از مرتبۂ ذات اقدس بفقد و جہل موصوف اند و ارباب علم

دجہل را ازاں ذروۂ علیا پاس دامن کبریا علم وشہود وگفت وگوے ہمہ درمراتب ظلال است
ودر مراتب اوصاف وافعال ودر مرتبہ ذات مقدس جز حیرت وجہل چیزے نیست اعرفہم
باللہ اشدہم تحیرا فیہ بیت

ازین خانہ آواز پاے نخاست		ہمیں دست من حلقہ بردر شکست

مکتوب (۷۴) ہفتاد وچہارم

نیز بشیخ بایزید در اختیار نمودن سفر حج وبیان آنکہ حقیقت تصوف اضطراب وبیقراری است۔

اللہ تعالی از قیت ماسوی محررکناد وبجذبات معنویہ ملتذ وخوشوقت داراد صحیفہ گرامی رسیدہ
سبب مسرت گردید مخدوما امیدواریم کہ اواخراین ماہ کہ ماہ ذی الحجہ باشد ازسنت ودوم تا سنت
ونہم انتقال از سرہند واقع شود وازراہ بندر سورت بکعبۂ مقصود ووصول میسر آید۔ مصرع

تا درمیانہ خواستہ کردگار چیست

ہرچند عقل عقیل نظر بعالم اسباب پابند می شود لیکن درراہ عشق پارہ از بند عقل باید برآمد ونظر
بمسبب باید دوخت، خوش گفت بیت

دل اندر زلف لیلی بند وکار از عقل مجنون کن		کہ عاشق را زیان دارد مقالات خردمندی

واقعہ کہ دیدہ ونوشتہ بودند نیک وروشن است حق سبحانہ امور منتظرہ را از قوت بفعل آرد
وگرمی درطلب عطا فرماید تا از ماسوی برہاند انہ قریب مجیب۔ عزیزی گفتہ است کہ تصوف
اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند گفتہ اند مرید را بدین صفت باید بود کہ درین کریمہ
مذکور است حَتّٰی اِذَا ضَاقَتْ عَلَیْہِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَیْہِمْ اَنْفُسُہُمْ وَظَنُّوْا
اَنْ لَّا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰہِ اِلَّا اِلَیْہِ الآیۃ۔ دیگر شما را بخدا سپردیم کجا تصدیع می کشید مارا نیز بخدا سپارید
جل وعلا وبدعاے سلامتی خاتمہ یاد آوریدہ رباعی

گر باندیم زندہ بردوزیم		دامنے کز فراق چاک شدہ

ورہم دیکم عذر ما بپذیر لے بسا آرزو کہ خاک شدہ والسلام اولاً و آخراً

مکتوب ہفتاد و پنجم (۷۵)

بیکے از نساء اہل طریق در عزا و نصیحت۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات ہمشیرہ عفیفہ محترمہ می رساند کہ از شنودن خبر وحشت اثر چہ نویسد کہ چہ قدر غم و غصہ روے داد لیکن چون بتقدیر و ارادۂ مولاے حقیقی ست جل شانہ غیر از صبر و شکیبائی چارہ نیست و جز از تسلیم و رضا گذر نہ اِنَّا لِلّٰہِ وَ اِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ چون دنیاے دنیاے شما رفت حق سبحانہ شما را آخرت بدہد و محبت خود عطا فرماید و با خود آشنائی و از ما سوا رہائی دہد اوقات را بیاد او تعالیٰ معمور دارند و گذشتہا را بدعا و فاتحہ یاد آرند امروز و فردا ما نیز بآن جماعہ ملحق می شویم و از خان و مان جدا می گردیم و فرزندان و خویشان را وداع می کنیم توشہ آخرت را آمادہ سازند و گور و قیامت را نصب عین گردانند حق سبحانہ شما را اجر عظیم کرامت کند و جمعیت ظاہر و باطن عطا فرماید، اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ۔

مکتوب ہفتاد و ششم (۷۶)

بفضیلت مآب شیخ آدم تتھی در بیان آنکہ در نماز جز بتکمیل نماز نباید کوشید و در زمان خاتم انبیا علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات منصب قطبیت و قیومیت بآنسرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم بود

حامداً للہ العظیم و مصلیاً علیٰ رسولہ الکریم۔ اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد صحائف گرامی بتعاقب یکدیگر رسیدہ سبب مسرت گردید۔ نوشتہ بودند کہ مقتدی عقب امام بذکر نفی و اثبات مشتغل شود یا نہ۔ مخدوما مقتدی و غیر مقتدی را باید کہ در نماز بارکان نماز مقید باشد و در رعایت آداب و سنن آن کوشد اوقات از براے ذکر نفی و اثبات بسیار است در نماز بتکمیل نماز پردازد کہ افضل اعمال و اکمل مقربات ست آرے اگر در حضور دل و وقوف قلبی

کوشند مستحسن می نماید لاصلوٰۃ الا بحضور القلب وارد شدہ است ونیز نوشتہ بودند کہ در بعضے عبارت وارد شدہ است کہ پیغمبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم قطب ارشاد وقت خود بودہ اند آیا دران وقت نسبت قیومیت کہ داشت اگر آنسرور داشت علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام پس چرا ایشان را با وجود قیوم قطب ارشاد گویند وکدام فائدہ درانست با وجود کہ نسبت قطبیت دون نسبت قیومیت است. بدانند کہ لفظ قطب ارشاد ومدار وغیر آن در لسان اہل شرع وارد نیست واز مصطلحات ومکشوفات صوفیہ کرام است ونسبت قیومیت مکشوف حضرت ایشان است معلوم نیست کہ پیش از آنحضرت از اولیا کسے بآن تکلم نمودہ باشد باسرار آن متحقق گشتہ بکمال الکمال بطور صوفیہ در اطوار ولایت قطبیت ارشاد است کہ بآنسرور نسبت کردہ اند نسبت قیومیت کہ دران وقت جلوہ نفرمودہ بود از کجا اطلاق کنند اکنون کہ جلوہ گر گشتہ است گوئیم کہ این نسبت علیہ در زمان آنسرور بآنسرور مفوض بودہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ونشاید کہ دراں وقت غیر او را بود ونسبت قیومیت بدیگرے منسوب گردد ونیز نوشتہ بودند کہ مراقب نشستہ بودم این عبارت ظاہر شد کہ تجلی ذاتی عبارت از انست کہ متجلی لہ را از ہیچ وجود یک نصیبی بدہند مخدوما آنچہ ظاہر شدہ است بس عالی ست از تقدوقت شما آن بلند بیننا بشارت ست امیدوار باشند. بیت

اگر این لحظہ ممکن کارِ شب نیست ز بخت مقبلان این ہم عجب نیست والسلام

مکتوب (۷۷) ہفتاد و ہفتم

نیز بفضائل مآب مخدوم آدم نیز فی جواب اسولتہ۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات فقد وصل مکتوبکم الشریف المنبی عن سلامۃ الاحبۃ وجمعیتہم وحصل بہ الفرح والسرور رسالت عنی انہ ھل یجوز لمن یقرء لارواح الموتی سبعین الف مرۃ کلمۃ التوحید ان ینفی بذلک التکرار مقاصدہ ویلاحظ المعنی

المراد للصوفیہ اولا وعلی تقدیر ان یلاحظ المعنی المقرر عند العلماء یجوز الجمع بینهما اولا اقول لا کلام فی الجواز بل بنفی المقاصد یکون اقرب الی القبول وابعد عن آفات النفس وادخل فی فنائها قال بعض العرفاء یک ساعت در نفی وجود بشریت کوشیدن به از عبادت متعبدان ست چندین سال والعلماء لا ینفون هذا المعنی بل کادوا یجبون وکیف ینفونه وهو خلص العبادة والمطلوب من الطاعة والمستعمل للجهاد الاکبر والمحصل للاخلاص الذی هو الجزء الثالث للشریعة والمعنی المراد للعلماء مراد للصوفیہ ایضا وهم ینفون المقصود والمعبود لکن باختلاف المقامات سالت ایضا ان المقلدین العلمین المریدین باداب آبائهم المرشدین المتعممین باعمامهم من غیر ان یسلکوا مسالکهم هل یجوز لهم اخذ المریدین فی خلوتهم بالمصافحة وتلقین التوبة کما اخذ آبائهم الکرام فنقول الارادة فی طریقتنا با لتعلیم والتعلیم والتکمیل فمن لم یکن کاملا کیف یکمل غیره اذ التکمیل فرع الکمال وکیف یجوز له اخذ المریدین بالتقلید۔

المتعلمین باعمالهم

مکتوب (۷۸) ہفتاد و ہشتم

الی الشیخ بدر الدین فی کیفیة التوجه الی الطلاب والتوجه لدفع الامراض والشدائد و التوجه لترقی درجات الاموات وبیان الرتبة بین انواع الاشتغال وما یناسب ذلک۔

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی اما بعد فان الاخ الاعز الاکرم صاحب الکمالات الواصل الی اعلی الدرجات لا زال شموس الهدایة علیه طالعة وانوار افاداته ساطعة علی الطلاب سال عن عدة امور فها انا اشرع فی اجوبتها علی قدر فهمی ودرکی والله المستعان وعلیه التکلان فانواع الذکر والشغل مذکور فی مکتوب ما هجیو بالتفصیل فلتطلب منه واما کیفیة التوجه فی ذکر اسم الذات تعالی وغیره من انواع الشغل فواحد والعمدة فیه ان یصیر المتوجه وحدانی التوجه ویجعل الامر الذی یتوجه الیه مطمح نظره وهکذا الحال فی التوجه لدفع الامراض والشدائد اولنیل مراد و حصول

مقصد واما التوجه الى ترقى السالك من مقام الى مقام فمع ما ذكر ان يجره الى مقام
يريده السالك وان اراد ترقيه ولم يكن مقام معين ملحوظا يجره الى الفوق وهكذا يتوجه
الى الاموات وان اراد ترقيهم يجرهم كذلك واما معرفة الاستعدادات ومناسبة كل مستعد
باى نوع من الذكر والشغل وامثالها فالعلم بتفاصيلها والتميز بينها انما هو شان صاحب العلم
الذى له علم بتفصيل احواله واحوال طلابه واما صاحب اجمال العلم والذى لا علم له
فالمناسب بحاله تعليم الذكر على الوجه الذى سمع من شيخه وفهم من اطوار شيخه و
طريقتنا فى الاكثر تقديم اسم الذات فان لم يتأثر الطالب منه فنامره بمجرد الوقوف القلبى و
نتوجه اليه حتى يتأثر باذن الله تعالى ثم النفى والاثبات وساير الاشتغال وبعد ما تعلم السالك
طريق الاشتغال يقال له انت مخير فيها فكل شغل يكون ابعد من التفرقة فى حقك واقرب الى
الجمعية اشتغل به لكن الاشتغال بالنفى والاثبات ادخل فى الترقى واقرب الى تنوير الباطن
والتخلص عن العلائق وحديث النفس واذا غلب على السالك الحضور والاستغراق يؤمر له
بحفظه وترك الذكر ما دام فى هذه الحالة ومما ينبغى ان يعلم ان شيخنا وامامنا قدس الله
سره الاقدس وان كتب فى بعض رسايله انه ينبغى للشيخ ان يعلم الطالب من طرق الذكر
والشغل ما هو مناسب بحال الطالب وملايم لاستعداده وقابليته لكن كان طريقه فى
الاخرة تقديم تعليم اسم الذات لجميع الطلاب الا ما شاء الله تعالى لا يفرق بينهم
باختلاف استعداداتهم وكان السر فيه ما كتب سابقا فى بعض الرسايل كان فى اوايل
حاله حين كان سيره فى اطوار الولايات لان كمال الولاية منوط بالجذبة والسلوك وهما
ركنا الولاية لا يتحقق الولاية الا بهما ففى كمالات الولاية لا بد للشيخ ان يراعى حال المريد
ويعلم طريقة يتناسب استعداده ولا يعلم ما هى خلاف استعداده يسهل عليه السلوك
اذ لا يحصل امره مثلا اذا كان استعداده ملايما للجذبة يعلم طريقا ملايما للجذبة وان
علم طريقا ملايما للسلوك انما يدخل اختلال فى امره وبطوء او تعسر فى سلوكه ويتعب

رکنان

الشیخ والسالک فی اصلاح امرہ ولما عرج قدس سنا اللہ تعالیٰ بسرہ عن اطوار الولایۃ ووصل الی الکمالات النبوۃ بالتبعیۃ والوراثۃ اخرج عن دایرۃ الجذبۃ والسلوک لان الکمالات النبوۃ غیر متوقفۃ کمالہا بل توقفہا والترقی للسالک فی ہذہ الطریق بمجرد صحبۃ الشیخ ومحبتہ ورعایۃ آدابہ مع اتباع اطوار الشریفۃ العلیۃ والسنۃ النبویۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ فالطالب فی صحبۃ ہذا الشیخ یصل بالتدریج الی کمال استعدادہ بل الی کمالات شیخہ ایضا ولا یحتاج الشیخ الی ان یرشدہ الی طریق یناسب استعدادہ وتعلیم ذکرہ ﷺ للطالب لتسلیتہ وان کان الذکر فی نفسہ مفیدا ایضاً لکن لیس مدار للوصول انما المدار الصحبۃ مع الفناء فیمن یصحبہ کما کان فی الصدر الاول اذ الصحابۃ والتابعون بمجرد الصحبۃ یصلون الی کمالات لا تحصی ہذا وبعد تسوید ہذہ الرقیمۃ خطر بالبال ان اعرب مکتوب ما ہجوو اضیف الیہ فوائد اخری واجعلہ متمما لہا لان المکتوب باللسان الفارسی والعرب بمعزل عن فہمہ فلما ینتفعون لغیر العربی ولما طلبت المکتوب وجدتہ عربیا عربہ بعض الاصحاب فکفونا مؤنۃ تعریبہ فارسلنا فی وقتہ اخری یدخل فی مطالعتہم ان شاء اللہ تعالیٰ

مکتوب (۷۹) ہفتاد و نہم

الی محمد بن محمد طیب المجاہد العامری التہامی فی فضائل حب فی اللہ وبیان تجوہر القلب بالذکر وانتفاء حدیث النفس عنہ وبیان فناء النفس وبقائہا۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اما بعد فقد وصل کتابکم الکریم المنبی عن الشوق والمحبۃ وکذا نحن شائقون راغبون الی لقاء الاحبۃ الا طال شوق الابرار الی لقائی وانا الیہم لاشد شوقا کتاب مہیج للحب فی اللہ بذکر عن المتحابین فی جلال اللہ الذین فی وجوہہم الفوز ویوضع لہم یوم القیمۃ منابر من نور علی ما ورد لا تعدل بہذا الحب شیئ کائنا ما کان فبالحب ینال القرب والمعیۃ وبالحب ینکشف اسرار الصمدیۃ و

بالحب یحصل الفناء وبالحب یشاهد البقاء وبالحب یجذب المرید الصادق من کمالات شیخه ومعاینة الخفیة وبالحب یتحقق بانواره الجلیة واسراره العلیة لازالت فی بحر هذه الحب غواصا ومن جذبات الشوق والوجد رقاصا فعلیك یا اخی بدوام الذکر والمراقبة حتی یتجوهر القلب بالذکر ویکون الحضور وصفا لازما لایزال عنه ابدا کالسمع للسامعة والبصر للباصرة وعلیك بنفی الخواطر وحدیث النفس عن الباطن باستعانة الاذکار والمراقبات حتی یمحو عن صحیفة الباطن غیر الرحمن ویکون ما سواه بحیث تستحیت علیه عنا کب النسیان و علیك بنفی المقاصد والمرادات بکلمة النفی والاثبات حتی لایبقی لك مقصد غیر الحق ولا مراد وابتغاء مرضاته تعالی واجتهد باستعانة تلك الکلمة الطیبة فی نفی ما انتسبت الیك من الوجوه والکمالات التابعة للوجود حتی ینتفی نسبتها الیك وتری الکمال والحسن والجمال کلها راجعة الی الملك الجبار صاحب الحسن والکمال وتری نفسك خالیة عن کلها منخلعة عن حلها ثم تنکشف حقیقتها وتجلی ماهیتها لان حقیقة الممکن العدم والوجود والحیوة وسایر الکمالات فیه مستفادة مستعارة من مرتبة الوجوب تعالت فادعاء الکمالات العاریة لنفسه دعوی باطل وتخیلها کاملا بالکمال المستعار عن الغیر تخیلا فاسدا وما احسن ما قیل بالشعر الفارسی

رباعی

وصافی خود بر غیر خاص زنا کے | ترویج چنین متاع کاسد تا کے
تو معدومی خیال ہستی از تو | فاسد باشد خیال فاسد تا کے

وبهذه الدعوی والتخیل والانانیة صار معاندا بالربه مشرکا فی کمالاته ورد فی الحدیث عاد نفسك فانها انتصبت لمعاداتی فاذارأت الکمالات راجعة الی صاحبها ورأت ذاتها خالیة عنها لاحقه بالعدم ثم یحصل لها الفناء وتخلصت عن ورطة الشرك الخفی و المرض المعنوی ثم اذا تحقق بالبقاء بعد الفناء والوجود بعد العدم بالوجود الموهوب الحقانی وولد بالولادة الثانیة بمقتضا من قتلته فانا دیته شرف بالاسلام الحقیقی و صار نفسه مطمئنة مقولا فی حقها راضیة مرضیة والسلام اولا واخرا۔

غیر مراده

مکتوب ہشتادم (۸۰)

بشیخ بایزید در تعبیر وقائع وے و بیان آنکہ لوازم بشریت از ظاہر نمبرود و فضائل استغفار۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید چند واقعہ کہ دیدہ اند و مندرج ساختہ مطالعہ نمود واقعہ اولی بسیار روشن است و مبشر است امامت این قسم عزیزان مرتبہ عالی است وَجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِيْنَ اِمَامًا و ہمچنین آنچہ فقیر بشما خطاب کردہ میگویم کسانے را طریقہ می گویم مقصود این ہمہ توئی و ازین نرامی خواہم بشارتے است بزرگ و از کمال اتحاد باین جانب و جامعیت استعداد مخبر است، واقعہ ثانیہ کہ متضمن اجازت طریقہ غوث الاعظم است قدس اللہ سرہ تعلق بحضور دارد و آنچہ مناسب وقت و استعداد بود بعد استخارہ بعمل آید و واقعہ ثالثہ مجمل است تفصیل آنرا نوشتہ اند بالجملہ ہر سہ واقعہ روشن است رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

نوشتہ بودند کہ تألم و شدت از حکام و غیرہم می رسد ہمہ را از حق می دانند بلکہ فعل او تعالیٰ یقین می کند مع ذالک طبع از ان رنجہ می شود و غم حادث می شود حیرت روی دہد کہ این دید وہمی است چہ اگر حقیقی می داشت سبب غم و غصہ چرا می شد۔ مخدوما این دید حقیقی است وہمی نیست لیکن لوازم بشریت از بندہ نمی رود القلب یحزن والعین تدمع و انا بفراقك یا ابراھیم لمحزون و توں گوش زد شدہ باشد اجر اخروی و نورانیت باطن مربوط بہمیں حزن و اندوہ است این دید و فرح و سرور از فعل حق جل و علا کار باطن است و حزن و اندوہ بظاہر وابستہ است کہ از باطن بمراحل دور است لِكُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيْهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ۔ دیگر برائے دفع بلیات و شدائد استغفار نافع و مجرب است لازم باید گرفت پیغمبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است من لزم الاستغفار و فی روایۃ من اکثر من الاستغفار جعل اللہ لہ من کل ضیق مخرجا و من کل ھم فرجا و یرزقہ من حیث لا یحتسب۔ این فقیر بعد از نماز ہائے فرض

هفتاد بار استغفار می خوانند و موافق حدیث سه بار استغفر الله الذی لا اله الا هو الحی القیوم واتوب الیه باتی استغفر الله استغفر الله قال الشیخ علی بن ابی بکر قدس سره فی معارج الهدایه ومن انواع الاستغفار المأثور المشهور ما روی عن النبی صلی الله تعالی علیه وآله وسلم انه قال من قال استغفر الله الذی لا اله الا هو الرحمن الرحیم الحی القیوم الذی لا یموت واتوب الیه رب اغفر لی خمسا وعشرین مرة لم یر فی بیته ولا فی اهله ولا فی داره ولا فی مدینته شرا ولا فی البلد الذی هو فیه ما یکره فینبغی المواظبة علی هذا الاستغفار صباحا ومساء فقد کان جماعة من مشائخنا وعلمائنا یتواصون به فیما بینهم ویوصون به تلامذتهم واولادهم واخلائهم واصحابهم ویحرصونهم علی مواظبته وملازمته لما رأوا فیه من اعظم النفع وجزیل البرکة وکریم الاثر۔

مکتوب (۸۱) ہشتاد و یکم

بمولانا محمد حنیف در تبیین مراقبات بطرز خاص۔

الحمد لله العلی الاعلی والصلوٰة والسلام علی رسوله المصطفیٰ وعلیٰ آله وصحبه البررة النقی، مرقومہ کہ از احوال ظاهر واذواق باطن خود چیزے نوشته اند واقع بخیر باد محذوما مدد رع

از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است

گفته اند مراقبه علم بنده است بدوام اطلاع حق سبحانه بر وی وعلم وحضور او تعالیٰ مراورا باید دانست که این مرتبه منتج مراقبات ست مراقبه ولی آنکه چون سالک مستعد ورزش این نسبت شریفه نماید واین مراقبه را نصب عین خود سازد تا آنکه سالک در تصرف این مراقبه آید واین مراقبه در رنگ ملکه شود این زمان این تعلق علم را شامل خود یابد وبهر ذره از ذرات وجود محیط بیند وسریان آن در ظاهر وباطن فهمد وبحکم الا ان حزب الله هم الغالبون قهرمان آن صفت بر وجود او غالب آید و در جنب آن وجود سالک ضعیف وناچیز نماید۔

مراقبۂ ثانیہ آنکہ ازین تعلق از راہ غایۂ محبت و کمال کشش لبیۂ فت تام آید و از علم جزئی بعلم کلی گراید و ار انموذج بحقیقت نشابد و آن صفت را نیز در رنگ آن تعلق بذات وجود محیط بیند و در ظاہر و باطن ساری مراقبۂ ثالثہ آنست کہ بعنایت بے غایت ازین صفت ارتقا نمود بحضور ذاتی کہ دران موطن ذات عزبہ بانہ خود بخود حاضر است عروج کند و از راہ صفت بموصوف رود و بمرور دران حضور محو و فانی گردد و از حضور پر نقور خود بر آمدہ بآن حضور کہ سراسر نور است متحقق گردد مامول از دوستان دعاست والسلام

مکتوب ہشتاد و دوم (۸۲)

بحاجی نظام کولابی در بیان طریق بزبان ایجاز۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی خصوصاً علی سید الوری صاحب قاب قوسین او ادنی و علی آلہ و اصحابہ البررۃ التقی۔ اخوی اعزی حاجی ابوتراب محبت و اخلاص آن عزیز نسبت باین فقر اظہار نمود و روابط معنویہ را شرح ساخت۔ مخدوما محب این طائفہ با این طائفہ است و از فیوض و برکات شان بہرہ ور المرء مع من احب حدیث نبوی ست علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ طریقہ کہ اخذ کردہ اند آن را عزیز دارند چندان مداومت بران نمایند کہ این نسبت شریفہ ملکہ دل شود و حضور مع اللہ وصف لازم او گردد کہ منفی نشود چنانکہ سمع صفت سامعہ و بصر صفت باصرہ بعد ازان بعنایت بیغایت دل را آن قدر انقطاع از ما سوی مطلوب حقیقی پیدا می شود کہ ہرگز بیاد او نمی آید بحدیکہ اگر بتکلف خواہد کہ یاد ما سوی نماید بیادش نیاید بواسطہ نسیانی کہ دل را از ما سوی حاصل شدہ است نہ از شادی شاد گردد و نہ از غمی غمگین این حالت معبر بفنائے قلبی است۔ باید دانست کہ درین فنا ہر چند علوم اشیا از ساحت سینہ رخت بر بستہ است و تعلق علمی و حبی او از ما سوی رفتہ لیکن نفس حاضر و علم حضوری او ہنوز برجا است دعوی ہمسری و انانیت او برپا چون

بسابقہ عنایت عارف بعدمیت ذاتی خود عالم و بینا شود و داند کہ وجود و توابع وجود از اوصاف کمال خاصہ رب معبود است اگر در ممکن ہست مستعار و مستفاد از آنحضرت است ہر آئینہ دریچہ از سعادت بروئے کشادہ شود و آنچہ مطلوب بمشام جان او برسد۔ بیت

چون بدانستی کہ ظل کیستی فارغی گر مردی و ور زیستی

این دید از تجلی عنایات ست چون این دید غالب آید می تواند کہ باشارت کریمہ اِنَّ اللّٰہَ یَاْمُرُکُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰی اَھْلِھَا۔ این کمالات عاریتی را از توابع وجود و سائر اوصاف کمال درست باہل آن سپارد و ظلال را باصول ملحق یابد و خود را کہ مرآت آن کمالات بود خالی بیند و بعدم صرف ملحق این زمان آنچہ مقصود از آفرینش او بود بحصول پیوندد و باسلام حقیقی راہ یابد۔ این کمال وابستہ بفنائے نفس است۔ این است حاصل سیر و سلوک و نتیجہ حال اہل کمال سلوک این طریق وابستہ باتباع سنت سنیہ است و اجتناب از بدعت نامرضیہ و رسوخ تام است بر محبت شیخ مقتدا مریدیکہ رابطہ محبت کہ بشیخ مقتدا دارد ساعت فساعت برنگ او می برآید و بکمالات او منصبغ می گردد۔

مکتوب (۸۳) ہشتاد و سوم

بمیرزا محمد صادق در بیان آنکہ کار بر دو چیز است اتباع صاحب شریعت است علیہ الصلوٰۃ والسلام و محبت شیخ مقتدا و شرح مسئلہ قضا و قدر

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب کہ بمصحوب ... ارسال داشتہ بودند رسید چون متضمن عافیت و سلامتی دوستان بود سبب مسرت و بہجت گردید اللہ تعالیٰ بر جادہ شریعت علیہ و سنت سنیہ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ مستقیم و مستدیم داراد فانہا ملاک الامر و مدار النجاۃ و بدونہا خرط القتاد۔ مخدوما اگر در دو چیز استقامت و رسوخ است و از احوال و مواجید ہیچ نیست غم نیست اتباع صاحب شریعت و محبت شیخ مقتدا آخر او را ہمہ

خواهند داد و از فیوض و مواجید اکابر بے بهره نخواهند گذاشت و اگر در یکے از این دو چیز خلل است و
احوال و مواجید دارد غیر از خرابی هیچ نیست و هرچه دارد از قبیل استدراج است این سررشته را
نیک رعایت باید کرد تا حصول ملاقات بذکر و فکر مشتغل باشد و از صحبت ناجنس مخالف طریق محترز بود
فر منهم اکثر تفر من الاسد.

آنچه نوشته بودند که از آن روز[ع] از خدمت آنها پرهیز نموده توبه کرد از شنودن آن کلام حمد الله
سبحانه علی ذلک، حق سبحانه بر آن استقامت دهد اگر شوق کلام اکابر دارند مکتوبات و رسائل حضرت
ایشان مارا مطالعه کنند. مخدوما چهار سوال که از ایشان آنجا نموده اند واضح گردید و سوال
اول بمسئله قضا و قدر تعلق دارد اگر از راه امتحان آن جماعه نوشته اند و مقصود الزام آنها است پس
جای سخن نیست و اگر درین باب خدشه بخاطر راه یافته است پس میگوئیم که مسئله قضا و قدر سر است
از اسرار الهی جل شانه مذاکره کردن و کاوش نمودن درین مسئله ممنوع است احادیث منع درین باب
بسیار است آنچه بر ما و شما است امتثال اوامر است و انتها از نواهی غور کردن درین مسئله نفرموده اند
بلکه منع نموده حقیقت این معامله را بعلم او جل و علا باید حواله نمود با آنچه تکلیف کرده اند بجان و دل
در اتیان آن باید کوشید اینست طریق اسلم. مخدوما آنچه عقیده اهل سنت و جماعت درین مسئله است
موافق آن اعتقاد درست باید نمود و به تشکیکات و چون و چرا نباید رفت که ممنوع است.
بدانند که مذهب اهل سنت و جماعت آنست که افعال بنده از خیر و شر همه بتقدیر و اراده حق سبحانه
است والقدر خیره و شره من الله تعالی. و تقدیر عبارت از خلق و ایجاد است و معلوم است
که خالق و موجد غیر او تعالی کسے نیست لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوْهُ وَقَالَ اللهُ تعالی
وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ. معتزله و قدریه از کمال جهالت و سفاهت انکار قضا و قدر نموده
افعال بنده را بقدرت و اختیار بنده منسوب داشته و بنده را خالق اعمال خود گفته تا وافا سنلو
عملا گفته اند که مجوس از اینها احسن حال اند که آنها یک شریک می گویند و اینها شرکاء لا یعد و لا
یحصی اثبات می نمایند.

[ع] غالباً ازین جا چند حرف محذوف است

بر سر اصل سخن رویم و گوئیم کہ با وجود تقدیر خیر و شر نسبت خلق بحق تعالی و ارادہ و اختیار بندہ را در وجود فعل او نیز دخل دادہ اند اول صرف ارادہ از جانب بندہ می شود بعد از ان موافق آن حق تعالی خلق می فرماید و ہمین صرف ارادہ را کسب میگویند پس خلق فعل از حق است جل و علا و کسب آن از بندہ آنچہ نوشتہ بودند لا یتحرک ذرۃ الا باذنہ و امثال آن باعتبار خلق حق است و کشتن قاتل را در عوض مقتول و ملامت نمودن گناہگار را و عذاب عقوبت او باعتبار کسب است وجبریہ ارادت و اختیار را از و نفی می کنند و بندہ را در صدور افعال مجبور می دانند در رنگ آنکہ شاخہای درخت را کسے بجنباند بلکہ نسبت فعل را بہ بندہ نمی کنند و فاعل این افعال حق را می دانند و این کفر است و معتقد آن کافر گویند بفعل نیک ثواب خواہد شد و بفعل بد عذاب نیست و کافران و عاصیان معذورند ایشان را سوالے و عتابے نیست چہ افعال ہمہ از حق است و ایشان مجبورند و این کفر است حق تعالی می فرماید وَقِفُوْهُمْ اِنَّهُمْ مَّسْئُوْلُوْنَ فَوَرَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ عَمَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۔ مرجیہ ہمینہا اند کہ ملعونند بزبان ہفتاد پیغمبر چنانچہ در حدیث آمدہ است مذہب این بدکیشان ببداہت عقل باطل چہ فرق در حرکت مرتعش کہ بے اختیار دست او می جنبد و کسے کہ دست می جنباند بدیہی است کہ اول باختیار نیست و ثانی باختیار است و نصوص قطعیہ نفی این مذہب می نماید قال اللہ تعالی جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ وقال سبحانہ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَّمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ اِنَّآ اَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِيْنَ نَارًا اَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا اگر بندہا مطلقاً مسلوب الاختیار باشند حق تعالی چرا نسبت ظلم بایشان فرماید وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ بسیارے از ملاحدہ میخواہند کہ بہ بہانہ سلب اختیار خود ہا از ربقہ تکالیف شرعیہ برآیند و از سوال و عقاب آخرت کہ بارتکاب محرمات موعود است خلاص سازند و خود ہا را معذور و مجبور دانند بدیہی است کہ بندہ را این قدر اختیار و توانائی است کہ از عہدہ اوامر و نواہی تواند برآید للفرق الظاہر بین حرکۃ البطش و حرکۃ الارتعاش کما مر حق تعالی کریم است بندہا را تکلیف مالا یطاق نکردہ است آنقدر تکلیف نمودہ است

کہ از عہدہ او تواند بر آید لَا یُکَلِّفُ اللّٰہُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَہَا عجب معاملہ است این جماعت از کسانیکہ اطاعت آنہا نکنند و اینہا را ایذا رسانند بد می برند و در صدد انتقام می شوند و فرزندان و داہ و غلام خود ہا را می زنند و تادیب می کنند و اگر مرد بیگانہ را با زن خود بینند بد بشوند و ایذا می رسانند و معذور و مجبور گفتہ چشم پوشی نمی کنند و باین بہانہ از عذاب اخروی کہ بنصوص قطعیہ ثابت شدہ است می خواہند کہ خلاصی جویند ہر چہ خواہند بکنند حق تعالی می فرماید اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ مَّا لَهُ مِنْ دَافِعٍ دیوانہ را اگر در جنایت معذور می دارند و ہمچنین ہر گناہے کہ دیوانہ می کند کسے او را مواخذہ نمی کند می گوید دیوانہ است و از عقل و اختیار بیرون ست۔

مصرع عیب نبود گر گناہے می کند دیوانہ

و غیر دیوانہ را مواخذہ می کنند و سزا می رسانند و معذور نمی دارند و این نیست مگر بجہت آنکہ این صاحب اختیار است و او از اختیار بیرون ست پس محقق شد کہ قدریہ کہ منکر قضا و قدر اند و جبریہ کہ نفی اختیار از بندہ می نمایند ہر دو از حق دور افتادہ اند و اہل بدعت و ضال و مضل اند و حق متوسط آنست کہ اہل سنت و جماعت بآن معتقد گشتہ اند مرویست کہ امام ابو حنیفہؒ از امام جعفر صادق رضی اللہ تعالی عنہما پرسید یا ابن رسول اللہ ہل فوض اللہ الامر الی العباد فقال اللہ اجل من ان یفوض الربوبیۃ الی العباد فقال ہل یجبرہم علی ذالک قال اللہ اعدل من ان یجبرہم ثم یعذبہم فقال ماذا قال بین البین لاجبر و لا تفویض و لا اکراہ و لا تسلیط کافران و مشرکان حجت آوردہ بودند کہ کفر و شرک ما بمشیت و ارادت حق تعالی است چنانچہ فرمود سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن شَيْءٍ حق سبحانہ این عذر را از ایشان قبول نکرد و قول ایشان را بر جہل آن حمل کرد و احمل تکذیب ایشان ساخت چنانچہ فرمود كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا ۗ قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا الآیہ۔ اگر گویند کہ خیر و شر ہمہ بتقدیر حق است جل و علا بارادت و مشیت او سبحانہ پس شرک کافران نیز بمشیت و ارادت اوست تعالی و اینہا درین قول محق اند پس چرا قول شان مقبول

نشد. جواب گوئیم که این قول متمردان نه از راه معذرت ست که ما درین عمل شنیع محکوم مشیتیم
چه ایشان کردار خود را بد نمی دانند بلکه مقصود شان نفی قبح این فعل است چه هرچه مراد حق است
جل شانه و متعلق مشیت او تعالی مرضی او ست سبحانه چه اگر مرضی نمی بود نمی خواست پس این شرک ما
مرضی است و استحقاق عذاب از فاعل این فعل مدفوع حق تعالی این قول و اعتقاد را بتکذیب
یاد کرد کذٰلک کذّب الّذین من قبلهم چه حق تعالی در کلام خویش و بر زبان انبیاء خود علیہم السلام
کفر را نامرضی و قبیح فرمود و کافران را ملعون و مایوس از رحمت خود ساخت و عذاب مخلد که
انقطاع پذیر نیست جزاے شان گردانید و نیز این اعتقاد را جہل ساخت که ارادت مستلزم رضا نیست
چه کفر و معاصی مراد حق اند جل و علا و مرضی او نه چنانچه از قرآن مجید واضح و لایح است و بعید
نیست آنکه گفته شود که این قول مشرکان موافق مذہب جبریه بود و غرض شان نفی اختیار باشد
از خود و دیدن فعل حق تعالی را در اینها گرچه این اعتقاد باطل است کما مر و نیز می تواند که این قول
این مردودان از روے استهزا بود نه از راه اعتقاد چنانچه مفسران گفته اند و باین بیان که آیه
کریمه را نمودیم استدلال اہل اعتزال که باین آیه بر مذہب خود کرده اند ساقط گردید چه استدلال
آنست که حق تعالی اعتذار کافران را که نموده شرک ما بارادت و مشیت الله تعالی قبول نه کرد و اینها
را باین قول مستحق عقوبت ساخت فرمود حتّی ذاقوا بأسنا پس معلوم شد که تقدیر خیر و شر از حق سبحانه
نیست بلکه بنده در ایجاد فعل خود مستقل است و وجه سقوط آنست که غرض شان ازین کلام نه اعتذار
از کردار خویش است چه آنرا بد نمی دانستند بلکه مقصود شان تحسین فعل خود ها است که فعل ما مراد
و مرضی حق است تعالی و این اعتقاد باطل است که مراد بود و مرضی نبود کما مر. اگر گویند که چون
افعال عباد بارادهٔ حق است تعالی و در ازل تقدیر خیر و شر رفته پس اختیار بنده را نماند و صدور
افعال خیر و شر از اینها واجب شد. گوئیم که در ازل خواسته است و تقدیر نموده بنده باختیار خود
این فعل خواهد کرد این تقدیر موجب اختیار است و این معنی مثبت اختیار است نه نافی اختیار
و نیز گوئیم اگر قضاے ازلی منافی اختیار باشد باید که حق تعالی در افعال خود در ایجاد حوادث بوجه

کرد غایة [illegible]

مختار نبود چہ این افعال باید کہ البتہ موافق تقدیر و ارادت بوقوع آیند لبس فلبس والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العلیٰ۔

مکتوب (۸۴) ہشتاد و چہارم

بعد الحمد والصلوات وارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب کہ درین ولا فرستادہ بودند رسیدہ سبب مسرت گردید نسبت زوال اثر و شروع در زوال عین۔ نوشتہ بودند کہ نو در حق من ہمچنین بشارت دادہ بودی۔ مخدوما زوال عین اسہل است نسبت بزوال اثر پس تقدیم زوال عین را باشد لہذا بعضے را بعد زوال عین زوال اثر ہم شود و بعضے را نشود لہذا مشائخ را در زوال اثر اختلاف ست بعد از فنائے سالک بعضے بزوال عین و اثر قائل گشتہ اند و بعضے زوال اثر را جائز نداشتہ وحق درین باب آنست کہ اگر مبدأ تعین سالک از مرتبۂ شیون ست پس زوال عین و اثر در حق او بعد از وصول او بعین ثابتہ و فنائے در و واقع است چہ شیون را با عالم ہیچ مناسبتے نیست چہ عالم ظل صفاتست نہ ظل شیون۔ پس فنا در شانے مستلزم فنائے مطلق او باشد و مزیل عین و اثر بود و اگر عین ثابتہ سالک از مقام صفاتست پس وصول و فنائے او در صفت ماحی وجود سالک بالکل نبود و اثرش زائل نگردد چہ وجود سالک اثر ہمان صفت است و ظل او آنچہ از فقیر بشارت نقل کردہ اند از خاطر شما ذہول شدہ است فقیر باین روش ہرگز نگفتہ باشد و شیخ ابو سعید ابو الخیر بزوال عین و اثر قایل است چنانچہ در جواب سوال از زوال اثر فرمودہ ولا تبقی ولا تذر عین نمی ماند اثر از کجا ماند۔ رباعی

جسمم ہمہ اشک گشت چشمم بگریست | در عشق تو بے جسم ہمی باید زیست
از من اثرے نماند این عشق از چیست | چون من ہمہ معشوق شدم عاشق کیست

لیکن مصرع اخیر این رباعی محل سخن است چہ عاشق درین ہنگام رخت بصحرائے عدم کشیدہ است و نشانے از وے نماندہ و انانیت رو بزوال آوردہ و انا الحق کہ گوید و من ہمہ معشوق شدم

چہ گنجایش دارد نصیب عارف ازین مقام فنا و نیستی است ورد امانات ست باہل امانات
وزوال مورد کلمہ انا است۔ بیت

تا او نشوی ولیک گر جہد کنی　　جاے برسی کز تو توئی برخیزد

نوشتہ بودند کہ در مکتوبات حضرت ایشان واقع است کہ ہمگی این راہ پنج گام است
سہ از عالم امر و دو از عالم خلق، سہ کہ از عالم امر اند کدام اند و دو از عالم خلق چہ چیز۔ مخدوما در نقل
عبارت تفاوت رفتہ است در مکتوبات باین روش است این راہ کہ ما در صدد قطع آنیم ہمگی
ہفت گام است دو از عالم خلق و پنج از عالم امر۔ بدانند کہ پنجگانہ عالم امر قلب و روح و سر و
خفی و اخفی است و دو از عالم خلق، قالب و نفس است۔ پرسیدہ بودند کہ فناے روح عبارت
از چہ چیز است و علامتش چیست و بر فناے نفس مقدم است یانہ۔ بدانند کہ فناے ہر لطیفہ منوط
است بوصول آن لطیفہ باصل خود و چون اصل روح از تمام صفات ست بلکہ ظلال صفات
چہ اصول پنجگانہ امر داخل دائرہ ظلال اسما و صفات ست کہ سیر دران ولایت صغری است کہ
ولایت اولیا است پس فناے روح عبارت از وصول بظلال صفات ست چنانچہ اصل قلب
از مقام افعال واجبی است تعالی و فناے او مربوط بوصول اوست باین مقام از گذشت
این دائرہ ظلال دائرہ اسما و صفات و شیون و تنزیہات ست کہ سیر دران ولایت کبری است
کہ ولایت انبیا ست علیہم الصلوۃ والتسلیمات، نہایت عروج جواہر خمسۂ عالم امر تا نہایت
این دائرہ است و بعد از گذشت این دائرہ دائرۂ اصول ایشان است و از گذشت آن دائرہ اصول
آن اصول است و از گذشت آن قوسے است از دائرہ کہ اصل این ہمہ دوائر است حضرت
ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ نوشتہ اند کہ حصول کمالات این سہ گانہ مخصوص بنفس مطمئنہ است
وحصول اطمینان مراد را درین موطن میسر می گردد الخ و ازین بیان معلوم می گردد کہ کمال نفس
فوق کمالات عالم امر است و بفناے او بر وجہ کمال منوط است بوصول باین اصول سہ گانہ
پس فناے نفس　بعد از فناے روح بود بلکہ بعد فناے لطایف امر و آنچہ گفتیم کہ فناے او

بروجہ کمال زیرا کہ شروع فنائے نفس و اطمینان او از دائرہ ظلال اسما و صفات ست کہ دائرہ ولایت صغری است لیکن درین موطن صورت فنا است حقیقت فنا وابستہ باین اصول سہ گانہ است اہل ولایت صغری نیز از فنائے نفس و اطمینان خبر می دہند لیکن چون درین موطن حقیقت فنا نیست لاجرم می گویند۔ بیت

ہر چند کہ مطمئنہ گردد ہرگز ز صفات خود نگردد

و آنکہ بحقیقت فنا رسیدہ است می گوید کہ بعد فنا و اطمینان سر موے در و مخالفت نمی ماند و جز انقیاد و استسلام کار او نیست والسلام۔

مکتوب ہشتاد و پنجم (۸۵)

بشیخ بایزید سہارنپوری در تحقیق اطمینان نفس و تعبیر وقائع او۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید۔ نوشتہ بودند کہ زوال عین و اثر کمال ولایت کبری است و فنائے نفس کہ در ولایت صغری روے میدہد درمیان ہر دو فرق ظاہر نمی شود امیدوار است کہ باین فرق مہند سازند۔ مخدوما فنائے نفس منوط بزوال عین و اثر است اما یکے را بولایت کبری خاص کردن و دیگرے را بولایت صغری کجا دیدہ اید و از کہ شنودہ اید فقیر خود نگفتہ است و در مکتوبات حضرت ایشان نیست از ہر کہ شنودہ اید از وحل آن بخواہید آرے اگر باین معنی بگویند کہ شروع فنائے نفس در ولایت صغری است و کمال آن مربوط است بوصول بولایت کبری بلکہ باعتدال عناصر اربعہ کہ وابستہ بکمالات نبوت است درست است چہ ولایت صغری ہر چند نوعے از فنا و اطمینان دست می دہد لیکن نہ بآں سرحد کہ نفس بالکل از اوصاف سیئہ خود بر آید و بتمام از اخلاق ردیہ منخلع گردد لہذا اہل این ولایت گویند۔ بیت

ہر چند کہ مطمئنہ گردد ہرگز ز صفات خود نگردد

حضرت ایشان کہ بولایت کبری رسیدہ اند بلکہ بکمالات نبوت مشرف گشتہ می فرمایند کہ نفس را بعد از فنا و اطمینان مجال مخالفت نماند و سر موت خلاف مرضی از وے متصور نیست و مستہلک و مستغرق است کہ از خود و غیر خود شعوری ندارد۔ واقعہ کہ دران رسول خدا را صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم دیدہ اند و حضرت امیر را کرم اللہ تعالی وجہہ نیز دیدہ نیک و مبارک است ظاہرا شما را از حضرت امیر المومنین نصیب است و مرۃ ثانیا کہ آنحضرت را صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ الصلوات والسلام بازواج مطہرات دیدہ و از ین امہات مومنین مہربانیہا مشاہدہ نمودہ اید گویا از فیوض و برکات اینہا نیز بہرہ مند شدہ اید و کمالات ولایت را باکمالے کہ مناسب کمال نبوت است جمع نمودہ و در وقائع دیگر کہ فقیر بشما اسپ خاصہ دادہ و سوار کردہ و ہمراہ خود بردہ است و مشاہدہ مہربانی و عنایت از حضرت میکائیل و گفتن ایشان کہ اخی جبرئیل بسیار بتو ملاقات می کند و این از نشاۃ محبوبیت است یاد رتو فرشتہا بصور حسینہ و لباس فاخرہ و از آسمان چیزے مثل ماہتاب روشن فرود آمدہ پیش شما افتادہ و روے زمین از درخشندگی آن روشن شدہ بسیار وقائع روشن و عالی ست و بعضے از ان بطاہر بزرگ است از آنچہ نقد وقت شما است بالجملہ وقائع مبشرات اند امیدوار باشند۔ بیت

چشم دارم کہ دہی اشک مرا حسن قبول
اے کہ در ساختہ قطرۂ بارانی را

مکتوب (۸۶) ہشتاد و ششم

سیادت پناہ میر مظفر حسین در وقائع عشق و شوق و درد نایافت و در تحریص بر اکمال محبت کہ متمم معیت است۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ سیادت پناہا آنچہ از شوق عشق و ولولہ شوق مرقوم نمودہ اند و اظہار درد نایافت فرمودہ روشن شد و لذت بخش و مسرت افزا گردید۔ بیت

خوش آنکہ براہ عشق جان داد
عشق است کہ جان باد نوان داد

اللہ تعالی نائرہ شوق راسر بلند سازد و نار عشق را مشتعل گرداند تا از قید آفاق و انفس
بتمام برآید و معیت خاص با مطلوب پیدا آرد محبت ہیچ دقیقہ را نمی گذارد کہ نصیب محب
صادق نگردد المرء مع من احب۔ ہرچند محبت قوی تر معیت کامل تر از دیاد محبت باندازہ
ازدیاد دریافت حسن و جمال است ہر قدر دریافت دقایق حسن و نازکیہائے جمال و کمال بیش
آتش شوق و شعلہ محبت بیش و تیز۔ بیت

آنرا کہ بحسن دیدہ تیز است ... این عشق بلائے خانہ خیز است

عشق را حسن باسار دارسیت از پیشگاہ عہد مصاحبت کائن است حدیث کنت کنزا مخفیا دال برانست

بیت ہر کجا حسن می نماید روے ... می نہد سر بسجدہ عشق آن سوے

از آوازہ حسن او جہان مالامال است لاجرم در دروازہ عشق او ہموارہ باز است۔ بیت

افسانہ عشق او بہر سوے ... دیوانہ عشق او بہر کوے

از درد نایافت در بار نبوند۔ مصرع ... بتاریکی درون آب حیات ست

یافت آن موطن عین نایافت ست و جہل نفس معرفت اعرفہم باللہ اشد تحیرا فیہ
آرے حقیقت یافت و احاطۂ کنہ معروف از طوق بشر خارج است و ہمہ کس بدرد این نایافت
بتلا اند انخلاع از بشریت و تحقیق باطلاق ممکن نیست تا از کمال اطلاق بہرہ مند گردد

باطلاق

شیخ عطار گوید بیت

نمی بینی کہ شاہی چون ہمیر ... نیافت او فقر کل نور نجم بر

ممکن از واجب و مقید از مطلق چہ دریابد و چہ فرا گیرد ہرچہ از و فرا گیرد و دریابد از ذروۂ اطلاق
متنزل است و بتخصیص قید داخل طالب او بغیر از انکہ خود را ایاس قرار دہد چارہ ندارد نہایت
این بیچارہ آنست کہ خود را گم و محو سازد و از خود نامے و نشانے نگذارد نہ آنکہ عنقا را شکار
نماید و سیمرغ را در دام کند۔ بیت

عنقا شکار کس نشود دام باز چین ... کانجا ہمیشہ باد بدست است دام را

این شام فراق را صبح وصال متوقع نیست ہیہات ہیہات این غم را پایانی نیست و این درد را درمانی نہ۔ بیت

ہمہ صبح وصل جویان من و شام نا امیدی
کہ سیاہ بخت ہجرم شب من سحر ندارد

از آرزومندی عاشق و استغنائے معشوق نوشتہ بودند بلے این ہر دو صفت از لوازم عاشقی و معشوقی است انفکاک ندارد عاشق دردمند تا رمق دارد از آرزو نمی ماند کہ بجان او آویختہ است و برگ و پوست او دوختہ و معشوق ہمہ وقت بوصف استغنا است زوال پذیر نیست۔ بیت

بنازم این چہ استغنا و ناز است
گدازم این چہ امید دراز است

ہرچند استغنا و ناپروائی از معشوق بیش جوش عشق و گدازش آرزومندی از عاشق افزون تر خوش گفت بیت

نہ تنہا آفتم زیبائی اوست
بلائے من ز ناپروائی اوست

دریوزۂ کمال از ین بے پروبال نمودہ بودند این آوارہ خود چہ باشد ہرچہ ہست از باطن بزرگان است بالجملہ بعضے از مراتب کمال کہ آن بیشتر اند شکر آن بجا آرند و مراتب دیگر کہ متوقع است امیدوار باشند فان المرء مع من احب در ازدیاد محبت کوشند تا معیت بر وجہ کمال حاصل نمایند۔ و السلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ و التزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی۔

مکتوب (۸۷) ہشتاد و ہفتم

بفقیر حقیر شرف الدین حسین در بیان از حقیقت مطلوب و تفصیل غیب و شہود و برخی از کمالات صلوۃ و اشارات بحقیقت آن۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ مخدوما آنچہ در شرح احوال و تبیین اذواق مرقوم نمودہ بودند بوضوح پیوست و سبب لذات معنویہ گردید۔ اللہ تعالیٰ ابواب ترقیات را ہموارہ مفتوح دارد ہمت را بلند دارند و بہر وجہ دست دہد سر فرو دنیارند مصرع

آن لقمہ کہ در دہان نگنجد بطلب

ممکن از واجب تعالیٰ چہ در یابد و مقید از مطلق چہ فرا گیرد مقید ہر چہ از مطلق حاصل می نماید
باشہود و درک می کند از درجہ اطلاق متنزل است و مقید باستعداد و دریافت اوست مطلق
ازین قیود معراست وازین ادراک وشہود مبرا پس غیر از یاس ازان مرتبہ مقدسہ نصیب نبود. بیت

عاشقان را نصیب از معشوق جز خرابی وجان گدازی نیست

شہود و مشاہدہ بظلال وابستہ است و درک وصل نا جائے است کہ اطلاق اصل است وچون معاملہ
از ظلال بگذرد وصل ہم در رنگ ظل درراہ ماند کار و بار بغیب الغیب افتد معاملات سابق
ھباء منثورا گردد وایمان شہودی بایمان غیب مبدل شود وبجاے لذت وحلاوت وازواق
واشواق بے مزگی و درد وحزن آمد کان رسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم دائم الحزن
متواصل الفکر. لذت این بزرگواران در طاعت محبوب است وبس وانس نیشان منحصر در بندگی او
ارحنی یا بلال ایماے است بآن قرۃ عینی فی الصلوٰۃ رمزیست ازان دیگران بلذت شہود
ملتذند وبخیال وصال مغرور وایشان ازین شہود چشم فروبستہ واین وصال را خیال تصور نمودہ
بغیب کہ ہزاران مزیت بر شہود دارد آرمیدہ اند وکمر ہمت را بر بندگی او چست بربستہ اند تحریمہ اولیٰ
را کہ باتمام یابند بہ از تجلیات وظہورات می دانند وخشوع ودوختن نظر را بسجدہ گاہ کہ حدیث نفیس
منتہ بصرك بموضع سجودك بدان ناطق است وکریمہ قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ
صَلَاتِهِمْ خَاشِعُوْنَ ازان مشعر زیادہ از شہود و مشاہدہ تصور می فرمایند نماز مقصور برین صورت
نیست در عالم غیب الغیب حقیقتے دارد کہ فوق ہمہ حقیقتہاست وبرتر است از مشاہدات وتجلیات
ماناکہ در حدیث قف یا محمد فان اللہ یصلی ایمائی است بآن حقیقت ہر چند در تکمیل صورت
آن کوشیدہ شود و در تتمیم خشوع وآداب جہد نمودہ آید بآن حقیقت مناسبت پیدا شود وازبرکات
آن بیشتر بہرہ ور گردد وہر کہ دربند شہود است ودر قید ظہورات ازان حقیقت مہجور و محجوب است
بنابران تکمیل صورت آنرا کہ راہے بحقیقت دارد بہ از مشاہدات وتجلیات می فہمد واز علو ہمت

سری بآن فرو نمی آرد سخن بجاے دیگر رفت بر سر مطلب آئیم احوالے کہ نوشتہ اند ہمہ سنجیدہ و عالی است و این فقد لذات ہباء منثور یافتن احوال و مواجید سابق و عدم اثبات نسبت میان عالم و صانع عالم غیر از نسبت خالقیت و مخلوقیت و صانعیت و مصنوعیت ہمہ ناشی از کمالات مرتبۂ نبوت است و مناسبت تام بآن مقام دارد حق سبحانہ امثال ما مہجوران را بہرۂ تام ازین کمالات عطا فرماید اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب (۸۸) ہشتاد و ہشتم

بسیادت پناہ سید علی بارہہ بر تعمیر اوقات۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ جناب سیادت و نقابت پناہ از دور افتادہ سلام عاقبت انجام خوانند احوال فقرات این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبھا الصلوۃ والسلام والتحیۃ وقات را بذکر و فکر معمور دارند و در کسب مرضیات مولائے حقیقی جل شانہ بجان کوشند شبہاے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند و توشہ آخرت را درین مہلت قلیل آمادہ سازند و احبۂ دور افتادہ را بدعاے سلامتی خاتمہ یاد آرند والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدی۔

مکتوب (۸۹) ہشتاد و نہم

بمیر ک معین الدین در بیان آنکہ طالب را اظہار طلب بشیخ ناگزیر است و تعین طریق و قبول از وے فضولی است و اجتناب از صحبت اہل بدعت۔

الحمد للہ ذی الجلال والاکرام والصلوۃ والسلام علی رسولہ سید الانام و

علی آلہ الکرام وصحبہ العظام۔ صحیفہ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردید چون نبی از شوق وشتمل بر درد طلب بود مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ آتش این شوق را مشتعل گرداند وشعلہ طلب را سر ملتہب سازد تا از ماسوی بالکل برہاند ورائحہ مطلوب بمشام جان برساند۔ بیت

عشق آن شعلہ است کو چون برفروخت　　　ہر چہ جز معشوق باشد جملہ سوخت

با این ہمہ اشتغال ہر قدرے از طلب شوق کہ دست دہد مغتنم است وامید بخش، عزیزی گفتہ است اگر نخواستی دادندی خواست آرزوے حصول نسبت مفقودہ نمودہ بودند مخدوما آنچہ طالب را لابد است آنست کہ اظہار طلب و آنچہ لوازم طلب است بشیخ نماید وتعین طریق وصول را بشیخ حوالہ کند مریض را بیان مرض بحکیم حاذق ناگزیر است طلب تعین طریق ازالہ مرض از وی فضولی ست فیضے کہ از شیخ مرحوم رسیدہ بود موافق سیر وسلوک ومبدأ تعین شیخ بود از جاے دیگر اگر خواہد رسید بر طریق سیر وسلوک او خواہد شد واز سرچشمہ حقیقت ولایت او جوش خواہد زد ہر چشمہ را مزہ دیگر است وہر حقیقت را آثار جدا۔ مصرع

ہر خوش پسرے را حرکاتی دگر است

ہر چند اصل سرچشمہ منتہی ست لیکن از اختلاف محال آثار مختلف می شود از ہمہ وجوہ اتحاد محال مگر آنکہ مدار افادہ واستفادہ در طریقہ ما بر صحبت است طالب مستعد بر کن صحبت موافق استعداد خود بحسب استعداد خود از باطن شیخ مقتبس فیض مند می شود ہر زمان از رذایل اوصاف منخلع گشتہ برنگ شیخ می برآید گفتہ اند فنا فی الشیخ مقدمہ فنا فی اللہ است۔ بیت

زان روے کہ چشم تست احول　　　معبود تو پیر تست اول

اگر صحبت پیر میسر نہ شود بمجرد محبت ہم باندازہ توجہ بشیخ فیض مند میگردد لیکن تفاوت بسیار است نشتان ما بینہما۔ اویس قرنی ہر چند از باطن آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام فیض مند گردید وباعلی درجہ ولایت مشرف شد اما بمرتبہ صحابہ کرام نرسید وخیر التابعین گشت محبتے کہ با فقرا دارند آن را نعمت عظمی تصور فرمایند واز دیاد آن (؟) دولت خواہند المرء مع من احب

شنیدہ باشند امید است کہ از باطن شان بہرہ کامل گیرند و فیض مند شوند این حقیر در خود قابلیت آن نمی بیند کہ از وی دریوزہ امر خطیر نمایند لیکن چون از راہ حسن ظن نوشتہ اند امید است کہ بمقتضاے این ظن بشما معاملہ فرمایند و از ویرانہ گنجی برآرند حدیث قدسی است انا عند ظن عبدی بی بہر حال از توجہ غائبانہ خود را دریغ نمیدارد ان شاء اللہ تعالیٰ اوقات را بوظائف طاعات مضبوط دارند و از لہو و لعب معرض بوند و بیوفائی دنیا و احوال گور و احوال قیامت را در نظر دارند و نجات را در اتباع سنت و اجتناب از بدعت یقین کنند و با اہل بدعت و ملاحدہ صحبت ندارند کہ لصوص دینند اہل البدع کلاب اہل النار حدیث نبوی است علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ فقیری را کہ باوضاع شرعی ست و بحلیہ سنت متحلی نیست در مجلس خود راہ ندہند بالجملہ وما آتاکم الرسول فخذوہ وما نہٰکم عنہ فانتہوا واتقوا اللہ والسلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب (۹۰) نودم

بصلاح آثار پیر محمد در بیان آنکہ طالب وحدت را وحدانی باید بود۔

حافظ پیر محمد

الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ المصطفیٰ و علیٰ آلہ و صحبہ البررۃ التقی

مکتوب شریف رسید چون متضمن اشواق و اذواق بود سبب مسرت و بہجت گردید حق سبحانہ نائرہ این شوق را اشتعال دہاد و نار محبت راسر بلند کناد تا رہائی تام از تعلقات کثیرہ کثرت میسر آید و جمال وحدت حقیقی پردہ نکشاید و وحدت و کثرت ضد یکدیگرند سالک ہر چند جہات کثرت با خود دارد و باحکام کثرت در آویختہ است از وحدت دور و مہجور است و وحدانی باید بود ہم از راہ طلب و محبت و ہم از روے دید و دانش تا بوحدت ذاتی اقرب باشد و بتوحید حقیقی برسد۔ التوحید اسقاط الاضافات۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۹۱) نود و یکم

بسیادت مآب سید محمد اسرائیل در بیان آنکہ شرارت نفس از شرارت عدم و از شرارت ابلیس زیادہ است

در تحقیق فنا و اطمینان نفس و تبیین زوال عین و اثر۔

الحمد للہ ذی الانعام والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سید الانام وعلی آلہ الکرام و صحبہ العظام اما بعد صحیفہ گرامی مشرف ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و محبت فقرا روز افزون ست و مطمح ہمت مطالب اعلی است حدیث شوق برنگاشتہ بودند فقرا نیز مشتاق دانند بلکہ حدیث وانا الیہم لاشد شوقا برخوانند چہ ہرچہ منسوب باصل است اشد واقوی است فرع ہرچہ دارد از قسم کمال مستفاد از آن اصل است بود ہیچ چیز استقلال ندارد ہیچ گونہ باصل برابری نمی تواند کرد آرے عدم است کہ بے توسط اصل نصیب فرع است و آن شر و نقص است و بوے از خیریت فی نفسہ ندارد و اگر خیریت است انعکاسی و عاریتی است کہ خود را این کمال عاریتی خیر و کامل تصور نمودہ است و خیانت در امانت نمودہ و شرارت بر شرارت افزودہ پس شرارت نفس از شرارت عدم ہم افزون تر است چہ عدم شرارت ذاتی دارد و بانیستی و نامرادی خود ساختہ است و نفس باوجود این شرارت ذاتی کہ از راہ عدم بمنزلہ ذات اوست آمدہ است بعلت خیانت مسطورہ انانیت و مالیخولیائی سری و دعوی شرکت باصل پیدا کردہ است و ازین رہگذر بمعادات مولاے حقیقی تعالی برپا شدہ حقیقت نفس امارہ ہم ہرچند عدم است و شرارت را از و کسب کردہ فرزند خلف او شدہ لیکن از راہ جہل مرکب و مالیخولیاے سری کہ بسبب نیاز اوست از عدم مطلق از پدر و مبدأ خود در شرارت سبقت نمودہ و داد شریت دادہ عدم بیچارہ اگر سالہا شاگردی او کند باین مرحد نمی تواند رسید و نیز استاد او درین شرارت و سرکشی ابلیس لعین است لیکن او در شرارت پیش قدم شدہ و بمراحل از ابلیس در سرکشی و انانیت گذراند ابلیس عصیان امر الٰہی کرد و ندائے انا خیر منہ ازینہا داد برآمد و بعد از اغواے بنی آدم تبری ازآنہا نمود و گفت اِنِّیْ بَرِیْٓءٌ مِّنْكَ اِنِّیْٓ اَخَافُ اللّٰہَ رَبَّ الْعٰلَمِیْنَ و او دعوی خدائی کرد اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰی گفت شتان ما بینہما۔ ابلیس باوجود استادیش تلمیذی او را می شاید و باوجود پیشوائیش پس روے او را شایان سبحان اللہ ہمین امارہ با این شرارت و ذمایم بعد اطمینان و شرح صدر رئیس لطائف عالم امر کہ بپاکی و علو

موصوف اند می گردد و در مدارج قرب و معرفت تفوق بر آنہا پیدا می کند حضرت ایشان ما
قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس برنگاشتہ اند کہ مطمئنہ بعد حصول شرح صدر کہ از لوازم کمالات
ولایت کبری است از مقام خود عروج فرمودہ بر تخت صدر ارتقامی نماید و آنجا تمکن سلطنت
پیدا می کند و استیلا بر ممالک قرب می فرماید این تخت صدر فی الحقیقت فوق جمیع مقامات
عروج مرتبۂ ولایت کبری است بر آیندہ این تخت را نظر با بطن بطون نفوذ می کند این مطمئنہ
را گنجایش مخالفت نماندہ است و مجال سرکشی نہ بکلیت خود متوجہ مطلوب است و بتمامی
گرفتار مقصود ہمتش جز رضاے پرودگار نیست جل سلطانہ و مطلبش جز طاعت و عبادت او
تعالی نہ، ہذا کلامہ۔

نوشتہ بودند کہ بعضے وقت خود را جہان گم می یابد کہ گوئیا ہباء منثور موہوم است باطن
کہ بلباس ظاہر ملبوس است جز توہم محض مدرک نمی شود بعضے احیان ہر چند چشم را مالش نماید کہ
شاید اثر خیر گی باشد وہم برین منوال تکلم واستماع الخ۔ مخدوما این عدمیت کہ بعلاقہ اصالت
وظلیت است مبارک و میمون است و مقدمہ وصول است بلکہ نفس وصول کہ تا نیابی نرسی
بزرگے گفتہ اشتہی عدما لا اعود ابدا۔ نتیجہ ذکر و فکر و ثمرۂ سیر و سلوک آنست کہ سالک بر عدمیت
ذاتیہ خود بینا شود و ہستی و کمالات تابعہ او را درست از اصل داند و باصل سپارد للمولوی قدس سرہ

بیت
چوں بدانستی کہ ظل کیستی   فارغی گر مردی و ر زیستی

آنچہ در باب زوال عین واثر نوشتہ بودند کہ این معاملہ زوال و فنا بصفات نفس تعلق دارد
نہ بذات او کہ ذات او باقی است و زوال و تبدل در صفات است و بس و با این تبدل اوصاف
ذات او مزکی و مطہر می گردد و باطمینان می رسد بلے تحقیق آنست کہ فنا و بقا تبدل اوصاف
و اخلاق سیئہ است باخلاق حسنہ لیکن بر تقدیر تحقیق آنکہ افراد عالم ہمگی ظہور اسما و صفات است
ذاتی در میان اینہا کائن نیست پس وجود اینہا بتمام وجوہ و اعتبارات باشد بے ذات باید کہ
بر تقدیر فنا صفات زوال عین واثر بطریق حقیقت بود نہ بطریق مجاز چنانچہ نوشتہ اید و

شیخ محی الدین بن العربی نیز عالم را اعراض مجتمعہ گفتہ است پس بر مذہب او ہم افراد عالم را ذات نبود و اگر باشد بر قضیۂ اطلاق و تقیید وجود ہمان ذات حق باشد جل وعلا پس افرادِ ممکنات یا محض اعراض اند یا ذات ماخوذ باین اعراض۔ اگر گویند نفس چنانچہ صفات رذیلہ دارد صفات حمیدہ نیز دارد از علم و قدرت و ارادت و مانند آن پس بر تقدیر فنا و زوال صفات ردیہ صفات حمیدہ باقی ست کہ منافی زوال عین و اثر است۔ گوئیم آنچہ ذاتی نفس است شرارت و نقص است صفات کمال دروی نہ از وی ست بل مستعار از مرتبۂ وجوب ست کہ آن کمالات را از راہ جہل از خود تصور نمودہ است و خود را ازین رہ گذر خیر و کامل و مبدأ خیرات دانستہ و دعوی شرکت بصاحب خود پیدا کردہ و خیانت در امانت نمودہ پس حقیقت او ہمان جہل مرکب و علم کاذب ست کہ منشاء شرارت و انانیت او گشتہ است للمولوی مصرع

اے برادر تو ہمیں اندیشۂ الخ

بوے از خیریت در ذات او نیست پس بعد از فنا و زوال جہل مرکب و استیلاے دید عاریت اثرے از وے نمی ماند و حقیقت گوئیا انقلاب می یابد و از ازارگی باطمینان می رسد و متبادر از کلام کبرا کہ در فنا و زوال عین و اثر آمدہ است ہمین معنی است و نصوص ہم ازین اشعار خالی نیست من قتلہ فانا دیتہ و مَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنَاہُ والسلام

مکتوب (۹۲) نود و دوم

بشیخ حسین منصور در شرح احوال و اذواق سنیۂ او و بشارت ولایتِ علیا۔

اللہ تعالی در مدارج قرب ترقیات بے اندازہ کرامت فرماید مکتوب مرغوب کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ سبب مسرت گردید از تاثیر توجہات کہ نسبت بطلبہ واقع بشود نوشتہ بودند و از قدرت و قوت برین امر خطیر بوضوح پیوست شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند آنرا نعمت شگرف دانند و کریمہ مَاشَاءَ اللّٰہُ لَا قُوَّۃَ اِلَّا بِاللّٰہِ برخوانند اندراج یافتہ بود

اولاکہ تفحص احوال خود می کردم خود را در ولایت کبری می یافتم وہر چند متوجہ فوق می شدم نمی توانستم مدتے مدید دران بودم الحال کہ متوجہ می شوم خود را در ولایت علیا می یابم بکرات ملاحظہ نمودہ وتاکید کردہ درین امر شکے وریبی عارض نمی گردد۔ مخدوما این حال واین دید اصیل است گفتہ اند علامت صحت حال حصول یقین است بروجہ کمال فقیر ہم کہ متوجہ شدم موافق دید شما یافتم وشما را دران ولایت ملاحظہ نمودم حمد اللہ سبحانہ علی ذلک وعلی جمیع نعمائہ۔ ونیز نوشتہ بودند کہ اولا عروج لطائف عالم امر بوقوع می آید اکنون لطائف عالم خلق کہ نفس وعناصر اربعہ است نیز معلوم می گردد۔ مخدوما این عروج کہ لطائف عالم خلق راست مؤید دید اوست چہ عروج لطائف عالم خلق ملایم ولایت علیا است غیر از لطیفہ خاک کہ کمال آن منوط بکمالات نبوت است ولطیفہ نفس دررنگ لطائف عالم امر در ولایت کبری بفنا وبقا مشرف می گردد وبکمال اطمینان می رسد بالجملہ ترقی درکمالات ولایت علیا اصالۃً نصیب سہ عنصر است از لطائف عالم خلق عنصر آبی عنصر ہوائی وعنصر ناری مامول از دوستان دعاست والسلام اولا وآخرا۔

مکتوب (۹۳) نود وسوم

بہ یدر بیگ سمرقندی در تحریص مداومت ذکر وما یترتب علیہ۔

حامد اللہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم۔ اللہ تعالیٰ ہموارہ با خود دارد ویک لحظہ بغیر خود نگذارد کتابتے کہ از راہ محبت ارسال داشتہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت باید کہ ہم برین منوال از احوال خیر مآل نویسیان باشند کہ سبب توجہ غائبانہ است آنچہ درباب بیوہ ہا سعی جمیل می نمایند محل ثواب است حق سبحانہ جزائے خیر دہاد۔ واقعاتے کہ دیدہ ونوشتہ بودند ہمہ روشن وخوبست بشرات اند بکار خود سرگرم باشند از احوال باطن واز ذکر وفکر وما یترتب علیہ ہیچ ننوشتہ بودند بایستی اول آنرا می نوشتند وچیزہائے دیگر را تابع می ساختند۔

مصرع طفیلِ دوست باشد ہر چہ باشد

بالجملہ چندان مداومت بذکر نمایند کہ ذکر و حضور بلکہ دل شود و صفت لازمہ او گردد کہ بنفی منتفی نشود و ماسوی مذکور از ساحت سینہ رخت بربندد و ہیچ مرادی و مقصدی غیر از حق سبحانہ نماند

مصرع این کار دولت است کنون تا کرا دہند

مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب نود و چہارم (۹۴)

بخواجہ امان اللہ و خواجہ محمد مومن برہانپوری در تحقیق فناے قلب و فناے نفس و حقیقت لا یذکر اللہ الا اللہ و تفوق حالت صلوٰتیہ بر غیر آن۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ کاغذے کہ سعادت آثار خواجہ امان اللہ وفقہ اللہ سبحانہ لمرضاتہ دران احوال و اذواق و وقائع و مقامات خود مرقوم نمودہ باین مسکین فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت وہمچنین کاغذے کہ متضمن احوال و وقائع محبت اطوار خواجہ محمد مومن حصل اللہ تعالیٰ آمالہ بود نیز بہجت افزا گردید احوال ہر دو عزیز سنجیدہ و اذواق پسندیدہ است و وقائع و منامات روشن و بشر آنچہ از فناے قلب و فناے نفس نوشتہ بودند و رفع خطرہ از قلب و دماغ و وہم و خیال و دید نیستی و عدمیت و زوال مورد کلمہ انا و انتفاے ذکر و اثر آن و نایافت مذکور و حصول مقام لا یذکر اللہ الا اللہ ہمہ واضح گردیدہ باشند کہ لا یذکر اللہ الا اللہ را اہل وحدتِ وجود ہم می گویند و بعد از فناے اتم ہم این حالت روے می دہد لیکن فرق میان این دو مقام فرق زمین و آسمان است اہل وحدت وجود تعین امکانی را حق می گویند و اللہ اینشان بر ہمان تعین اطلاق مے یابد آن تعین را پیش از تحقق این حالت بعنوان غیری می دانستند و بعد از تحقق این حالت ہمان را بعنوان حقانیت مشاہدہ می نمایند خوش گفت مصرع بخواب اندر مگر موشے شتر شد

ودر ما نحن فیہ بعد از فنائے اتم ازین تعین اثرے نماندہ است و ذکر و توجہ و حضور ہمہ منسوب بآنجناب قدس گشتہ و ذاکر نیز رخت بصحرائے عدم کشیدہ شتان ما بینہما حقیقت لاالہ الا اللہ درین موطن صورت می بندد نہ دران موطن کہ وجود ذاکر در میان ست و اطلاق الا اللہ بر ثانی و نفی راجع بعنوان و آنچہ از رفع خطرہ از دماغ و وہم و خیال کہ نوشتہ اند محل تامل است این ہمہ وقائع و احوال کہ نوشتہ اید خطرات است کہ از راہ وہم و خیال شدہ برروے کاغذ آمدہ است یا چیز دیگر تا این نشاۃ برپا است خلاصی از چنگل وہم و خیال اشکال دارد آرے چون این نشاۃ خلل پذیرد و مقدمہ موت درمیان آید محتمل کہ نجات از چنگل وہم و خیال میسر آید چنانکہ مولوی روم قدس سرہ می فرماید۔ بیت

من شدم عریان زتن اواز خیال می خرامم در نہایات الوصال

آرے بعضے از کمل باشند کہ درین نشاۃ فانیہ ہائی از قید خیال و خلاصی دام وہم یابند و مطلوب را بے بخت خیال در آغوش کشند آنچہ دیگران را فردا موعود است این بزرگواران را امروز حاصل و قلیل ما ہم بیت

اگر این لحظہ ممکن کار شب نیست زبخت مقبلان این ہم عجب نیست

آرے رفع خطرہ از قلب ممکن است بلکہ واقع درین موطن خطرہ از قلب بنوعے منتفی می شود کہ اگر ہزار سال عمر بصاحب این قلب بدہند ہرگز خطرہ بر دل نیاید و شادی و غمی جہان در روے نگنجد بواسطہ نسیانی کہ دل را از ما سوی حاصل شدہ است۔ باید دانست کہ فنائے قلب نتیجہ تجلی افعال است و فنائے نفس منوط بتجلی صفات و کمال این فنا وابستہ بتجلی ذات ست چہ کمال ہر مقام مربوط ست بگذشتن از آن مقام و وصول بمقام فوق ہر کدام ازین تجلیات ثلثہ را آثار و علامات جدا ست و ہر فنا را احکام علیحدہ و معتبر در ہر فنا و قدر مشترک آنست کہ دائمی بود، فنائے کہ در دوام نپذیرد از حیز اعتبار ساقط است و آنچہ نوشتہ اند کہ از ہمان روز ہر نمازی کہ این فقیر می کند حلاوت و محبت و خشوع و خضوع پیدا می شود خصوصاً در نماز فرض و گاہ گاہے چنان وقت رقے می دہد کہ در بیان نمی آید بسیار اصیل است حق تعالی

وحالت صلوتیہ را بر غیر آن تفوق است نماز معراج مومن است وحالت آن مناسبت بحالت معراجیہ دارد در حدیث آمدہ است اذا قام العبد فی الصلوۃ فتحت لہ ابواب الجنان وکشفت الحجب بینہ وبین ربہ الحدیث وآنچہ بعد از فنا خود را نوری یا بند و نورانی می بینند از آثار بقا است کریمہ اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِيْ بِهٖ فِي النَّاسِ الآیہ ایمائی است بآن والسلام علیکم وعلی سایر من اتبع الهدی و التزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب نود و پنجم (۹۵)

بسید علی بارہہ در آنکہ اخلاص در عمل و اطمینان نفس وابستہ بصحبت صوفیۂ کرام است۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات بجناب نجابت آیات میرساند احوال فقرای این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ و السنۃ السنیۃ صحیفہ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردید از شوق لقا اظہار نمودہ بودند موقوف بر وقت است لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ دنیا محل فراق است دعا کنند کہ حق سبحانہ در آخرت جمع سازد و لقای او تعالی ہم موعود بآخرت است مَنْ كَانَ يَرْجُوْا لِقَاءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ موت از مقدمات آخرت است چیزی کہ موعود بآخرت است موت دریچہ آنست دنیا از مزرعہ بیش نیست محل عمل است ہر چند در عمل با خلاص کوشید آید ثمرات و نتائج اخروی بیشتر متوقع است و درجات قرب بیشتر ماءمول عمل از کتب شریعہ با خود است و حقیقت اخلاص عمل کہ منوط باسلام حقیقی و اطمینان نفس است وابستہ بصحبت صوفیہ کرام است عمل بے اخلاص مانند قالب بے روح است۔ والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی۔

مکتوب نود و ششم (۹۶)

بسید نور بحر[1] در تحریص بر معرفت۔

1. نور بحر بارہہ "سیف خان" (م ۱۱۰۴ھ)

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی. جناب سیادت پناہ ازین مسکین سلام عافیت انجام خوانند کتابتے کہ ازراہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت باید کہ ہم برین منوال احوال ظاہر وباطن خود نویسیان باشند کہ سبب توجہ غائبانہ است. مخدوما اشرف عمر کہ موسم جوانی است گذشتہ می رود وارذل عمر رسیدہ می آید افسوس است کہ اشرف اشیا کہ معرفۃ اللہ است بارذل عمر حوالہ نمودہ آید واشرف عمر درپے ارذل اشیا کہ ہوا وہوس و زینت دنیاست صرف یابد باید کہ اوقات بذکر وفکر معمور باشد وتوشۂ آخرت آمادہ سازند والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی۔

مکتوب (۹۷) نود وہفتم

بمولانا محمد جان ورسکی در تحقیق ولایات سہ گانہ وحقیقت اطمینان نفس وشرح صدر وکمالات لطائف عالم امر وعالم خلق وتعین نصیب ہر کدام وتحقیق کمالات نبوت وتفضیل آن بر ولایات وبیان نتیجہ اذکار وتلاوت قرآن ونماز وبیان مقامے کہ افاضۂ کمالات در آنجا بمحض فضل است نہ بعمل وبیان مقامے کہ فوق آنست۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی. فضائل مآب اخوی مولانا محمد جان ورسکی بدانند کہ فنائے نفس واطمینان او کہ اسلام حقیقی بآن منوط ست ہر چند شروع آن از ولایت صغری ست لیکن کمال آن وابستہ بحصول کمالات ولایت کبری ست بلکہ اصول سہ گانہ کہ فوق دائرہ اسما وصفات وشیون واعتبارات ست کہ ولایت کبری عبارت از مجموع این اصول سہ گانہ واین دائرہ است و این دائرہ منتہائے عروج پنجگانۂ عالم امر است فوق آن عالم امر را بالاصالہ گذر نیست نفس از کمالات آن سہ گانہ امیدوار است حقیقت اطمینان وشرح صدر درین موطن حاصل می شود حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ بزرگ نوشتہ اند کہ مطمئنہ بعد از حصول شرح صدر کہ از لوازم ولایت کبری ست از مقام خود

عروج فرمودہ بر تخت صدر از نقامی نماید و آنجا تمکن سلطنت پیدا می کند و استیلا بر ممالک قرب می فرماید و این تخت فی الحقیقت فوق جمیع مقامات عروج مرتبہ ولایت کبری است ۔ اگر گویند مقام نفس در دماغ است و آنرا بر صدر تفوق است فرود آمدن او بر صدر بظاہر تنزل است آنرا ازنقا چگونہ توان گفت جواب گوئیم کہ دماغ را ہر چند بر صدر بصورت و ظاہر تفوق است اما فی الحقیقت معاملہ بعکس است و بمعنی صدر را بر دماغ تفوق است چہ سر محل غرور و خودی و انانیت است و موضع ترفع و تکبر و خیالات فاسد و صدر محل ایمان و الہام و واردات و موطن انوار و اسرار است کریمہ أَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُورٍ مِّن رَّبِّهِ وحدیث النور اذا دخل الصدر انفتح الحدیث دلیل برآنست و نفس چون از رذائل اوصاف پاک گردد از دعوی ہمسری و انانیت بری و تایب شود مطمئنہ و مرضی گردد و بمقتضاے کریمہ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا الآیہ جاے خود بگذارد و از زمین معصیت ہجرت نماید و جوار صلحا کہ لطائف عالم امر است اختیار نماید بمصداق خیارکم فی الجاهلیۃ خیارکم فی الاسلام اذا فقہوا رئیس لطائف عالم امر می گردد و بر تخت صدر استقرار گرفتہ تمکن سلطنت پیدا می کند چون از ہستی و انانیت خود بغربت و نیستی آمد و از ناموسات و منتسبات تہی و یکسو شد و آن را باہل آن سپرد و بموت فی عدمیت ساخت حق تعالی او را باین کرامت بنواخت و بخلعت سلطنت مشرف ساخت فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا این ہنگام بجاے اوصاف ذمیمہ و اخلاق سیئہ اوصاف حمیدہ و اخلاق حسنہ ورا عطا می شود کہ غیر از نیکوئی از وی چیزے دیگر نیاید و دعوت بحق فرماید أُولٰئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝

مخدوما آنچہ مذکور شد از کمالات ولایت انبیا است علیہم الصلوات والبرکات و معاملہ کہ بہ نبوت این بزرگواران تعلق دارد وراے آنست و نسبت میان این دو کمال نسبت قطرہ است بدریاے محیط چہ کمالات ولایت را ہر چند ولایت انبیا بود علیہم الصلوات نسبت

بکمالات نبوت ہیچ اعتدادی نیست مدعوا ولی انبیا اند و مقصود و خلاصۂ آفرینش ہم ایشان ہر دولتے کہ آمدہ است از برائے ایشان آمدہ است علیہم التسلیمات اولیا طفیلی و وایش خور شانند کمال در حق اولیا آنست کہ ایمان خود را بانبیا درست کنند تا فردا نجات یابند و در سایہ رایت شان جا گیرند قال اللہ تعالیٰ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ؁ پس باید کہ فضلیت شان از راہ نبوت بود و نبوت افضل از ولایت باشد ہر چند ولایت این بزرگواران بود نبوت را عروجی ست کہ رو بحق تعالیٰ دارد و نزولی است کہ روبش بخلق است چنانچہ ولایت را عروجی ست و نزولی نہ آنکہ ولایت رو بحق است و نبوت رو بخلق چنانچہ اکثر گمان بردہ اند۔ اے برادر حظ وافر از کمالات نبوت عالم خلق راست عالم امر نصیب خود را از کمالات ولایت مستوفی گرفتہ است و بفنا و بقا رسیدہ اکنون نوبت بعالم خلق رسیدہ و بہمین آن سبب رفعتش گشتہ بیت

خاک شو خاک تا بروید گل　　کہ بجز خاک نیست مظہر کل

باید دانست کہ طہارت عالم خلق بتمامہ و اعتدال آن منوط باین کمال است ہر چند بعضے ازین لطائف را در ولایت کبری و ولایت علیا نیز طہارت بحصول پیوستہ است لیکن ہمہ لطائف را با جمعیہم درین مقام شگرف اعتدال حاصل می شود و جزو ناری کہ ندائے أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ از نہاد آن سر می زند و جزو ارضی کہ بدنائت و خست موصوف است ازین رذایل پاک می شوند و باعتدال می آیند۔ مخدوما تلاوت قرآن مجید و ادائے صلوات درین مقام ترقی بخش و سودمند است چنانچہ اذکار دیگر از تکرار کلمہ طیبہ و ذکر قلبی و مراقبہ در مقامہائے سابقہ کہ بولایت ثلاثہ تعلق دارد نافع و نتیجہ بخش است چون ازین مقام عالی ترقی واقع شود افاضۂ کمالات دران موطن بمحض فضل و احسان بود در آنجا نہ عمل را اثر است و نہ اعتقاد را عارف درین مقام خود را از دائرہ شریعت غرا بیرون می بیند لیکن چون شریعت اصل و بنیاد است استغنائے ازان متصور نیست کہ اگر در بنیاد خلل ورزد در درخت و در عمارات آن خلل تاثیر کند و چون معاملہ ازین مقام بالا رود

معاملہ از تفضل بمحبت گرایید و افاضہ کمالات بمحبت بود تفضل و احسان دیگر است عشق و محبت دیگر۔

مصرع قلم اینجا رسید و سر بشکست

سعی نمایند کہ ایمانی باین معانی حاصل نمایند و ہمت بر آن گمارند کہ از اولش مخدومان بقدر استعداد بہرہ گیرند والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدی۔

مکتوب (۹۸) نود و ہشتم

بحافظ محمد شریف لاہوری در وعظ و نصیحت۔

اللہ تعالی در مدارج قرب ترقیات بے اندازہ نصیب کناد صحیفہ گرامی رسیدہ خوشوقت ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از ضعف فرصت است امید کہ فرصت کلی شود خاطر اکثر اوقات نگران ست۔ مخدوما بندگی استسلام و گردن نہادن است و از ارادات خود تمام برآمدن و بمراد او تعالی قائم شدن ست ہر چہ از محبوب می رسد محبوب و مرغوب محب است انعام باشد یا ایلام محب فدائے محبوب ست ہمہ افعال و کردار در نظر محب رعنا و زیبا ست وفا و جفا او لذت بخش ہر تلخی کہ از آں طرف میرسد در رنگ شکر آنرا میخاید و شیرین کام می گردد۔ بیت

مي تلخست جور گلعذاران   کہ ہر چندش خوری باشد گواران

در حدیث است عجبت من قضاء اللہ للمومن ان اصابہ خیر احمد ربہ و شکر و ان اصابتہ مصیبۃ حمد ربہ و صبرہ یوجر المومن فی کل شیء حتی فی اللقمۃ یرفعھا الی فی امرأتہ والسلام اولا و آخرا۔

مکتوب (۹۹) نود و نہم

بسید نور محمد در نصائح و تحقیق معنی یادداشت۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ مکتوب مرغوب سیادت پناہ رسیدہ بہجت افزا گردید حمد اللہ سبحانہ کہ اوقات بذکر معمور است و ذکر نفی و اثبات بہ پنجاہ و پنج می رسد

شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند و طالب مزید بوند و چنداں مداومت بذکر و مراقبہ نمایند کہ ذکر ملکۂ دل شود و حضور صفت لازم او گردد بحدے کہ بنفی منتفی نشود و از تکلف یاد کرد رہائی یافتہ صورتِ یادداشت درمیان آید و آنچہ گفتہ کہ صورت یادداشت درمیان آید زیرا کہ حقیقت یادداشت منوط بتمامی مقامات سلوک است و بنہایت کار مربوط و برین صورت کہ ہم موطن اندراج النہایت فی البدایت ست اطلاق یادداشت آمدہ است کہ مقابل یادکرد است بیت

دارم ہمہ جا باہمہ کس درہمہ حال　　　دردل ز تو آرزو و در دیدہ خیال

در اتباع سنت کوشند و از بدعت و اہل بدعت دور باشند و بصحبت صلحا و فقرا و متشرع راغب بوند و ہر جا خلاف شرع بینند ازان گریزان و یکسو شوند۔ بیت

با عاشقان نشین و ہمہ عاشقی گزین　　　با ہر کہ نیست عاشق ہرگز مشو قرین

و عاشق صادق کسے است کہ بر متابعت پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم راسخ است کریمہ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ مؤید این معنی است و السلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدی

مکتوب (۱۰۰) صدم

بسیادت پناہ امیر خان در تحریص بر تحصیل معرفت۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی رفع اللہ قدرکم و شرح صدرکم و یسر امرکم بحرمۃ سید البشر المطہر عن زیغ البصر علیہ و علی آلہ من الصلوٰۃ افضلہا و من التسلیمات اکملہا مصرع

از ہر چہ می رود سخن دوست خوشتر است

مخدوما مکرما! آنچہ از ما و شما درین نشاۃ فانیہ طلب داشتہ اند ادائے وظائف بندگی ست و تحصیل عبادات و طاعات و سرافگندگی و متقرر اہل اللہ است کہ ہر طاعت و عبادت کہ وجود عابد درآن درمیان ست معلول است و شایان قبول خاص نہ شایان قبول آن عبادت است

کہ وجود عابد دران میان نباشد و این معنی مؤدای معرفت ست چہ معرفت عبارت ست از فنا
فی المعروف پس حقیقت عبادت بے تحقق معرفت صورت نہ بندد و کمال طاعت بے حصول فنا
متحقق نشود پس بر عقلا و ہوشمندان ناگزیر است کہ در حصول معرفت بجان کوشند و از ہر جا بوے
ازین دولت بمشام جان شان برسد از پے آن شوند۔ بیت

از تست حجاب تو یقین ست شرطِ ہمہ رہروان ہمین ست

افسوس است کہ آنچہ ازین کس درین مہلت قلیلہ خواستہ اند بجا نیارد و با مور دیگر پردازد و تعمیر چیزے
کہ تخریب آن مطلوب ست نماید فردا بکدام رو در حضرت صمد یتش در آید و بکدام حیلہ زبان عذر
بکشاید دوبارہ در دنیا آمدنی نیست۔ بیت

ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند تا دامن قیامت این غم بجا بماند

دولت صوری و معنوی مدام در ترقی باد بحرمۃ النبی و آلہ الامجاد علیہ و علے آلہ الصلوات
والتسلیمات والتحیات والبرکات۔

مکتوب صد و یکم (۱۰۱)

بسیادت و نقابت پناہ بمیرزا خان در تحریص بر مطالعہ رسالہ مرسولہ کہ متضمن فضائل اذکار
وادعیہ است و فرق در طریق انابت و طریق اجتباء

بعد الحمد والصلوۃ وارسال التحیات بجناب سیادت و نقابت پناہ نجابت و معالی
دستگاہ میرساند احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالیٰ
سلامتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبہا
الصلوۃ والسلام والتحیۃ و ترقی درجاتکم الصوریۃ والمعنویۃ بورود نامۂ نامی و صحیفۂ
گرامی مشرف گردید سلامت باشند۔ مکرر با ادعیہ و اذکار کہ فقیر بآن دلالت نمودہ بود نہ بآن
عنوان بود کہ از شرائط این طریقہ است و سلوک طریق منوط بآنست بلکہ باین اندازہ بود

که خالی نباشد و تا حصول صحبت اوقات معمور بود بغفلت نرود این فقیر رساله اذکار و ادعیه ماثوره موقته و غیر موقته با ذکر فضائل بعضے ازان کتب احادیث معتبر نوشته است نقل آنرا فرستاده مطالعه خواهند فرمود و هر قدر که ازاں توانند بعمل خواهند درآورد رساله کلانے است بزبان فارسی متضمن فوائد کثیر است اگر تمام رساله را مطالعه فرمایند بهتر باشد گنجی است از اسرار اسرار دقائق قرب بحریست موصل بمنازل قدس غواصی باید که از قعر آن نفائس جواهر برآرد و سباحی را شاید که شناوری آن نموده بشهر مطلوب واصل گردد و مرقوم فرموده بودند که هر چند صحبت مدار علیه این کار است لیکن درین سلسله عالیه غائبانه هم بزم افاده و استفاده گرم می بوده است چنانچه بمیان حضرت ایشان می شد اشفاق پناها حضرت ایشان مارا آنچه در سلوک مقامات ولایت و وصول بمنازل قرب درکار بود همه در حضور خواجه جیو روے نموده بود و حصول مراتب کمال و تکمیل در صحبت پرنور او میسر گشته چنانچه این معنی از مکتوب بیان طریق قدیم آنحضرت واضح و لائح است غایة الامر بعد از تمامی سلوک چون رخصت خانه می فرمودند مراسلات و مکاتبات درمیان می آمد و اجوبه اسوله می شد که درین ضمن افاده و استفاده هم روے میداده باشد خارج از مبحث است که بعد حصول کمال و مراتب سلوک ست لیکن نفس حصول کمال و کسب منازل سلوک را صحبت ناگزیر است این افاده و استفاده میان این دو بزرگوار بعد حصول مراتب کمال از طرفین بوده است چنانچه از مکتوبات این حضرات روشن است با آنکه حضرت ایشان ما نسبت محبوبیت داشتند اگر غائبانه بے صحبت نیز هم اخذ فیوض و برکات نمایند گنجایش دارد معامله محبوبان جدا ست ایشان را براه اجتبا می برند و کشان کشان بمنزل می رسانند۔ مصرع

گر نه آید بخوشی موے کشانش آرند

اگر توسط پیر ظاهر هم نبود ایشان را می برند و در راه نمی گذارند مریدان براه انابت می روند و محتاج بصحبت پیر ظاهر اند از رفتن تا بردن فرق بسیار است و نسبت محبوبیت حضرت ایشان در حضور حضرت خواجه جیو مقرر شده بود و حضرت خواجه درباره حضرت ایشان این ابیات می خواندند۔

وحضرت خواجه جیو قدس سره با میرزا جان بعد از درست نمودن ارادت راه افاده و استفاده بمراسلات بوده درمیان او

شعر
عشق معشوقان نہان ست و ستیر — عشق عاشق با دو صد طبل و نفیر
لیک عشقِ عاشقان تن زہ کند — عشق معشوقان خوش و فربہ کند

و آنچہ این فقیر بر ترغیب صحبت نوشتہ است در راہ انابت است کہ راہ مرید بنسبت ہذا نوشتہ است کہ ترقی غالبا منوط بآنست بلاذا مشفقا سعادت آثارا اخوی ملا عبدالخالق را درین نزدیکی رخصت وطن خواہند کرد انشاء اللہ تعالی بعد موافقت استخارہ طرفین بمشار الیہ صحبت خواہند داشت دید آنچہ دلالت نماید بعمل خواہند در آورد و اوراد و اذکار لسانی بصلاح او بکنند در طرق اوقات بذکر و شغل باطنی کہ از معلم طریقت ماخوذ است مستغرق می دارند و بغیر از فرض و سنت تجویز نمی فرمایند کہ ورای آن شغل بچیز دیگر مشتغل باشد یا مول از اشفاق کریمۂ آن مکرم آنست کہ این دور از کار را بدعا و سلامتی خاتمہ یاد آرند و السلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ و التزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات و البرکات العلیٰ۔

مکتوب (۱۰۲) صد و دوم

بمخدوم زادہ عالی منقبت شیخ ابوالقاسم در جواب بعضے احوال و اذواق کہ تعلق بحقیقت کعبۂ ربانی داشت و حل دو شبہہ کہ در کلام حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالی عنہ نمودہ بود۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ فرزندی ابوالقاسم نوشتہ بود کہ درین روزہا خود را نور فہمی یابم و آن نور بمثابہ لمعانی و شعشعانی دارد کہ چشم باطن از شہود آن خیرہ است نمینواند دید چنانچہ دیدۂ ظاہر از دیدن آفتاب خیرہ است و ہمین نور را مسجود الیہ خلایق می انگارد معلوم آن فرزند باشد کہ این دید از آثار بقا است کہ بر فنائے اتم مرتب است کریمۂ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنَاہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ ایمائی است بآن و آنکہ آن نور را مسجود الیہ می انگارند از قبیل اشتباہ اسم است بمسمی چہ بقا باسم است و بعلاقہ اصالت و ظلیت تحقق باصول و مسجود الیہ مسمی ست و مرتبہ ایست کہ اصل در رنگ ظل از انجا در راہ ست لیکن چون اسم مرآۃ

مسمی است ودر وقت شہود مرآة متحقق است وظاہر ہمانست کہ در مرآة است تحقق با اسم را
تحقق بذات ومسمی می انگارد وبہمین اشتباہ واختفاے مرآة جم غفیر از صوفیہ صفت را عین ذات
گفتہ اند وزیادتی بعلم راجع داشتہ وحق آنست کہ صفات درخارج موجودند بوجود زاید چنانچہ مذہب
اہل حق است شکر اللہ تعالی سعیہم وآنچہ بعد ازین درکاغذ علیحدہ نوشتہ کہ درحیرت بودم
منشاء این دید چیست تدارد داندکہ سبب این دید آنست کہ چون ترا بحقیقت کعبہ کہ نور
صرف ست ومسجود الیہ خلایق فنا وبقا حاصل گشتہ است از آنست کہ خود را عین او می یابی
وبصفت او متصف می انگاری واضح گردید باید دانست کہ این معاملہ واین دید تعلق بشہود
دارد لیکن برین شہود آثار بسیار مترتب است وتحقق باین حقیقت بس عالی ست از کرم او تعالی
مستبعد نیست کہ نامرادی را باین مراد برساند وباین دید مشرف گرداند۔ بیت

می توانی کہ دہی اشک مرا حسن قبول اے کہ دُر ساختہٴ قطرهٴ بارانی را

نوشتہ بودند کہ حضرت مجدد الف ثانیؒ در مکتوبے از مکتوبات جلد ثالث تحقیق نمودہ اند کہ
چون معاملہ عارف بذات بحت می افتد تخیل رویت بچشم سر یا بچشم قلب نمی شود انتہی پس
برین تقدیر می باید کہ علم بوصول ذات نیز نشود چہ طرق علم بیرون ازین دو امر نخواہد بود۔

جواب: انحصار طرق علم در رویت چشم یا رویت قلب در حیز منع است روا ست کہ
حق سبحانہ وتعالی شخصے را باین وصول بے کیفی مشرف سازد وعلم ضروری باین وصول در وے
پیدا آرد وہیچ رویت درمیان نیاید بسیارے از علوم بہ ہدایت در ما حاصل می شود مثل علم
بجوع وعطش وحرارت وبرودت وصحت وسقم در رویت آن قطعاً منتفی است نابینا کہ بسفر مکہ
رود وبمکہ برسد ورا علم بوصول مکہ حاصل است ورویت نیست آرے رویت یکے از طرق علم است
لیکن انحصار نیست اسباب علم ورای رویت است چنانچہ در کتب کلامیہ مبین است۔

نوشتہ بودند کہ آنحضرت قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ برنگاشتہ اند کہ فوق حقیقت صلوة مرتبہ
ذات بحت است قدم را آنجا گنجایش نیست لیکن حمد اللہ سبحانہ کہ نظر را منع از انجا نفرمودند

وبقدر استعداد گنجایش داده وجہ توفیق میان این نوشتہ وتحقیق سابق چیست۔ بدانند کہ اطلاق نظر درین مقام بر سبیل تمثیل وتشبیہ وتنظیر است نہ بطریق حقیقت چنانچہ در مکتوب از ین جلد نوشتہ اند کہ آنچہ بالا مذکور شد کہ وصول نظری بالاصالت نصیب حضرت خلیلؑ است ووصول قدم بالاصالہ نصیب حضرت حبیب علیہما الصلوۃ والسلام نہ بآن معنی ایست کہ آنجا شہود ومشاہدہ است ویا قدم را گنجایش است آنجا مو را گنجایش نیست قدم چہ باشد بلکہ وصول است مجہول الکیفیۃ اگر در صورت مثالیہ بنظر مرتسم گشت وصول نظری می گویند واگر بقدم وصول قدمی والّا نظر وقدم از آنحضرت ہر دو والہ وحیران است والسلام علی من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب (۱۰۳) صد وسوم

بسیادت پناہ میر مفاخر حسین در بیان انفس در رنگ آفاق از یافت مطلوب خالی است از انفس نیز باید گذشت تا گلے از گلشنہاے وصل بچینید۔

بعد الحمد والصلوۃ وارسال التحیات می رساند کتابتے کہ سیادت پناہ میر مفاخر حسین نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید قصہ فراق وحدیث اشتیاق کہ انبا نمودہ بودند بوضوح پیوست اللہ تعالیٰ نائرہ این شوق را مشتعل سازد تا از قید آفاق وانفس بالکل برآیند وبمطلب اقصی برساند مطلوب چونکہ وراے آفاق وانفس است طالب او نیز باید کہ از آفاق وانفس بگذرد واز علم حصولی وحضوری خود برآید نہ بآن معنی کہ خود را حق یابد تعالیٰ کہ این معاملہ با نفس وابستہ است وعلم حضوری ہنوز برجاست لیکن آنرا بعنوان حقانیت دانستہ است انفس در راہ گذاشتن واز علم حضوری برآمدن باندیشہ عقل وخیال وفکر راست نیاید وعدم حضور مدرکہ بر مدرکہ را مستحیل نماید لہذا صوفیہ کرام یافت مطلوب را منحصر در انفس دانستہ اند وسیر آنرا اقرب در قرب فرمودہ واز وراے انفس سخن نراندہ گفتہ اند بیت

چون جلوۂ آن جمال بیرون ز تو نیست ۔۔۔ پا در دامان وسر بجیب اندر کش

(حاشیہ: انبا رد)

وشہود آفاقی را اعتبار نمودہ اند وسیر آن را بُعد در بُعد گفتہ وبیرون انفس را منحصر در آفاق ست لیکن معاملہ دیگر است بیرون انفس در جانب قرب در کریمہ ونحن اقرب الیہ ایمائے است بآن کہ انفس نسبت بآن معاملہ حکم آفاق دارد در بعد حقیقت یافت در آنجاست در انفس صورت یافت ست وانموذج آن لیکن در تصویر آن عقل حیران ست ووہم وخیال در تصور آن سراسیمہ از خود نزدیک تر را نتواند دریافت ونزدیک ست کہ حکم باستحالت آن نماید آفاق وانفس جولانگاہ وہم است مشہود آنجائی از تحت وہم مشکل کہ خلاصی یابد ودرین معاملہ پر وبالِ وہم شکستہ است وخیال درراہ ماندہ بلے تا ازمرکب عقل نفرابد ورفاقت وہم وخیال را نگذارد وجنگ وردامن استحالت نزند را ئحہ از مطلوب نیابد وگلے از گلشنہائے وصل نہ چیند دریوزہ توجہ نمودہ بودند چوں رابطۂ معنوی ورشتۂ محبت قوی است راہ افاضہ مفتوح است بمشیتہ تعالیٰ علی الخصوص کہ توجہ بآن علاوہ شود نور برنور افزاید والسلام اولاً وآخراً، مامول از دوستان دعا است۔

مکتوب صد وچہارم (۱۰۴)

بسیادت پناہ میرزا خان در تحریص بر اذکار واوراد واخذ طریق وشرائط صحبت۔

الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفےٰ. ملاذا شفاق پناہا تا رسیدن اخوی مولانا عبد الخالق وتوافق صحبت بیشتر اشتغال بکلمۂ طیبہ لا الہ الا اللہ نمایند وسعی فرمایند کہ بحضور گفتہ شود لا اقل این قدر باشد کہ گویندہ میداند کہ بزبان من چہ می برآید از یک ہزار تا پنج ہزار ہر قدر توانند بگویند ورسالہ کہ فرستادہ است از اول تا آخر اگر توانند مطالعہ فرمایند ومواعظ ونصائح آن را نیک تامل نمایند وہر مقدار کہ شود وتوفیق رفیق گردد بعمل آرند ما لا یدرک کلہ لا یترک کلہ بر بعضے اذکار موقتہ لفظ سرخی گذاشتہ شدہ است آنرا بعمل آرند اگر توانند واگر زیادہ بران اختیار کنند مختارند فضائل این اذکار موقتہ بجہت اقتصار درین رسالہ ذکر نیافتہ است رسالۂ

نقطہا ے

دیگر کہ بتفصیل فضائل اذکار موقتہ و غیر موقتہ در انجا مذکور است اگر میسر شد نقل آنرا نیز خواہند
فرستاد فضائل اذکار غیر موقتہ درین رسالہ مذکور است بعد از مطالعہ ہر قدر کہ ازاں توانند بعمل
آرند مختارند چون اخوی مشار الیہ برسد صحبت برار کنند آنچہ در شغل باطن بگویند از زبانی فقیر
تصور فرمایند و صحبت و توجہ او را موثر و مغتنم دانند و شرائط صحبت را نیک مرعی دارند و بعد از
اخذ طریقہ چند گاہ اوراد لسانی راموقوف کنند بعد ازان بصلاح اخوی اندک باز بعمل آرند حیوۃ
چند روزہ بسیار عزیز است۔ باید کہ در اہم امور مصروف گردد و لوازم طلب گاری بجا آید
تا راہے بمطلب کشاید بیت

مصلحت دید من آنست کہ یاران ہمہ کار بگذارند و سر طرۂ یاری گیرند والسلام

مکتوب صد و پنجم (۱۰۵)

بصوفی محمد زاہد جدید امین قدیم در حل شبہۂ کہ بر عینیت و غیریت صفات واجبی تعالی نمودہ و آنچہ مختار
حضرت مجدد الف ثانی است رضی اللہ تعالی عنہ

بعد الحمد والصلوۃ و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب کہ در منوال فرستادہ بودند
رسیدہ خوش وقت ساخت از حلاوت و جمعیت باطن و صفائی وقت نوشتہ بودند و وقائع
روشن بوضوح انجامید شکر حق جل و علا بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم ہمت را بلند دارند و ہرچہ
در دست افتد قانع نبوند۔

نوشتہ بودند ہرچہ ماسوائے ذات است در تحت نفی منتفی می گردد و تصور در ذات ممنوع است
پس صفات او را تعالی از علم و قدرت و غیرہما عین ذات واجب دانند یا خارج ذات، اگر عین باشد
ترکیب لازم آید و اگر خارج بود احتیاج ذات لازم آید و عز برہانہ از ہر دو مبرا است۔ مخدوما
صوفیہ کرام از شیخ محی الدین عربی و تابعان او اوصاف را عین ذات می گویند نہ بآن معنی کہ
دو چیز است کہ باہم ترکیب یافتہ اند تا در و ترکیب لازم آید بلکہ بآن معنی کہ موجود در خارج ذات است

تعالیٰ و صفات را وجود زاید بر وجود ذات نیست سبحانہ و ہر چہ بر صفات مترتب است بر ذات مترتب
است و ذات عز شانہ در دانائی و بینائی و شنوائی و غیرہا کافی ست یعنی بذات خود داناست و
بذات خود بینا و شنوا و مرید و قادر و حی و متکلم است نہ بصفات و برین تحقیق ترکیب اصلا لازم
نمی آید و مذہب علمای اہل سنت و جماعت آنست کہ صفات عین ذات نیستند بلکہ موجود اند
بوجود زاید بر وجود ذات تعالیٰ و برین مذہب شبہہ احتیاج می آید جوابش آنست کہ ممنوع احتیاج
بغیر است و صفات غیر ذات نیستند چنانچہ عین ذات نیند تعالیٰ چہ انفکاک شان از ذات محال است
و مختار حضرت ایشان ما آنست کہ صفات حق جل و علا زاید اند بر ذات او سبحانہ مع ذلک آنچہ
بر صفات مترتب است بر ذات نیز مترتب است درین مرتبہ صفات مجرد اعتبارات اند در ذات
تعالیٰ و این اعتبارات ذاتیہ را شیون ذاتیہ می فرمایند و این شیون اصول صفات اند برین
تقدیر ہم اثبات صفات می شود و ہم اضمحلال شبہہ احتیاج بالکل و بر مذہب صوفیہ نفی صفات
لازم می آید و بر مذہب علما شبہہ احتیاج بتمام زائل نمی شود چہ نفی غیریت از صفات بمعنی مصطلح
می شود کہ جواز انفکاک باشد نہ مطلق غیریت، اگر گویند ہرگاہ آنچہ بر صفات مترتب است بر ذات
نیز مترتب است و ذات کافی ست در ترتب آثار صفات پس صفات زایدہ چرا اثبات نمائیم و
بے ضرورت بتعدد قدما قایل شویم و گوئیم کہ عمدہ درین معاملہ کشف و الہام است کہ وحی خفی
است و اہل اللہ بآن ممتاز اند و رای وحی و اجتہاد است و در حدیث اتقوا فراسۃ المومن فانہ
ینظر بنور اللہ اشارت بآنست یا آنکہ گوئیم کہ از اثبات صفات چارہ نیست تا مخالفت
با اہل سنت و جماعت نباشد گفتہ اند حق تعالیٰ خود را قادر و علیم فرمودہ است و حمل مشتق
بر شی مقتضی ثبوت ماخذ اشتقاق است مر آن شی را پس از ثبوت علم و قدرت چارہ نبود ہر چند
این دلیل مدخول فیہ است لیکن مذہب ایشان مبتنی برین دلیل نیست مقتبس از انوار مشکوۃ
نبوت است علی اربابہا الصلوات و التسلیمات و البرکات و اثبات کمالات ذاتیہ کہ شیون ذاتیہ اند
نیز ناگزیر است تا خلو مرتبہ ذات اقدس ازین کمالات لازم نیاید و از رائحہ احتیاج منزہ بود

صفات را زاید است دانستن

حضرت ایشان ما بر نگاشته اند علم که صفت زائد است متعلق آن ماسوی ذات ست تعالی پس بمرتبۂ ذات سبحانہ نمیتواند رسید چه هرچه اسم زیادتی پیدا کرده است شایان آن مرتبہ مقدس نیست و بآن ذروه علیا متعلق نمی تواند شد و علم که کمال ذات ست تقدس و تبارک بس برتر است از آنکه بماسوی متعلق شود و هیچ مناسبتے با عالم ندارد هیهات هیهات هرگاه علم واجبی که بقدم موصوف ست شایان مرتبه ذات نبود و بآن جناب قدس نتواند متعلق شد علم ممکن که بداغ حدوث متسم است چگونه بآن مرتبہ مقدسہ متعلق شود و کدام مناسبت داشته باشد و غیر از جهل و یاس چه نصیب بود خوش گفت بیت

کو غبار ناقۂ لیلی که مجنون سالها　چشم بر ره داشت گردی از بیابان برنخاست

مگر آنکه از راه بنده پروری بعد فنائے اتم بقا با انکشاف ذاتی از راه تحقق بعلم زائد و قطع مراتب ظلال واصل بخشند و درین وقت در رنگ آن انکشاف تعلق بیچون بآن مرتبہ علیا پیدا کند و جاے برسد که اصل الاصل آنجا کوتهی کند۔

ذات تعالیٰ ست فوق مطلق علم زائد نیز بمرتبہ ذات نرسد

مکتوب صد و ششم (۱۰۶)

بمولانا برخوردار کابلی در تحسین واقعہ و نصائح ضروریہ و در حل آنکه لباس فاخر پوشیدن مانع شغل سالک هست یا نه و بآنکه از حدیث استبدال خمیصہ بانبجانیہ و حدیث استبدال شراک منع آن مفهوم می گردد و در بیان آنکه طعام از خانۂ ظلمه و مبتدع خوردن رواست یا نه و در بیان آنکه پیری و مریدی باین طریق بدعت است یا نه۔

واقعہ مولانا ۱۰۶ ... طالب طریقہ عالیہ

الحمد لله العلی الاعلی و سلام علی عباده الذین اصطفی خصوصا علی سید الوری صاحب قاب قوسین او ادنی و علی اله و صحبه البررة التقی نجم الهدی اما بعد مکتوب مرغوب که بنام این مسکین نموده بودند بورود آن مشرف و مبتهج گردید اظهار طلب مطلب اعلی و شوق مقصد اقصی نموده بودند نیک و مبارک ست الله تعالی آتش طلب را مشتعل گرداند و شعله شوق را

سربلند کند تا از ماسوی بتمام برہاند و بسراپردهٔ قرب و معرفت رساند انقریب عجیب واقعہ کہ دیدہ و نوشتہ بودند واضح گردید روشن است و از مناسبت معنویہ مشعر و از وصول فیض مخبر است طلب ذکر نمودہ بودند کہ تا دریافت ملاقات بآن مشتغل باشند۔ مخدوما مدار طریقہ ما بر صحبت است بہر حال تا حصول ملاقات بتکرار کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ مشتغل باشند و این ذکر را با مواطات قلب بگویند ہر قدر کہ توانند گفت اگر در خلوت گفتہ شود بہتر بود این کلمہ مبارک در تطہیر باطن تاثیر عظیم دارد یک جزو آن نفی ما سوی حق جل و علا می نماید و جزو دیگر اثبات معبود بحق می فرماید کہ حاصل سیر و سلوک است، در حدیث آمدہ است افضل الذکر لا الہ الا اللہ بعزلت راغب باشند و بر طاعت حریص بودند و سنت نبی را علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام بدندان بگیرند و از بدعت محترز و از منکرات یکسو باشند عزیزے گفتہ است اعمال الخیر یفعلھا البر والفاجر ولا یجتنب عن المعاصی الا صدیق و این مسکین را بدعاے سلامتی خاتمہ یاد آرند۔

نوشتہ بودند کہ تکلف در لباس ہر چند از وجہ حلال باشد مانع شغل سالک می شدہ باشد یا نہ و حدیث استبدال خمیصہ بانبجانیہ و استبدال شراک دلالت صریح دارد بر مانع بودن چہ ہرگاہ مانع توجہ حضرت صلی اللہ تعالی علیہ وسلم باشد بآن ہمہ عدم تعلق فکیف فی حق غیرہ علیہ الصلوۃ والسلام۔ بدانند سالکے کہ بفناے اتم مشرف گشتہ است و نسیان ماسوی بالکل نمودہ شغل ظاہر و لباس فاخر در حق او مانع شغل باطن نیست چہ باطن درین ہنگام از ظاہر منقطع گشتہ است و غفلت و شغل این سر در وی تاثیر نمی کند و نوم و یقظہ در حضور و آگاہی باطن یکسان شدہ درین ہنگام دل را نوعی نسیان از ماسوی می شود کہ اگر سالہا یاد ماسوی نماید بیادش نیاید و محظوظ نگردد بواسطۂ استغراق و استہلاک کہ در مطلوب پیدا کردہ است آرے سالکے کہ بملکہ حضور و دوام آن نرسیدہ است اگر در حق او مانع شغل بود گنجائش دارد چہ ظاہر او بباطن مختلط است و غفلت یکے در دیگرے سرایت می کند لباس فاخر مطلقا مانع

شغل چگونہ توان گفت وحال آنکہ اکابر دین وسلف صالحین مثل ائمہ اہل بیت و امام ابوحنیفہ و شیخ عبد القادر جیلانی وغیرہما لباس فاخر پوشیدہ اند از سرور کائنات و مفخر موجودات علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات نیز منقول است فی خزانۃ الروایۃ ومطالب المومنین من الذخیرۃ سئل بعض المشائخ عن الزینۃ و التجمل فی الدنیا قال خرج رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم ذات یوم وعلیہ رداء قیمتہ الف درھم وربما قام الی الصلوۃ علیہ رداء قیمتہ اربعۃ الاف درھم ودخل رجل من اصحابہ علیہ یوما وعلیہ رداء فاخر فقال علیہ الصلوۃ والسلام اذا انعم اللہ تعالی علی عبدہ احب ان یری اثار نعمتہ علیہ وابوحنیفہ کان یرتدی برداء قیمتہ اربع مائۃ دینار وکان ابوحنیفہ یقول لتلامذتہ اذا رجعتم الی اوطانکم فعلیکم بالثیاب النفیسۃ و ایاکم والخشنۃ فان الناس ینظرون الیکم بعین الرحمۃ فھو مع زھادتہ وورعہ کان یوصیھم بذلک۔ ابن حجر مکی در رسالہ مناقب امام ابوحنیفہ در فصل ملبس آوردہ قال النضر قال لی ابوحنیفہ وقد اراد الرکوب اعطنی کسائک وخذ کسائی ففعلت فلما رجع قال لی اخجلتنی بغلظ کسائک وکان بخمسۃ دنانیر ثم رایت علیہ کساء قومتہ بثلثین دینارا و قوم ردائہ و قمیصہ باربع مائۃ درھم فی مطالب المومنین من الشرعۃ لاباس بلبس الثیاب الفاخرۃ اذا کان لایتکبر بھا ولا یتجبر لان التکبر حرام و تفسیر ذلک ان یکون معھا کما کان قبلھا فی خزانۃ الروایۃ قال علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام مالکم تاتونی وعلیکم ثیاب الرھبان وقلوبکم قلوب الذئاب البسوا ثیاب الملوک ولینوا قلوبکم بالخشیۃ وقد قال ابن سلمۃ لابی سعید الخدری ماتری فیما احدث الناس من الملبس والمشرب والمرکب والمطعم قال لی یا اخی کل للہ واشرب للہ والبس للہ وکل شئ من ذلک دخلہ مباھات اوریاء اوسمعۃ فھو معصیۃ ومحمد بن الحسن کان یلبس الثیاب النفیسۃ فقیل لہ فی ذلک فقال لی نساء جواری فازین نفسی کیلا ینظرن الی غیری وحدیث ان اللہ جمیل یحب الجمال ویحب ان یری اثر نعمتہ علی عبدہ دلالت

خشینۃ

و قیمتہ

براستحباب دارد بر تقدیر قدرت وحدیث استبدال خمیصہ بانبجانیہ فرمودہ مبادا مانع این خشوع شود۔ باید دانست راویان این حدیث را بر دو وجہ روایت کردہ اند در طریق اول فانہا الھتنی آنفا عن صلوتی آمدہ ودر طریق دیگر اخاف ان یفتننی وارد شدہ شراح حدیث گفتہ اند کہ این روایت دلالت بران دارد کہ چیزے واقع نشدہ بلکہ خوف وقوع بود، پس روایت اولی را باین روایت راجع باید ساخت ولہو را بر خوف لہو حمل باید کرد تا جمع بین الروایتین حاصل آید ابن حجر شارح بخاری گوید واما بعثہ بالخمیصہ الی ابی جھم فلا یلزم منہ ان یستعملھا فی الصلوۃ ویحتمل ان یکون ذلک من جنس قولہ کل فانی اناجی من لا تناجی۔ این توجیہ مبتنی برانست کہ این خصائص آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام باشد چنانچہ توجیہ اولی دلالت بران دارد کہ پوشیدن آن اگر مکروہ بود در نماز بود نہ در غیر نماز، لہذا گفتہ اند کہ ازین حدیث استنباط کردہ می شود کراہت ہر چیزے کہ از نماز مشغول کند از رنگ ونقش ونگار ومانند آن قال بعض الشارحین قال ابن حجر عن بعض ائمتنا یسن لمن صلی فی ذلک او الیہ او علیہ ان یغمض بصرہ حتی لا یختل خشوعہ وحضورہ قلت سبق منہ انہ یکرہ ان یصلی فیہ او الیہ او علیہ وتغمیض العین فی الصلوۃ من المکروھات فکیف یسن مکروہ لدفع مکروہ مع ان المکروہ لا یندفع بہ۔ سوال از لفظ حدیث کہ در روایت دیگر آمدہ است کنت انظر الی علمھا وانا فی الصلوۃ فاخاف ان یفتننی معلوم می شود کہ افتتان ورائے نظر است و این افتتان بمیلان باطن ومحبت قلبی است کہ از خوف وقوع آن خبر دادہ وچون باطن نقبا رسیدہ وقالب از دید ودانش ماسوی رستہ باشد خوف افتتان در حق او چگونہ تصور نمودہ آید۔ جواب میلان ومحبت دوگونہ است محبتے است کہ شامل ظاہر وباطن ست وآن نصیب عوام است سلوک طریقہ صوفیہ علیہ برائے تخلص است ازین بلیہ تا از شرک خفی وا رہند وباسلام حقیقی کہ در کریمہ یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا ایماء است بآن متحقق گردند وکریمہ وَذَرُوْا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ اشعار است بتخلیہ باطن از التفات بما دون او تعالی دلے کہ گرفتار

در باب نماز وارد شدہ است ودر نماز خشوع ظاہر کہ عبارت از دوختن نظر است بسجدہ گاہ مثلاً نیز مطلوب است بنا بران استبدال خمیصہ

غیر است از وجہ توقع خیر است ردئے که مائل بما سواست در حضرت صمدیت خوار و بے نوا است و محجوب است که مقصود بظاهر است و بباطن که متصف باستهلاک و استغراق است سرایت نه نموده و این میلان را میلان طبیعی گویند و این محبت محبت بیرونی ست نه اندرونی منشاء آن طبائع عناصر است این نوع محبت و میلان جائز است که اہل فنا و کمل افراد انسانی را بما سوا پیدا شود بلکه واقع است چنانکه وارد شده که پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم سرد و شیرین را دوست داشتے، و حدیث حبب الی من دنیاکم ثلث معروف است و در شمائل آورده کان احب الثیاب الی رسول الله صلی الله تعالی علیه وآله وسلم یلبسه الحبرة - شارح از ہروی نقل کرده حبره موشه مخطط است و از ابن بطال آورده که حبره برد یمنی است که ساخته می شود از قطن و باکتان و نزدیک عرب بهترین ثیاب بود و نیز از بعضے علما آورده که حبره جامه یمنی است که در تحبیر باشد یعنی تزیین یقال ثوب محبره اے مزینه محسنه و نیز گفته که در حدیث دلیل ست بر استحباب لبس حبره و جواز مخطط و ہو مجمع علیه ہذا و مراد از باطن درین جا پنجگانه عالم امر است که اجزاء انسان است - و نفس چون بفنا مشرف می شود و در مقام اطمینان می آید نیز حکم عالم امری گردد و بجهت استهلاک در مطلوب اندید و دانش ماسوی می رہد این زمان معامله جہاد با عناصر می افتد و صفات بشریت و صورت مخالفت در آنها می گذارند بواسطه حکم و مصالح و من لم یطلع علی ہذا الفرق الذی اهتدیت به و اوضحته قال فی الحدیث ایذان بان للصور و الاشیاء الظاهرة تاثیرا فی القلوب الطاهرة والنفوس الزکیة فضلا عمن دونهما و قال اخرانه صلی الله تعالی علیه واله وسلم لم یتاثر بها و انما فعل ذلک تشریفا للامة وخوفا علیهم من الالتهاء بالنظر الی المخططات لکن من زعم من الامة ان قلبه لا یتاثر بذلک فقد جهل طریق السلوک لانه لا یقاس الحدادون بالملوک و اما جزم ابن حجر بان قلبه صلی الله تعالی علیه واله وسلم تاثر بذلک فغیر صحیح الی هنا قوله و قد تبین من التحقیق السابق ان هذا القائل غیر عالم بطریق السلوک و غیر

روئے

یلبسها

واصل الی ذروۃ التحقیق والعجب انہ کیف نسب الجھل الی العارفین بالسیر والسلوک
الخارجین عن صفۃ الحدادیۃ بالوصول الی مجلس الملوک فان لکمل التابعین نصیبا
من کمالات المتبوع

ولارض من کاس الکرام نصیب

بعضے از شارحان حدیث گویند کہ این نظر بخمیصہ در نماز نظر عبرت بود ومعلوم است کہ
عبرت تفکر است وتفکر ساعۃ خیر من عبادۃ سنۃ واز النہا خوف النہار خواستہ جمعا
بین الروایتین ویکون ملائما للعبرۃ۔ واین بیان برائے ارشاد امت بود وتا ثر نبود ازین جا
معلوم شد کہ این لباس مانع توجہ آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم نبود بلکہ سبب عبرت
بود واز عبادت بتفکر دلالت نمود وحدیث تبدیل شراک بر تقدیر صحت حدیث می تواند کہ این
تبدیل جہت تواضع باشد یا برائے غرض دیگر چہ درا ینجا لفظ النہار یا خوف فتنہ نیامدہ است
وبما نحن فیہ تعلق کمتر دارد وامام حجۃ الاسلام این حدیث را در کتاب کیمیائے سعادت
درعلاج بخل ذکر کردہ است وبر تقدیر تسلیم تحقیق مقام ہمان ست کہ در حدیث سابق مذکور شد
بالجملہ این نوع امور اگر ثابت شود مخصوص بنماز است کہ موطن کمال قرب است واگر مخصوص
نبود پس این حدیث معارض است با آنچہ ابن عساکر از ابن عمرؓ روایت کند ابوریحانہ گفت
یارسول اللہ انی احب الجمال حتی فی نعلی وعلاقۃ توبی افمن الکبر ذلک فقال علیہ وعلی آلہ
الصلوٰۃ والسلام ان اللہ جمیل یحب الجمال ویحب ان یری اثر نعمتہ علی عبدہ الکبر من
سفہ الحق وغمص الناس اعمالھم، در روایتے اما الکبر من جھل الحق وغمص الناس بعینہ
باید دانست بعضے احادیث وروایات بر کراہت تزین دلالت می کند واحادیث سابقہ
وکریمہ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِيْنَةَ اللهِ الَّتِیْٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبٰتِ مِنَ الرِّزْقِ وعمل اکابر دلیل
است بر عدم کراہت بلکہ استحباب آن وبحدیث مرفوع وقول ابن عباس کہ درین باب
وارد شدہ است میتوان تطبیق داد فی المشکوۃ وعن ابن عباس رضی اللہ تعالی عنہما

قال کل ماشئت والبس ماشئت ما اخطأتك اثنتان سرف ا ومخیلۃ رواہ البخاری فی ترجمۃ باب وعن عمرو ابن شعیب عن ابیہ عن جدہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم کلوا واشربوا وتصدقوا والبسوا مالم یخالط اسراف ولا مخیلۃ رواہ احمد والنسائی وابن ماجہ۔

نوشتہ بودند یا درخانہ کسے کہ مبتدع باشد و مرتشی و مرتکب انواع فسوق و معاصی علی وجہ الاعلان بود رفتن و از لقمہ او خوردن و طعام عشا از مباح باشد یا نہ۔ مخدوما شک نیست کہ تنزہ از ین قسم لقمہ و از رفتن بخانہ او اولی وانسب است بلکہ طالبان طریق را تواں گفت کہ لازم الا ان تتقوا منهم تقاہ مواضع ضرورت مستثنا اند یا برائے کار حاجتمندی ماند اباحت شرعی در باب لقمہ اگر معلوم شود کہ این لقمہ از وجہ حرام است تناول آن حرام است واگر معلوم شود از وجہ حلال است حلال واگر ہیچ معلوم نیست پس لقمہ مشتبہ است و خوردن آن جایز و ترک آن اولی۔

نوشتہ بودند بعضے از منکران می گویند کہ مرید گرفتن باین طریق مخصوص بدعت است الخ مخدوما طلب حق کردن جل وعلا و پیر راہ بین راہ نما گزیدن و ارادت باو آوردن از مامورات شرعیہ است قال اللہ تعالی وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وطریقہ افادہ واستفادہ معنوی کہ موسوم بپیری و مریدی است از زمانِ پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم تا این ہنگام مسلوک است امرے نیست کہ مشائخ آنرا اختراع کردہ باشند سلسلہ آنہا بآن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام می رسد سلسلہ عالیہ نقشبندیہ از راہ صدیق اکبر رضی میرسد و سائر سلاسل از راہ حضرت علی رضی اللہ تعالی عنہما می رسد بدعت چگونہ باشد آرے لفظ پیری و مریدی محدث است و بر الفاظ اعتباری نیست اگر این لفظ درمیان نباشد رابطہ معنوی و افاضہ باطنی بحال خود است وآنچہ گفتہ کہ مرید باین طریق گرفتن بدعت است معلوم نیست کہ کدام طریق خواستہ است در طریقہ ما تعلیم و تعلم ذکر است و ذکر از مامورات شرعیہ است و ذکر خفیہ از ذکر جہر افضل است

ودر حدیث است الذکر الذی لا یسمعہ الحفظۃ افضل من الذکر الذی یسمعہ الحفظۃ سبعین ضعفا۔ ومعلوم ست کہ آن ذکر ذکر باطن است من القلب وسائر اللطائف مروی است کہ پیغمبر خدا صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم پیش از بعثت بذکر قلبی اشتغال داشتند این در رنگ آنست کہ کسے گوید صحیح بخاری خواندن وہدایہ درس گفتن بدعت ست والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب صد وہفتم (۱۰۷)

بمیر محمد زمان در جواب احوال واذواق او۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی خصوصاً علی سید الوری صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی آلہ وصحبہ نجوم الہدی کتابتے کہ از راہ کمال شوق ومحبت ارسال داشتہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید چون متضمن احوال واذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود واظہار آلام فرقت نمودہ بودند دنیا محل فراق است حق سبحانہ دوستان را در دار السلام جمع سازد ولقائے کہ فراق در قفائے آن نباشد روزی گرداند قریب مجیب۔

نوشتہ بودند روزے در مراقبہ متوجہ لطیفہ قلبیہ بودم چنان ظاہر گشت کہ اندرون دل صنوبری دلے است دیگر واندرون آن دل دیگر چنانچہ پنج شش دل در رنگ عکس آئینہ کہ در آئینہ دیگر مرئی می گردد نمودار شد ودر قلب ششم وسعتے یافت کہ اگر زمین وآسمان وما فیہما را در وے اندازد اصلاً باآں مساسی نباشد وتجلی خاص الخاص مشہود گشت وہمچنیں فنائے ہم کہ فوق آن متصور نبود نیز لاحق شد۔ بدانند کہ این دیدیس عالی است اگر در حضور می بود ید ظاہرا بعضے خصوصیات آن بیان کردہ می شد از مطالعۂ آن بسیار ذوقین گشت اللہم زد ودر تجلی خاص الخاص چہ سخن است کہ این قلب بشرف ولکن یسعنی قلب عبدی المومن مشرف است وفنا موافق تجلی ست ہر چند تجلی خاص بود در فنا نیز خصوصیت باشد وآنچہ از

احوال والدۂ خود نوشتہ بودند از رفع خطرۂ دل و ظہور آن در دماغ واضح گردید در طائفہ نساء این قسم احوال مغتنم است بکار خود مشغول باشند و طالب زیادتی بوند والسلام اولاً و اخراً۔

مکتوب صد و ہشتم (۱۰۸)

بسیادت و نقابت پناہ میر عماد در جواب سوالے کہ از حقیقت موجودیت واجب تعالیٰ و نسبت او بممکنات نمودہ بودند۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی العلام والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ وحبیبہ سید الانام وعلی الہ الکرام وصحبہ العظام اما بعد سیادت و نقابت پناہ میر عماد از درویش دلریش از حقیقت موجودیت واجب الوجود جل شانہ و نسبت او با ممکنات استفسار نمودہ بودند درین باب آنچہ معلوم بود در قید کتابت آوردہ شد نیک تامل فرمایند موجود حقیقی از یکے بیش نیست تعالیٰ و تقدس و ماسوی کہ مسمی بعالم است معدوم است موجود نما یعنی حقائق افراد عالم اعدام اند کہ بواسطہ انعکاس کمالات وجوبی در مرایاے آن چنان می نمایند کہ موجود اند وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَّهُمْ رُقُوْدٌ و مقرر است کہ وجود مبداء ہر خیر و کمال ست و عدم منشاء ہر شر و نقص پس خیر و کمال ہمہ بجناب قدس او تعالیٰ عائد باشد شر و نقص بتمام راجع بممکن کریمہ مَاۤ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَاۤ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ مؤید این معنی است بشنوند ہرگاہ حقیقت حقائق ممکنات عدمات باشد کہ بانعکاس کمالات وجود موجود نما شدہ اند پس وجود عالم در مرتبہ باشد کہ شبیہ بمرتبہ وہم است و وجود آن در جنب وجود واجب تعالیٰ داخل موہومات و متخیلات کریمہ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ دلیل برانست و آنچہ گفتم شبیہ بمرتبہ وہم است زیرا کہ بارتفاع وہم مرتفع نمی شود و معاملہ ابدی و عذاب و ثواب سرمدی بآن مربوط پس نسبت عالم با واجب جل و علا نسبت موہوم با موجود باشد و معلوم است کہ موہوم را ہیچ تدافعی نیست بموجود و ہیچ حدے و نہایتے

موجود را از موہوم ثابت نہ چہ موجود در مرتبہ ایست کہ از موہوم نامے نشانے دراں مرتبہ ثابت نیست

بیت　خوشتر آں باشد کہ سرّ دلبراں　　گفتہ آید در حدیثِ دیگراں

دائرہ موہومہ کہ از نقطہ جوالہ ناشی گشتہ است ہیچ حدی ونہایتی آں نقطہ را از حدوث این دائرہ پیدا نشدہ است نمیتواں گفت کہ نقطہ درہمین دائرہ است یا در یسار آں یا فوق اوست یا تحت آں یا قدام است یا خلف ونمیتواں گفت کہ نقطہ عین دائرہ است یا داخل دراں یا خارج ازاں متصل یا منفصل چہ ایں نسبت مسطورہ نقطہ را با اشیاے است کہ در مرتبہ نقطہ کاین اندو دائرہ را اصلا دراں مرتبہ کینونت نیست اگر کینونت است در وہم است وبس ونقطہ موجود است پس حدوث دائرہ موجب تجدید نقطہ نبود وتدا فع فیمابین مدفوع باشد وچوں نیک بنگری دایرہ ہرچہ دارد از اضاءت واشراق وسائر صفات ہر چند در وہم بود از نقطہ دارد بیت

نیاوردم از خانہ چیزے نخست　　تو دادی ہمہ چیز من چیز تست

بعد ومسافت میان اینہا مفقود است وازہرچہ گوئی نقطہ دائرہ نزدیک تراست۔ بیت

اے کمان وتیرہا برساختہ　　صید نزدیک وتو دور انداختہ

پس قرب ومعیت واحاطہ ثابت باشد لیکن از قبیل معیت واحاطہ موجود با موہوم ولا محذور فی ھذہ الاحاطۃ والمعیۃ انما المحذور فی اثبات ھذہ النسبۃ للموجود با الموجود وآنچہ نوشتہ اند کہ بعضے برانند ہمہ جا اوست باعتبار اِنَّ اللّٰہَ بِکُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ۔ مخدوما اگر ازیں احاطہ احاطہ جسم بجسم فہمیدہ اند چنانچہ لفظ ہمہ جا اوست مشعر باآنست پس غلط است کہ مثبت مکانست واگر احاطہ بمعنی کہ بالا مذکور شد مرادمی دارند واز ہمہ جا اوست ہمہ جا ظہورات اوست میخواہند مسلم است وآنچہ از بعضے نقل کردہ اند کہ او تعالی وتقدس از عالم سوا است وعالم از وے خالی است نیز محل خدشہ است زیرا کہ برین تقدیر لازم می آید کہ حق تعالی خارج از عالم باشد وحالانکہ مقرر است کہ او عز برہانہ داخل عالم است ونہ

خارج از و نہ متصل است و نہ منفصل و آنچہ بر احاطہ علمی ایراد کردہ اند کہ در کریمہ فَلَوْلَآ اِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُوْمَ الآیہ نام علم نیست محل سخن است چہ در کریمہ ہر چند تصریح بعلم نیست لیکن بر علم بعنوان فرود آوردہ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْہِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ علماً می توان مراد داشت۔

و آنچہ نوشتہ اند کہ علم الٰہی را بہ بصارت مخلوق کاری نیست پس ولکن لا تبصرون چہ طور راست آید گوئیم بر تقدیر احاطہ علمی ولکن لا تبصرون درست است چہ علم الٰہی تعالیٰ مبصر مخلوق نیست چہ سلب شے از شے تقاضاے امکان ثبوت نمی کند۔ نوشتہ بودند جمعے برین اعتقاد اند کہ ذات او تعالیٰ و تقدس دریائی است و عالم حباب آں دریا الخ منشا درین عبارت اتحاد حقیقت واجب است تعالیٰ با حقیقت ممکن چہ حقیقت حباب آبست و حقیقت دریا نیز آب و ہر دو در یک مرتبہ کاین اند و جہ وجود حباب در مرتبہ وجود دریا است و ہمچنیں آنچہ بالا مذکور شد کہ بعضے بر آنند کہ ہمہ جا اوست ناظر بوحدت و مشعر باتحاد۔ مخدوما جمعے کہ بوحدت وجود قائل اند حق را جل و علا مطلق می گویند و خلق را تقیدات آں مطلق و شک نیست کہ میان مقید و مطلق نسبت اتحاد کائن است بصحۃ الحمل بینھما لکن درین جا اشکال وارد است چہ اگر مطلق را منحصر در مراتب مقیدات می دانند و وجود جدا آنرا اثبات نمیکنند چنانچہ اکثر ملاحدہ بر آنند پس لازم می آید کہ حق سبحانہ و تعالیٰ در وجود و سایر صفات کمال محتاج بممکن باشد کالکلی الطبیعی المنحصر فی افرادہ محتاج فی وجودہ الی الافراد بل ھذا فی الحقیقۃ نفی للواجب تعالیٰ وھل ھذا الا کفر صریح و اگر مرتبہ اطلاق ورائے مراتب تقیدات اثبات می کنند و مطلق را وجود متاصل می گویند پس نسبت اثنینیت میانِ اینہا ثابت میشود و وحدت وجود باطل می گردد۔ لان الاثنان متغایران تقصّی ازین اشکال نیست مگر باختیار شق ثانی از اشکال و حکم بوحدت وجود برین تقدیر باعتبار تنوع ظہورات وجود است چنانچہ شخصے صورت منعکسہ زید را در آئینہ بیند و گوید کہ من زید را در مرآت دیدم بالجملہ مظہر شے را باوجود تغایر بعلاقہ آئینہ داری عین شے می توان گفت پس معنی ہمہ اوست ہمہ ظہورات

اوست باشد و چون مظاہر شے من وجہ عین شے است و من وجہ غیر شے در نظر محب در غلبات محبت وجہ عینیت می نماید و وجہ غیریت مستور می گردد لاجرم حکم بعینیت می نماید ونیز بر مسئلہ وحدت وجود لازم می آید کہ چون حقیقت ممکن حق بود تعالی و وجود صرف باشد بس منشاء شر و نقص کہ دامنگیر امکان ست چہ بود کہ طغیان و سرکشی کہ در نہاد امارہ کائن است از کجا آمد چہ وجود خیر محض است و کمال صرف مبدا شر و نقص چگونہ بود، اگر گویند در ہیچ چیز شرارت و نقص ذاتی نیست اگر ہست نسبی و اعتباری است کفر و معاصی نسبت با یمان و طاعات بد ند چنانچہ گفتہ اند بیت

بہ کفر و با سلام یکسان نگر — کہ ہر یک زدیوان او دفتریست

و فی انفسہا از صفات کمال اند چنانچہ گفتہ بیت

بس بدی مطلق نباشد در جہان — بد بہ نسبت باشد آنرا ہم بدان

گویم کہ این قول بظاہر مخالف نصوص است حق تعالی کفر و معصیت را سیئہ فرمودہ و لفظ شر و بئس بران اطلاق کردہ و بنا در از سوء ذاتی ست نہ نسبتی و اعتباری وایضا اگر در کفر حسن ذاتی بود مرتکب آن مستحق باشد عذاب چرا باشد و عدم مغفرت و یاس از رحمت کہ در نصوص آمدہ است چگونہ در حق او بود و عداوت ذاتی حق تعالی را بکفر و اہل کفر بچہ وجہ باشد حسن ذاتی او در آخر چرا کار نکند و برحمت و مغفرت نہ آرد و عداوت ذاتی را مانع نہ آید کسے کہ اندکے مذاق قرآن چشیدہ است و مناسبتے باسلوب او ہم رسانیدہ ہرگز حکم بحسن کفر ولو بوجہ ننماید و بقبح و شرارت ذاتی حکم کند چہ طرد و لعن و سخط و غضب و یاس از رحمت دلیل قبح است و بحسن جمع نشود ارباب سکر اگر باین چنین شطح تکلم نمایند ظاہرا معذور بوند لیکن مقلد را محل مواخذہ است۔

والسلام اولا و آخرا

مکتوب صد و نہم (۱۰۹)

بشیخ حسین منصور در تحقیق فنائے نفس و تجلی صفات و ذات و تحقیق رجوع و عدم رجوع فانی و آنکہ فنائے قلب متضمن اصلاح امارہ است ہر چند باطمینان نرسد و برخی از کمالات نماز۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند، مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید چون مشتمل بر سلامتی احبہ و محتوی بر احوال و اذواق صحیحہ و سنجیدہ بود مسرت بر مسرت بخشید۔

اے وقتِ تو خوش کہ وقت ماخوش کردی

نوشتہ بودند کہ معاملہ فنا بجائے رسیدہ است کہ وجود و توابع وجود باصل دادہ و احکام عدم بعدم فرستادہ و عین و اثر زائل گشتہ الحال نسبتے کہ در آنست برکان اللہ ولم یکن معہ شیء والآن کما کان است باوجود این حالت و مغلوبی باطن و ظاہر ہمہ برطبق شریعت غرا است از دائرہ احکام بیرون نمی گذارند۔ مخدوما آنچہ نوشتہ اند احوال صحیح است و در غلبات این حال استقامت بر اوضاع شرعیہ از اجل نعیم خداوندی ست جل شانہ شکرِ این عطیہ بجا آرند و آنچہ گفتہ اند مصرع

می باش و مباش مشکل این ست

بہمین معنی است یعنی ہنگام ظہور انتفا و عدمیت احکام بندگی از دست مدہ می باش از برائے ظہور لوازم عبودیت و اتیان احکام شرعیہ مباش از برائے خود و بر عدمیت ذاتی مطلع شود یا انتفا عزیزے گفتہ است در ہر چیز رحمت است الا در عشق رحمت نیست می کشند و از کشتہ دیت می خواہند یعنی عاشق بیچارہ را می کشند و او را از وے می ستانند و احکام بندگی را از وے فرو می گذارند این حالتے کہ از ان خبر دادہ اند معبر بفنائے النفس است و نتیجہ تجلی صفات است ہر چند تمامی آن بے پرتو تجلی ذات نیست چہ لحوقِ عدم مقید بعدم مطلق اثر تجلی ذات است چنانچہ لحوقِ کمالات و صفات منعکسہ در مرآت عدم باصول خود از کمال تجلی صفات ست

چہ اصل تجلی صفات آنست کہ صفات و کمالات خود را ظلال صفات و کمالات واجبی داند۔
باید دانست تمامی ہر مقام بظہور مقام فوق است پس تمامی تجلی صفات بے پرتو تجلی ذات
صورت نہ بندد و فنائے نفس کہ نتیجہ تجلی صفات ست کمال آن بے تجلی ذات بحصول نہ پیوندد
وگفتہ اند این تجلی کالبرق الخاطف است یعنی منتہیان ارباب تجلی صفات را الخ بسبب تجلی ذات
بے پردہ صفات روے می دہد و سالک را از قید آفاق و انفس می رہاند باز در پردہ صفات
می آید شیخ علاء الدولہ قدس سرہ اشارت باین مقام می فرماید آنجاکہ می گوید۔ رباعی

آن وہم بود کز تو دوئی برخیزد امکان وحدت ہر دوگوئی برخیزد

گر لطف خدا در رسد از راہ وہب شاید کہ دمے از تو دوئی برخیزد

ونزد حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس این تجلی برقی دائمی می شود و آنچہ دیگران
را کالبرق است ایشان را دائمی است بلکہ تجلی برقی فی الحقیقت تجلی ذات نیست تعالی تجلی
شانیست از شیونات ذات کہ سریع الاستتار است والذات اذا تجلی لا استتار لہ اما کہ حقیقت
معاملہ آنست کہ جماعت کہ در مقام صفات توطن دارند و بمنتہاے آن نرسیدہ اند این تجلی
در حق شان برقی است گاہے پردہ صفات از میان برخیزد و گاہے در پردہ می آید اما کسے
کہ از مقام صفات بتمام برآمدہ بما فوق آن سکونت ورزیدہ است در حق او این تجلی دائمی است
و آنچہ گفتہ شد کہ اثر تجلی ذات ست زیرا کہ اصل تجلی ذات وراے آنست حق سبحانہ ازان دولت
نیز بہرہ مند سازد بلکہ از تجلیات گذرانیدہ گرفتار ذات متجلی گرداند۔

نوشتہ بودند التذاذی کہ در صلوات روے می دہد چہ نویسد بعد ازان نوشتہ اند معانی کہ
درین ولا در فرائض روے می دہد در نوافل نشانے ازان نمی نماید۔ مخدوما حالتے کہ در نماز روے
دہد بر غیر حالت صلوتیہ تفوق دارد و التذاذی کہ در نماز دست دہد علی الخصوص نماز فرض بشر
کمال است در اکمال صلوۃ جد تمام مرعی دارند و در تحصیل سنن و آداب آن کوشش بلیغ نمایند
در حدیث آمدہ است کہ ہنگام اداے نماز حجابے کہ میان بندہ و خدا است رفع کردہ می شود

ودر تطویل قیام ورکوع وسجود آن راغب باشند اگر امام نباشد فی الحدیث افضل الصلوٰۃ طول القنوت ان القیام وطول القنوت یخفف سکرات الموت واگر امام بوند بر قدر مسنون کہ امام را آمدہ است اکتفا نمایند ورعایت قوم کنند تکرار سورت را در یک رکعت در نوافل تجویز کردہ اند وعدد تسبیحات رکوع وسجود نہایت تا ہفت است ودر بعضی روایات تا نہ ویازدہ ہم آمدہ است واگر ازین ہم تطویل خواہند ادعیہ رکوع وسجود کہ ماثورہ است بخوانند وہر قدر کہ تکرار نمایند گنجایش دارد عن عوف بن مالک قال قمت مع رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم فلما رکع مکث قدر سورۃ البقرۃ ویقول فی رکوعہ سبحان ذی الجبروت والملکوت والکبریاء والعظمۃ وفی روایۃ ثم قال فی سجودہ مثل ذلک و ذکر الامام النووی قد ثبت فی صحیح مسلم من حدیث حذیفۃ ان رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم قال فی رکوعہ الطویل الذی کان قریبا من قراءۃ البقرۃ وآل عمران والنساء سبحان ربی العظیم ومعناہ کرر سبحان ربی العظیم فیہ کما جاء مبینا فی سنن ابی داود وغیرہ ایضا ثبت فی صحیح مسلم اقول بالبیت شعری ما وجہ التوفیق بین ھذا الحدیث بھذا التفسیر وبین قول علمائنا الذین حکموا بان اکثر عدد التسبیحات سبع الی احد عشر وقالوا وھو الاکمل والظاہر ان لھم فی ھذا الحکم وجھا وجیھا وسندا معتمدا۔

پرسیدہ بودند کہ از بزرگی منقول است ما رجع من رجع الا من الطریق ومن وصل لا یرجع اما اگر سالکے بفنائے قلبی مشرف گشتہ باشد مر او را رجوع جائز نیست یا ہست و ہمچنیں فنائے روحی وما فوق آن تا اخفی۔ مخدوما صاحب فنائے قلب سیر الی اللہ را تمام کردہ باصل خود واصل گشتہ است و از تلوین بتمکین پیوستہ امید است کہ بمقتضائے قول این بزرگ از رجوع ایمن بود ہکذا حال فنائے سائر اللطائف آرے صاحب عدم کہ آن فنا است در جہت جذبہ جائز است کہ رجوع نماید چہ او ہنوز درراہ است و جذبہ او بسلوک ضم نگشتہ است ازین جا است کہ حضرت خواجہ بزرگ فرمودہ اند کہ وجود عدم بوجود بشریت عود می کند اما وجود

فنا بوجود بشریت عود نمی کند و فنائے قلب فنائے است کہ بر جذبہ و سلوک مترتب است لہذا
حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس در جلد ثالث از مکتوبات خود برنگاشتہ اندکہ
این فنا نصیب اولیا است و معلوم است کہ ولایت بے جذبہ و سلوک صورت پذیر نیست
کہ ہر دو اجزا او یند و نیز آنحضرت در جاہائے متعددہ نوشتہ اندکہ اگر صاحب این قلب را عمر
حضرت نوح علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام بدہند و بعضے جاہا نوشتہ اندکہ اگر ہزار سال
عمر او وفا کند ہرگز ماسوا در دل او خطور نکند بواسطہ نسیانی کہ دل را از ماسوی حاصل گشتہ است
ازین عبارات ہم مفہوم می شود کہ صاحب این فنا را رجوع نیست و نیز می فرمودند کہ صاحب
این فنا از تلوینات گذشتہ بتمکین پیوستہ است آرے آنحضرت بہ بعضے از اہل ارادت در مکتوبات
جلد اول نوشتہ اندکہ زینہار بآن سلامتی قلب غرہ نشوی کہ احتمال رجوع دارد از این عبارت
ترساں باید بود ہر چند می تواند کہ آنحضرت دریافتہ باشند کہ او بحقیقت این سلامتی نرسیدہ
است و بر نقص و عدم وصول او دلالت نمودہ باشند و نیز می تواند کہ دران وقت عدم
رجوع این فانی متعین نشدہ باشد و احتمال رجوع بود بعد ازان برخلاف آن ثابت گشتہ (متیقن)
باشد و می تواند کہ آنحضرت از کثرت اشتغال مکتوب الیہ باموردنیویہ اطلاع یافتہ از راہ
زجر باو نوشتہ کہ احتمال برجوع دارد و احتمال مستلزم وقوع نیست و دائرہ احتمال وسیع است
جہت انزجار او احتمال را ہم راہ دادند اگر گویند کہ فنائے قلب کہ بے فنائے نفس باشد
نفس دران موطن ہنوز بر رعونت و انانیت و امارگی و سایر رذائل خود است پس سلامتی
چگونہ بود و امن از رجوع کجا آید گوئیم امیدواریم کہ بر تقدیر فنا و سلامتی قلب امارگی نفس و
سایر ذمائم او در وے تاثیر نکند و در نسیان او خلل نیندازد یا آنکہ گوئیم بودن نفس بر امارگی و
سایر رذائل بعد فنائے قلب ممنوع است زیرا کہ محسوس می گردد کہ بعد این فنا نفس از سورت
خود می ماند و از مشاہدہ حال قلب و استہلاک و استغراق او در مطلوب و از دولت مصاحبت
جلیس صالح از بسیارے از اوصاف رذیلہ خود نادم می شود و باصلاح می آید ہر چند بعد فنا

اطمینان نرساند چہ باصلاح نیاید کہ در ضمن فنائے قلب بکمال قلب متحقق گشتہ است و باصلاح آمدہ و آنچہ گفتیم کہ در ضمن فنائے قلب زیرا کہ قلب جامع لطائف انسانی است گفتہ اند آنچہ در عالم کبیر است در عالم صغیر کہ انسان باشد ثابت است و آنچہ در عالم صغیر است در قلب تنہا کہ آنرا عالم اصغر گویند کائن در حدیث است ان فی جسد ابن آدم لمضغۃ اذا صلحت صلح الجسد کلہ واذا فسدت فسد الجسد کلہ الا وھی القلب والغیب عند اللہ سبحانہ وفوق کل ذی علم علیم۔

پرسیدہ بودند کہ فنائے قلبی وروحی وغیرہما را دوام حضور مع اللہ تعالیٰ در خواب بیداری لازم ہست یا نے۔ جواب لازم است چہ فنا و بقا نزد ما دائمی است و آنکہ دوام ندارد از حیز اعتبار ساقط است معاملۂ فنا واستہلاک از حضور برتر و نازک تر است آنجا کہ استہلاک واضمحلال است اطلاق حضور آنجا عار است در فنا نسیان وعدم خطور ما سوی ناگزیر است و در دوام حضور نسیان وعدم خطور ما سوا ہیچ در کار نیست حضور دائمی با حضور ما سوی جمع می شود در رنگ آنکہ آب جاری باشد وخس وخاشاک نیز بر روئے آن برود و در جریان آن مخل نبود۔

نوشتہ بودند عورتے کذا وکذا در مادۂ شما در خواب دیدہ است در وقت توجہ شما بجانب سرہند کہ شما جامۂ خوب پوشیدہ اید و زنجیر طلا و مرصع بجواہر در ہر پائے شما افتادہ است و مقید نمودہ آن زن بشما گفت کہ تو در حالت بودی و بمن گفتی کہ این جامۂ پیغامبران است کہ پوشیدہ و این زنجیر کہ ترا مقید ساختہ از پیغمبران ست علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات۔ بدانند کہ جامۂ پیغمبران گویا نسبتِ این بزرگواران است کہ بشارت حصول آن رسیدہ است و زنجیر شریعتِ ایشان است تا شما را در قید دارد و از حدودِ آن بیرون نگذارد و می تواند کہ این زنجیر عبارت از این سلسلۂ عالیہ نقشبندیہ باشد کہ داخلِ آن شدہ اید و در قیدِ آن آمدہ اید و این سلسلہ را سلسلۃ الذہب گویند و چون این سلسلہ بحضرت صدیق اکبرؓ می رسد و ایشان نسبت را از رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم اخذ نمودہ اند راست آمد کہ این زنجیر

از پیغمبران ست علیہم الصلوات والتحیات وبرین تقدیر تعبیر جامہ بشریت انبیا نیز می تواں نمود علیہم الصلوٰۃ والبرکات ولیکن ہذا آخر المکتوب ما مول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام علیکم وعلےٰ سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتحیات والبرکات العلیٰ۔

مکتوب صد و دہم (۱۱۰)

بصلاح آثار عبد الحکیم لاہوری در مواعظ و نصائح و سیر صالحین۔

اے برادر از صحبت ناجنس و مخالف طریق احتراز نمائی واز مجالس مبتدع بگریزی یحیی معاذ رازی قدس سرہ گوید اجتنب من صحبۃ ثلثۃ اصناف العلماء الغافلین والفقراء المداھنین والمتصوفۃ الجاھلین وکسے کہ خود را بمسند شیخی گرفتہ است وعمل او نہ بروفق سنت رسول اللہ است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم وبحلیہ شریعت غرا متحلی نیست زینہار الف زینہار از و دور باش بلکہ دران شہرے کہ او ست مباش مبادا بمرور ایام دل را میلانی باو پیدا آید وخلل در کارخانہ اعظم انداز د کہ او اقتداے رانشاید او دزدیست پنہان ودامے ست از براے شیطان ہر چند از وے انواع خوارق عادات بینی واز دنیا بظاہر بے تعلقش یابے فرمن صحبتہ اکثر ما تفر من الاسد سید الطائفہ جنید بغدادی قدس سرہ می فرماید الطرق کلھا مسدودۃ الا علی من اقتفی اثر رسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم۔ نیز فرمودہ من لم یحفظ القراٰن ولم یکتب الحدیث لا یقتدی بہ فی ھذا الشان لان علمنا مقید بالکتاب والسنۃ وہم او گفتہ آن طرق السادات المقربین الصادقین السابقین مقید بالکتاب والسنۃ علے الحقیقۃ والعلماء العاملون بالشریعۃ والطریقۃ والحقیقۃ فیہم الصوفیہ وھم ورثۃ النبی علیہ وعلے آلہ الصلوٰۃ والسلام المتبعون لہ فی اقوالہ واخلاقہ وافعالہ واحوالہ اعاد اللہ سبحانہ علینا من برکاتھم۔ مکرر می نویسد کہ تہاون آداب نبوی و

تارک سنن مصطفوی را علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام زنہار عارف خیال نکند و فریفتۂ تبتل و انقطاع و خوارق عادات او نشود و شیفتۂ زہد و توکل و معارف توحیدی او نگردد کہ فرق مبطلہ مثل یہود و نصاری و جوگیہ و براہمہ درین امور با فرق محقہ شرکت دارند۔ ابو عمر بن نجید السلمی رضی اللہ تعالیٰ عنہ گفتہ است کل حال لا یکون عن نتیجۃ علم وان جل فان ضررہ علی صاحبہ اکثر من نفعہ سئل عنہ ما التصوف قال الصبر تحت الامر والنھی۔ مدار کار بر اتباع شریعت است و معاملۂ نجات مربوط باقتفاء اثر رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم فارق عدل درمیان محق و مبطل ہمیں اتباع پیغمبر است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم زہد و توکل و تبتل بے تبعیت او علیہ الصلوٰۃ والسلام نامقبول است و اذکار و افکار و اشواق و اذواق بے توسل او علیہ الصلوٰۃ والسلام غیر مامول مدار خوارق عادات بر جوع و ریاضت است معرفت کارے ندارد عبد اللہ بن مبارک رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ است من تھاون بالآداب عوقب بحرمان السنن ومن تھاون بالسنن عوقب بحرمان الفرائض ومن تھاون بالفرائض عوقب بحرمان المعرفۃ ولھذا قال النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم المعاصی تزید الکفر۔ سلطان وقت شیخ ابو سعید ابو الخیر را گفتند فلان کس بر روے آب میرود گفت سہل است خسی نیز بر آب می رود و گفتند فلان کس در ہوا می پرد گفت زغنی و مگسی نیز در ہوا می پرد۔ گفت فلان کس در یک لحظہ از شہرے بشہرے می رود گفت شیطان نیز در یک نفس از مشرق تا مغرب می رود این چنین چیزہا را بس قیمت نیست مرد آن بود کہ درمیان خلق نشیند و داد و ستد کند و زن خواہد و با خلق در آمیزد و یک لحظہ از خداے خود عزوجل غافل نباشد۔ از قدوۂ اہل اللہ ابو علی رودباری پرسیدند از کسے کہ ملاہی می شنود و می گوید کہ این مرا حلال است چہ من بدرجہ رسیدہ ام کہ اختلاف احوال در من تاثیر نمی کند در جواب گفت آرے بتحقیق رسیدہ است و لیکن بجہنم رسیدہ است۔ ابو سلمان دارانی قدس سرہ گوید ربما وقعت فی قلبی نکتۃ من نکتۃ القوم ایاما فلا اقبل منہا الا بشاھدین عدلین الکتاب والسنۃ۔ در حدیث

آمده است اصحاب البدعة کلاب اهل النار. و نیز آمده است من عمل ببدعة خلاه الشیطان فی العبادة والقی علیه الخشوع والبکاء. و نیز در حدیث آمده است ان الله تعالیٰ لایقبل لصاحب بدعة صوما ولا صلوٰة ولا صدقة ولا حجا ولا عمرة ولا جهادا ولا صرفا ولا عدلا حتی یخرج من الاسلام کما یخرج الشعرة من العجین قال الشیخ علی بن ابی بکر قدس سره فی معارج الهدایة اعلم حقا وتحقق صدقا ان حسن کل انسان وکماله وزینته وجماله فی کمال الاتباع المصطفویه فی جمیع الامور ظاهرا و باطنا اصولا وفروعا عقلا وفعلا عادة وعبادة خلقا وتخلقا اذ السعادات کلها منوطة باتباع السنة بامتثال الاوامر علی مشاهدة الاخلاص وتعظیم المنتهی علی مشاهدة الخوف بل باقتفاء اثاره صلی الله تعالیٰ علیه وعلی اله وسلم فی جمیع موارده ومصادره وحرکاته وسکناته حتی یلجم النفس بلجام الشریعة ویتجلی فی القلب حقایق الحقیقة ولایحصل هذا الا بتصقیل القلب علی قانون السنة من الخصال المذمومة وتنویره بالذکر والتلاوة والمعرفة والاخلاق المحمودة وتعدیله بان تجری جمیع حرکات الجوارح علی نهج العدل حتی یحدث فیه هیئة مستویة بها یستعد لقبول الحقایق ویصلح لنفحات الله المخصوصة لسلوک احسن الطریق هذا ما قال. واگر گناہے بوقوع آید زود تدارک آن بتوبه واستغفار نمائید گناه پوشیده را توبه پوشیده وگناه آشکارا را توبه آشکارا و توبه را بوقت دیگر مینداز. و منقول است که کراما کاتبین تا سه ساعت در نوشتن گناه توقف می کنند اگر صاحب گناه درمیان توبه کرد آن گناه را نمی نویسند والا در دیوان ثبت می نمایند. جعفر بن سنان قدس سره گوید غفلتک عن توبتک ذنب ارتکبته شر من ارتکابه واگر باین زودی توبه میسر نشود هر گاه توبه نماید پیش از آنکه معامله بغرغره رسد مقبول است در حدیث آمده است که ان الله یبسط یده باللیل لیتوب مسئی النهار ویبسط یده بالنهار لیتوب مسئی اللیل. باید که ورع وتقوی را شعار خود کنند در منهیات قدم ننهد که درین راه

انتہا از نواہی بیش از اتیان و امتثال اوامر ترقی بخش و سود مند است عزیزی گوید اعمال الخیر یعملها البر والفاجر ولا یجتنب عن المعاصی الا صدیق۔ معروف کرخی قدس سرہ گفتہ غضوا ابصارکم ولو عن شاۃ انثی۔ در حدیث آمدہ است جلساء اللہ تعالی غدا اھل الورع والزھد فی الدنیا۔ وہم در حدیث آمدہ است الصلوۃ خلف رجل ورع مقبولۃ والھدیۃ الی رجل ورع مقبولۃ والجلوس مع رجل ورع من العبادۃ والمذاکرۃ معہ صدقۃ۔ وہم در حدیث آمدہ است رکعتان من رجل ورع افضل من الف رکعۃ من مخلط۔ و در ہر امر کہ دل تو بایستد آنرا بگذارد و مرتکب آن مشو و بر فتوی نفس مرو و در امور متردد دل را مفتی سازد و در حدیث آمدہ است البر ما سکنت الیہ النفس واطمان الیہ القلب والاثم ما سکنت الیہ النفس ولم یطمئن الیہ القلب وان افتاک المفتون، و در حدیث آمدہ است الحلال بین والحرام بین فدع ما یریبک الی ما لا یریبک ازین حدیث نیز مفہوم می شود جائے کہ شک آمدہ و دل ایستادہ آنرا باید گذاشت واگر شک نیاید ارتکاب معفو است۔ در حدیث آمدہ است الحلال ما احل اللہ فی کتابہ والحرام ما حرم اللہ فی کتابہ وما سکت فھو مما عفی عنہ فارق دیگر برائے کسی کہ با مور مشتبہ مبتلا گردد آنست دست خود را بر سینہ یا بر دل خود بگذارد و اگر ساکن باید در ان اقدام نماید واگر مضطرب یابد خود را ازاں یکسو کشد۔ در حدیث نبوی آمدہ است علی مصدرہا الصلوۃ والسلام یفتیک نفسک ضع یدک علی صدرک فانہ یسکن للحلال ویضطرب للحرام دع ما یریبک الی ما لا یریبک وان افتاک المفتون ان المومن یذر الصغیر مخافۃ ان یقع فی الکبیر و در روایت دیگر آمدہ است ضع یدک علی فوادک فان القلب یسکن للحلال الی اخرہ جمیع طاعات وعبادات خود را متہم دارد و خود را از ادائے حق آن مقصر داند ابو محمد بن منازل قدس سرہ گوید: ذکر اللہ تعالی انواع العبادات فقال الصابرین والصادقین والقانتین والمنفقین و المستغفرین بالاسحار ختم المقامات کلھا بمقام الاستغفار لیری العبد بقصرہ فی جمیع افعالہ واحوالہ فلیستغفر منھا جعفر بن سنان قدس سرہ گوید تکبر المطیعین علی العصاۃ

ما لم تسکن
ما لم تسکن

بطاعتهم اشر من معاصیهم و اضر علیهم مرتعش را قدس سره در عشرهٔ او اخر بیرون مسجد جامع دیدند فقیل له ما الذی اخرجک من المسجد فقال مشاهدة القراء و تعظیمهم طاعتهم عندهم و اگر از برائے قوت خود و عیال خود کسبے اختیار کند مثل تجارت و مانند آن مانعی نیست بلکه مستحسن است که سلف اختیار آن نموده اند و در احادیث فضائل کسب بسیار است و اگر بر قدم توکل بنشیند هم زیبا است لیکن بشرطیکه از کسے طمعے نداشته باشد، از محمد بن سالم شخصے پرسید انحن مستعبدون بالکسب ام بالتوکل فقال التوکل حال رسول الله صلی الله تعالی علیه و علی آله و سلم والکسب سنة رسول الله صلی الله تعالی علیه و علی آله و سلم و انما استن الکسب لمن ضعف عن حال التوکل و سقط عن درجة الکمال التی هی حاله علیه الصلوٰة والسلام فمن اطاق التوکل فالکسب غیر مباح له الا کسب معاونة لا کسب اعتماد و من ضعف عن حال التوکل التی هی حال الرسول صلی الله تعالی علیه و آله و سلم ابیح له طلب المعاش والکسب لئلا یسقط عن درجة سنته حیث سقط عن درجة حاله علیه و علی آله الصلوٰة والسلام۔ ابو محمد بن منازل قدس سره گوید التفویض مع الکسب خیر من خلوه عنه۔ و در خوردن طعام رعایت اعتدال نماید نه آنقدر خورد که کسل در طاعت پیدا آرد و بے مزه سازد و نه آنقدر قلت نماید که از اذکار و طاعات باز ماند، حضرت خواجه نقشبند قدس سره فرمودند لقمه را چرب بخور و کار را خوب بکن با لجمله مدار بر طاعت ست هر قدر که ممد آنست مبارک ست و آنچه مخل این کارخانه است ممنوع است و در جمیع افعال و حرکات قصد کند نیت را مرعی دارد هیچ عمل تا نیت صالحه دست ندهد مهما امکن اقدام ننماید و بعزلت و خاموشی راغب بود و در حدیث آمده است الحکمة عشرة اجزاء تسعة منها فی العزلة و واحد منها فی الصمت و اختلاط با مردم بقدر ضرورت بکند و سائر اوقات را بمراقبه و اذکار بسر برد وقت کار است هنگام صحبت داشتن در پیش است مگر صحبت که برائے افاده و استفاده بود که محمود بلکه لابد است و همچنین صحبت داشتن با اهل طریق بشرط فانی بودن در یکدیگر و سخن لایعنی درمیان نیاوردن

نیز مستحسن بلکہ در بعضے اوقات از عزلت راجح است و بمخالف طریق صحبت نباید داشت
و بہر نیک و بد کشادہ پیشانی باید پیش آمد باطن خواہ منبسط بود خواہ منقبض و ہر کہ بعذر پیش آید
عذر او را قبول نماید و خلق نیکو داشتہ باشد و اعتراض بر کسے کمتر کند و سخن نرم و ملائم گوید و
ہیچ کس را بعنف پیش نیاید مگر از برائے خدائے عز و جل شیخ عبد اللہ بلیانی قدس سرہ گفتہ است
کہ درویشی نہ نماز و روزہ است و نہ احیاے شب است این جملہ اسباب بندگی است درویشی
نہ رنجیدن است اگر این حاصل کنی واصل گردی، از محمد بن سالم پرسیدند بما ذا یعرف الاولیاء
فی الخلق قال بلطف لسانہم و حسن اخلاقہم بشاشۃ وجوہہم و سخاوۃ انفسہم
و قلۃ اعتراضہم و قبول عذر من اعتذر الیہم و تمام النفقۃ علی جمیع الخلق برہم و فاجرہم
ابو عبد اللہ احمد مقری قدس سرہ گوید الفتوۃ حسن الخلق مع من تبغضہ و بذل المال لمن تکرہ
و حسن الصحبۃ مع من یتنفر قلبک عنہ و در سخن گفتن رعایۃ قلت باید کرد و خواب بسیار
و خندہ بسیار نباید نمود کہ دل را می میراند و جمیع امور خود را بحق تعالی بسپارد و خود در خدمت
چست باشد تا از تدبیر امور فارغ باشی و لنعم ما قال سید الطائفہ من کل حاجۃ من
الدنیا ترکہا و چوں دل تو بیک جانب شد جمیع امور ترا او کفایت خواہد کرد در خبر است من جعل
ہمومہ ہما واحدا کفاہ اللہ ہمومہ من الدنیا والاخرۃ۔ و نیز بندہاے خود را بر تو مہربان سازد
کہ بامور تو قیام نمایند۔ یحیی معاذ رازی قدس سرہ گوید علی قدر حبک اللہ یحبک الخلق و
علی قدر خوفک من اللہ یہابک الخلق و علی قدر شغلک باللہ عز و جل یشغل بامرک
الخلق و ہم وے گفتہ رضی اللہ تعالی عنہ من سر بخدمۃ اللہ سر الاشیاء بخدمتہ و من قرۃ
عینہ باللہ قرۃ عیون کل شئ بالنظر الیہ بالجملہ او لا باش و الا مباش و بتدبیر نفس خود
مشغول مشو و بر ہیچ کس اعتماد جز بر فضل پروردگار کارساز منما ے، ابو محمد راشی رحمہ اللہ گفتہ است
اعظم حجاب بینک بین الحق اشتغالک بتدبیر نفسک و اعتمادک علی عاجز مثلک فی
اسبابک لا یکون الصوفی صوفیا حتی لا تقلہ ارض و لا یظلہ سماء و لا یکون لہ قبول عند الخلق

ویکون مرجعہ فی کل الاحوال الی الخالق تبارک با عیال و فرزندان سلوک نیک باید کرد و اختلاط بقدر ضرورت باید نمود کہ حق آنہا ادا باید و موانست تام با آنہا نباید پیدا کرد تا سبب اعراض از جناب مقدس نشود و احوال باطن را با اہل نباید وانمود با اہل غنا صحبت مہما امکن نباید داشت و در جمیع احوال سنت را باید گزید و از بدعت مہما امکن مجتنب باید بود و از جا نباید رفت و ہنگام قبض امیدوار باید بود دل تنگ و مایوس نباید شد اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا او در شدۃ و رخا قصد کند کہ یکساں باشد و در وجود و عدم بر یک نمط بود بلکہ در عدم مستریح باشد و در وجود مضطرب از ابوسعید اعرابی قدس سرہ از اخلاق فقرا پرسیدند گفت اخلاق فقرا سکون است نزد فقر و اضطراب نزد وجود و انس است بہموم و وحشت نزد فرحہا و در حوادث متذبذب نشود و بر عیوب مردم نظر نکند و عیوب خود را ہموارہ در نظر دارد و خود را بر ہیچ مسلمانی فضل ندہد و ہمہ را از خود افضل انگارد۔

سری سقطی قدس سرہ گفتہ مالی علی احد افضل قیل ولا علی المخنثین فقال ولا علی المخنثین وہمہ کرام از مسلمانان چنان اعتقاد داشتہ باشد کہ کشایش کار من از برکت نفس و دعاے او تواند کہ شود و اسیر اہل حقوق بود و در حدیث اہل اللہ ان المومن لذی الحق اسیر الحدیث، وہم در حدیث آمدہ است من لم یا نف من ثلاث فہو مومن حقا خدمۃ العیال والجلوس مع الفقراء والاکل مع الخادم ہذہ الافعال من علامات المؤمنین الذین وصفہم اللہ فی کتابہ اولئک ہم المومنون حقا وسیر سلف را در ہمہ وقت ملحوظ داشتہ باش و بصحبت اہل غربت و فقر و مسکنت راغب بود و غیبت ہیچکس نہ کند بلکہ غیبت کنندہ را مہما امکن مانع آید و امر معروف و نہی منکر را شیوۂ خود گیرد و بر انفاق مال حریص بود و از اتیان حسنات خوش وقت بود و از ارتکاب سیئات دور باشد از محمد بن علیان قدس سرہ پرسیدند کہ علامات رضاے خداے تعالیٰ از بندہ چیست گفت نشاط فی الطاعات وتثاقل عن المعاصی۔ در حدیث

ودر زبان بسط صدور و ترغیب را نیک رعایت باید کرد۔

آمدہ است من ساءته سیئته وسرته حسنته فهو مومن واز فقر ترسیدہ تنگدستی نماید اَلشَّیْطٰنُ یَعِدُکُمُ الْفَقْرَ وَیَاْمُرُکُمْ بِالْفَحْشَآءِ واز قلت معیشت دریار نبود کہ ہنگام عیش در پیش است اللھم ان العیش عیش الاخرۃ تنگی اینجا منتج سعۃ آنجا است - پیغمبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم فرمودہ من قل رزقہ وکثیر عیالہ وحسنت صلوتہ ولم یغتب المسلمین جاء یوم القیمۃ وھو معی کھاتین - ونیز فرمودہ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوۃ والسلام طوبی لمن مات حاجا واصبح غازیا رجل مستور وذو عیال منعفف قانع بالیسیر من الدنیا یدخل علیھم ضاحکا ویخرج منھم ضاحکا فوالذی نفسی بیدہ انھم ھم الحاجون الغازون فی سبیل اللہ عزوجل ودر خدمت فقرا واخوان دینی خودرا نباید معاف داشت جعفر خلدی رحمۃ اللہ گفتہ است سعی الاحرار لاخوانھم لا لانفسھم ابو عبداللہ خفیف رضی اللہ تعالیٰ عنہ گوید بارے از یاران مہمان من شد اتفاقا اورا علت شکم در گرفت ومن خدمت اورا بخود گرفتم وخدمت اورا می کردم وتمام شب طشت از پیش او برمی داشتم یکبار مرا پینکی بربود ومرا گفت لعنک اللہ یعنی بخواب رفتی لعنت کناد ترا خدائے تعالیٰ از من پرسیدند کہ نفس خود را چگونہ یافتی ہنگامے کہ او ترا لعنک اللہ گفت گفتم چناں یافتم کہ او مرا رحمک اللہ گفتہ وبجائے کہ نرسیدہ بے تقریب دران تکلم مکن ابو عمرزجاجی رضی اللہ تعالیٰ عنہ گوید من تکلم فی حال لم یصل الیہ کان کلامہ فتنۃ لمن یسمعہ ودعوی یتولد فی قلبہ وحرم من البلوغ الی ذلک الحال والوصول الیہ وخدمت صوفیہ را باآداب کن تا از برکات شان بہرہ ور گردی الطرق یقکلھا ادب، ہیچ بے ادبے بخدا نرسیدہ است شنیدہ باشند بخاطر ہست کہ بعضے آداب این طائفہ علیہ درکاغذ علیحدہ ثبت نماید حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس درین باب رسالہ نوشتہ اند وبعضے از آداب ضروریہ پیر را درانجا اندراج فرمودہ اگر بہم برسد آنرا مطالعہ نمایند بالجملہ خاک وبے وجود شدہ بخدمت اینہا بالکلیہ اقدام نماید والا ہوس مصاحبت این بزرگواراں نکند کہ درین صورت احتمال ضرر غالب است

نفع موقوف۔ ابوبکر بن سعدان رضی اللہ تعالیٰ عنہ گفتہ است من صحب الصوفیہ فلیصحبہم
بلا نفس ولا قلب ولا ملک فمتی نظر الی شیٔ من اشیائہ قطعہ ذلک عن بلوغ مقصدہٖ
یعنی ہر کہ مصاحبت صوفیہ را گزیدن پس صحبت بآنہا دارد بے نفس و بے دل و بے ملک و ہرگاہ
بچیزے از اشیاء خود نظر کند او را از رسیدن بمطلوب باز دارد و در طلب حق جل و علا خود را آرام
مدہ و مضطرب باش۔ ابوبکر طمستانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ گوید تصوف اضطراب ست چون سکون آمد
تصوف نماند محب را بے محبوب آرام نیست و بما سوی انس و الفت نہ و ہموارہ از سر او این ندا سر می زند بیت

بچہ مشغول کنم دیدہ و دل را کہ مدام　　دل ترا می طلبد دیدہ ترا می خواہد

مرید را بدین صفت باید شد کہ درین آیہ کریمہ است حَتّٰۤی اِذَا ضَاقَتْ عَلَیْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا
رَحُبَتْ وَ ضَاقَتْ عَلَیْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَ ظَنُّوْۤا اَنْ لَّا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّاۤ اِلَیْهِ۔ چون تعطش او
بدین مرتبہ برسد و تمام روئے زمین با فراخی بروئے تنگ و تاریک شود محتمل کہ بحر رحمت در جوش آمدہ
آن شیفتہ خوان و مان دادہ را از وے بستاند و بر در خلوتخانہ وحدتش جا بدہد بیت

دادیم ترا ز گنج مقصود نشان　　گر ما نرسیدیم تو شاید برسی

التماس این مسکین از امثال شما دوستان آنست کہ این مہجور عاصی را از دعاہائے مرجوہ خویش
فراموش نکنند و از کرم عمیم او تعالیٰ در خواہند کہ این گنہگار تباہ کار روز قیامت در قطار عاصیان
مرحوم داخل باشد۔ شعر

کجا ما و کجا زنجیر زلفش　　عجب دیوانگی اندر سر افتاد

سبحان ربک رب العزۃ عما یصفون وسلام علی المرسلین والحمد للہ رب العلمین۔

مکتوب (۱۱۱) صد و یازدہم

بہ محمد حسین کابلی در ترغیب درود۔

نحمدہ و نصلی علی رسولہ الکریم اللہ تعالیٰ بر جادہ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم داشتہ

بترقیات معنویہ مکرم دارد مخدوما تمعت خوشگوار دریں نشاء بے مدار تعطش وانتظار است و التہاب از شوق احدیت ودرد وحزن واضطراب است در ہوائے ہویت عزیزی گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند این شوق واندوہ سرمایہ سعادت است واین اضطراب والتہاب سرچشمہ یافت۔ مصراع

با درد بساز چون دوائے تو منم

انسان را از موجودات مرلا از راہ عشق ودرد است مصرع

در درا جز آدمی درخور نیست

آدمی ہر چند مورد درد ومحبت بیشتر باشد در معیت وقرب کامل تر بود المرء مع من احب معیت ہیچ دقیقہ را فرو نمی گذارد کہ نصیب محب صادق نگردد والمنۃ لخالق الوری والسلام علی تابع الہدیٰ

مکتوب (۱۱۲) صد و دوازدہم

بمحمد میرک گرز بردار در تحریص بر تعمیر اوقات وترغیب بر ورع وتقوی۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات می رساند کہ احوال واوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم واستقامتکم ظاہرا وباطنا۔ مخدوما این حیات چند روزہ بسے مغتنم است باید کہ دراہم امور صرف یا بد ودر اہمیت نسبت باشخاص متفاوت است بمبتدی را امرے مناسب است ومتوسط را امرے ومنتہی را امرے دیگر اگر یکے ازین امور ثلثہ درغیر موسم آن بجا آوردہ شود داخل تعطیل وبیکاری ست وداخل اعمال ابرارنہ، اعمال مقربین بمقتضائے وقت وحال مشتغل باشند وابواب ترقیات مفتوح دارند وتوشہ آخرت را با رضائے مولائے حقیقی جل شانہ آمادہ سازند وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وبہترین توشہا ورع وتقوی است اتیان اعمال خیر آسان تر است بر نفس از اجتناب معاصی وہر عمل کہ اشق است بر نفس اجر آن باضعاف زیادہ است لا تعدل بالدعۃ

شَیئًا کائنًا ماکان. عزیزے گفتہ است اعمال الخیر یفعلھا البر والفاجر ولا یجتنب عن المعاصی الا صدیق۔ درحدیث آمدہ است جلساء اللہ غدا اھل الورع والزھد فی الدنیا ابن لال عن سلمان۔ وہم درحدیث است رکعتان من رجل ورع خیر من الف رکعۃ من مخلط فرعن انس۔ ونیز فرمودہ علیہ وعلٰی آلہ الصلوۃ والسلام الصلوۃ خلف رجل ورع مقبولۃ والھدیۃ الی رجل ورع مقبولۃ والجلوس مع رجل ورع من العبادۃ والمذاکرۃ معہ صدقۃ فرعن البراء۔ وہم درحدیث است ان المومن لیذر الصغیر مخافۃ ان یقع فی الکبیر الحکیم عن عثمان بن عطاء عن ابیہ مرسلا مامول از دوستان دعا ء سلامتی خاتمہ است والسلام۔

مکتوب صد وسیزدہم (۱۱۳)

بماہ جیو دربیان طریق۔

الحمد للہ وسلام علٰی عبادہ الذین اصطفٰی. اما بعد ہمشیرۂ عفیفہ ازین دور از کار الناس نمود کہ طریقۂ ذکر وشغل باطنی این طریقۂ علیہ را در حیز تحریر آرد اجابۃ للمسئول نوشتہ می آید استماع فرمایند کہ شغل باطنی در طریقۂ ما اقسام است قسم اول ذکر اسم ذات ست وطریق این ذکر آنست کہ طالب را باید کہ زبان خود را بکام بچسپاند وبجمیع ہمت متوجہ قلب صنوبری کہ در پہلوے چپ وضع است گردد واین قلب صنوبری آشیانہ قلب حقیقی است کہ از عالم امر است وآنرا حقیقت جامعہ نیز گویند ولفظ مبارک اللہ را در دل بطریق خطرہ بگذرانند وبزبان دل این لفظ خطیر بگوید بے آنکہ صورت دل را تصور کند ونفس را بند نہ کند ودر ذکر گفتن ہیچگونہ زبان را دخل ندہد نفس بطور خود می آمدہ باشد وازلفظ مبارک اللہ ذات بیچون خواہد وہیچ صفت بآن ملاحظہ ننماید تا از ذروہ ذات بحضیض صفات فرود نیاید واز تنزیہ بہ تشبیہ نگراید. باید دانست کہ ہمچنان کہ قلب تعلق بجانب دست چپ دارد، چنانچہ بالا گذشت روح بدست راست تعلق دارد آن نیز محل ذکر است ومیانہ سینہ کہ

مقام سر و خفی و اخفی است نیز محل ذکر است و چون ذکر غالب می آید تمام بدن را در می گیرد و
هر جزو بدن در رنگ دل ذاکر می شود و آن را سلطان الذکر می گویند طالب را باید که چندان
مداومت بذکر نماید که ذکر حضور بلکہ دل شود و صفت لازمہ آن گردد چنانچہ سمع صفت سامع
و بصر صفت باصرہ چنانچہ اگر بتکلف ذکر و حضور را از دل دور کند دور نشود قسیم دوم ذکر
نفی و اثبات ست یعنی ذکر لا الہ الا اللہ و طریقش آنست کہ زبان بکام بچسپاند و نفس زیر ناف
حبس کند و کلمہ لا را از ناف بکشد و بفرق سر رساند و الہ را از فرق سر بکتف راست آرد و
الا اللہ را از کتف راست بر دل صنوبری کہ در پہلوے چپ واقع است بیارد نقش این مجموعہ
بصورت لاے معکوس می شود و این کلمات را از محلی بمحلی دیگر بدن باید کہ بخیال باشد و
اعضا و نفس را حرکت ندہد و نفس زیر ناف بند باشد و حبس نفس تا یاری کند این کلمہ را بگوید
لیکن در ہر نفس طاق گوید جفت نگوید لہذا این ذکر را وقوف عددی گویند و چون نفس تنگی
کند بگذارد بعد ازان باز حبس کند و بر سنن سابق ذکر مذکور گوید ثم کذا ثم کذا ثم کذا۔ و معنی
ازین کلمہ را چنان تصور کند کہ نیست ہیچ مقصودے جز ذات پاک این ذکر را اول حضرت خواجہ
خضر علیہ السلام بحضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی کہ سر سلسلہ حضرت خواجگان است قدس
اسرارہم تعلیم کردہ اند حضرت خضر علی نبینا و علیہ الصلوۃ و السلام بحضرت خواجہ فرمودند کہ در
آب غوطہ بزنید در آب این ذکر تعلیم کردند ما ناکہ غوطہ در آب زدن براے آن باشد کہ نفس
برقرار ماند و جنبش نکند۔

قسم سوم وقوف قلبی است و آن عبارت ازان ست کہ سالک متوجہ و واقف دل
باشد و نظرے بآن داشتہ باشد بے آنکہ ذکر کند تا راہ خطور ما سوی بر دل بستہ گردد و تفرقہ بآن راہ
نیابد بعد ازان توجہ دل را بمطلب حقیقی پیدا آید چہ بیکاری در حق دل مفقود است چون راہ
ما سوی از وے بند شود چارہ ندارد و غیر از توجہی بآن جناب مقدس بزرگان گفتہ اند دل از
دشمن باز دارد و دوست را طلبیدن حاجت نیست۔

قلب نفس و حواس باطنہ دماغ است و آن ہم مقام ذکر است و چون

قسم چہارم مراقبہ است و مراقبہ مشتق است از رقیب و آن انتظار است پس مراقبہ جمع حواس ظاہرہ و باطنہ است در انتظار مطلوب و مراقبہ را معنی دیگر ہست و آن آگاہی و علم بندہ است بدوام اطلاع حق سبحانہ بر ظاہر و باطن یعنی سالک تصور کند کہ حق تعالی ہموارہ بر ظاہر و باطن ــــــــــ او مطلع است

حضرت خواجہ نقشبند فرمودہ اند کہ از مراقبہ بمرتبۂ وزارت و تصرف در ملک و ملکوت می تواند رسید و اشراف بر خواطر و تنویر باطن و جمعیت از خواطر و دوام قبول دلہا از مراقبہ حاصل است۔

قسم پنجم رابطہ است تصور پیر است در دل گفتہ اند۔ مصرع

سایۂ رہبر بہ است از ذکر حق

یعنی حفظ صورت پیر سودمند تر است مرید را از ذکر گفتن زیرا کہ پیر واسطہ وصول ست بجناب حق سبحانہ مرید را پس ہر چند مرید وجہ مناسبت بہ پیر بیشتر داشتہ باشد اخذ فیوض از باطن او زیادہ تر نماید و زود تر بمطلب واصل گردد مرید باید کہ اول در پیر فانی گردد بعد ازان بفنائے فی اللہ برسد۔ بیت

زاں روے کہ چشم تست احول ‌ ‌ ‌ معبود تو پیر تست اول

و طریقۂ رابطہ محصل فنا است در پیر و نیز محبت بہ پیر و رعایت آداب او و متابعت او در عادات و عبادات مقوی این معنی و محصل مناسبت و فنا در پیر۔

مکتوب صد و چہاردہم (۱۱۴)

بفضائل مآب مولانا بدر الدین در بیان طریقہ۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی، اعلم ان الشغل الباطنی فی طریقتنا ہذہ علی اقسام الاول ذکر اسم الذات و طریقہ ان یلصق الطالب لسانہ بالحنک الاعلی و یتوجہ بجمع الہمۃ الی القلب الصنوبری

الذی فی الجنب الایسر وھو مکان القلب الحقیقی الذی من عالم الامر یقال لہ الحقیقۃ
الجامعۃ و یخطر فی البال اللفظ المبارک اللہ ویتکلم بلسان القلب بھذا اللفظ الخطیر
من غیر ان یتصور صورۃ القلب ومن غیر ان یحبس النفس اذ لیس لہ فی الذکر مدخل
بل یخلی النفس حتی یجری بحالھا و یرید باللفظ المبارک اللہ الذات البحت یعنی لا
یلاحظ بذلک اللفظ المبارک مع الذات صفۃ من الصفات حتی لا یتنزل من ذروۃ
الذات الی حضیض الصفات ولا یمیل من التنزیہ الی التشبیہ اعلم ان القلب کما لہ تعلق
بالجانب الایسر علی ما مر فالروح لہ تعلق بالجانب الایمن وھو ایضا محل الذکر و
وسط الصدر الذی مقام السر والخفی والاخفی وھو ایضا محل الذکر والذکر ینتقل
من محل الی محل من ھذہ الامکنۃ الاربعۃ واذا غلب الذکر علی الذاکر یحیط تمام بدنہ
حتی یصیر کل جزء من اجزاء البدن وکل شعرۃ من شعر تتذاکر امثل القلب وتسمی
ھذہ الحالۃ سلطان الذکر ثم الواجب علی الطالب ان یداوم علی الذکر حتی یصیر
الذکر والحضور ملکۃ لقلبہ وصفۃ لازمۃ لہ کالسمع صفۃ السامعۃ والبصر صفۃ
الباصرۃ حتی لا یزول الذکر والحضور من قلبہ ولو یتکلف فی زوالہ۔ والثانی ذکر النفی
والاثبات یعنی ذکر کلمۃ لا الہ الا اللہ وطریقہ ان یلصق لسانہ بالحنک الاعلی کما مر
ویحبس النفس تحت السرۃ یمد کلمۃ لا من السرۃ الی الدماغ وکلمۃ الہ منہ الی الکتف الایمن
ویضرب کلمۃ الا اللہ منہ علی القلب الصنوبری فیصیر نقش المجموع علی صورۃ لا المعکوس
ویجری الکلمات المذکورۃ من محل الی محل بمجرد الخیال حتی لا یکون تحرکۃ الاعضاء والنفس
فیھا مجال ویکون النفس محبوسا لا بد من ان یکون عدد الذکر وترا فی کل نفس ولھذا سمی
ھذا الذکر وقوف عددیا ثم اذا اضاقت النفس یترک الحبس ثم یحبس ویذکر کما مر ثم کذا ثم کذا
ویتصور معنی ھذہ الکلمۃ بھذا الطریق لا مقصود الا الذات المقدس ثم اعلم ان ابتداء
تعلیم ھذا الذکر من الخضر علی نبینا علیہ الصلوۃ والسلام بخواجہ عبد الخالق غجدوانی

(۲) النفس محبوسا ولا بد

رئیس سلسلۃ الخواجھا قدس اسرارھم قال علی نبینا علیہ الصلوۃ والسلام حین علمہ الذکر
المذکور اغمس فی الماء واشتغل بھذا الذکر کانما امرہ بالانغماس لیکون النفس علی قرار
بدون حرکۃ واضطراب۔ الثالث الوقوف القلبی وھو عبارۃ عن وقوف السالک
علی قلبہ بدون الذکر وتوجہ علی بالہ وکونہ ناظر الیہ حتی یسد علیہ طریق خطور ماسوا
المطلوب ولا یکون للتنفر قد سبیلا الی القلب فیحدث فی القلب توجہ الی المطلوب
الحقیقی لان التعطیل فی حق القلب مفقود فاذا سد علیہ طریق خطور ماسوی فلا جرم
یتوجہ الی المطلوب والیہ اشار بعض الکبراء حیث قال خل القلب عن الاعداء
فلا حاجۃ الی الطلب الاحباء الرابع المراقبۃ وھی مشتقۃ من الترقب وھو الانتظار
فالمراقب جمع حواس الظاھرۃ والباطنۃ فی انتظار المطلوب ولھا معنی اخر وھو علم
العبد وشعورہ بدوام اطلاع الحق سبحانہ وتعالیٰ ظاھرۃ وباطنۃ یعنی یتصور السالک
ان اللہ تعالیٰ مطلع علی احوالہ ظاھرھا وباطنھا فی کل زمان ومکان قال الشیخ
الاجل خواجہ نقشبند قدس سرہ یمکن وصول السالک الی مرتبۃ الوزارۃ و
التصرف فی الملک والملکوت بالمراقبہ ویحصل بھا الاشراف علی الخواطر و
تنویر الباطن والجمعیۃ من الخواطر دوام قبول القلب لخامس الرابطۃ وھی عبارۃ
عن تصور صورۃ الشیخ فی القلب قیل بالفارسی مصرع

سایۂ رہبر بہ است از ذکر حق

یعنی حفظ صورۃ الشیخ للمرید انفع من الذکر لان الشیخ واسطۃ الوصول الی جناب الحق
سبحانہ فکلما یزداد وجوہ المناسبۃ مع الشیخ یزداد بحسبہ اخذ الفیوض من باطنہ ویصل
الی مطلبہ مرادہ ثم اعلم ان اللازم للمرید ان یفنی فی الشیخ حتی یصل الی الفناء فی اللہ۔

بیت زاں روے کہ چشم تست احول معبود تو پیر تست اول

وطریقۃ الرابطۃ یحصل للفناء فی الشیخ ومحبۃ الشیخ ورعایۃ آدابہ متابعتہ فی العادات والعبادات یقوی
ھذا المعنی -

ماسوا المطلوب

مکتوب صد و پانزدہم (۱۱۵)

بہ شیخ ولی محمد تتھی (جہنی؟) در تعبیرِ وقائع۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب
کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از دوام نسبت رابطہ نوشتہ بودند و خبرہا
در وقائع ازین طرف بآن عزیز می رسد و نیز واقع دیدہ اند کہ لقمہ درون آن طعام افتاد و
نسبت شد الخ از کمال مناسبت باین جانب خبر می دہد از فصول فیوض و انفتاح طرق آن
منجر اللہم زد، اوقات را بوظائف اذکار و طاعات معمور دارند و دوام اقبال را بجناب قدس
بوصف نیستی از دست ندہند و بیداری شب را مغتنم دانند و گریہ و استغفار سحر را از عزم امور
نہمند و بتکرار کلمہ طیبہ نفی مقاصد و مرادات خود کنند تا در ساحت سینہ ہیچ مرادے و مقصودے
غیر از حق سبحانہ نماند مرادات و مقاصد شتیٰ بند راہ و حجب مطلوب ست مقاصد بندگی و صف
ارادت را بر نتابد از ارادہ خود برآمدہ بارادت او تعالیٰ قائم باید شد۔ والسلام علی من اتبع الہدیٰ۔
آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ آفتاب برآمد میگوئی کہ آفتاب برآمدہ مینواں نماز خواہد ماند
خود میگوئی کہ مینواں خواند امامت کردی و نماز خواندیم۔ مخدوما این طلوع آفتاب گویا
تجلی ایست از تجلیات رحمانی و نماز کہ عبارت از خضوع و تسلیم است درین وقت مناسب و
ملائم ان اللہ اذا تجلی بشیٔ خضع لہ و آنچہ در واقعۂ دیگر دیدہ اید کہ شخصے از برائے روشنائی
چشمان شما کہ خیرگی داشتند آب سیاہ از ہر دو چشم شما برآورد الخ نیز نیک است امید است
کہ چشم دل روشن گردد و بصیرت شما بکشاید ملکوت و جبروت نماید۔ بدانند وقائع بشارات
اند از استعداد بینندہ و از قوت قریب بفعل خبر می دہد جانی باید کند کہ معاملہ از قوت بفعل
آید، از گوش بآغوش رسد۔ بیت

چو غلام آفتابم ہمہ ز آفتاب گویم نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیث خواب گویم

لقمہ طعام

نقشہائے ملکوت

مکتوب ۱۱۵ بنام شیخ ولی محمد بہ ایں مکتوب الیہ است

مکتوب صد و شانزدہم (۱۱۶)

حافظ آبادی

بمولانا محمد امین لاہوری در جواب اسولہ و تحقیق زوال عین و اثر۔

الحمد للہ رب العالمین والصلوۃ والسلام علی حبیبہ سید المرسلین وآلہ الطیبین و صحبہ الطاہرین اجمعین صلاح آثار اخوی مولانا محمد امین اسولہ چند پرسیدہ بود در جواب آن باندازہ دانش خود می نویسد سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

جواب از سوال اول و ثانی آنست کہ چوں بعد از طے منازل سلوک باسمی کہ مبدأ تعین اوست برسد و فانی مستہلک دراں اسم گردد زوال عین در حق او متحقق گردد بعد ازاں باید دید اگر سالک غیر محمدی المشرب است مبدأ تعین او از مقام صفات است پس اثر او باقی ست کہ اصل اوست و اگر محمدی ست پس مبدأ تعین از مقام شیون ست و زوال عین و اثر در حق او ثابت چہ علم ظلال صفات ست نہ ظلال شیون آرے اگر سالک غیر محمدی بجاذبہ صحبت و توجہ شیخ محمدی المشرب از مقام خود ترقی نماید و اصل خود را گذاشتہ بشیون ذاتیہ و اصل گردد زوال عین و اثر در حق او صورت بندد اگر گویند اثر ہر گاہ عین ثابتہ بود کہ از مقام صفات ست پس زوال آن محال باشد والا انقلب العلم جهلا

لحوق

گوئیم کہ اینجا لحوق ظل کہ صفت باشد کہ سالک بآن بقا یافتہ است باصل کہ شان است و این لحوق نہ زوال است کہ سبب نقص و انقلاب ست بلکہ موجب کمال است چہ کمال در حق ظل لحوق اوست باصل با آنکہ گوئیم کہ می تواند کہ فنا و زوال عین و اثر شہودی باشد نہ وجودی فلا یلزم انقلاب العلم جهلا۔ و زوال عین و اثر را معنی دیگر ہم ہست عین عبارت از حقیقت و ماہیت شئی است و اثر عبارت از آثار است کہ بران ماہیت مترتب است کالاضاءۃ والاشراق والاحراق المرتبۃ علی ماھیۃ النار۔ صوفیہ موحدہ این آثار خارجیہ را عین ذات می گویند چہ در خارج غیر از ذات احدیت موجودی نمی انگارند و آنچہ از شیخ ابو سعید

ابو الخیر قدس سرہ فرمودہ است چون عین نمی ماند اثر از کجا ماند ناظر باین معنی است چہ ازین
عبارت تلازم میان ہر دو زوال مفہوم می شود کہ ملائمت بمعنی ثانی دارد نہ بمعنی اول و آنچہ
حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ در جلد ثالث در مکتوب پنجاہ و چہارم برنگاشتہ اند
مثلہ مثل انسان القی فی معدن الملح حتی صار شیئا فشیئا منصبغا باحکام الملح
الی ان صار کلہ ملحا ما بقی منہ عین ولا اثر فلا جرم ابیح قتلہ وقطعہ وحل اکلہ وبیعہ
وشراء ولو بقی منہ عین و اثر لما جاز ذلك و ہمچنیں آنچہ بعد ازین مرقوم فرمودہ اند الا انہ
قیس ذلك الملح الحکمی بمقیاس ذلك الانسان وصور صورتہ لا انہ بقی شبح الانسان
فبقی اثرہ۔ این ہر دو عبارت باندازہ معنی ثانی است کما لا یخفی۔ مخفی نماند کہ اگر آثار را بتخصیص
بآثار مرتبہ بلکہ عام نہ گیریم کہ شامل علاقہ اصالت و ظلیت نیز باشد معنی ثانی شامل معنی
اول می گردد چہ عین ثابتہ کہ از مرتبہ صفات ست نیز از آثار ماہیت است لیکن عبارت شیخ
ابو سعید ابو الخیر کہ مشعر بتلازم است میان ہر دو زوال آبی است ازین تعمیم ظاہر است در تخصیص
بآثار مرتبہ است۔

سوال سوم آنکہ در رسالہ مبدأ و معاد حضرت ایشان نوشتہ اند درین عروج اخیر کہ عروج
در مقامات اصل است مدد از روحانیت حضرت غوث اعظم الخ ایا مراد ازین اصل ہمانست کہ آنرا
تعبیر بولایت کبری نمودہ اند یا غیر آن۔ مخدوما دران ہنگام کہ رسالہ مبدأ معاد جمع شدہ است
اصلا ولایت صغری و کبری نبود بعد از ان بمدتے کمالات ولایت کبری بر منصہ ظہور آمدہ و این اصطلاح
واقع شدہ است درین باب بعد از تامل اگر توفیق یافت چیزے خواہد نوشت۔

سوال چہارم آنکہ چون معاملہ عارف بتفصیل با محبت صرف افتد دران مقام عارف
را اعمال صوریہ از ذکر لسانی و تلاوت و غیر آن سود مند و ترقی بخش ہست یا نہ۔ جواب
سود مند است و رفع درجات اخروی می نماید و کفارت خطیات می کند و ازالہ کدورات بشری و
ظلمات جسمانی می فرماید در حدیث است انہ لیغان علی قلبی وانی استغفر اللہ فی الیوم

واللیلۃ سبعین مرۃ لیکن ترقی دران مقام کہ واصل آن گشتہ وابستہ باین اعمال نیست بمحض فضل یا بمحبت صرف ست علے تفاوت الدرجات۔

سوال پنجم آنکہ مقرر قوم است کہ اسلام حقیقی کہ منوط باطمینان نفس است از زوال و خلل محفوظ است وحال آنکہ از جملہ عقاید است الایمان بین الخوف والرجاء ورسول خدا صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم فرمودہ اند واللہ لا ادری وانا رسول اللہ ما یفعل بی ولا بکم۔

جواب: ابہام ظنی است موجب قطع نیست پس ابہام خاتمہ باقی است وخوف ورجا برجا، باید دانست کہ نفس مطمئنہ بنص قطعی راضی ومرضی است ومبشر بجنت لیکن علم بحصول اطمینان دربارۂ شخص معین بامارات وعلامات ست یا بالہام کہ امور ظنیہ اند نہ از قطعیۃ قطع منوط بوحی است وباخبار انبیاء علیہم السلام وہمچنین آنچہ مقرر این طائفہ است الفانی لا یرد رفع ابہام خاتمہ نمی کند کہ این مقدمہ ظنی است موجب حصول یقین نیست وآنچہ پیغمبر علیہ وعلی آلہ الصلوۃ فرمودہ لا ادری وانا رسول اللہ وما یفعل بی ولا بکم، نہ از راہ ابہام خاتمہ است کہ اطمینان نفس وحسن خاتمہ شان قطعی است وشک دران کفر بلکہ آن معنی است کہ تفصیل آنچہ بمن وبدیگر در دنیا وآخرت بکنند نمی دانم چہ علم غیب مخصوص حق سبحانہ است چنانچہ مفسران گفتہ اند فلا تعلم نفس ما اخفی لھم من قرۃ اعین جزاء بما کانوا یعملون۔

مکتوب (۱۱۷) صد وہفدہم

بحافظ محمد صادق کابلی در جواب کتابت وترغیب بر افادہ طالبان۔

مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید حدیث شوق بر نگاشتہ بودند ازین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند بلکہ بمقتضاے حدیث لاشد شوقا۔ باید کہ این شوق مضاعف باشد چہ ہرچہ باصل منسوب ست زیادہ است فرع ہرچہ دارد از صفات خیر ہمہ مستفاد از اصل ست اللہ تعالی شعلہ شوق را مشتعل سازد وآتش محبت سربلند گرداند بالحکم المرء مع من احب

حاشیہ: کہ علم بحصول اطمینان • شوق را

طریقہ بگویند

بمعیت ذاتیہ برساند واز شان واعتبار بگذراند دیگر ہر کہ بصدق بیاید باو طریقہ وتوجہات نمایند واز یاران فقیر کسے کہ طریقہ نفی واثبات طلب نماید تعلیم کنند احوال عزیزی کہ از فرزندان گنج شکر است نوشتہ بودند واضح گردید نیک است بعد از استخارہا اجازت جمعی معین باو مکنند بشرط استقامت بر شریعت ورسوخ بر محبت شیوخ ودر آمدن استعجال نمایند وچون جمعے در صحبت شما براہ می آیند وطالبان مستفید می شوند چندگاہ استقامت نمایند حضرت پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بحضرت امیر کرم اللہ وجہہ فرمودہ لان یھدی اللہ بك رجلا واحدا خیر لك من ان یکون لك حمر النعم متفق علیہ وہر گاہ بیایند بصلاح اخوی محمد میرک بیایند وایشان را آزردہ نسازند رفتن بارادت آمدن باجازت ماموں از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب (۱۱۸) صد وہژدہم

بتر

بحقایق ومعارف آگاہ حضرت شاہ جیو در اظہار شوق وآلام مہاجرت واشعار بے ازدیاد فایق محبت۔

الحمد للہ العلی الاعلیٰ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ اخوت پناہ کمالات دستگاہ ازین مہجور مشتاق تحیۃ وسلام خیر انجام مطالعہ فرمایند احوال بہمہ حال مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالیٰ سلامتکم وعافیتکم واستقامتکم ظاھراً وباطناً صحیفہ گرامی کہ اخیراز حضرت دہلی فرستادہ بودند ودیگر کہ بدست خواجہ محمد افضل ارسال داشتہ رسیدہ مسرت بخش گردید حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت اند واز خلیفۂ عہد مہربانی یادید باعث خوشحالی ہمہ دوستان شد حدیث شوق برنگاشتہ بودند واظہار آلام فرقت نمودہ ازین دور افتادہ زیادہ ازان تصور فرمایند وحدیث نفیس لاشد شوقا برخوانند چرا زیادہ نبود کہ شوق شما منقسم است شوقی ست کہ شمار اکشان کشان می برد وغالب آمدہ است وشوقے است بایں واپس ماندگان وشوق این غیر منقسم است امید کہ شعلۂ شوق مشتعل شود وآتش محبت سر بلند نماید بحکم المرء مع من احب از آفاق وانفس بر ہاند واز شان واعتبار بگذراند وبمعیت ذاتیہ برساند ہر چند صفت ونشان را

از ذات تعالیٰ ہیچ گاہ جدائی وانفکاک نیست لیکن محب ذات را سبحانہ بجہت محبت ذاتیہ
با ذات بحت معیت پیدا می شود کہ آنجا از شان واعتبار ہیچ ملحوظ نیست این از خصائص
واعجوبگی ہائے محبت است کہ محبوب را صفات وشیون ذاتیہ او معرا می سازد ومحب را
از انجا داخل می گرداند مشہور است. ہنس نام جانوریست کہ اگر شیر وآب را آمیختہ پیش او
بنہند شیر صرف را ازان میخورد وآب جدا می ماند وما نحن فیہ ازین ہم نازک تر است چہ شیر و
آب دو ماہیت مختلفہ است کہ باہم آمیختہ اند وصفات را کہ از ذات تعالیٰ ازلاً وابداً انفکاک
واقع بلکہ ممکن نیست، این انسان کامل از راہ معیت ومحبت جدا می سازد در حدیث است
لا تسبّوا علیا فانہ ممسوس فی ذات اللہ تعالیٰ عن کعب ابن عجرہ اعطاء. این نوع
محبت صرف مناسب است واثر محبت اوست تعالیٰ چہ سبقت ازان جانب است
یحبہم ویحبونہ خوش گفت. بیت

اداے حقِ محبت عنایتیست ز دوست ۔۔۔ وگرنہ عاشقِ مسکین ہیچ خرسنداست

حضرت امیر کہ بمحبت ذاتیہ رسید ومورد ممسوس فی ذات اللہ گردید اثر محبت حق بود جل وعلا کہ
اورا باین درجہ رسانید در حدیث آمدہ است یا علی ان جبرئیل زعم انہ یحبک قال وقد
بلغت ان یحبنی جبرئیل قال نعم ومن ھو خیر من جبرئیل اللہ عز وجل یحبک الحسن
بن سفیان عن ابی الضحاک الانصاری دیگر بکرم اللہ سبحانہ فقیر را درین ایام فرصت است
این چند کلمہ نامربوط بدست لرزان وچشم گریان ودل بریان نوشتہ است حق سبحانہ شما را
در امان خود دارد. مصرع

اے غائب از نظر بخدا می سپارمت

یقین است کہ این دور از کار را در امکنہ متبرکہ از دعاے خیر نسی نخواہند کرد وسلام فقیرانہ این مسکین را
بدرگاہ پرجاہ رسالت پناہ علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام خواہند رسانید دیگر خادم الفقرا شیخ
عزیز اللہ در خدمت چست وسرگرم است تا واضح باشد والسلام اولاً وآخراً.

لا تجسلوا

مکتوب (۱۱۹) صد و نوزدہم

بحقائق و معارف آگاہ مخدوم زادہ عالی مرتبہ شیخ عبد الاحد در جواب آنکہ سالک در حین نماز بچہ چیز متوجہ شود و در بیان ابہام صلوۃ وسطی و ساعت جمعہ و اسم اعظم و در ابہت و بزرگی مسجد سرہند و در آنکہ حقیقت قرآنی و نزول بلا کیف عبارت از چہ چیز است۔

مرتبت

الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ فرزند ارجمند بکمالات آراستہ شیخ عبد الاحد ازین مسکین پرسیدہ بودند کہ سالک در حین ادائے نماز بچہ چیز متوجہ بود بذات بحت کہ مسجود و معبود حقیقی است یا بقرآن مجید کہ مدار نماز است یا بکعبہ کہ مسجود الیہا است یا بخشوع و خضوع و تعدیل ارکان کہ مامور بہا اند یا بجمیع این امور معاً و بر ہر کدام ازین شقوق شبہات نمودہ اند و تدافع ثابت کردہ۔ سعادت آثارا مصلی را آنچہ لابد است و مامور است بآن توجہ بارکان نماز است و بقومہ و جلسہ و طمانینت و بخشوع و خضوع قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِیْنَ ھُمْ فِیْ صَلَاتِھِمْ خٰشِعُوْنَ ۝ و خشوع در نماز عبارت از دوختن نظر است بسجدہ گاہ مثلاً در قیام و مانند آن و نیز توجہ اوست بقرارت قرآن و تفکر است در معانی و اسرار آن اگر از اہل معنی است والا آن قدر تعقل کند کہ این کلام حق است جل و علا و توجہ بذات بحت از مامورات صلوۃ نیست مع ذلک گوئیم کہ توجہ باین امور عین توجہ است بذات مسجود بذات بحت بے ملاحظہ اسما و صفات چنانچہ نوشتہ اند بر تراز توجہ و مراقبہ و تصور و تعقل است مانند عارفے کہ واصل ذات بحت است و بوصل عریانی ممتاز گشتہ است معاملہ او جدا است در وقت ادائے نماز علی الخصوص باطن او را اتصال بلا کیف بآن ذروہ علیا و انقطاع از ظاہر پیدا می شود ظاہر او متوجہ بارکان است و باطن او در وصل عریان است و ہیچ تدافع نیست توجہ او بذات بحت ہمین توجہ بارکان است و نیز مسجود ذات بحت بے ملاحظہ صفات قرار دادن محل تامل است چرا ذات مستجمع صفات مسجود نبود

چہ ذات را در ہیچ وقت از صفات انفکاک وجدائی نیست و معاملہ عارف کامل کہ قبلۂ توجہ
او جز احدیت مجردہ نیست متناسب چنانچہ گذشت، ہر چند صفات را از ذات تعالیٰ
انفکاک نیست لیکن این عارف را بحکم محبت ذاتی باذات بحت معیتی ہست کہ از صفات
در انجا ہیچ ملحوظ نیست پس این انفکاک در محبت و گرفتاری ست و بس و این معیت
ناشی ازین محبت است بحکم المرء مع من احب۔

نوشتہ بودند کہ اگر متوجہ کعبہ یا قرآن مجید شود بحقیقت اینہا متوجہ شود یا بصورت شان
اگر بحقیقت شان متوجہ شود پس کسے کہ بحقیقت آن ہا نرسیدہ است چگونہ بحقیقت آن متوجہ
شود اگر بصورت شان متوجہ شود پس در قرآن مجید می توان راست آورد سنگ و کلوخ محض را
نمی توان قبلہ کرد بسیما در غیبت آن۔ سعادت آثارا مصلی را باید کہ متوجہ بصورت آن شود اگر
از ارباب حقیقت است از صورت بحقیقت می رود و حقیقت را در صورت می بیند و اگر از ارباب
حقیقت نیست پس توجہ بصورت ہم او را غنیمت است و آنچہ صورت کعبہ را سنگ و کلوخ
قرار دادہ اند نہ چنیں است چہ اگر سنگ و کلوخ درمیان نباشد و سقف و جدران نبود کعبہ
کعبہ است و مسجود الیہ خلائق است بلکہ صورت کعبہ معنی ایست کہ افہام از درک آن عاجز
اند این صورت حقیقت نش است و حقیقت کعبہ ورای آنست ہر گاہ عقول از درک صورت آن
عاجز ند بحقیقت چہ رسد و نیز گوییم توجہ بکعبہ ہمین است کہ بجانب کعبہ نماز می خوانند تعقل این توجہ
و تخیل کعبہ چہ در کار ہمین توجہ بجہت آن از برکات کعبہ فیض مند می شود و از حقیقت آن بہرہ مند میگردد۔

نوشتہ بودند کہ در تعیین صلوٰۃ وسطیٰ و ساعت جمعہ و اسم اعظم اخبار و آثار تعارض عظیم
دارند و آنچہ بکشف تو آمدہ باشد و از آن مفہوم شود تعیین فرمایند کہ خدشہ از خاطر برخیزد و بمردم
منافع کثیرہ عاید گردد۔ اے عزیز چیزے را کہ حق سبحانہ مبہم گذاشتہ باشد در سوال او صلی اللہ تعالیٰ
علیہ و آلہ وسلم باوجود این ہمہ شفقت برامت و حرص ایصال خیر باینہا بیان نفرمودہ ما و شما را
نمی رسد کہ درین باب لب کشائیم و بخواب و خیال خود این معما بکشائیم ابھموا ما ابھم اللہ

مترجم الفاظ و معانی و فصول است اما در تعبیر مترجم است حنفی آمدہ

اذن

شنودہ باشند ظاہراً درین ابہام مصالح عباد و منافع شان منظور باشد مثل آنکہ اسما را تعظیم کنند. مخدوما تضاعف حسنات امرے نیست کہ بظن و تخمین دران باب توان حکم نمود و یا بخواب و واقعہ یقین توان کرد تا نص وارد نشود چنانچہ در مساجد ثلثہ و اگرنہ درباب فضل و شرافت و بابہت و عظمت این مسجد و تضاعف حسنات دران چیزہا دیدہ اند و مشاہدہ نمودہ کہ تفصیل آن گنجایش وقت نیست۔ این ابہام در رنگ ابہام شب قدر روز مولود و وفات رسول خدا ست صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم و از ہر کدام برکات گیرند و تمام روز جمعہ را بجمعیت و حضور و تضرع و دعا معمور دارند و ہمہ نمازہا را محافظت تمام کنند تمکن این خدشہ در خاطر ظاہر از رفع آن بود رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم فرمودہ است ان اللہ تعالیٰ فرض فرایض فلا تضیعوھا وحد حدودا فلا تعتدوھا وحرم اشیاء فلا ترتکبوھا وسکت عن اشیاء رحمۃ لکم غیر نسیان فلا تبحثوا عنھا۔

نوشتہ بودند کہ حضرت جیو می فرمودہ بودند کہ روزے ملایک عظام را دیدم کہ مساجد متبرکہ را اولاً فاولاً می نویسند اولا مسجد حرام نوشتند عظمۃ اللہ تعالیٰ بعد از ان مسجد النبی ﷺ بعد از ان اقصیٰ را بنوشتند بعد از ان در مرتبہ چہارم مسجد سرہند را نوشتند بزرگی این مسجد از این بشارت معلوم شد اما چون در ذیل مساجد متبرکہ کہ تضاعف حسنات در آنجا منصوص است واقع شدہ است امید آنست کہ اینجا ہم تضاعف باشد علی قدر درجتہ، درین باب اگر متوجہ شوی ظاہرا بشارت یابی کہ سبب شوق عظیم طالبان و عاملان باشد۔ مخدوما تضاعف حسنات امری نیست کہ بظن و تخمین دران باب حکم نمود یا بخواب و واقعہ یقین توان کرد تا نص وارد نشود، چنانچہ در مساجد ثلثہ و اگرنہ درباب فضل و شرافت و بابہت و عظمت این مسجد و تضاعف حسنات دران چیزہا دیدہ اند و مشاہدہ نمودہ کہ تفصیل آن گنجایش وقت و ورق نیست۔

نوشتہ بودند کہ در مکاتیب شریف واقع شدہ است کہ حقیقت شے عبارت از مبدأ

فیوض وجودی وتوابع وجودی اوست وآن شئے کالظل است مراورا پس حقیقت قرآنی عبارت
از چہ چیز باشد و بالا رفتن از وے چہ طور متصور شود. مخدوما ہیچ محل استبعاد نیست در رنگ
آنست کہ شیونات ذاتیہ مبادی فیوض وجودی صفات حقیقت اند وصفات در رنگ
ظلال اند مر آن شیونات را وترقی از شیون ذاتیہ جائز است بلکہ واقع کما لا یخفی علی اربابہ۔

پرسیدہ بودند کہ در مکاتیب علیہ واقع شدہ است کہ چون معاملہ از اصل واصل وا رسد
وبذات بحت افتد تعالی آنجا ذکر را در ترقی ہیچ مدخلیتی نیست وغیر از قرآن مجید ہیچ وسیلہ وموجب
ترقی نیست حتی کہ اگر کلمہ طیبہ را بعنوان قرآن خواندہ شود فائدہ بخشد وسبب ترقی بود و در مکتوب
دیگر رقم فرمودہ اند کہ چون نظر وقدم واپس ماند وپر وبال ہمت فرو ریزد ومعاملہ بغیب صرف
افتد جز پپائے کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ نتوان رفت وجز در کنار این کلمہ مقدسہ
قطع آن مسافت نتوان نمود الخ وجہ تطبیق میان این دو کلام چگونہ باشد. جواب: این
سوال ہم از کلام آنحضرت می برآید جائے کہ نوشتہ اگر کلمہ طیبہ را ہم بعنوان قرآن بخواند فائدہ
می بخشد چہ این ہر دو کلمہ مبارکہ از قرآن مجید است پس اگر بعنوان قرآن خواندہ مفید وترقی
بخش شود. جواب دیگر آنست کہ میان کلامین تدافع نیست تا تطبیق دادہ شود زیرا کہ
در کلام اول مذکور است کہ معاملہ بذات بحت[ه] است می تواند کہ بشیون واعتبارات متعلق بود
یا ذات ماخوذ باشانے واعتبارے بود غیب صرف را خاص بذات معرا از شیون نمودن ممنوع
است بر لفظ نتوان رفت وقطع مسافت نتوان نمود مؤید این معنی است چہ در ذات بحت رفتن
وقطع مسافت نمودن ملائمت ندارد وآنچہ در کلام اول مذکور است کہ غیر از قرآن مجید ہیچ
وسیلہ وموجب ترقی نیست این ترقی نہ بقطع مسافت است بلکہ این جا ترقی بمعنی ازدیاد
نسبت ورابطہ است ونیز آنچہ نزد حضرت ایشان ما تحقیق است آنست کہ نظر را از ہیچ
جا کوتاہی نیست وہمہ جا نفوذ دارد ووصول نظری در مرتبہ ذات بحت ثابت ست پس
واپس ماندن نظر کہ در کلام ثانی مذکور است محمول بر حقیقت نیست وچون قدم در این جا

[ه] افتد وآنچہ در کلام ثانی مذکور است آنکہ معاملہ بذات بحت

قرین نظر است پس می تواند کہ کوتاہی آن نیز بر حقیقت نبود و کوتاہی نظر و قدم ہر دو محمول بر شہود بود نہ بر وجود یعنی در شہود عارف قدم واپس ماند پس می تواند کہ در نفس امر نہ چنین باشد و بریں تقدیر این مرتبہ از ذات بحت متنزل بود۔ اگر گویند کہ رویت بصری و مشاہدۂ قلبی ہر دو در دنیا است پس وصول نظری دران حضرت بچہ معنی بود۔ گوئیم کہ این نظر امر بیست بے کیف ورای رویت و مشاہدہ تا بآن نرسی معنی آنرا ندانی گویا از قبیل متشابہات ست۔ حضرت ایشان ما بر نگاشتہ اند کہ وصول نظری بوصول قدمی نہ بآن معنی است کہ آنجا شہود و مشاہدہ است و یا قدم را گنجایش است آنجا مور را گنجایش نیست قدم چہ بود بلکہ وصولی ست مجہول الکیفیت اگر در صورت مثالیہ بنظر مرتسم گشت وصول نظری می گویند و اگر بقدم وصول قدمی والا نظر و قدم ازان حضرت ہر دو والہ و حیران است تحقیق مرام آنست کہ یک مقام را چند جا ظہور می باشد آخرین ظہور اصل آن مقام است و ظہورات دیگر انموذجات آنست و ہر کدام را از اصل و انموذج احکام مختلفہ است ہر چند سالک ہنگام وصول انموذج آنرا اصل می انگارد لیکن بعد از وصول باصل ظہورات سابقہ را ظلال و انموذجات خواہد دانست پس می تواند کہ خصوصیت ترقی بقرآن مجید خاصۂ مقام اصل باشد کہ فی الحقیقت مرتبۂ احدیت ذات ست تعالی و در انموذجات آن ترقی وابستہ بکلمۂ طیبہ بود فزال الاشتباہ۔

پرسیدہ بودند کہ نزول بلا کیف عبارت از چہ چیز است از تجلی است کہ بعالم خلق تعلق دارد یا تجلی کہ بعالم امر متعلق است اگر بعالم خلق تعلق دارد باید کہ بحاسۂ بصر باشد و آن خلاف مقرر است چہ رویت در دنیا واقع نیست و اگر بعالم امر تعلق دارد باید ہر کسے کہ سیر در عالم امر داشتہ باشد او را این امر عظیم روے دہد و ھذا ابعید جداً۔ جواب: لانسلم کہ ہر چہ بعالم خلق تعلق دارد بحاسہ بصر مدرک است بر اہل ریاضت و صفا چیزہا از عالم خلق منکشف میشود و انقلاب دیار و اہل زمانہ را در بلاد شتی منکشف می کنند و کعبۂ طائفان آنرا می بینند و حاسۂ بصر

را آنجا مدخلیت نیست والا باید کہ اعمی ازین دید و مشاہدہ امور غیبیہ محروم بود کہ حاسہ بصر ندارد
وحال آنکہ اعمی وغیر اعمی از اہل صفا در کشف امور غیبیہ برابراند ونیز باید کہ اعمی کہ بکمال درجہ
ولایت رسیدہ است از تجلی کہ بعالم خلق تعلق دارد بے بہرہ بود وآنچہ در شق ثانی نوشتہ کہ ہر کس
در سیر در عالم امر داشتہ باشد اورا این امر عظیم روے دہد یعنی مشاہدہ این تجلی نیز در تیز منع است
چہ عالم امر پنج لطیفہ است وہر لطیفہ عالمے است کہ باضعاف از عالم خلق زیادہ است
تجلی کہ بیک لطیفہ تعلق داشتہ باشد مثلاً صاحب لطیفہ دیگر کہ سیر او دران لطیفہ است چہ در کار
کہ ازان تجلی باخبر بود بلکہ صاحب سیر ہمان لطیفہ را علم بآن تجلی ومشاہدہ چہ در کار یا دشما کہ
در عالم خلق کہ از ہر کدام لطیفہ عالم امر تنگ وکوتاہ است اقامت داریم وچیز ہا دران عالم
می گذرد وعجائب وغرائب در عرش وکرسی وسموات روے می دہد بلکہ تقلبات کہ برروے
زمین وارد می شود بلکہ درین گذر روے می دہد ومارا ازان اطلاع نیست ونیز تجلی کہ بعالم خلق
تعلق دارد رویت آن نہ رویت ذات حق است جل وعلا تا در دنیا واقع نشود بلکہ رویت
ظلی است از ظلال کہ در رویت آن محذوری نیست بعضے از دوستان گفتند کہ معنی عبارت
شما کہ این ست نزول بلا کیف عبارت از چہ چیز است از تجلی است کہ بعالم خلق دارد الخ
آنست کہ از تجلی است کہ ادراک آن بعالم خلق کہ حاسہ بصر باشد تعلق دارد یا ادراک آن بعالم
امر است ہرچند این معنی ازین عبارت مستبعد است. گوئیم کہ این نزول امر یست در قبیل
متشابہات کہ ایمان باید آورد وکیفیت آن بعلم اللہ تعالیٰ حوالہ باید نمود از باب تمثل وتشکل
نیست وچون این امر بر بعضے از اخص خواص منکشف گردد بے حاسہ بصر خواہد بود اگر این ادراک
بعالم امر تعلق داشتہ باشد لازم نیست کہ ہر کہ سیر او بعالم امر رسیدہ باشد این معما را دریابد ظاہرا
مانعی بود یا این انکشاف را در روے خلق نکنند در رنگ آنکہ جن وملک وسائر اجسام لطیفہ مجازی
ابصار ما می شوند ومحسوس نمی گردند یا گوئیم کہ این ادراک بماوراے حاسہ بصر وحاسہ قلب
وغیر آن از عالم امر ثابت ست وآن ہیئت وحدانی انسان کامل است کہ از مجموع عالم خلق و

عالم امر ہم رسیدہ است وہیئت وحدانی آنرا عارض شدہ یا عالم ضروری بآن در عارف پیدا
می کند این شبیہ در انکشاف مقامات وعروجات کہ اہل اللہ را حاصل است و از ظل باصل میروند
و از صفات بشیونات صفات سلبیہ و از ان بذات تعالی وتقدس ترقی می نماید وارد می شود
ادراک این امور اگر بحاسہ بصر است پس لازم می آید ذات تعالی در دنیا مرئی شود وصفات کہ
معانی اند چگونہ مرئی گردند وشیون واعتبارات ذاتیہ وامور سلبیہ رویت آن چہ امکان دارد
و اگر بعالم امر است می باید کہ ہر کہ سیر او بعالم امر برسد ہر چند دائرہ امکان را تمام نکردہ باشد
وبفنا نرسیدہ این ہمہ درجات بروے منکشف شوند وہیچ دقیقہ بروے مخفی نماند ومکشوف
جمیع اولیا وانبیا علیہم الصلوات والتسلیمات منکشف شود وفساد آن اظہر من الشمس است
فما جوابکم فہو جوابنا۔

نوشتہ بودند سالکے کہ بچندین نقص متصف باشد باین تجلی مشرف شود تصدیق او می توان نمود
سعادت آثارا[1] اگر این سالک باین کمال پیوستہ است وحدیث نقص از راہ شکست
نفس گفتہ می توان تصدیق نمود۔ الحمد للہ اولا واخرا والصلوۃ والسلام علی رسولہ دائما
وسرمدا وعلی الہ الکرام وصحبہ العظام۔

[1] آثارا این یعنی پس داین دیم مخصوص بکمل اکمل است

مکتوب صد وبستم (۱۲۰)

بشیخ حسین منصور در جواب اسولۂ او۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ علی نوالہ والصلوۃ والسلام علی نبیہ محمد والہ
مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید دو کتابت پیش ازین فرستادہ بودند جواب آنرا
طلب داشتہ بودند۔ مخدوما یک کتابت یافتہ نشد ویکے بہم رسید کہ متضمن اسولہ بود جواب
آنرا تسوید می نماید از حزن وبے مزگی وبے حلاوتی کہ روے می دہد، نوشتہ بودند ولم آنرا برسیدہ
سعادت آثارا نصیب ممکن از واجب تعالی عجز وانکسار است وخرابی ونایافت۔ بیت

عاشقاں را نصیب از معشوق جز خرابی و جانگدازی نیست

مفید مطلق را چہ در یابد و متناہی غیر متناہی را چگونہ احاطہ نماید نا ہر جا میرود قید با خود دارد اطلاق صرف را شایان نیست لاجرم بے حلاوتی و بے مزگی ہمہ وقت دامنگیر بود و حزن و اندوہ را نشانہ باشد کان رسول اللہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم دائم الحزن متواصل الفکر بیت

مے وصل نیست وحشی تجمارِ ہجر خوکن کہ شرابِ ناامیدی غم درد سر ندارد

دیگر ہر کرا از طالبان حضور تام روے نماید و از ذکر باز داشتہ بہمان حضور واگذارند و اگر دران حضور ترقی پیدا کرد فبہا والا باز بذکر آرند تا راہ ترقی مفتوح باشد سالکے کہ در حین ادائے نماز استغراق اوا آنچنان غالب آید کہ نہ شعور استماع قراءۃ ماند و نہ شعور ادائے ارکان مع ذلک جمیع ارکان از وے ادا می یابد اگر در تمام رکن شعور نیابد می باید کہ نماز او فاسد شود۔ یَآ اَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوۃَ وَاَنْتُمْ سُکٰرٰی حَتّٰی تَعْلَمُوْا مَا تَقُوْلُوْنَ۔ سکر این سالک ہر چند از راہ محبت است لیکن بحسب شرع شریف فرقے نیست ہر گاہ این استغراق در جواز نماز خلل انداز دپس در استمرار این حالت نکوشند بلکہ سعی در ارتفاع این حالت لازم است دیگر سالکے را اگر حالت مستمرہ رو دہد کہ خود را ما سوی را معدوم یابد و جز او تعالیٰ را موجود نیابد لیکن ظلیت کمالات و لحوق آن باصول در نیابد استفسار رفتہ بود کہ صاحب این حالت بفنائے مصطلح صوفیہ کرام رسیدہ باشد یا نہ۔ جواب بفنائے جذبہ رسیدہ است بفنائے مطلق وقتے برسد کہ این یافت عدمیت از راہ ظلیت و لحوق باصل ناشی شدہ باشد این معنی را صاحب عدم خود دریابد یا عارف دیگر بکشف یا فراست لحوق صفات او را دریابد و معائنہ کند و حکم بفنائے او کند فنائے مطلق منوط است بوصول باسم کہ مبدأ تعین سالک است و استہلاک دران اسم و در عدمیت وصول استہلاک نیست غایۃ ما فی الباب ہستی اسم مذکور بر مدرکہ سالک استیلا یافتہ است سالک ہستی خود را در جنب آن مستور یافتہ و خود را معدوم دیدہ است و چون دران اسم فانی شود وجود و کمالات تابعہ وجود را از و بیند و با و ملحق یابد بفنائے

مطلق بر سد دیگر رواست کہ سالک غیر محمدی المشرب بجاذبہ صحبت و توجہ شیخ خود کہ محمدی المشرب است بکمالات ولایت محمدی برسد و بخصائص آن ولایت مشرف شود لیکن او را محمدی المشرب یا صاحب ولایت محمدی نمی تواں گفت چہ این کمال دروے قسری و تبعی است نہ ذاتی و طبیعی۔ ولایت او ولایت ہمان نبی است کہ این بالذات بر قدم اوست و آنچہ در کلام حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس واقع می شود کہ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بکلیتہ روے بخلق دارند بآن معنی است کہ بظاہر و باطن متوجہ بخلق اند و بصورت و معنی خلق را دعوت می فرمایند نہ آنکہ ظاہر شان بخلق است و باطن بحق جل و علا چنانچہ دیگران می گویند و از کمل اولیا کہ بتبعیت و وراثت بکمالات نبوت رسیدہ اند در وقت نزول نیز بظاہر و باطن متوجہ خلق اند برائے دعوت و عروج در غیر نماز ہم می تواند کہ روے نماید و التذاذ در نماز منتہی مرجوع را در کار نیست کہ علی الدوام باشد یعنی ظاہر او را چہ باطن او در حین ادائے آن از ظاہر منقطع گشتہ اتصال خاص بمرتبہ بیچونی پیدا می کند و قرب خاص و التذاذ بیچونی حاصل می نماید و ظاہر ہم برنگ باطن منصبغ می گردد و ملتذ می شود و گاہے بواسطہ عروض بعضی عوارض این انصباغ را نمی فہمد و التذاذ را نمی یابد مراد از عین و اثر وجود و توابع وجود است یا غیر آن تحقیق آن را فقیر در بعضے مکاتیب نمودہ است از انجا طلب نمایند و ولی را جائز است کہ صغیرہ از وے بوقوع آید باز تکاب آن از ولایت معزول نمیشود و آنچہ در باب اجازت تعلیم طریقہ قادریہ نوشتہ بودند این تعلق بحضور دارد و ہرگاہ بمشیتہ اللہ تعالی می آیند گوید می کنند و واقعہ کہ نوشتہ بودند نیک و روشن است۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و بست و یکم (۱۲۱)

بمخدوم زادہ شیخ ابوالقاسم در فرق میان خلت و لوازم آن و جواب بعضے اذواق کہ نوشتہ بودند۔

الحمد للہ علی ما انعم وجعلنا من امتہ وحبیبہ المبعوث الی العرب والعجم وجعل امتہ خیر الامم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم اما بعد کتابتے کہ فرزندی ارشدی فرستادہ بودند

رسیدہ مسرت بخش گردید حدیث فرق میان خلت و لوازم آن پرسیدہ بودند بدانند کہ خلت بس مقام عالی ست کہ بالاصالت نصیب حضرت خلیل است علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و بتبعیت و وراثت از امتان ہر کہ را باین دولت بنوازند و لوازم خلت در اینجا کنایت از مبادی و مقدمات اوست و بشارت حصول نفس خلت کہ دیدہ اند مبارک باشد حق سبحانہ آثار آن بظہور آرد۔

نوشتہ بودند کہ در نماز نسبتہاے عجیبہ و غریبہ رو مید ہد نسبتے و قربے کہ در نماز رو مید ہد از اصالت مخبر است درین نشاۃ خلاصی از شعبدہاے ظلال مگر در نماز میسر آید کہ معراج مومن است قربے کہ در حین اداے آنست بیرون آن نادر است کہ روے نماید۔ نوشتہ بودند پیش ازین کہ خود را نور صرف می یافت کہ عبارت از تحقق بحقیقت کعبہ است الحال نمی یابد و جز نسبت وسعت بیچونی و امتیاز بے کیفی مرتبہ وجوب نمی فہمد در تحیر است کہ سر این عدم یافت چیست ہیچ جاے تحیر نیست چہ در ہنگام طلوع نسبت وسعت بے کیفی کہ حقیقت قرآن مجید است اگر نسبت سابق مستور گردد و مدرک نشود گنجایش دارد و ہر چند میان دو نسبت تدافع نیست بنور حق متحقق گشتہ باین وسعت پے بردہ و بنور ادراک امتیاز بے چون نماید دریں وقت عدم یافت آن تحقق است نہ عدم آن تحقق بشارتے کہ طلب آن نمودہ بودند موقوف بر حضور است دیگر از ناپروائی یاران در بار نبودہ ہمہ را از حق دانند تعالیٰ دلہاے عباد در تصرف اوست سبحانہ ہر گونہ میخواہد می گرداند۔ بیت

از خداوان خلافِ دشمن و دوست   کہ دل ہر دو در تصرفِ اوست

ہر کہ بشما آشنائی می کند شما را از حق جل و علا باز داشتہ بخود مشغول می سازد و ہر کہ بشما آشنائی نمی کند بحق می گذارد جل شانہ بحق سبحانہ بودن بہتر است یا بخلق چہ خوش گفتہ رباعی

یارب ہمہ خلق را ز من بد خو کن   وز جملہ جہانیان مرا یکسو کن
روے دل من صرف کن از ہر جہتے   در عشق خودم یکجہت و یکرو کن

باین یاران دو کلمہ از راہ گلہ مندی و آزردگی نوشتہ شدہ است تا واضح باشد والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و بست و دوم (۱۲۲)

بملا موسی در جواب ازواق و وقائع وے کہ نوشتہ و درورا مطلوب۔ | ورانیت

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ برادر دینی ملا موسی ازین مسکین سلام عافیت انجام خوانند کتابتے کہ متضمن شوق و ذوق بود رسیدہ خوش وقت ساخت حلاوت و ذوق کہ در ذکر و مراقبہ روے می دہد در آثار جذبہ است و دید فنا و محبوبیت نیک و مبارک ست و ظہور انوار کہ تمام خانہ ازان منور می شود و بجاے جسم چیزے دیگر می نماید این گویا بقا است کہ بران فنا مترتب شدہ است | چیزے دیگرے

لیکن این فنا و این بقا مقید بجذبہ است ہمت بران گمارند کہ فنائے مطلق بحصول پیوندد و آنچہ مقصود از آفرینش انسان ست بدست آید حمد اللہ سبحانہ ورد بند این حالت ہستند و ترقی ازان میخواہند آنجا کہ نوشتہ اید کہ مطلب باین فنا شدن جسم نیست مقصد آنست کہ شاہد غیبی پیوستہ مثل معشوق ظاہری در نظر باشد و متوجہ بغیر شدن ندہد۔ باید دانست کہ شاہد غیبی برتر ازان ست کہ در دید و دانش آید و مشہود و متخیل گردد۔ حضرت خواجہ نقشبند قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ فرمودہ اند ہرچہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آنہمہ غیر است بحقیقت کلمۂ لا نفی باید کرد ظاہر این کلمہ کہ در نظر باشد محمول بر حقیقت نیست بر سبیل تنظیر است یعنی گوئیا در نظر است کہ علی الدوام متوجہ الیہ ست بالجملہ حالتے کہ آرزوے آن می کنید تفوق آن بر حالتے کہ نقد وقت شما است محل تامل است مصرع آن لقمہ کہ در دہان نگنجد مطلب۔

و آنچہ بعد ازین نوشتہ اند کہ ہرگاہ چند مکاشفہ سوائے آن انوار از آنجانب در نظر می در آید متوجہ نمی شود و دفع می کنم نیک و بلند است و تلافی آرزوے سابق می نماید آرزوے عزلت و تنہائی نمودہ بودند نیک و مبارک ست العزلۃ منیۃ الصدیقین لیکن برانند صحبتی کہ برائے افادہ یا استفادہ بودبہ از عزلت است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و بست و سوم (۱۲۳)

بمخدوم زادہ عالیمقدار معدن الحقایق شیخ ابو القاسم در عفو از زلات یاران و منع از شنیدن قول نمام۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکاتیب شریفہ رسیدہ مسرت بخش گردید از آشتی و حصول صفا نوشتہ بودند خوب شد نائرہ فتنہ ہر چند منطفی تر بہتر از دوستان بمقتضاے بشریت تلتے واقع شود و امرے کہ مخالف دوستی بود ظاہر گردد باید در گذرانید و خوبیہاے آنہا را در نظر باید داشت مصرع اگر مردی احسن الی من اساء

قیل ذکر بعضھم عن بعض مکروھا عند بعض فقال انا نظرنا فی محاسنہ الینا فاذا ھی اکثر من مساویہ فاخذنا محاسنہ وتجاوزنا عن مساویہ فینا کذلک یفعل السید بالعبد فکیف العبد بالعبد نوشتہ بودند کہ بعضے صلحا چیزہا رسانیدہ بودند بمقتضاے حسن ظن اعتماد بر قول آنہا نمودہ آزردہ خاطر گشتہ، نوشتہ بودیم از اہل علم ایں حرف محل تعجب ست بحسن ظن قول اینہا را قبول کردید و جانب دیگر کہ سزاوار حسن ظن بود حسن ظن نکردید شخصے کہ نمامت کند سخن او قابل قبول نیست و لازم رواست و فی الکنز المخفی قال خالد بن سنان قبول النمیمۃ شر من النمیمۃ لان النمیمۃ دلالۃ والقبول اجازۃ ولیس من دل علی شی کمن قبل واجاز فامقت النمام علی نمیمتہ وان کان صادقا للومہ فی ھتک العورۃ واضاعۃ الحرمۃ وعاقبہ انکان کاذبا لمبارزتہ الرحمن ومطاوعۃ الشیطان بقول الزور والبھتان فاذا تاک انسان فاخبرک ان فلانا قال فیک کذا وکذا او فعل بک کذا وکذا فانہ یجب علیک ستۃ اشیاء اولھا ان لا تصدق لان النمام مردود الشھادۃ عند اھل الاسلام قال اللہ تعالی یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ جَآءَكُمْ فَاسِقٌۢ بِنَبَاٍ فَتَبَیَّنُوْٓا اَنْ تُصِیْبُوْا قَوْمًۢا بِجَهَالَةٍ الآیہ والثانی تنھاہ عن النمیمۃ لانھا منکرۃ والنھی عن المنکر واجب وقال اللہ عز وجل كُنْتُمْ خَیْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ الآیہ والثالث ان تبغضہ فی اللہ لانہ عاص فاسق وبغض العاصی

واجب والرابع لا یظن باخیک الغائب ظن السوء لان اساءة الظن بالمسلم حرام و
الاجتناب عن الحرام واجب الخامس ان تترک التجسس عما اخبرک بہ الواشی فان اللہ
تعالیٰ نہی التجسس علی ما قال عز وجل وَلَا تَجَسَّسُوْا والسادس ان لا تفعل انت ما لم تکن
ترضی عن ھذا النمام فلا تخبر احدا بما اتتک بہ النمام وقال بعض العلماء من اراد یسلم من
الاثم فی ھذہ الزمان ویبقی لہ الاخوان فلیجعل نفسہ قاضیا ویحکم حکم القضاة لا
یقبل قول احد فی احد ولا یصدق احدا علی احد الا بشہود وتعدیل فانا قد حببنا
بقول اقوام وابغضنا فاصبحنا علی ما فعلنا نادمین۔

مکتوب صد و بست و چہارم (۱۲۴)

بہ ہمت خان در مواعظ و نصائح۔

اللہ تعالیٰ از رقیت ما سوا محرر ساختہ بکسب مرضیات خویش مکرم و مستسعد دارد۔
مخدوما حق سبحانہ آدمی را مہمل نیافریدہ است و بطور او نگذاشتہ تا ہرچہ داند بکند و ہرگونہ خواہد
زندگانی نماید اَیَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ یُّتْرَکَ سُدًی مقصود از خلقت او ادائے وظائف
بندگی ست و مطلوب از وے معرفت خداوندی جل شانہ بچیزہائے چند امر کردہ است و از بعضے
چیزہا نہی فرمودہ آنکس چارہ ندارد و بغیر از آنکہ بمقتضائے اوامر و نواہی او زندگانی نماید و الا
بندہ متمرد بود و سزاوار چندین عقوبات و مورد غضب گردد و عیدات اخروی بیشک آید نیست
خواب خرگوش تا چند خواہد بود اِنَّ عَذَابَ رَبِّکَ لَوَاقِعٌ مَّا لَہٗ مِنْ دَافِعٍ از کمال اہتمام کہ در
بارۂ انسان دارد چندین مؤکل بر سر ہر فرو گذاشتہ است تا حافظ افعال و اقوال و حرکات و سکنات
او باشند و بنویسند وائے بر جان آدمی نامراد یک واقعہ نویس پادشاہی کہ در صوبہ میرود اہل صوبہ را
لرزہ می گیرد و از اعمال شنیعہ اجتناب می کنند و این جا مؤکلان امین نوشتہائے روز را وقت شام
می برند و نوشتہائے شب را وقت صباح و وقت عرض اعمال او نزد حضرت ذوالجلال والجمال می شود

امثال ما غافلان ہیچ متنبہ نمی شویم ودر کسب معاصی دلیر تر می گردیم۔ مخدوما عمر چند روزہ بیسے عزیز است وفرصت مغتنم باید کہ در اہم امور صرف یابد افسوس است کہ بہ بیہودہ لا یعنی بگذرد باندک سعی ملک ابدی بدست می آید وباندک فراغت از دست می رود وذکر کثیر از اہم مہام است وورع وتقوی از عزائم امور ناکدام جوانمرد باشد کہ باوجود تہی اسباب عیش وباہمہ خدم وحشم کلمہ حق را بسمع قبول بشنود وپند بے غرض را پیوند جان نکند۔ بیت

دادیم ترا ز گنج مقصود نشان | گر ما نہ رسیدیم تو شاید برسی

مہام

مکتوب صد وبست وپنجم (۱۲۵)

بمحمد معصوم در بیان ذکر وتفکر۔

بعد الحمد والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ وعلی آلہ وصحبہ المختصین بفضل اللہ می رساند مکتوب مرغوب کہ از راہ محبت ارسال داشتہ بودند مسرت بخش گردید از غلبہ ضعف دماغ نوشتہ بودند اللہ تعالیٰ شفائے عاجل بدہد وقوت بخشد اگر از ممر این ضعف بذکر لسانی وحبس نفس نمی توانند بواقعی پرداخت بذکر قلبی ومراقبہ وتفکر بیشتر پردازند تفکر ساعۃ خیر من عبادۃ سنۃ او الف سنۃ شنودہ باشند می دانند تفکر چیست۔ ع

تفکر رفتن از باطل سوی حق

عبادات اہل اللہ ومراقبات شان ہمہ تفکر آنست کہ از علم اسفل بعلم اعلیٰ می روند واز دال بمدلول می پیوندند واز ظلال باصول می گرایند واز صفت بشان عروج میفرمایند واز شان بذات بیشان پے می برند بالجملہ ذکر عبارت از طرد غفلت ست بہرچہ از غفلت یکسو باشند داخل ذکر است وہر کارے کہ مقرون بہ نیت صالحہ بود از بیع وشرا ومانند آن ذکر است مورد نیا وی باین نیت عبادت وذکر میشود ودوام آگاہی حاصل می آید۔ بیت

دردلِ ما غمِ دنیا غمِ معشوق شود | بادہ گر خام بود پختہ کند شیشۂ ما

دریچہ ترقی ہموارہ مفتوح باد بالنون والصاد۔

مکتوب صد و بست و ششم (۱۲۶)

بمولانا فصیح الدین در تعبیر واقعہ و تحقیق بعضی امکنہ لطائف۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم حامداً و مصلیاً۔ اللہ تبارک و تعالیٰ در مدارج قرب ترقیات کرامت فرماید مکتوب مرغوب کہ بنام این مسکین نمودہ بودند بمطالعہ آن مسرور و خوشوقت گردید حق سبحانہ آتش شوق تیز تر گرداند و نایرہ نار محبت را مشتعل سازد تا ما سوی تمام برہاند و بحوالی حریم قدس برساند قریب مجیب۔ و آنچہ دیدہ اند کہ حضرت خواجہ بزرگ بشما طبقے پر از الوان طعام فرستادہ اند الخ نیک و روشن است ما نا کہ از نسبت خاصۂ خود عطا کردہ اند و واردی از راہ تعجب زیارت شما وارد شدہ است و ہمچنیں آنچہ دیدہ اید کہ ابلیس لعین با توابع و لواحق و اخوان و انصار خود نزدیک بقلب و سایر لطائف شما رسیدہ است چون دل و لطائف دیگر را پر از ذکر یافتہ در آنجاہا استقرار نتوانستہ است نمود و مایوس و مخذول برگشتہ است و گفتہ کہ لطائف این مملو از ذکر اند مرا ہیچگونہ بایں راہ نیست تم بلی جائے کہ اولش خاصۂ حضرت خواجۂ بزرگ برسد آنجا لعین را چگونہ راہ بود، پرسیدہ بودند کہ حق سبحانہ در مادہ روح فرمودہ است قُلِ الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّیْ و لطائف دیگر ہم بریں منوال است پس یقین امکنہ لطائف خمسہ عالم امر کہ دریں سلسلہ علیہ مثبت است بچہ معنی خواہد بود۔ بدانند کہ عالم امر را لامکانی می گویند و نصیبی از بیچونی دارد و محل ظہور لطائف خمسۂ آن فوق العرش است کہ بلامکانیت موصوف است، باید دانست کہ لامکانیت و بیچونی عالم امر نسبت بعالم خلق است کہ بمکانیت و بچندین خوبی متسم است نسبت بہ بیچونِ حقیقی جلت عظمتہ عین چون است و لامکانیت او عین مکانیت پس عالم امر گویا برزخ است میان مکانی و لامکانی و چون و بیچون و از ہر دو طرف رنگے دارد و بہرہ ور است باوجود این رتبہ کہ عالم ارواح دارد حق تعالیٰ بحکمت بالغہ خود در انعشقی بعالم خلق دادہ است و ازین جہت او را تعلقے خاص بایں بدن

عنصری بہم رسیدہ است و باوجود لامکانیت بواسطہ برزخیت در مکانے آرام گرفتہ است قلب را بجانب دست چپ کہ محل مضغۂ قلبیہ است تعلق است و روح را بجانب دست راست و ہکذا و باین تعلق در لامکانیت او قصورے نمی رود و ہرگاہ بے چون و لامکانی حقیقی فرماید ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن در روح کہ برزخ است چرا مستبعد بود ہر چند این وسعت بیچونی ست و از قبیل متشابہات کہ ایمان بآن باید آورد و کیفیت آنرا بعلم اللہ تعالیٰ باید حوالہ کرد این تعلق عالم امر بعالم خلق ہم برین قیاس باید نمود کہ نصیبے از بیچونی ہست و ورائے تعلق و وسعت اجسام باجسام است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و بست و ہفتم (۱۲۷)

بمیر محمد امین بخاری در تعبیر واقعۂ وے۔

اللہ تعالیٰ از رقیت ما سوی محرر ساختہ بکلیہ گرفتار جناب قدس دارد مکتوب مرغوب کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسید چون متضمن حدیث شوق و آرزومندی بود خوشوقت ساخت و شوق افزا گردید۔ نوشتہ بودند دران اثنائے ذکر محویت غلبہ کرد چنانچہ گاہ علم بوجود نمی ماند و باز ہمان علم بحال خود عود می گردد و دران حال شخصی می گوید کہ الحال ترا مصالح کمالات می یابد محذو و باین محویت نیک و مبارک است حق سبحانہ آنرا بنہجے غالب آرد کہ از عود ندکور ایمن بود عزیزے گفتہ است اشتھی عدما لا اعود ابدا۔ و آنکہ گفتہ مصالح کمالات می یابد یعنی بعد از فنا و محویت بشریت مقام تخلق باخلاق اللہ است عزوجل آمادگی و استعداد ہم داد و ست عطا می کند و ہم استعداد آن می دہد۔ بیت

نیاوردم از خانہ چیزے نخست　　　تو دادی ہمہ چیز من چیز تست

اوقات بطاعات معمور دارند و در تعمیر آخرت کوشند و شبہائے تار اگر بہ استغفار روشن دارند بہتر۔ بیت

دادیم ترا ز گنج مقصود نشان　　　گر ما نہ رسیدیم تو شاید برسی

والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و بست و ہشتم (۱۲۸)

بہمشیرہ زادہ حضرت ایشان حاجی شیخ محمد فضل اللہ در بیان نصیحت۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید اللہ تعالیٰ بمطلب دارین رساند و باعلیٰ مرتبۂ کمال واصل گرداند خاطر بجانب شما نگران می باشد انہ المیسر لکل عسیر بدست آیندہا خبر عافیت وکیفیات احوال می نوشتہ باشند باموردنیاوی بقدر ضرورت پردازند و باقی اوقات باشغال واذکار صرف نمایند و در تعمیر باطن کوشند وبمطلب اعلیٰ در آویزند وہمت بتعمیر آخرت گمارند واجہ دور افتادہ را بدعاے خیر یاد آرند باقی احوال بخیر است والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدیٰ

مکتوب صد و بست و نہم (۱۲۹)

بمخدوم زادہ حقایق ومعارف آگاہی شیخ ابو القاسم در بیان نصیحت۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ، فرزند گرامی ازین جانب سلام خیر انجام خوانداحوال این حدود مستوجب حمد است امید کہ آن فرزند نیز بعافیت باشد وہموارہ در ترقی بود کتابتے کہ پیش ازین فرستادہ بود در ایام آزار فقیر رسیدہ بود بنابران در جواب توقف رفت الحال ہر چند جستجوے آن کتابت کردنیافت تا بر طبق آن جواب نویسد الخیر فیما صنع اللہ سبحانہ کارے کہ در پیش دارند و در تحصیل آن جد تمام مرعی دارند چند گاہ کہ آنجا ہستند مغتنم است بر علوم دینیہ بیشتر راغب باشند یک سبق از ان ہم باشد بہتر بود ہر وقت کہ از سبق فاضل مانند بذکر وفکر مشغول باشند وشبہاے تار را بگریہ واستغفار روشن دارند ایام عمر بسے مغتنم است در اہم امور باید کہ مصروف بود والسلام اولاً وآخراً۔

❀

مکتوب صد و سی ام (۱۳۱)

بخواجہ احمد بخاری در فضائل قرآن و تعبیر واقعہ کہ نوشتہ بود۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید از جمعیت و حفظ اوقات نوشتہ بودند از مطالعہ آن خوش وقت گردید اللہم زد شوق حفظ قرآن نمودہ بودند اگر میسر شود چہ بہتر ازین نیک و مبارک است در حدیث نبوی علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام آمدہ است اھل القرآن اھل اللہ خاصتہ ابن جندی و نیز در حدیث آمدہ است حملۃ القرآن اولیاء اللہ فمن عاداھم فقد عادی اللہ ومن والاھم فقد والی اللہ فروہم در حدیث است فضل حملۃ القرآن علی الذی لم یحملہ کفضل الخالق علی المخلوق فروہم در حدیث است اکرموا حملۃ القرآن فمن اکرمھم فقد اکرم اللہ الا فلا تنقصوا حملۃ القرآن حقوقھم فانھم من اللہ بمکان کاد حملۃ القرآن ان یکونوا انبیاء الا انھم لا یوحی الیھم الدیلمی۔

واقعہ کہ سعادت آثار محمد زاہد دیدہ نوشتہ بودند بسیار نیک و روشن است و آنچہ در بیابان گنبد عالی سفید کہ اندرون آن شفاف است دیدہ بود آن گنبد گویا عبارت از عین ثابتہ است کہ مبدأ تعین سالک ست و ولایت مربوطا ست بواصل شدن آن و آنچہ چہار فرشتہ گفتند کہ این بشارت بوصل و اصلان ست موید این معنی است بعد ازان آنچہ فقیر در ہمان واقعہ گفت کہ آن گنبد چہار مرتبہ دارد مرتبہ اول دخول است دران گنبد مرتبہ دوم آنست کہ بنصف زینہا برسد مرتبہ سوم آنست کہ بر فوق او برسد مرتبہ چہارم آنست کہ از فوق تحت آمدہ از در بیرون شدہ بگنبد دیگر داخل شود الخ بدانند سالک چون باسمی کہ مبدأ تعین اوست واصل شود بکمال خود برسد چہار درجہ دارد درجہ اولی آنست کہ دائرہ مکانی را قطع نمودہ باسم واصل گردد حصول فنا و ابستہ باین درجہ است درجہ دوم آنست کہ دران اسم سیر نماید و بکمالات

آن متحقق شود و آنچہ در واقعہ گفتہ کہ بنصف زینہا برسد معبر بآنست این درجہ محصل بقا است
درجہ سوم آنست کہ بمنتہای اسم برسد و باسم بقا یافتہ بمسمی پے برد این ہر سہ درجہ بسیر الی اللہ
و سیر فی اللہ تعلق دارد کہ در کمالات عروج است درجہ رابع بہ نزول دارد کہ سیر عن اللہ باللہ
است و سیر فی الاشیا ست و باین دو سیر اشعار است آنچہ در واقعہ گفتہ کہ از فوق بتحت آمدہ
و از گنبد بر دن شدہ بگنبد دیگر در آمدہ و گنبد دیگر گنبد عالم امکان ست یا گنبد قالب سالک و
شمار او خواجہ شریف را بشارت بہ نزول است و محمد زاہد را ہنوز وقت نرسیدہ است و نیز موید این
تعبیر است آنچہ آن چہار فرشتہ گفتند خانہ باطن تو ہمین است این ست آنچہ بخاطر فاتر راہ یافتہ
است در تعبیر واقعہ کہ طلب نمودہ بودند. والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و سی و یکم (۱۳۱)

بخواجہ عبد اللہ کولابی در جواب استفسار او از حضور مجلس ذکر جہر و غیر آن۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات می رساند صحیفہ گرامی
رسیدہ مسرت بخش گردید اظہار اشتیاق نمودہ بودند ازین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند
و اثر وانا الیہم لاشد شوقا مطالعہ نمایند حق سبحانہ آتش شوق را مشتعل سازد تا از آفاق و
انفس بتمام برہاند و از شیون و اعتبارات بگذراند و بمعیت ذاتیہ برساند انہ قریب مجیب۔
پرسیدہ بودند در مجلسے کہ اوراد فتحیہ کبر دیان میخوانند کہ دران میان باید نشست یا ترک آن
مجلس باید کرد محمد و بنابر تقدیری کہ ذکر جہری می کنند پس ذکر فی نفسہ حسن است و نتیجہ بخش اگر
بنشینند و بہ طریقہ خود مشغول باشند گنجایش دارد و مستحسن است و اگر نظر بآنکہ جہر در ذکر بدعت
است خود را گوشہ گیرند ہم میسر ند و مختار ند بالجملہ درین قسم جاہا رعایت حکمت کنند و وقت و
حال را ملاحظہ نمایند و برفتوی قلب عمل نمایند در حدیث آمدہ است البر ما سکنت الیہ
النفس و اطمئن الیہ القلب و الاثم ما سکن الیہ النفس و لم یطمئن الیہ القلب و ان

غیر آن
لم یسکن

انفاس المفتون دیگر توجہ مرشد طالب در ذکر اسم ذات نفی و اثبات یکسان ست بباطن او توجہ باید کرد توجہ کنندہ را ذکر کردن چہ در کار و متوجہ الیہ بہر طریقے کہ ماموراست مشغول خواہد شد و آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ فقیر بشما کاغذ کلانے دادہ است و دران کاغذ یک جانب صورت مبارک حضرت رسالت پناہ ست صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم و یک جانب صورت این مسکین درمیان صورت آنحضرت ست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام واضح گردید و مبشر گردانید گویا اول تقرب قاب و قوسین دارد و آنچہ بعد ازان دیدہ اید بلا ہیت باو ادنی والسلام اولا و آخرا۔

ولعدازان آنچہ در برزخ صورت این مسکین

مکتوب (۱۳۲) صدوسی ودوم

بسیادت پناہی حاجی محمد عاشور بخاری آنکہ در اجتماع طالبان تصحیح نیت ناگزیراست و در خالق و مخلوق نسبتی غیر از خالقیت و مخلوقیت نیست و معنی ہدایت بصراط مستقیم۔

الحمد للہ علی ما انعم والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سید العرب والعجم الذی صار امتہ خیر الامم وعلی آلہ وصحبہ ذو الفضل والکرم نامہ مودت کہ از راہ صدق و محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت الحمد للہ والمنہ کہ بعافیت اند و اوقات بجمعیت می گذرد و دو حلقہ ذکر منعقد است۔ بیت

آسمان سجدہ کند بہر زمینی کہ درو   یک دو کس یک دو نفس بہر خدا بنشینند

لیکن در تصحیح نیت باید کوشید و از شر نفس و شیطان ایمن نباید بود مبادا این اجتماع سبب بعد و حرمان بود ازین ممر ترسان و لرزان باید بود و ہموارہ بجناب قدس ملتجی و متضرع ہرچند چون در صحبت فقرا بودہ اند امیداست کہ ازین قسم شر ایمن باشند اما بہر حال التجا و استغفار ناگزیراست کریمہ وَمَا اُبَرِّئُ نَفْسِیْ الایہ خواندہ باشند۔ نوشتہ بودند کہ عالم را با حق سبحانہ جز نسبت خالقیت و مخلوقیت در نظر نمی در آید و خود را بیش ازین کہ مخلوقم از مخلوقات او سبحانہ دیگر اثبات نمی کند بلے ذات صانع را با مصنوعات ہمین نسبت خالقیت است و بس اگر نسبت

اصالت وظلیت است بصور اسما وصفات ست نہ بذات عز برہانہ ان اللہ لغنی عن العالمین
این دید اصل است ومبنی از اصالت نسبت این دید با عوام راست یا اخص خواص راکہ از
ظلال باصل گذشتہ اند واز شہود بغیب پیوستہ خواص بدید اصالت وظلیت خورسند اند وبذوق
شہود ومشاہدہ ملتذ از ہمین دید ناشی است آنچہ نوشتہ اید وبیقین معلوم می شد کہ بجز حرمان و
نیستی حاصل نکردہ است وغیر از نا یافت از مطلوب معلوم نمی گردد قلق واضطراب وحزن
دائمی دامنگیر است وبلند ہمتی وعدم اکتفا با آنچہ حاصل است نیز از شعب آن دید است و
رسوخ قدم بر اتیان احکام شرعیہ وجمیع سنن نبویہ علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ واجتناب
از بدعت وآنچہ نامرضی اوست تعالی نیز ملایم آنست وآنچہ از لوازم رضا بقضا وشرح صدر بہر چہ
از او تعالی رسد از غم ومصیبت نوشتہ اند از نعم جلیلہ است اللھم زد ہدایت بصراط مستقیم عبارت
ازین شرح صدر است بافعال او تعالی ورفع تنگی سینہ بمقتضیات او سبحانہ فَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ اَنْ
يَّهْدِيَهٗ يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ وَاِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّآ اَجْرًا عَظِيْمًا وَّلَهَدَيْنٰهُمْ
صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا والسلام علیکم وعلی سایر من اتبع الہدی۔

مکتوب صد وسی وسوم (۱۳۳)

بجان محمد بیگ کولابی در جواب عریضہ وے کہ متضمن اذواق ووقائع بودہ وبیان آنکہ وقائع
مبشرات اند دلالت بر حصول ندارند۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب کہ بنام این مسکین نمودہ بودند
رسیدہ خوش وقت ساخت چون متضمن احوال ووقائع پسندیدہ بود مسرت بر مسرت افزود
فزادکم اللہ سبحانہ شوقا وذوقا ورزقکم ترقیا وتوفقا۔ نوشتہ بودند قبل ازین چنین بود کہ پیش
ہر مخلوقی از مخلوقات خود را خوار وبے اعتبار می یافت حتی کہ کافر فرنگ را از خود بہتر می دانست
وہر فعل کہ ازین فقیر واقع می شد شر محض می دانست۔ مخدوما این حال اصل است واین دید

قصور و شریت از نعم جلیلہ است و منبی از فنا و نیستی چہ ہستی و توابع آن چون باصل خود رجوع کند غیر از نیستی و شرارت در سالک نماند و بوے خیریت در خود احساس نماید ذات ممکن عدم است که منشاء ہر شر و فساد است وجود و سائر کمالات در روے عاریت و امانت است و بعد از رد امانت باہل آن غیر از شریت و دید قصور که مقتضاے ذات اوست نصیب او نخواہد بود دریا ہاے عظیم که در نظر می در آیند و ہر کدام را جدا جدا قطع می کنند بسیار خوب ست در راہ سلوک این قسم دریا ہا بسے قطع باید نمود و آنچہ حضرت ابراہیم علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام بشما می فرمایند که تو از آن مائی بشارت ست بزرگ ما ناکہ از ولایت شان بہرہ برگیرند و آنچہ دیدہ اید که شما سوختہ او انگشت گشتہ اید و آن انگشت را سیاہی ساختہ اید و مردم از آں جدا جدا می نویسند بعد از آں معلوم شد که قرآن می نویسند تعبیر این ظاہر است حق تعالیٰ ہمچنانکہ وجود بشریت با تش محبت بسوزد و فانی گردد و بالفاظ قرآنی بقا یافتہ است از شما ظہور یابد که سوختگان آتشِ عشق را مونس کلام اوست که درین نشأ باین مثابہ مظہری نیست وصفت حقیقی او بنفسہ جلوہ گر شدہ است و از صفت بموصوف راہ کشادہ است۔ در حدیث آمدہ است الا من اشتاق الی اللہ فلیستمع کلام اللہ و ہمچنیں آنچہ دیدہ اید که می گویند که معدوم شو فقیر می گوید که در قدم رسول صلی اللہ علیہ و علی آلہ وسلم در ہماں وقت قدمہاے مبارک در نظر در آمدند و در زیر قدمہاے مبارک معدوم شدم بشارتیست و اشارتے بفناے خاص الخاص در زیر قدم مبارک فناے که بود امتیاز خاص دارد و آنچہ دیدہ اید که دشت عظیم بکراں را بیک ساعت قطع کردہ اید نیز نیک و مبشر است و واقعہ که خود را دراں پرچہ گوشت بے حس و حرکت مقدار نیم کف دست دیدہ اید منبی از فنا و ظہور عدمیت ذاتیہ است که بعنوان جماد بے حس و حرکت ظاہر شدہ است چنانچہ حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس نوشتہ اند و آنچہ از احوال و وقائع برادر دینی دوست بیگ نوشتہ بودند از حصول بشارت فناے قلبی و دخول در جرگہ اولیا و مراقبہ خود را غایب یافتن و ظہور جاہ معرفت د یا فتن نصیب ازاں و دعا

کردن حضرت ایشان دربارۂ او و مصافحہ نمودن و نصیحت کردن بخواندن آیۂ کریمہ وَمَآ اُمِرُوْٓا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ حُنَفَآءَ الاٰیہ ہمہ واضح گردید وقائع خوب و بشر ند و امر بخواندن کریمہ حث است بر برپا کردن نماز کہ ستون دین و موطن کمال قرب ست و دادن زکوٰۃ کہ طہارت مال ست و نیز حث است بر تحصیل اخلاص کہ قبول اعمال طاعات و اذکار بآن مربوط است و نتیجہ سیر و سلوک است و باید دانست کہ وقائع و منامات از مبشرات بیش نیستند کہ بشارت حصول استعداد می دہند و مخبر قوت اند نہ فعل جانی۔ باید کہ معاملہ از قوت بفعل آید و از گوش بآغوش رسد آنچہ در بیداری روے مید ہد از آن اینکس است خوش گفت بیت

چو غلام آفتابم ہمہ ز آفتاب گویم ⁂ نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیث خواب گویم

مکتوب (۱۳۴) صد و سی و چہارم

بحقائق آگاہ حاجی حبیب اللہ حصاری ثم البخاری در آنکہ در ابتدا ظاہر برنگ باطن منصبغ و بعد از انقطاع ظاہرہ مکدر و ملوث بنظر می در آید و در عدمیت ذاتی ممکن و حقیقت کعبہ و حقیقت خلت و حقیقت صلوٰۃ و حقیقت قرآنی و حقیقت محمدی و تعبیرات آن و ما یناسب ذلک۔

الحمد للہ علی نوالہ والصلوٰۃ والسلام علی حبیبہ محمد و آلہ اما بعد مکتوب مرغوب کہ از پشاور فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از دید نقص و قصور و زشت در آمدن وجود بشری در نظر خصوص در طاعات و در اماکن متبرکہ نوشتہ بودند بوضوح پیوست. مخدوما ظاہر کہ فی نفسہ ظلمت و کدورت است ہنگام اختلاط باطن با وے روشن و با طراوت در نظر می در آید از ذوق و انوار باطن ظاہر ہم منور و متصف بشوق و ذوق می گردد چون باطن بسبب ترقیات از ظاہر منقطع شود و بعد المشرقین درمیان پدید آید انوار و اذواق باطن بظاہر کمتر رسد لاجرم مکدر و ملوث بنظر در آید و بغم و اندوہ موصوف بود و ایضا بعد از لحوق کمالات با صل غیر از عدم کہ ما وراے ہم شر و نقص است و از ہر چہ گوئی زشت تر روے نخواہد نمود در طاعات و جاہاے متبرکہ ظلمت و

کدورت ذاتی بیشتر جلوہ کند اذ بضدها تتبین الاشیاء و آنچہ نوشتہ بودند کہ در مراقبہ معاملہ بس عالی رو داد شئی عظیم را بر داشتہ پیش فقیر گذاشتند بالاے آن پردہ بود گفتند این ہمہ نسبتہاے تست پردہ را بر داشتند نورے از آنجا برخاست مرا و تمام عالم را فرو گرفت چنان محظور شد کہ حقیقت قرآنی خواہد بود پردۂ دیگر مزین تر از پردۂ اول پدید آمد آن پردہ نیز برخاست کہ نور سابق الا فرو گرفت متوہم شد کہ این حقیقت صلوٰۃ خواہد بود بعد ازان پردۂ دیگر ہویدا گردید چون آنرا ہم برداشتند نورے بزرگ ظہور کرد کہ مرا و تمام عالم را فرو گرفت خود را بسیار منور و بزینت آراستہ دیدم دران وقت توہم شد کہ دائرہ خلت باشد و معاملۂ دیگر درانوقت دست داد کہ این انوار و معاملات سابق گویا در نور متلاشی اند و خود را ہم دران نور می یافت متوہم شد کہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام و محبوبیت ہمین خواہد بود۔ مخدوما آنچہ نوشتہ اید ہمہ در غایت روشنی و نہایت علو است لیکن مبشرات اند حق سبحانہ از قوت بفعل آرد و از گوش بآغوش رساند۔ این قدر ہست کہ شما را در ولایت ابراہیمی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام یافتہ و ازین راہ مناسبتے بمقام خلت پیدا است چہ عجب اگر از انوار این مقام شگرف نسبتی فرا گرفتہ باشند و از گلشنہاے آن گلہا چیدہ محبت کہ منشا محبوبیت است ہم از شعب خلت است چون این خلت غالب آید و نشہ بیقراری پیدا کند محبت تام یابد نفس خلت سراسر انس و الفت ست محبت است کہ بنشہ گرفتاری از سائر افراد خلت ممتاز است و جدا گشتہ است و عجوبۂ روزگار شدہ و نتیجۂ دیگر دادہ بیت

ازان افیون کہ ساقی در مے افگند حریفان را نہ سر ماند و نہ دستار

محبت آثارا وصول بحقیقت قرآنی باید کہ بعد از عبور بحقائق انبیاء کرام علیہم الصلوٰۃ والسلام و بعد حصول کمالات آن صورت بندد چہ انبیا و خاتم ایشان علیہ و علیہم الصلوٰۃ والبرکات ہم مخلوق اند و قرآن کلام اللہ غیر مخلوق پس وصول بحقیقت آن بعد از عبور ازان حقائق بود۔ در حدیث است فضل حملۃ القرآن علی الذی لم یحملہ کفضل اللہ علی خلقہ القرآن افضل من کل شئ

دون اللہ وفضل القرآن علی سائر الکلام کفضل اللہ علی خلقہ۔ وآنچہ در واقعہ رسول خدا را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم وامہات مومنین را دیدہ کہ انوار ایشان سر بفلک کشیدہ و تمام عالم را فرو گرفتہ مبارک است حق سبحانہ از برکات و انوار شان بہرور کناد والسلام علیکم و علی سایر من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب صد و سی و پنجم (۱۳۵)

بصوفی سعد اللہ کابلی۔

اللہ تعالیٰ بمراتب کمال واکمال ترقی دہاد مکتوب مرغوب کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید اظہار اشتیاق ملاقات نمودہ بودند دوستان نیز مشتاق دانند وحدیث نفیس وانا الیہم لاشد شوقا بر خوانند آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ حوض عالی بغایت صفا ظاہر شد وبعضے یاران چیزہا گفتند وشما می گوئید کہ حقیقت قرآنی بر من ظاہر شدہ بود الحال خوب واضح گشت وباز با یاران می گوئید کہ مقام دیگر بنظر من در آمد شما آنرا دیدید یا ندیدید از یاران ہیچ نعم بالا نیز آمد ونیز دیدہ اید کہ گویا چہرۂ شما را نوشتہ بودند وحقیقت قرآنی بر آن مہر کردند و نسبتی بر خود یافتند تا سہ روز ہمان کیفیت بود۔ مخدوما ہر دو واقعہ روشن و عالی ست و مبنی از استعداد و حصول و مشعر از قوت وصول امید وار باشند کہ از قوۃ بفعل آید واز گوش بآغوش رسد۔ بیت

می تواند کہ دہد اشک مرا حسن قبول   آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را

واقعۂ دیگر نوشتہ بودند کہ عزیزی بر اسپ ابلق سوار است مرا ہم عقب خود سوار کردہ بمجلسی فرا آمدیم دیوارے ظاہر شد واز میان دو نیم گشت مقام عالی ظاہر شد باز بالاتر از آن مقام مقام دیگر ظاہر گردید باز مقام عالی تر از آن مقام بنظر در آمد می گویند درین مقام حجابے نماند از استماع این بیہوش شدم تا دو سہ گھڑی افتادہ ماندم ہر چند مردم بیدار می کردند بافاقت نمی آمدم بعد از آن کہ بافاقت آمدم بر خود حال عجب مشاہدہ کردم تا سہ روز بر من این حالت بود۔ سعادت آثارا می تواند کہ سوار بر اسپ ابلق کہ شما را عقب خود نشانندہ راہبر شما باشد کہ متکفل سیر و سلوک

مقام

شما است در عالم معنی واسپ ابلق مرکب روح بود کہ برزخ ست میان عالم چون و عالم بیچون و
ہر دو رنگ و دیوار کہ دو نیم گشت وجود بشری شما بود کہ پر از ظلمت و کدورت ست در وقت طلوع
شمس حقیقت دک و فک گشتہ و از ظلمت و کدورت کہ ذاتی او بود منخلع شدہ۔ اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا
دَخَلُوْا قَرْيَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْا اَعِزَّةَ اَهْلِهَا اَذِلَّةً وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُوْنَ o و آنکہ بعد از
دو نیم شدن دیوار مقام عالی ظاہر شد می تواند کہ مبدأ تعین شما بود ظل اسم الٰہی ست و آنکہ
بالا تر ازان مقام دیگر ظہور کرد اسم الٰہی کہ اصل مبدأ تعین و اسم کلی بود کہ مبدأ تعین جزئی از
جزئیات آن کلی است و مقام ثالث کہ برتر از مقام سابق است بنظر در آمد شان ذاتی بود کہ
اصل آن اسم کلی است و مجرد اعتبار است در ذات تعالیٰ و تقدس و چون در میان شان و ذات
غیر اسم پردہ نیست لاجرم نشنید ید کہ حجاب نماند اینجا دقیقہ ایست۔ باید دانست کہ بیہوشی حجاب
می طلبد چون حجاب مطلق برخیزد بیہوشی نبود۔ ع

تو عین ذات می نگری در تبسمی

نوشتہ بودند کہ در حلقہ نشستہ بودم کہ صاحبزادۂ گرامی میفرمایند اکثر یاران از مقام
بنی اسرائیل عروج نمودند باز فرمودند کہ فوق العرش مقامے ست یاران ازان عروج کردند
بنویسند کہ فوق العرش کدام مقام ست۔ مخدوما باید کہ این سوال از کسے کہ اخبار این ماجرا
کردہ است بکنید بہر حال گویم کہ فوق العرش کہ بلا مکانیت موصوف ست مقام عالم
ارواح است و عالم ارواح برزخ است میان مکانی و لامکانی و ہر دو رنگ دارد درین
عالم پنج لطیفہ است قلب و روح و سر و خفی و اخفی و ہر کدام ازین پنجگانہ عالمی ست کہ ازین
عالم کہ زیر عرش است باضعاف زیادہ است و دائرہ امکان باین پنجگانہ منتہی می شود و
سالک بقطع این پنجگانہ بفنا متحقق می گردد بعد ازان شروع در کمالاتِ الٰہی است جل شانہ کہ
موطن بقا است و نہایت این سیر را علام الغیوب داند تعالیٰ و آنچہ گفتہ کہ از مقام بنی اسرائیل
عروج نمودند می تواند کہ مقام بنی اسرائیل کنایت از مقام سر و خفی باشد چہ بنی اسرائیل

تابع دو پیغمبر اولو العزم اند حضرت موسیٰ و حضرت عیسیٰ علی نبینا و علیہما الصلوات والسلام و این
ہر دو لطیفہ را باین آن دو پیغامبر علیہما السلام خصوصیتی است خاص ولایت موسوی ولایت
سر است و ولایت عیسوی ولایت خفی و بعد از گذشت این دو ولایت مقام اخفی است
خصوصیت به پیغمبر ما دارد علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام چہ ولایت او علیہ الصلوٰۃ والسلام ولایت
اخفی است و آنچہ بعد ازین گفتہ کہ فوق العرش مقامے ست از ان عروج نمودند آل ہر دو یکے شد
چہ این ہر دو ولایت کہ کنایت از مقام بنی اسرائیل است نیز فوق العرش است و عروج از ان
ممکن بلکہ واقع است والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و سی و ششم (۱۳۶)

بخواجہ محمد شریف بخاری۔

اللہ تعالیٰ باعلیٰ مرتبہ کمال و اکمال ترقی دہاد مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید
چون متضمن از اذواق سینہ بود فرحت بر فرحت افزود۔ نوشتہ بودند کہ شب بست و ہفتم در تراویح
ختم قرآن مجید می شنیدم کہ فیض و برکات عظیم نازل شد وجود بشری را تمام خالی کردند کہ اثرے
ازان نماند آنقدر فیض و برکات نازل بود کہ تمام جسد خالی را مملو نمودند باحاطہ نمی گنجد اینقدر
میدانند کہ وقتیکہ ظہور انوار شد شروع از جانب چپ نمودند ہر چند بتعمق نظر میدیدم ہیچ چیز
بجز نور صرف بنظر نمی آمد آن نور مانند طلوع آفتاب عالم را احاطہ کرد۔ مخدوما بعضے از درویشان
این جاے ہم در ہمان شب چیزہاے عجیب مشاہدہ کردند و از فیوض و برکات آن شب بہرہ مند شدند
و ترقیات نمودند حمد اللہ سبحانہ کہ شما ہم فیض مند شدید و در پرتو انوار تجلی محو و مستہلک گردیدید۔ بیت

بلے ہر جا شود مہر آشکارا سہا را جز نہان بودن چہ یارا

طلوع جمال احدیت یعنی صفات بشریت ست اذا تجلی اللہ بشئ خضع لہ و باز بآن انوار بقایافتید
و بعد عدم بوجود موہوب متحقق گردیدید و ہمان نور احاطۂ عالم نبود۔ ع شکرانہ بدہ کہ خون بہائے تو منم۔

موید این معنی است آنچہ درین آیہ کریمہ است اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِيْ بِهٖ فِي النَّاسِ گویند کہ این کریمہ در شان حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نازل شدہ است چنانچہ الحق ینطق علی لسان عمر نشان آنست وکمن مثلہ فی الظلمات لیس بخارج منہا در شان ابوجہل لعین حمد اللہ سبحانہ کہ از ظلمات ابی جہل برآمدہ تشبث بانوار فاروقی نمودند۔ والسلام۔

مکتوب صد و سی و ہفتم (۱۳۷)

بشیخ جنید جہتی در تعبیر وقائع او بانصائح ضروریہ و ذکر لطائف عشرہ۔

مہتی

بعد الحمد والصلوٰۃ می رساند کتابتی کہ از راہ محبت فرستادہ بودند خوش وقت ساخت واقعہ کہ دیدہ نوشتہ اید کہ حضرت گنج شکر شما را دعاے کردہ اند کہ قبل اللہ توبتک وغفر لک ذنوبک وشما را در کنار گرفتہ اند وسبب ملاقات پرسیدہ اند وشما چیزہا درخواست کردہ اید و ایشان باسلوب حکیم جواب گفتہ شما را در خدمت سرور کائنات بردہ اند وشما ہفت طواف گرد ایشان کردہ در پاے او وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات افتادہ وایشان دست مبارک را بر سر شما مالیدہ اند وشما در ملازمت آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام نیز چیزے چند درخواست کردہ اید ایشان نیز جواب در پردہ فرمودہ اند ہمہ نیکی مبارک است بکار خود سرگرم باشند و روز بروز طالب ترقی بوند وآنچہ درباب قاضی جہت درمیان واقعہ التماس کردہ اید وگفتید کہ نیک است وسخاوت بلیغ دارد آنسرور فرمودند ان اللہ تبارک وتعالیٰ یحب السخاوۃ باز درباب قاضی مذکور دعا کردید وجمعیت دین ودنیاے او دریوزہ نمودید آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام فرمودند من احسن الاسلام واحکام الشریعۃ وجبت لہ الدین والدنیا این ہر دو بشارت بزرگ ست مر قاضی را و براستقامت واتیان احکام شرعیہ وحسن اسلام اگر چنین کند دین ودنیا ہر دو از آن او ست اللہ تعالیٰ قاضی را جزاے خیر دہد وبترقیات کونین بنوازد کہ دلجوئی امثال شما درویشان براے خدا میکند جل وعلیٰ فاتحہ درباب منشار الیہ کہ درخواستہ بودند خواندہ شد امید کہ نتیجہ بخش شود

و آنچه در کتابت سابق نوشته بودند که بذکر نفی و اثبات سرگرم است تا بست و پنج مرتبه تشویش میگویند
وگاه گاه هم گفته می شود. مخدوما هرقدر که بے تکلف و بے تشویش گفته شود بگویند و از کمیت
بکیفیت و حصول اثر که انتفاے ماسوی است چه نتیجه نفی انتفا است بیشتر پردازند اینقدر هست که
در ذکر گفتن بند نشوند زود زود بگویند و بسرعت تخیل کنند خیال در لمحه از زمین بهفت آسمان میرساند
درین صورت بسهولت بیشتر گفته می شود بعضے یاران در یکنفس بهزاران می رسانند لیکن مدار بکیفیت
و تحصیل اثر است دیگر از رفع خطرهٔ قلب هنگام ذکر نوشته بودند. بدانند هر وقت و هر حال که خطره
نیاید نعمتیست علی الخصوص هنگام ذکر نعمت عظمی است لیکن معتبر در فنائے قلب آنست که خطره
مطلقاً در همه وقت از قلب مرتفع شود و نسیان ماسوی نماید بحدی که اگر بتکلف خطور ماسوی کنند
و سالها یاد ما عدا نماید میسر نیاید بواسطه نسیانی که دل را از ماسوی حاصل شده است شادی و غمی و فکر و اندیشه
هیچ بدل نرسد مستهلک را چه خبر و مستغرق را چه شعور. پرسیده بودند که نفس چه چیز است که این همه
صفات دارد یعنی اماره و لوامه و ملهمه و راضیه و مرضیه. و گفته اند که نفس را باید زد بعد از زدن نفس
چه چیز باقی می ماند که معرفة الله تعالی نصیب آدمی شود چه معرفت تعلق بنفس دارد و روح و
نفس متحد اند یا نه و بر سر دو شق شبهات کرده اند. و من عرف نفسه فقد عرف ربه. مراد ازین
شناختن نفس است یا مردن نفس، بدانند که آدمی مرکب از ده لطیفه است پنج لطیفه از عالم خلق
و پنج از عالم امر یکے ازان لطیفها نفس است و نفس معدود از عالم خلق است و لطیفه روح
از عالم امر است پس هر دو لطیفه مختلف باشند و با هر کدام ازانها در رنگ سایر لطائف معامله جدا است
و ولایت هر یکے و سیر و سلوک جدا و هر که متحد گفته است از حقیقت کار آگاه نیست و نفس رئیس
لطائف است هم در حالت امارگی و هم در حالت اطمینان و مشار الیه هر کس بلفظ انا هم او است
و او بالذات منکر احکام سماوی ست و انانیت وجودی و ترفع و تجبر در نهاد او مودع و اماره
بسوء و فحشاء و در حدیث قدسی آمده است عاد نفسك فانها انتصبت بمعاداتی سلوک طریقه
صوفیه علیه و خدمت اهل الله برائے اصلاح و اسلام اوست و تطهیر و اطمینان او و چون بفضل

خداوندی جل شانہ نفس از صفات رذیلہ خود منخلع شدن گیرد و قبول اسلام کند اول لوامہ می شود بعد ازان ملہمہ بعد ازان بتدریج بتوسط فناے اتم و بقاے اکمل مطمئنہ می گردد این زمان از مولا خود راضی و مولا از وے راضی و از جہل مرکب خود کہ داشت برآمدہ بمعرفت و قرب الٰہی جل شانہ می رسد پس اینہمہ صفات نفس است کہ بروے منقلب می شوند و کشتن نفس و مردن او و برآمدن او ست از صفات رذیلہ پس ہمان نفس است کہ بعد بُعد و دوری بقرب و معرفت مشرف می گردد و آنچہ وارد شدہ است من عرف نفسہ فقد عرف ربہ مراد شناختن نفس است و مراد از نفس عین انسان است کہ مرکب از لطائف عشرہ است و می تواند کہ لطیفہ نفس باشد کہ عمدہ است در انسان یعنی ہر کہ خود را یا لطیفہ نفس خود را بعنوان عدمیت ذاتی او شناخت یعنی ذات او عدم است و کمالات وجودی در وے مستعار و مستفاد از مرتبہ وجوب ست از ظلال باصل شتافت راہے بمعرفت یافت چہ از ظل باصل شاہراہ ست این زمان کمال انسانی رسید و آنچہ مقصود از آفرینش او بود دید للمولوی قدس سرہ۔ بیت

چون بدانستی کہ ظلِ کیستی   فارغی گر مُردی و گر زیستی

و می تواند کہ مراد از من عرف نفسہ مردن نفس بود یعنی ہر کہ فانی سازد نفس خود را بفناے حقیقی برسد بمعرفت حق جل و علا لان المعرفۃ ھو الفناء فی المعروف پرسیدہ بودند کہ در شرع شریف بندہ را فاعل مختار گفتہ اند و حال آنکہ در نصوص و احادیث آمدہ است من یھدی اللہ فلا مضل لہ و من یضلل فلا ھادی لہ۔ یُضِلُّ بِہٖ کَثِیْرًا وَّ یَھْدِیْ بِہٖ کَثِیْرًا۔ الایمان بین اصبعین من اصابع الرحمن والقدر خیرہ وشرہ من اللہ تعالی فوالذی لا الہ غیرہ ان احدکم لیعمل بعمل اھل الجنۃ حتی ما یکون بینہ وبینھا الا ذراع فیسبق علیہ الکتاب فیعمل بعمل اھل النار فیدخلھا وان احدکم لیعمل اھل النار حتی ما یکون بینہ وبینھا الا ذراع فیسبق علیہ الکتاب فیعمل بعمل اھل الجنۃ فید خلھا۔

گویم حاصل سوال آنست کہ اہل شرع بندہ را اثبات اختیار می کنند و این آیات و

احادیث بخلاف آن حکم می کنند و سلب اختیار می نمایند پس منافات ثابت شد. جواب هیچ منافات نیست بیانش آنست که شک نیست که هدایت و اضلال فعل خاص اوست تعالی هرچه هست از خیر و شر و ایمان و کفر و طاعات و معاصی همه بتقدیر و اراده اوست سبحانه چنانچه آیات و احادیث بران دلیل است و خالق افعال بنده حق است جل و علا نه بنده چنانچه معتزله گمان برده اند و در مرتبه ضلالت مانده و بدلیل وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ و نیز ببداهت می دانیم که بنده در فعل خود مجبور نیست چنانچه جبریه گفته اند و گمراه شده چه فرق ضروری ست در حرکت بطش و حرکت ارتعاش و نیز قضیه تکلیف و تعذیب دائمی سرمدی نافی جبر است با آنکه حق تعالی عذاب و ثواب را بعمل عباد مربوط ساخته است و فرموده جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ. پس معلوم شد که بنده را در فعل خود مدخلی هست هرچند خلق فعل از حق است تعالی و آن را کسب گویند بنده را اراده و اختیار داده اند لیکن بنا بر اراده بنده واگذاشته اند و مناط تکلیف و عذاب و ثواب همان صرف اراده است بعد از صرف اراده بنده خلق فعل از حق می شود تعالی، پس آیات و احادیث باعتبار خلق است و قول اهل شرع باعتبار کسب است که عبارت از صرف اراده است. اگر گویند که حق سبحانه در ازل بعلم قدیم دانسته است که فلانے در فلان وقت فلاں کار از طاعت و معصیت خواهد کرد پس باید که از فلاں آن کار البته بوقوع آید و مجبور بود چه اگر بوقوع نیاید علم اللّٰه عز و جل مبدل بجهل شود و این محال است. گوئیم که علم تابع وقوع است بر طبق وقوع ازلی بآن تعلق گرفته است و این منافی اختیار نیست. اگر گویند که طاعت و معصیت همه بتقدیر و اراده ازلی ست فاین الاختیار، گوئیم در ازل تقدیر و اراده چنیں رفته است که فلانی باختیار خود این کار خواهد کرد این مثبت اختیار است نه نافی آن این قدر هست که این اختیار باید که البته از و بوقوع آید تا مخالف تقدیر ازلی واقع نشود چنانچه حدیث فیسبق علیه الکتاب فیعمل الخ دال ست برین معنی ای لیسبق علیه الارادة القدیمة باختیاره الخ و این جواب جواب ست از سوال اول که نقض بعلم قدیم بود بهذا غایة الکلام فی هذا المقام والغیب عند العزیز العلام

مخدوما مسئلہ قضا وقدر از مسائل دقیقہ است فہم ہر کس باین مسئلہ نمی رسد بلکہ حقیقت این مسئلہ را کماہی حضرت علام الغیوب بہتر می داند مجملاً این قدر ایمان باید آورد والقدر خیرہ وشرہ من اللہ والناس مجزیون باعمالھم ان خیراً فخیر وان شراً فشر۔ زیادہ برین غور کردن مارا درکار نیست علم آنرا بحق سبحانہ تفویض باید کرد وبمقتضاے اوامر ونواہی او زندگانی باید نمود اگر چنین نکند بندہ متمرد باشد ومستحق انواع عقوبات بود ببداہت ووجدان خود در می یابیم کہ این قدر مارا قدرت دادہ است کہ از عہدۂ اوامر ونواہی می توانیم برآمد وعصیان را تمرد وسرکشی می فہمیم۔ ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا۔

مکتوب صد وسی وہشتم (۱۳۸)

بحاجی سلیم بلخی۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین اصطفی خصوصاً علی سید الوری امام التقی صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی الہ وصحبہ البررۃ النقی، مکتوب مرغوب کہ بمصحوب حاجی احمد ترک نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از شورش آتش شوق نوشتہ بودند بوضوح پیوست اللہ تعالی این آتش را مشتعل سازد ونار محبت را سر بلند گرداند تا از آفاق وانفس تمام برہاند وباقربیت ذات وصفات برساند۔ نوشتہ بودند کہ مدتے ست کہ مستغرق یک رنگی گردیدہ ایم کہ بیرنگ است وتمامی موجودات در روے بجز حباب ظاہر می شود حباب مرحضرت او محیط بیکراں است کہ ہمہ اشیا در روے فانی دیدن وشنیدن این ہمہ از دوست غیرے در نظر نمی در آید۔ مخدوما این حال شریف است وناشی از مقام جمع شکر این عطیہ بجا آرند وہمت را بلند دارند واز جمع بفرق بعد الجمع آیند تا خلق را از حق جدا بینند ومحدث از قدیم متمیز یابند از ظل باصل آیند بلکہ اصل را نیز در رنگ ظل واگذارند واز شہود بغیب روند احوال را نوسیان باشند ودوستان را بدعاے سلامتی ایمان یاد دارند اوقات را بذکر وفکر معمور دارند

کہ ہمت را در اداے وظائف طاعات وعبادات چست بربندند ونوشۂ گور وقیامت آمادہ سازند
شبہاے تار را بگریہ واستغفار روشن دارند ودرین فرصتِ قلیل مولاے حقیقی را راضی سازند توجہ را
از طالبان دریغ ندارند وترقیات شان را خواہند لیکن از آمدن ایشان ترسان ولرزان بوند
مبادا خرابی این کس درین ضمن خواستہ باشند بجناب قدس ملتجی ومتضرع بوند واز عجب وپندار
پناہ جویند والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب صد وسی ونہم (۱۳۹)

بشیخ بایزید سہارنپوری در جواب کتابت او۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب
رسیدہ سبب مسرت گردید حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت اند وبجمعیت می گذرانند واوقات مضبوط اند
ارادہ حفظ قرآن مجید کہ نمودہ اند مبارک ست حق سبحانہ باتمام رساند واز فیوض وبرکاتِ آن بہرہ ور
گرداند ہر قدر کہ آیات را در حفظ تکرار می کنند داخل تلاوت است۔ نوشتہ بودند کہ التذاذ وشوق
وجمعیت گویا منحصر در تلاوت شدہ است ذکر نفی واثبات چنداں لذت نمی دہد اما چون محکوم
بگفتن است ہر روز پنج شش ہزار بار می گوید۔ مخدوما تلاوت کلام مجید چرا لذت نہ بخشد و
شوق نیفزاید کہ قرآن صفت حقیقی اوست تعالی کہ از مکمن غیب بر منصۂ ظہور جلوہ فرمودہ است
ومشتاقان مہجور را بوے وصال بخشیدہ نبوید الا من اشتاق الی اللہ فلیستمع کلام اللہ
وبمژدۂ من اراد ان یحدث ربہ فلیقرء کلام اللہ بشارتمند گردانیدہ از صفت بموصوف راہ است
وکلام را از متکلم جدائی نیست بیت

اندر سخن دوست نہان خواہم گشت تا بر لبِ او بوسہ زنم چونش بخواند

وکلمۂ نفی واثبات کہ کلمۂ توحید است فوائد دیگر دارد طہارت باطن میفرماید وازالۂ تعلقات شتی
کہ از لوازم بشریت است می کند بلکہ وجود بشریت را از بیخ وبن می کند وبفنا می رساند وبہ بقا

دلالت می نماید واز ظل باصل می برد واز اصل باصل دیگر واز ان اصل باصل ثالث ورابع وخامس الی ماشاء اللہ تعالیٰ متحقق می سازد واز عظمت وکبریائی مطلوب واز بے استعدادی وناامیدی وعجز وحیرت خود نوشتہ بودند بوضوح انجامید بلے ممکن از واجب تعالیٰ چہ دریابد و مقید استعداد دریافت مطلق از کجا آرد ناہر جامی رود از قید نمی رہد و بداغ امکان متسم ما بالذات لاینفک عن الذات قرب ووصل راوجود مناسبت ناگزیر است ودر ما نحن فیہ ہمہ مفقود، پس ناامیدی ہمہ حال نقد وقت بود وعجز ونادانی حاصل خوش گفت بیت

ہمہ صبح وصل جویان من وشام ناامیدی کہ سیاہ بخت ہجرم شب من سحر ندارد

والسلام علیکم وعلے سائر من اتبع الھدی۔

مکتوب صد وچہلم (۱۴۰)

بہ برادر زادہ حضرت ایشان شیخ خلیل اللہ در بیان قرب فرائض وقرب نوافل۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفٰی فرزند اعز شیخ خلیل اللہ باستقامت باشند وہموارہ در ترقی بوند سطرے چند در بیان قرب فرائض و قرب نوافل وحل بعضے شبہات کہ درین جا خلجان می نمودہ نوشتہ است بگوش ہوش استماع نمایند در حدیث قدسی وارد شدہ است من عادی لی ولیا فقد اذنتہ بالحرب وما تقرب الیّ عبدی بشیٔ احب الیّ مما افترضت علیہ ومایزال عبدی یتقرب الیّ بالنوافل حتی احبہ فاذا احببتہ کنت سمعہ الذی یسمع بہ وبصرہ الذی یبصر بہ ویدہ التی یبطش بھا ورجلہ التی یمشی بھا وان سالنی لاعطینہ ولئن استعاذنی لاعیذنہ رواہ البخاری عن ابی ھریرۃ رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔ اگر گویند صوفیہ علیہ کہ اذکار واشغال اختیار کردہ اند و بریاضات ومجاہدات برگزیدہ وحصول ترقیات ووصول بمقامات ومعرفت وفنا وبقا بآن مربوط ساختہ وتربیت طالبان وتسلیک مرشدان باین امور می نمایند وبدان وابستہ

تصور می فرمایند و ہمچنین توجہات کہ مسترشدان می کنند و ترغیب بر صحبت و تحریص بر رعایت آداب می نمایند و مدار کار بران نہادہ ہمہ از قبیل نوافل ست بلکہ گوئیم کہ اختیار طریقہ صوفیہ و طلب پیر و مرشد کہ مناط قرب و وصل است نیز داخل دائرہ نوافل است پس حصول مقامات و وصول بدرجات معرفت منوط بنوافل باشد نہ بفرائض ہیچ کس دیدہ کہ بمحض اداے فرائض بے اتیان امور مسطورہ بقرب و معرفت رسیدہ باشد والا باید کہ ہم عوام کہ باداے فرائض موفق اند عرفا و مقربین باشند حال آنکہ حدیث قدسی ناطق است باآنکہ محبوب ترین اعمالے کہ قرب بخشند فرائض اند پس قربے کہ بر فرائض مترتب شود اتم و اکمل باشد و احتیاجی بسلوک طریقہ صوفیہ و اذکار و اشغال اینہا نبود۔ جواب گوئیم شک نیست کہ قرب فرائض اتم و اکمل است از قرب نوافل لیکن فرائض وقتی قرب بخشند و مثمر ترقیات بوند کہ امور مسطورہ بجا آوردہ شود والا فرائض داخل اعمال ابرار بوند نہ از اعمال مقربین پس اداے این نوافل شرائط باشند مر ظہور قرب فرائض را در رنگ وضو مر نماز را اما اذکار و اوراد و اختیار ظاہر و رعایت آداب او و مانند آن کہ در راہ سلوک ناگزیر است بجا نیاید و طہارت باطن بوسیلہ آن بحصول نہ پیوندد و لیاقت قرب فرائض پیدا نہ کند و بولایت خاصہ مشرف نگردد۔ اگر گویند طہارت باطن وابستہ بفنا است و نزد این طائفہ قرب نوافل مفنی نیست. گوئیم کمال طہارت کہ انقطاع تام است از ما سوا ہر چند مربوط بفنا ست لیکن مقدمات آنکہ قطع علایق است مربوط باین نوافل ست و این قطع علائق را سلوک گویند و سیر الی اللہ خوانند و چون سیر الی اللہ بنقطۂ آخرت برسد و از رقبت ما سوی محرر گردد فنا حاصل گردد و شروع در سیر فی اللہ کہ آن را جذبہ گویند بحصول انجامد و قدم اول در ولایت نہد۔ اگر گویند کہ حصول کمالات فوق و ترقی در درجات ولایت و دقائق قرب نیز وابستہ باتیان اعمال صالحہ است از کلمہ طیبہ و تلاوت قرآن و غیر آن کہ از نوافل اعمال است پس کمال این اعمال مقصور برسیدن سیر الی اللہ نباشد ہمین کلمہ طیبہ است کہ بتوسط آن قطع اصول می نمایند و اگر از یک اصل باصل دیگر و از انجا بما فوق آن ترقی می فرمایند و از

ولایت صغری بولایت کبری و از ولایت کبری بولایت علیا عروج می کنند۔ گوییم که این اذکار و اعمال معدات و مقدمات اند مر درجات ولایت را پس این اذکار چنانچہ معدات نفس ولایت اند نیز مقدمات و معدات درجات ولایت اند نیز سوال ولایت موہبت صرف است و مقدمات آن کسبی ست کہ چنانچہ گفتہ اند پس فنا و بقا کہ ولایت عبارت از انست موہبت باشد پس فرائض و نوافل ہر دو داخل مقدمات بودند کہ امور کسبی اند بریں تقدیر قرب فرائض را معنی گفتن بچہ اعتبار بود و اگر باین اعتبار گویند کہ مثمر این موہبت است بس بین القربین فرق چہ بود چہ قرب نوافل مثمر این موہبت است کہ از مقدمات است۔ جواب نوافل کہ از مقدمات بعیدہ است و فرائض از مقدمات قریبہ آن در رنگ رفع موانع است کہ قطع علائق است و این محصل ولایت کہ موہبت است یعنی متعقب آں این بمثابہ استطاعت است کہ قبل فعل است این در رنگ استطاعتے است کہ مقارن فعل فعل است۔

(۱۴۱) مکتوب صد و چہل و یکم

بشیخ محمد باقر لاہوری در جواب کتابت او۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوۃ وارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید اندراج یافتہ بود در نزول از وجدان خود چنان می یابد کہ شروعی در سیر اسم الباطن علیم و قدیر باشد نزلاً واقع شدہ و قلب را وسعتی بہم رسیدہ۔ مخدوما در وقت نوشتن جواب توجہی دریں باب نمودہ آمد مناسبتے شمارا بآن اسم یافت در صدد عروج شما گشت دید کہ عروج کردہ انصالے بآن اسم پیدا گردید و وصولی بآن ولایت کہ ولایت علیا است حاصل شد اللہ تعالی نصیب کامل ازیں ولایت کہ ولایت ملاء اعلی است عطا کند این مقام اگرچہ اعلی است از ولایات حتی کہ بر ولایت انبیا علیہم الصلوۃ تفوق دارد و افضلیت شان از راہ نبوت و وسعت قلب دریں مقام زیادہ از وسعتی است کہ در مقام سابق بود چہ آں وسعت باندازہ وسعت اسما و

صفات وشیون واعتبارات ست بے اعتبار ذات ست ودرین وسعت ذات تعالیٰ باین کمالات ملحوظ است شتان ما بین الوسعتین اسماو صفات را درجنب ذات تعالیٰ چہ نسبت وکدام اعتداد آنچہ گاہ گاہ اعضاء خود را ظل اعضاء فقیر یافتند مخبر از مناسبت تامہ آنست والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب صد وچہل ودوم (۱۴۲)

بشیخ ولی جہتی درجواب کتابت او۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ بعد الحمد والصلوٰۃ می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید از سرایان ذکر در نماز بہ بدن نوشتہ بودند بسیار خوب ست آنرا سلطان ذکر می گویند ہمت بران گمارید کہ از ذکر بمذکور رسید واز وسائل بمقصد پے برید۔ نوشتہ بودند کہ شبہاے جمعہ نمی خوابم یک شبے ازین شبہا دو سہ گھڑی از شب ماندہ بود کہ خواب بر و می بیند کہ مردے سفید ریش پیدا شد گفت من عرف نفسہ فقد عرف ربہ این بگفت وپنہان شد ومن بیدار شدم ودر ہیبت ماندم، ودر شب جمعہ دیگر دیدند کہ مردے می گوید وَفِيٓ اَنْفُسِكُمْ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ لا یعرف اللہ غیر اللہ درواقعہ دیگر کہ چیزہا بسیار دیدہ اند دران میان بزرگی می فرماید کہ برین کلام قدسی عمل بکنید ان فی جسد ابن اٰدم لمضغۃ وفی المضغۃ فواد وفی الفواد سر وفی السر خفی وفی الخفی اخفی وفی الاخفی انا۔ سعادت آثارا این وقائع از مذکور نشان می دہند وبکمال انسانی می خوانند وراہے بمعرفت می نمایند ودر واقعہ اولی گویا اشارت ست رفتن از اثر بموثر وپے بردن از تقلبات نفس بمقلبِ آن وتفکر از باطل سوی حق وواقعہ ثانی اشارت بشہود انفسی دارد وشہود نفس مطلوب بود یا شہود آیات مطلوب ونیز اشارت ست بفناے عارف بالکلیۃ معرفت ہمان ست کہ از خود بخود بود وعارف را جز استہلاک ازان نصیب نباشد خوش گفت۔ مصراع از حضرتِ ذات بہرہ استہلاک ست

وآنچہ گفتہ برین کلام قدسی عمل بکنید یعنی بکمالات ہرکدام از لطائف عالم امر متحقق باید شد کہ نہایت آن عالم امکان منتہی میشود بعد ازان شروع در کمالات عالم وجوب ست و فی الاخفی انا ایماے است بآن یعنی از گذشتن اخفی کمالات وجوب ست در د و واقعہ اشارت بسیر انفسی بطریق اجمال بودہ و درین واقعہ آخر اشارت بتفصیل آن اجمال است یعنی عارف کامل کسی است کہ بکمالات ہرکدام ازین لطایف برسد و ہرکدام راطے کردہ طیران عالم وجوب نماید۔ اگر گویند لطائف امر پنج است کہ یکے از آنہا لطیفہ روح است و درین حدیث قدسی ذکر روح نیامد۔ گوئیم کہ می تواند کہ فواد کنایت از روح باشد و بذکر مضغہ کہ محل حقیقۃ جامعہ قلبیہ است از ذکر قلب کفایت رفتہ باشد والعلم عند اللہ تعالیٰ۔

کتابتے بسیادت مآب سید مبارک نوشتہ فرستادہ است خواہد رسید انشاءاللہ تعالیٰ واقعہ دیگر کہ دیدہ اید تعبیر آن ظاہر است و مخبر سلطان ذکر است کہ ازان در خود نشان می دہند محبت اطوار واقعہ سابقہ با وجود آنکہ و داعی بکمال اند و معرفت می خوانند مبشر آنند و نیز استعداد این کمالات مشعر امیدوار باشند و سعی نمایند کہ معاملہ از قوت بفعل آید و از گوش باغوش کشد والسلام علی من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب صد و چہل و سوم (۱۴۳)

به محمد رؤف کابلی در جواب او۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از روے معاملہ کہ وراے ظلال ست نمودہ بودند چون رابطہ محبت شما با ہل این نسبت علیہ درست است امیدوار باشند فان المرء مع من احب۔ نوشتہ بودند کہ امیدوار است کہ از ظلال برآید و بمطلوب حقیقی برسد و بشرف ایمان شہودی مشرف گردد و ازان آگاہی کہ حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ از خدمت مولانا سعد الدین کاشغری آگاہی یافتہ بودند آگاہی باید بدانند۔

اولاً آنکہ بندہ را با آرزو چہ کار بندگی (آن) وقت درست شود کہ ہیچ آرزوے وابستہ نماند و ہیچ مرادی ومقصودی در ساحت سینہ نماند و بمراد حق جل و علا قایم شود یعنی غیر از مراد او تعالی مرادِ سالک نبود وصفت ارادت در وے نماند ہر چند ارادۂ درجات و معاملات قرب بود عزیزی از سالکے پرسید ما ترید یعنی چہ میخواہی او در جواب گفت ارید ان لا ارید آن عزیز گفت این خود عین ارادہ است۔ ثانیاً آنکہ طالب را باید کہ فضل خداوندی جل شانہ را سوال کند و کمال استعداد خود بخواہد کمال شخص معین را خواستن پیش از وصول بکمال خود فضولی ست آرے بعد از حصول مراتب استعداد خود اگر کمالات دیگران را دریوزہ نماید گنجایش دارد کما تشعر بہ ما ورد فی الصلوات المنطوقۃ کما صلیت علی ابراھیم وعلی ال ابراھیم انک حمید مجید و آنچہ در قرآن مجید آمدہ است وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰہُ بِہٖ بَعْضَکُمْ عَلٰی بَعْضٍ مفسران این آیہ کریمہ را با موال وامتعہ دنیاوی تفسیر کردہ۔ ثالثاً آنکہ مولانا سعد الدین کاشغری بدو واسطہ درمیان مرید حضرت خواجہ نقشبند است حضرت خواجہ کہ از مولانا نسبت آگاہی اخذ کنند چگونہ بود۔ رابعاً آنکہ تمنائے مشتاقین کردہ اند آرزوے میکند کہ از ظلال برآید بمطلوب حقیقی برسد و با آرزوے می کند می نویسد کہ بایمان شہود مشرف گردد چہ ایمان شہودی وابستہ بمراتب ظلال است مطلوب حقیقی برتر از شہود و مشاہدہ است وصول بآن دائرہ علیا بایمان غیب تعلق دارد شہود و مشاہدہ ہمہ بظلال متعلق است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و چہل و چہارم (۱۴۴)

بسیادت پناہ سید محمد علی بارہہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ الحمد للہ فی المبدأ والمعاد والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ محمد والہ الامجاد اما بعد صحیفہ شریفہ مشرف ساخت چون متضمن سلامتی احبہ بود سبب مسرت گردید در ضبط اوقات کوشند و تعمیر باطن و تخلیہ سر از عزائم امور شمرند و مرضیات مولائے حقیقی را از اہم مطالب فہمند و نفی وجود بشریت از واجبات این راہ دانند و دریچہ رضامندی جل و علا

تصور فرمایند چندان مداومت کلمۂ طیبہ نمایند کہ از نامی و نشانی نہ بینند و لا یذکر اللہ الا اللہ مطالعہ کنند نہ باں معنی کہ بندہ حق شود تعالی بلکہ بندہ نماند و نسبت ذکر باو منتفی گردد بزرگے گفتہ است یک ساعت در نفی وجود بشریت کوشیدن بہ از عبادت متعبد انست چندین سال چہ نفی وجود مثبت کمال ایمان ست و اعمال را در جنب ایمان ہیچ مقدار نیست مامول از دوستان دعا است والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی۔

مکتوب صد و چہل و پنجم (۱۴۵)

بمخدوم زادگی جامع کمالات صوری و معنوی نعم الخلف شیخ محمد اشرف در حصول حضور قلب کہ فوق ذکر است و معبر بفنائے قلب با بشارت خاصہ از آنسرور دین و دنیا علیہ الصلوٰۃ والسلام۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب رسیدہ خوشوقت ساخت از عدم جریان ذکر قلبی و نقاب یاد داشت و عدم زوال آں نوشتہ بودند بوضوح پیوست حضور و توجہ قلبی فوق ذکر است و الطف است از ان چہ حساب آنکہ حضور مذکور بلکہ بود وا زیاد کردیا دداشت آمد دریں وقت اگر ذکر مفقود شود چہ باک علی الخصوص کہ معاملہ بفنائے قلب کشد جریان ذکر ہیچ درکار نبود چہ ذکر وسیلہ مذکور است جمع مذکور آمد احتیاج ذکر برخاست و این فنا دریچہ مذکور و دہن معرفت است و در ترقیات نفس زوال ذکر و توجہ و حضور ناگزیر است واز جمع منتسبات تہی گشتن لابد بعد از زوال منتسبات و محوق صفات با صل اگر حضور و توجہ است خود بخود است عارف را غیر از انعدام درین ہنگام نصیبے نیست ذکر کو و حضور کرا و رسول را صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم دیدہ اند کہ دست شما را گرفتہ بخود کشیدند و شما فریاد می کنید یا رسول اللہ خذ بیدی یا شفیع المذنبین خذ بیدی مبارک ست و بشارت امید است کہ این دستگیری وسیلۂ نجات اخروی شود و دریچہ حصول درجات بود۔ والسلام

مکتوب صد و چہل و ششم (۱۴۶)

نیز بمخدوم زادۂ عالی درجہ صاحب کمالات اصلیہ نعم الخلف شیخ محمد اشرف در حصول کمالاتِ صلوٰۃ و فضائل آن و بشارت الحاق بعدم صرف۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید باید کہ ہمبرین منوال از احوال ظاہر و باطن می نوشتہ باشند کہ باعث توجہ غائبانہ است۔ نوشتہ بودند کہ در نماز فرض و نماز تہجد گاہ گاہ حلاوتے و کیفیتے پیدا می شود و تمام اعضا را فرو می گیرد دران حال خوش می آید کہ نماز طولانی ادا نماید و در حلقۂ فجر نیز اکثر این کیفیت فرو می گیرد۔ سعادت آثارا حلاوت و کیفیت کہ در حین ادائے نماز خصوص در نماز فرض بسیار اصل است و مرتبہا دارد بر آنچہ بیرون نماز رود ہر نماز را بطول قنوت ادا کنند و رکوع و سجود نیز دراز کنند و گاہے بر روے زمین بے حیلولۂ چیزے نماز کنند و جبین را بخاک بچسپانند در حدیث آمدہ است مامن حالۃ یکون علیہا العبد احب الی اللہ تعالی من ان یراہ ساجد ایعفر وجہہ فی التراب و گاہے بصحرا بر آیند و جاے کہ ہیچ کس نہ بیند بر روے خاک نماز بطول و خشوع و برغبت بخوانند و در حدیث است الساجد یسجد علی قدمی اللہ فلیسئل و لیرغب و بتکرار کلمہ طیبہ حریص بوند و نفی مرادات و منتسبات نمایند و از ظلال باصول گرائند و آنچہ خود را خالی محض می یابند و ذکر قلبی کم مفہوم می شود و خود را چرکین و مردود می بینند مانا کہ از ظہور حقیقت عدمیہ است کہ بعد رد منتسبات سالک عدم صرف می نماید و خالی محض می شود ذکر و حضور در خود احساس نمی کند و بوے از خیریت نمی بیند چرکین و مردود بہر چہ خود را اثبات کنید بر محل است کہ کمال باہل کمال عاید است و شرارت و نقص باقی ست۔ والسلام

٭

مکتوب صد و چہل و ہفتم (۱۴۷)

بحافظ محمد شریف لاہوری

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند احوال واوضاع فقرائے ایں حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم واستقامتکم ظاہرا وباطنا صحیفہ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردید فقیر دریں ایام از مرض درد مفاصل رنجور بود الحال بکرم اللہ سبحانہ روبصحت است واز بیشتر بہتر شدہ فوائد ضروریہ آمدہ است میاں محمد باقر چند روز در صحبت بود بسیار محظوظ ساخت بعضے فوائد ضروریہ ایں راہ اخذ کردہ و در مدت قلیل ترقی خوب نمودہ حق سبحانہ باعلیٰ مرتبہ کمال رساند والسلام اولاً وآخراً۔ مخدوما مکرما بالتماس سعادت آثار میاں محمد باقر توجہی بجانب شما نمودہ آمد آں نواحی ابشعشعان انوار شما روشن ومنور یافت ودید کہ خلائق آنجا توجہی بشما دارند دریں ضمن خلعتے ہم بشما احاطہ کردہ ماناکہ خلعت مداریت آں مقام باشد والغیب عند اللہ سبحانہ ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وہیئ لنا من امرنا رشدا۔

مکتوب صد و چہل و ہشتم (۱۴۸)

بمولانا محمد حنیف در شرح احوال او و یاران او مع بشارت عالی۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ الذی یعلم ما یلج فی الارض وما یخرج منہا وما ینزل من السماء وما یعرج فیہا وھو الرحیم الغفور والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ محمدن الذی کتابہ افضل من التوراۃ والانجیل والزبور وعلیٰ الہ وصحبہ الیٰ یوم البعث والنشور اما بعد صحیفہ گرامی کہ نامزد ایں مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند واز بادا حبہ فارغ نہ، آرزوے نسبت خاصہ نمودہ اند وغبطہ یاران حضور ظاہر ساختہ۔ مخدوما از شما کم چیزے دریغ داشتہ ایم واز امور مقدورہ تقصیری نرفتہ است مع ذلک۔ خاطر نگراں

شماست و خواہان ترقی شما ہنگام صدور نوشتن رقیمہ توجہی بجانب شما افتاد و بخلعت غالی عالی ظاہر شدید و انوار شما آفاق را فرو گرفتہ و اتصالی و الحاقی بہ حقیقت فقیر پیدا کردہ اید و عروجات نمودہ امیدوار بعضے از مرا یا گردیدہ اید و غبطہ کہ از یاران نمودہ اید غبطہ خود محمود است لیکن کم یابی ندارید و دیاران ممتاز ید آری خصوصیاتی کہ بعضے را از راہ استعداد ایشان حاصل است امر دیگر و خارج از مبحث ہر کدام از رہ گذر خصوصیت استعداد بامرے مخصوص است مصرع

ہر خوش پسرے را حرکات دگر است

چیزہا ے کہ نقد وقت شماست و ست اکثرے از دامان آن کوتاہ ست و امورے کہ یاران بالفعل دران تنافس دارند و بجد وجہد خواہان حصول آنند شما مدت ست کہ بآن متحقق اید بلکہ از ان گذشتہ باسرار ناز کتر از ان پیوستہ اید و خصوصیتے کہ از راہ اصحاب دارید ممتاز است فیوض و برکاتے کہ در صحبت شماست دیگرے را شرکت دران معلوم نیست یاران و مسترشدان مرایاے کمالات شما اند و معانی شماست کہ در صور مختلفہ جلوہ گر است و حسن شما است کہ باین کسوت ظہور نمودہ احوال دو کس از یاران خود کہ درین رقیمہ مندرج ساختہ بودند مطالعہ آن بسیار ذوقین و متفرح ساخت و لذات معنویہ بخشید اللہم زد۔ احوال میر عبداللہ نسبت بیاردیگر عالی و برتر است لیکن اینقدر باید دانست کہ این نوع امور کہ طالب را دمی دہد گاہ بود کہ بمقتضاے استعداد ایشان باشد و بسیا است کہ از راہ انعکاس می آید استعداد ایشان تا باین جا نمی رسد ہر چہ ہست دولت عظیم است والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب صد و چہل و نہم (۱۴۹)

بسیادت پناہ سید ابو الخیر شاہ آبادی۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً و مصلیاً مکتوب شریف رسیدہ مسرت بخش گردید نوشتہ بودند محویت کہ قبل ازین رو میداد یک گونہ ہستی می ماند الحال کہ رو میدہد نہ عین می ماند

نہ اثر۔ مصرع چون من ہمہ معشوق شدم عاشق کیست
شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند و زوال عین داثر را سعادت عظمی فہمند و وسیلہ اسلام حقیقی
واطمینان نفس دانند کمال انسانی درین محویت ونیستی است ہر قدر از ہستی سالک باقی ست
واثبات کمال وخیریت در خود می نماید ہمانقدر بنقص وشرارت موسوم است کمال او در نیستی
وانتفاے کمال است از وے خیریت در سلب خیریت لیکن کمال زوال وفنا در سلب انانیت
است از وے راساً درین ہنگام انا الحق نتواند گفت کہ مشعر بہ بقاے انانیت است پس
من ہمہ معشوق شدم چہ گنجایش دارد بیچارہ کہ از ہمہ منتسبات تہی گشتہ است و در ہیچ مرتبہ
از مراتب ثبوت ندارد وبعدم صرف ونفی خالص ملحق شدہ چگونہ اثبات معشوقیت خود کند
وخود را عین مولی تصور نماید او بنوعی بنفی وعدمیت آرامیدہ است کہ از اثبات بندگی خود
ہراسان ست کہ شائبہ ثبوت دارد وبر اثبات مولویت خود چگونہ جرأت نماید وباوجود قبح و
شرارت ذاتی خود را معشوق کہ بحسن وجمال ذاتی موصوف ست بچہ روش تصور نماید۔ نوشتہ
بودند کہ بزرگے گفتہ است۔ مصرع قلندر آنکہ فوق الوصل جوید
آیا مراد بفوق الوصل چہ باشد۔ مخدوما وصل از اثنینیت وبقاے وصل خبر می دہد پس از
وصل باید گذشت وبنفی صرف وخیریت باید آمد چنانچہ خود از عزیزے نقل کردہ اند وتحسین نمودہ اند
مصرع چون وصل درنگنجد ہجران چہ کار دارد۔ والسلام

مکتوب صد وپنجاہم (۱۵۰)

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً ومصلیاً اللہ تعالی ہموارہ در ترقیات دارا د
بالنبی وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والبرکات نامہ گرامی کہ مشتمل بر اظہار شوق وآرزومندی
بود مسرت افزا وشوق انگیز گردید بکار خود سرگرم باشند وامیدوار ترقی بوند واقعہ کہ دیدہ بودند

مکتوب ۱۴۸/۱

نیک است شکر کنید کہ حق تعالی شما را از دام لعین محفوظ داشت بلکہ غالب ساخت امید کہ
بیشتر ہم محفوظ دارد ہم از شر شیطان آفاقی و ہم از شیطان انفسی فرزندی محمد اسحق بعافیت
رسید و دوستان را مسرور و خوش وقت گردانید در عنفوان شباب عجب ہمت و رزیدہ است
حق سبحانہ از کرم خود در جرگہ صلحا داخل سازد و از برکت صحبت و محبت او با بوالہوسان را از
بند ہوا و ہوس رہائی بخشد انہ قریب مجیب۔ و چوں محبت با فقرا درست دارید ہر جا
ہستید از فیوض و برکات شان امیدوارید المرء مع من احب در تعمیر اوقات کوشند و در
تحصیل باقیات صالحات حریص باشند مامول از دوستان دعا است والسلام علیکم
وعلی سائر من اتبع الھدی۔

مکتوب صد و پنجاہ و یکم (۱۵۱)

بنزد سیادت پناہ میر محمد ابراہیم۔

الحمد للہ والسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ سیادت پناہ از ین مسکین سلام
عافیت انجام خوانند کتابتے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت،
حمد اللہ سبحانہ کہ بسلامت رسیدند و خلیفہ عہد را بخیریت دیدند از بے مناسبتی و غفلت اہل
زمان برگشتہ بودند، مخدوما خود را خوب باید داشت و در مراضی مولاے حقیقی جلت عظمتہ
باید کوشید خلق ہر طور باشند غفلت و گمراہی آنہا در شما سرایت نخواہد کرد اگر شما بر رہ راست باشید
قال اللہ تعالی یٰٓاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا عَلَیْکُمْ اَنْفُسَکُمْ لَا یَضُرُّکُمْ مَّنْ ضَلَّ اِذَا اھْتَدَیْتُمْ
اِلَی اللّٰہِ مَرْجِعُکُمْ آرے ترک کردن و گوشہ گرفتن اولی است لیکن برعایت حکمت و عدم
آثارت فتنہ از دریافتن کیفیت خاص در خود در اکثر اوقات و معلوم کردن اطمینان نفس
نوشتہ بودند در رنگ شرح صدر کہ پیش ازین می گفتند بسیار ذوقین شد اللھم زد۔ معلوم میشود
کہ ولایت کبری بانجام رسیدہ و انوار و کمالات مقام فوق پرتو انداختہ و منصبغ ساختہ

ص ۱۳۹ مکتوب ۱۰۷

امیدواریم که درین نزدیکی دخول تام درآن مقام بحصول انجامد و گلهاے تازه از گلشنهای آنجا نصیب وقت گردد و علامت اطمینان نفس وحصول این مقام که موطن عباد معصومین است وکریمه لَا یَعْصُوْنَ اللّٰهَ مَا اَمَرَهُمْ وَیَفْعَلُوْنَ مَا یُؤْمَرُوْنَ درشان آنهاست قلت ارتکاب معاصی است و توفیق طاعات وعبادات والتجافی عن دار الغرور والانابت لدار القرار، برادر دینی محمد باقر خیلے اظهار رضامندی از شما نموده بودند بسیار خوش حال شدیم خدمت فقراے باب اللہ ودلجوئی و رضامندی اہل اللہ سعادت عظمی است تا کدام دولتمند بهره مند شود والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و پنجاه و دوم (۱۵۲)

نیز بسیادت پناه میر محمد ابراهیم۔

بعد الحمد والصلوٰة و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب رسیده بهجت افزا گردید سلامت و باستقامت باشند از خوف خاتمه نوشته بودند مخدوما این خوف نعمتی ست عظمی تا کدام سعادت مند باشد که او را باین خوف بنوازند و باین درد مبتلا سازند۔ دوستان او باین درد گرفتارند و این الهام و آرام و آسایش از ایشان ربوده است۔ نوشته بودند که اکثر اوقات در نماز عجب التذاذ دست می دهد کیفیت خاص مفهوم می شود۔ چرا چنین نباشد که نماز معراج مومن ست و از دنیا به آخرت رفتن حالتے که در شب معراج روے داده بود نمونهٔ آن در نماز است، کمال قرب اینجاست و رفع حجب درین موطن کما ورد این التذاذ کیفیت اہل انتها است۔ نوشته بودند که لذت و کیفیت که در وقت تلاوت قرآن مجید رو می دهد زیاده از آن است که در ذکر لسانی روے می دهد و در بعضے اوقات چنان متخیل می شود که خواننده شخصے دیگر است من طفیلی ام۔ مخدوما بهنگام تلاوت قلب بصفت حقیقی او است ذاتی و معلوم است که صفت را با موصوف خود چه قسم قرب و اتحاد است پس این کیفیت و لذت از سائر کیفیات ممتاز است خوش گفت

بیت اندر سخن دوست نہان خواہم گشت تا بر لب او بوسہ زنم چونش بخواند

گاہ در وقت تلاوت نالی زبان خود را در رنگ شجرہ موسویہ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام می یابد نالی گویا دیگر است و زبان این آلت بیش نیست کما ورد الحق ینطق علی لسان عمر ایضاً ورد اتقوا غضب عمر فان اللہ یغضب بغضبہ نوشتہ بودند کہ کیفیت دیگر سوائے کیفیت ولایت کبری در خود می یابد و در ہر دو کیفیت فرق صریح ظاہر میشود۔ سعادت آثارا فقیر پیش ازین سوائے معاملہ ولایت کبری در بارہ شما نوشتہ بودم و الحال نیز از ولایت فوق حظی مفہوم می شود این یافت از ان ست و چون این ولایت و ولایت ملاء اعلی است کہ معصوم اند سعی نمایند کہ بصفت پاکان موصوف باشند و از عصمت بہرہ یابند استفسار از تعین مبدأ تعین خود و نیز تعین ولایت خود کہ زیر قدم کدام نبی ہستند نمودہ بودید نیز نوشتہ بودند کہ خود را در فیوض انوار بلطیفہ اخفی خیلے مناسبت تام می یابد و ولایت خود را ولایت اخفی می یابد و درین یافت اصلاً و مطلقاً ریب نیست. مخدوما این فقیر نیز شما را مناسبت خاص با خفی میفہمد و ولایت شما را ولایت اخفی تصور می نماید پس برین تقدیر شما زیر قدم پیغمبر خود باشید علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام و مبدأ تعین شما صفت اجمال علم بود والعلم عند اللہ سبحانہ از ترک نوکری میر محمد اسحق نوشتہ بودند خوب شد الخیر فی ما صنع اللہ سبحانہ حق تعالی برا و ضلع فقیر استقامت دہد شما اضطراب نکنید التأنی من الرحمن فقر و استقامت بران سعادت عظمی است الفقراء الصبر جلساء اللہ عز و جل یوم القیامۃ لیکن ہر چیز کہ برعایت حکمت و رضائے اہل حقوق واقع شود اولی و انسب است والسلام۔

مکتوب (۱۵۳) صد و پنجاہ و سوم

بسیادت پناہ میر محمد اسحٰق۔

حامداً و مصلیاً رقیمہ محبت آمیز شوق انگیز احبہ صمیمی مسرت افزا و لذت بخش گردید۔ نوشتہ بودند محبتی کہ این جانب منسوب است فوق محبتی است کہ بجناب قدس او تعالی منسوب ست

وازین اکثر در خوف وخشیت می باشد سعادت آثارا آنچه نوشته اید سه توجیه دارد، توجیه اول مناسبت حال ابتدا است وتوجیه دوم ملایم اہل توسط است وخصوصیت باہل ابتدا ندارد، وتوجیه سوم حال اہل انتہا است، توجیه اول آنکه محبتی که به پیر ومرشد است وسیله محبت حق است جل وعلا بآن معنی تا این محبت درست نکند بآن محبت که مقصود اصلی ست نرسد که ہنوز قابل آن محبت نیست پس اگر پیش از رسیدن بمطلب وسیله را قوی تر یابد گنجایش دارد مراد ازین محبت محبتے است که مفنی وجود سالک است لہذا گفته اند که فنا فی الشیخ مقدمه فنا فی اللہ است وشک نیست که فنا نتیجه محبت است. توجیه دوم آنکه محبتے که بعالم چون متعلق است از عالم چون ست ومحبتی که به بیچون تعلق دارد آن محبت نیز بیچون ست که یکایک در درک چون نمی آید پس اگر محبت چون را بر محبت بیچون غالب یابد گنجایش دارد ہر چند در نفس امر محبت بے چون غالب باشد نمی بینی شوق وولوله ونعره وصیحه وگریه که در عشق مجازی ست کم است که در عشق حقیقی باشد که آن نصیبے از بیچون ونشانه از بے کیفی دارد توجیه سوم آنکه در مرتبه ذات بحت تعالی اثبات ہیچ چیز گنجایش ندارد وغیر از سلب از ان مرتبه علیا نصیب عارف نیست پس اثبات محبت ہم در راه می ماند که در مرتبه صفات ست وتفصیل این سخن از رساله مبدأ ومعاد در معرفتے که در فرق میان سخن خویش وسخن رابعه بصریه برنگاشته اند باید طلبید از احوال باطن خود چیزے ننوشته اند امیدواریم که معامله ولایت کبری بانجام رسیده باشد واز انوار واسرار ولایت فوق مستنیر ومستفیض گردیده توجہات غائبانه درین باب نموده شده است ومعلوم گردید والسلام

مکتوب صد وپنجاه وچهارم (۱۵۴)

۱۵۲ مکتوب ۱۵۴

بنیز... یادت پناه میر محمد اسحاق۔

الحمد للہ رب العالمین والسلام علی رسوله محمد واله اجمعین اما بعد مکتوب شریف رسیده مسرت بخش گردید از ترک علاقه نوکری نوشته بودند ہزار شکر که بسہولت وعافیت میسر شد

نیک و مبارک ست حق سبحانہ استقامت کرامت فرماید طلب فاتحہ جہت استقامت نمودہ بودند
فاتحہ خواندہ شد و توجہ نمودہ آمد از وسعت قلب برنگاشتہ بودند چرا وسیع نبود کہ بشرافت یسعنی
مشرف گشتہ است و عرش رحمن شدہ و برزخ جامع آمدہ و نظرگاہ مولی جل شانہ گردیدہ انسان
کہ نسخہ جامعہ است آنچہ در کلیت او ثابت است تنہا در قلب ثابت است۔ نوشتہ بودند التذاذ
وحضور وجمعیت کہ در صلوٰۃ مفروضہ است در غیر آن نیست علی الخصوص در سجود کہ سر برداشتن
ازان خوش نمی آید بلے نماز معراج مومن ست وموطن کمال قرب رسول خدا صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم
راحت خود را در نماز جستہ است و قرۃ عینی فی الصلوٰۃ فرمودہ والتذاذی کہ در نماز فرض رومی دہد
از نماز فرض مزیتی تمام دارد از سجدہ چہ نویسد الساجد یسجد علی قدمی اللہ فلیسجد ولیرغب
ونیز وارد شدہ است مامن حالۃ یکون علیہا العبد احب الی اللہ من ان یراہ ساجدا
یعفر وجہہ فی التراب ونیز وارد شدہ اقرب مایکون العبد الی اللہ وھو ساجد در بعضے
اوقات باید کہ نماز بر خاک بے واسطہ کردہ شود و سجدہ نمودہ آید وبنماز بطول قنوت و طول رکوع
وطول سجود راغب باشند و در نوافل ادعیہ ماثورہ رکوع وسجود و قومہ اگر خواہند بخوانند فقیر ہم
این دعاہا در رسالہ از کتب احادیث جمع کردہ است اگر از آنجا یا دبگیرند گنجایش دارد، وآنچہ نوشتہ
اند کہ حقیقت کعبہ اگر مقید باعتبار معبودیت ومسجودیت بود باید کہ وصول باین حقیقت پیش از
حصول کمالات نبوت باشد چہ کمالات نبوت فوق شیون و اعتبارات ست وحال آنکہ معاملہ
بعکس است۔ مخدوما جواب این سوال سریست کہ اظہار آن بالفعل از مصلحت دور است مجملاً
این قدر می نویسد کہ تفوق کمالات نبوت ازان اعتبارات ست کہ داخل ولایت کبری است
واصول صفات ست نہ مطلق اعتبارات حضرت ایشان حقیقت کعبہ را یکجا سرادقات وکبریائی
نوشتہ اند و یکجا نور صرف و در جاے ہمان حقیقت احمدی قرار دادہ واینہمہ تعبیرات اعتبارات اند
منزلہ وکمالات نبوت از آنہم منزلہ اند استفسار از تشخیص مبدأ تعین و یقین ولایت خود کردہ بودند
درین باب تامل خواہد کرد ان شاء اللہ تعالی اگر معلوم شد اعلام خواہد نمود بمشیت سبحانہ فاتحہ بروحانیت

والد شریف شما خواند وختم قرآن نیز گذراند واثر قبولیت ظاہر شد وانفراحی دروی ہویدا گشت
ودر اعطاء نسبت نیز توجہ گماشت واثر آن نیز بظہور پیوست والغیب عند اللہ سبحانہ
از آمدن خود پرسیدہ بودند مانع است خانہ شما است لیکن بصلاح ومصلحت دوستان و
رضاے اہل حقوق بیاید بنوعے کہ سبب ایقاظ فتنہ نشود دو واقعہ کہ دیدہ اند روشن است و نیک
بعد از نوشتن سطور معلوم شد کہ شما را مناسبت بولایت موسوی ست علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام
ومبدأ تعین صفت الکلام باز ہم درین امر توجہ نمودہ خواہد شد ان شاء اللہ تعالیٰ۔

۱۵۴ منقولہ ۳ نیز ۲ ۱۵۴

مکتوب صد وپنجاہ وپنجم (۱۵۵)

بفضائل مآب محمد امین حافظ آبادی۔

الحمد للہ کہ احوال ہمہ حال بخیر گذرانست خیریت وجمعیت واستقامت ودوستان
مسئول ومامول ست کتابتے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت مناسبتی بصفت
علم وبحقیقت کعبہ نوشتہ بودند بصفت علم چرا مناسبت نباشد کہ مربی شیخ شما ہماں صفت است و
ازین راہ فیوض وبرکات ہموارہ می رسد وترقیات می نمایند اگر از مناسبت ذاتیہ نوشتہ اند نیک و
مبارک ست فقیر نیز درین باب تامل خواہد کرد ان شاء اللہ تعالیٰ وامیدواریم کہ از حقیقت کعبہ ربانی
بہرہ مند شوید وبانوار آن متحقق ومستنیر گردید۔

نوشتہ بودند کہ مولانا احمد برکی بخدمت حضرت ایشان نوشتہ بود کہ بعضے اکابر فرمودہ
بودند کہ آدمی ہرچہ کند بفرمان صاحب زمان بکند تا نتیجہ بدہد اگرچہ کارہاے مشروع باشد اگر
این سخن صحیح است امیدوار فرمان ست در کل مشروعات حضرت ایشان بوے نوشتند کہ
شما را اذن حاصل کردہ ماذون ساخت اما بداند کہ مراد از نتیجہ نتیجہ معتد بہا ست فقط وشما نیز ازین
حقیر طلب اذن نمودہ بودید، مخدوما اگر اذن فقیر را ہیچ مدخلے ہست شما را اذن دادیم۔

والسلام

مکتوب صد و پنجاہ و ششم (۱۵۶)

بہ جان محمد بیگ کولابی الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ کتابتے کہ

از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت نوشتہ بودند ہر چہ در دید دانش می آمدہ ہمہ غیر او بودہ است از مطلوب حقیقی چیزے بدست نیامد ہمیشہ عمر بہ بے آرامی میگذرد و قلق و اضطراب ہمہ وقت دامنگیر است بلے این چنین است ممکن از واجب و حادث از قدیم و چون از بیچون چہ دریابد مقید از مطلق چہ فرا گیرد ممکن و مقید تا ہر چا رو د و ترقیات نماید از ہر قید و امکان نمی برآید و بوجوب و اطلاق متحقق نمی شود۔ بیت

سیہ روئی ز ممکن در دو عالم جدا ہرگز نشد واللہ اعلم

پس فقد ہمہ وقت دامنگیر آمد و ہجر و یاس نقد وقت خوش گفت . بیت

سر پیوند ما ندار د یار چون نوان شد ز عمر برخوردار

شیخ عطار می فرماید بیت

نمی بینی کہ شاہی چون پیمبر نیافت او فقر کل نور نجکم بر

مراد از فقر کل انخلاع است از قید بشریت و امکان و تحقق است کہ محال است پس نایافت و فقدان ہمہ وقت حاصل روزگار و عجز و حیرت شامل حال فکیف الوصل والاتصال واین الوجد والحال مطلوب از سیر و سلوک ارتفاع حجب ست امکانی بود یا وجوبی کہ اسما و صفات و شیون و اعتبارات است نہ آنکہ مطلوب را در قید آرند و عنقا را شکار نمایند ہیہات ہیہات تا کے باین سراب آب نما تسلی گیریم و بدیو پری اشتباہ فریفتہ شویم بیت

بوقت صبح شود ہمچو روز معلومت کہ باکہ باختہ عشق در شب دیجور والسلام

مکتوب صد و پنجاہ و ہفتم (۱۵۷)

بہ محمد شاہ گرز بردار۔ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند مکتوب

مرغوب کہ بنام این مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید بعافیت و جمعیت باشند و بر جادۂ شریعت و سنت مستقیم بوند و از ظل باصل آیند و از صفت بذات گرایند از عدم تعلق خاطر بہیچ چیز و بیگانہ یافتن

خود را از ہمہ ما سوی وگسستہ شدن از محبت اغیار بتمام بیگانشتہ بودند بوضوح پیوست چہ نعمتی است
کہ دل از اغیار گسستہ شود و قہرمان احدیت زنگار کثرت را از آئینہ باطن بتمام بزداید و در محبت خود
بیکجہت و یکرو سازد این دید و این انقطاع بے حصول معرفت صورت پذیر نیست گفتہ اند نہایا بی نری
معرفت ست کہ واسطہ انقطاع و رہائی اش گشتہ است و وصل است کہ سبب فصل از ما عدا شدہ ۔
نوشتہ بودند باینہمہ افسردگی و فراموشی و بیگانگی چیزے کہ حاصل داشتہ باشد آن را ہم در خود
نمی یابد شبستان را از اغیار خالی واو رنگ شاہی آراستہ شاہ باید آنرا ہم نمی یابم غرض آنکہ اگر این طرفیم
خود این ہمہ نسیان چہ واگر آن طرفیم معشوق کجا. مخدوما معشوق از دید و دانش ما بیرون ست واز
گفت و شنود ما برتر ہر چہ در درک و فہم ما آید و در وہم و خیال گنجد نہ اوست حضرت خواجہ نقشبند فرمودہ اند
ہر چہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد اینہمہ غیر است بحقیقت کلمۂ لا نفی آں باید کرد خوش گفت بیت

گر ز معشوقت خیالے در سر است نیست معشوق آن خیال دیگر است

مقصود از سلوک طریقہ اکابر رفع حجب است تا اسلام حقیقی صورت بندد و از دقایق شرک نجاتے
حاصل آید و انانیت امارہ و طغیان و سرکشی کہ در نہاد آن مودع است رو بزوال آرد و بفنائے حقیقی
مشرف گردد و بہ اطمینان رسد و راضی و مرضی گردد نہ آنکہ مطلوب را در دام آرند و عنقا شکار
کنند. مصرع عنقا شکار کس نشود دام باز چیں
یا این میخواہند کہ معشوق را در آغوش کشند و سیمرغ را صید کنند مشکل کار است محدث از قدیم چہ درک نماید
و مقید از مطلق چہ فرا گیرد مقید تا ہر کجا رود قید با خود خواہد برد و این عیب ہموارہ دامنگیر او خواہد شد و
مطلق ازین قیود معرا است و از عیوب مبرا پس طالب او ہمہ وقت بعجز و یاس موصوف ست ۔ بیت

سر پیوند ما ندارد یار چون توان شد ز بخت برخوردار

نصیبے کہ عارفان را از ان ذروۂ علیا است استہلاک و اضمحلال است ۔ مصرع از حضرت ات بہرہ استہلاک است
کمال در حق او استیفاے کمال است از وے و خبریت در سلب خبریت اگر کمال یا خبریت بخود
نسبت کند خاین بود و دعوی ہمسری و شرکت با مولا پیدا کند بیچارہ کہ کمال و خبریت او در سلب
کمال و خبریت بود از کمال و جمال صاحب خود چہ درک کند و چہ دریابد ۔ بیت

گیرم کہ بغم خانۂ ما یار خرامد کو حوصلہ و طاقت دیدار کہ دارد

[illegible]

مکتوب صد و پنجاه و ہشتم (۱۵۸)

بمیرک معین الدین۔ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند عمدہ کار آنست کہ باطن از محبت و گرفتاری ماسوی بلکہ از دید و دانش ماعدا رستہ بود وظاہر باحکام شرعیہ آراستہ باشد حصول این دولت وابستہ بخدمت صوفیہ کرام است و در صحبت شان این معنی بسہولت میسر است و بدون آن مشکل۔ کمال تحلی باحکام شرعیہ و یسر در اداے طاعات و اجتناب از منہیات مربوط بفناے نفس است تا نفس از طغیان و سرکشی از انانیت امارگی کہ در نہاد او مودع است منخلع نگردد و بانقیاد و اطمینان نرسد حصول حقیقت شریعت صورت نہ بندد پیش از اطمینان صورت شریعت است و بعد از اطمینان حقیقت و فرق میان صورت و حقیقت فرق زمین و آسمان ست بلکہ زیادہ از ان صورت شریعت نصیب اہل صورت ست و حقیقت آن نصیب اہل حقیقت صورت ایمان کہ نصیب عوام است و آنرا ایمان مجازی گویند از زوال و خلل مامون نیست المجاز ینفی شنودہ باشد و ایمان حقیقی کہ ایمان خواص و اہل حقیقت است از زوال محفوظ است و از خلل مامون در کریمہ یٰاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا بِاللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ الآیہ گویا اشارت باین ایمان ست و ہر چند در فنا قدم راسخ تر باشد ایمان کامل تر بود ایمان صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ بر ایمان تمام امت راجح تر آمد کما ورد فی الحدیث چہ فناے او اتم بود و تقوی او زیادہ نزد حق تعالیٰ او را در قرآن مجید اتقی فرمود و ہر کہ اتقی است بحکم نص اکرم است علی اللہ و ہر کہ اکرم است در مراتب قرب زیادہ تر است و یقین و ایمان باندازہ قرب ست و رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم در شان او فرمود من اراد ان ینظر الی میت یمشی علی وجہ الارض فلینظر الی ابن ابی قحافۃ اکان میت کامل والاکمل الصحابۃ بشرف الصحبۃ کانوا اموات بالموت الذی ھو قبل الموت فتخصیصہ یدل علی کمالہ فی ھذہ الصفۃ وای دلیل علی کمال ایمانہ انہ امن وصدق بمجرد السماع ولم یحتج الی دلیل و معجزہ و ورد فی شانہ ماظنک باثنین اللہ ثالثہما والسلام۔ تمت